

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 159

Yıl: 14

Eylül 2007

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

5 YTL (KDV Dahil)

Cumhuriyetimizin düşünsel temellerinden

OSMANLI MATERYALİZMİ

Prof. Dr. Mehmet Akgün

Prof. Dr. Remzi Demir

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alkan

Dr. Arda Odabaşı

"Bugünün Ütopyası, Yarının Bilimi" Gençlik Yarışması

Bilim ve Ütopya Kooperatifi (Bilkoop), gençler arasında bilimsel araştırmayı ve yaratıcılığı özendirmek için, "Bugünün Ütopyası, Yarının Bilimi" adını taşıyan bir yarışma düzenlemiş bulunmaktadır.

Konu: Tarih Bilinci

- Yarışmaya başvuru için belirlenen son tarihte 26 yaşından gün almamış gençler, en çok 1600 sözcükten oluşacak birer yazıyla katılabilirler.
- Yarışmada takma ad kullanılmayacak, yarışmaya sunulan yazılar özgün ve başka herhangi bir yerde yayımlanmamış olacaktır.
- Bu yılki yarışmaya son başvuru tarihi, 29 Ekim 2007'dir.

Yarışmaya katılacak yazıların bu tarihe dek Bilim ve Ütopya Dergisi'nin İstanbul'daki merkezine elden, faks, posta ve e-posta ile ulaştırılması gerekmektedir.

- Yarışmada Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük Ödülleri'ni kazananların yanı sıra, yayımlanmaya değer bulunan yarışma yazıları da dergide yayımlanacaktır.
- Birincilik, İkincilik ve Üçüncülük Ödülleri'ni kazananlar, Bilim ve Ütopya Yazı Kurulu'na katılmaya davet edileceklerdir.
- Yarışma sonuçları, Ocak 2008 tarihli Bilim ve Ütopya Dergisi'nde duyurulacaktır. Ödüller, Bilim ve Ütopya Dergisi'nin İstanbul'daki merkezinde Şubat 2008'de düzenlenencek bir törenle verilecek; Birincilik Ödülü'nü kazanan çalışma, tören sırasında yazarı tarafından sunulacaktır.

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmaları Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Erdem ERGEN

Yazı İşleri Müdürü: Begüm DANDIK
Yazı İşleri: Aslı YAZICIOĞLU
Alper YAVUZ
Görsel Yönetmen: Aslı YAZICIOĞLU
Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalin,
Prof. Dr. Aslı Altınel, Dr. Bora Ataman,
Zihni Bayar, Dr. M. Kürşat Bodurk,
Dr. Necmi Dayıday, Dr. Cemal Dindar,
Prof. Dr. Ercan Eng, Prof. Dr. Uçkun Geray,
Prof. Dr. Çağatay Güler, Erkan İldiz,
Prof. Dr. Bekir Karasöğüt, Prof. Dr. Zafar
Kara, Doç. Dr. Çağatay Keşkinok,
Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda Odabası,
Feyyize Özberk, Dr. Hakan Sağın,
Prof. Dr. Kadri Yamaç,
Prof. Dr. Osman Şadi Yenen

Yönetim Yeri: İskiköy Cad. Deva Çikması
No:7/2 80070 Beyoğlu/İST
Tel-Faks: (0212) 244 23 45-244 23 72

e-posta: poste@bilimutopya.com.tr
İnternet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilci: Feyyize ÖZBERK
Toros Sok. No: 9 Kat:3 Sütlüye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79

İzmir Temsilci: Nural GÖRAN
Tel: (0537) 843 55 19

İzmir Koordinatör: İltisur GÖRSES
Tel: (0532) 456 41 82

Hatay Temsilci: Hüseyin GÜLER
Büyükd. Çarşı İstasyonu KAT: No 450 İskenderun
Tel: (0339) 613 41 33

İstanbul Temsilci: Eylem DEMİREL
Ceren KÖGE
careri@bilimutopya.com.tr

Anıyapı Koordinatör: Filiz KARABÜLÜT
filiz@bilimutopya.com.tr

Alanya Temsilci: Eylem DEMİREL
Fransızlar 39, 60327/Finiköy
Tel: +909-75081873 Faks: +909-75008310

Belçika Temsilci: Sabri BAL
Tel: +32 22154954

Cin Halk Cumhuriyeti Temsilci:
Nuri TÜRKEEŞ Tel: +90 1067637298
Fransa Temsilci: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilci: M. Ozan UYAR
Tel: +31 6 4555564

İngiltere Temsilci: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilci: M. Ali GENÇ
Tel: +413030715

Azıne Köşkü: 6 Ayık, 30 00 YTL
Yıkık: 60 00 YTL Avrupa ve Ortadoğu için;
50 Euro Amerika ve Üzleştüğü için: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatif'i ile Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 078251

İsviçre Hesap Numarası
Merhabet Akal Genç
Zürcher Kantonalbank
Konto Nr. 1119-0083-818
Tel/Faks: 0041 44 3030 715
İsviçre için için: 044 30 30 715

Yurt dışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4 \$ Euro

Organizatör: Uslusal Haber Hiz. Prod. Ofi.
San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yeri: Anzeli Basım
Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ
ISSN 1301-6717

Osmanlı materyalizmi

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren burjuvazinin siyasal iktidar mücadelesi yükselir. İngiltere deneyiminden sonra kimi zaman meşruti monarşiler, kimi zaman doğrudan siyasal iktidarın fethiyle sonuçlanan dönemlerin ateşi dünyamızı sarar. İnsanlık artık Kant'ın deyişiyle; "...kendini eliyle düştüğü karanlıktan, aklını kullanarak aydınlığa çıkmaya başlamıştır". Siyasal alandaki bu gelişmeler elbette bilim ve felsefe alanında da yansımalarını oluşturmaktadır. 17. yüzyılın sonra gerçekleşen büyük ve köklü dönüşümler ile büyük fikir sistemleri de kurulur.

İşte 19. yüzyıla burjuvazi arkasında bırakmış olduğu yaklaşık yüz elli yıllık bir siyasal iktidar tecrübesiyle ulaşılmıştır.

19. yüzyıl sosyal ve siyasal çalkantıların çok yoğun yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçer. Bu çalkantılar entelektüel olarak "sistem" düzeyinde bugün hâlâ aşılammış büyük fikri yapıların oluşmasıyla sonuçlanır. Siyasal içerikleri de bulunan pozitivism ve Marksizm bu yapılardan en önemli iki tanesidir.

Türk düşünce tarihine karşı ilgi

Uzun yıllar hamaset edebiyatıyla gösterilen ve bilimsel içeriğinden yalıtılmış Türk tarihinin gerekli özünün gösterilmesi ve bilimsel titizliğin verilmesi gerektiğini düşünüyörüz. Türk düşünce tarihine dair yapılan çok önemli çalışmalar ya toplumumuzun geniş kesimlerine yayılmadı, ya da çok fazla ele alınmadı. Bu alana, bugün, en azından derli toplu bir giriş yapmak, sınırları kısıtlı da olsa bir tartışma başlatmak önemlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen ve Cumhuriyet ile birlikte daha da önem kazanan fikir akımlarının başında olan materyalizm de bu ilgisizlikten payını aldı. Cumhuriyetimizin pek çok konudaki fikri harçlarından olan materyalizmin ülkemize girişini ve tartışma başlıklarını bilmek bu açıdan önemlidir.

Dosyamızı oluştururken dergi hacmimizden ve konunun genişliğinden dolayı çeşitli sınırlandırmalara gitmek durumunda kaldık.

Bu sınırlandırmalardan ilki kavramsal düzeydedir. Materyalizm kavramını geniş tutacak olursak, Osmanlı'da Ortaçağa kadar geri gilmemiz gerekecekti. Biz Materyalizmi, modern anlamda düşündük. Batı'da 19. yüzyılın ortalarında şekillenen Osmanlı açısından da 1920'lere kadar uzanan bir zaman dilimini aralık olarak belirledik. Osmanlı aydınları arasında da etkin olan materyalist anlayış zaten modern materyalizmdir. İlk başlarda evrimci materyalist bir anlayışta olan çizgiyi, Tanzimat-2. Meşrutiyet-Mütareke dönemlerini kapsayacak şekilde ele aldık.

İkinci sınırlandırmayı kişi seçiminde yaptık. Osmanlı İmparatorluğu bilindiği üzere çok uluslu bir devlettir. Bu anlamda materyalist düşünce sadece Türkler arasında değil, Ermeni, Yahudi, Rum ve daha pek çok farklı kökenden gelen düşüncüler arasında da taraftar bulmuştur. Ancak zamanla Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ve bu anlamda kendi fikri dünyalarının mimarı olan bu düşünürleri Türk düşünce tarihi içinde ele almayı, modern Türkiye'nin oluşumuna etkilerinin sınırlılığından dolayı gerekli görmedik. Ancak bu konu başka bir çalışmaya zemin teşkil edebilir.

Üçüncü sınırlandırmayı da kişi seçiminde sergiledik. Bu anlamda materyalizmi yöntem olarak benimseyen ve yaygınlaşması için uğraş veren bilim adamlarımızı ele aldık. Örneğin materyalizmi bilimsel metot olarak kullanan Yusuf Akçura, Fuad Köprülü gibi aydınlarımızı da yer veremedik.

Konu bütünlüğü açısından yer veremediğimiz ancak çok önemli gördüğümüz bir başka nokta ise siyasal akımlar ile materyalist düşünce arasındaki ilişkidir. Batıcı ve Türkçü aydınların materyalist çizgide buluşması bu anlamda incelenmeye layık bir örnektir.

Dosyamızın editörü, Dr. Arda Odabası'nın ve makaleleri ile dosyamıza katılan diğer değerli bilim adamlarımızın ellerine, emeklerine sağlıklar.

Ekim sayımızda buluşana kadar sağlıklılıkla kalınız.

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Engin AKDENİZ
akdeniz113@hotmail.com (0 543) 520 06 89
Alyon Kocatepe Üniversitesi
Kutubdin GÜLTEKİN
kolygultekin@hotmail.com (0 555) 629 75 63
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENİN
erenin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
Özcan BOZKURT
ozcanbozkurt17@yahoo.com (0 535) 558 04 99
Ankara Üniversitesi
Yare Kür ALKAN
alkanayaren@hotmail.com (0 536) 448 98 53
Atatürk Üniversitesi
Emralı TAŞTAN
tavafisemo8@hotmail.com (0 543) 257 53 02
Balıkesir Üniversitesi
Serdar YURTTIÇEK
serdaryurticek@hotmail.com (0 536) 268 04 69
Başkent Üniversitesi
Koray AÇICI
korayaci@gmail.com (0 505) 885 63 27
Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 49
Boğaziçi Üniversitesi
Cenk ÖZBAĞ
cezozbag@yahoo.co.uk (0 505) 659 65 51
Cumhuriyet Üniversitesi
Rıza TÜRKMENDAĞ
oncus55@myrat.com (0 546) 489 00 83
Çankaya Üniversitesi
Metin SALIK
metinsalik@hotmail.com (0 544) 335 79 32
Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
firatkayaonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32
Çukurova Üniversitesi
M. Şahin KARAKAŞ
m.sahinkaras@hotmail.com (0 542) 284 98 12
Dokuz Eylül Üniversitesi
Eymen AKBAĞAL
eymenakbagcal@hotmail.com (0 536) 268 59 75
Ege Üniversitesi
Hürmüz TUTKUN
hurmuztutkun@hotmail.com (0 556) 561 56 14
Erciyes Üniversitesi
Pınar ER
pinar_er@hotmail.com (0 542) 793 72 35
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dilem ÇİNEL
diledidem@myrat.com (0 505) 590 26 68
Gelişim Araştırma Üniversitesi
Cem SAVAŞ
csm@bilimutopya.com.tr (0 503) 358 51 78
Gazi Üniversitesi
Mehmet KIVANÇ
mynal@hupmail.com (0 544) 269 09 24
Gaziartap Üniversitesi
Gamze ÖZ (0 536) 862 89 44
Hacettepe Üniversitesi
Hatun ÇAKAN
hatuncakan@msn.com (0 505) 311 59 42
Haliç Üniversitesi
Şahin KARABİYYİK
sa@inkarabiyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26
İstanbul Üniversitesi
Pınar AKKOÇ
pinarakoc@hotmail.com (0 555) 441 88 50
İstanbul Teknik Üniversitesi
Uğur ATAŞER
ugurataser@yahoo.com (0 542) 453 47 33
İpsik Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 87 70
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÇİZKAN
ecoeest@hotmail.com (0 505) 289 64 30
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDIŞ
makdis85@gmail.com (0 505) 880 87 77

Osmanlı materyalizmi: Modern bilimin
Türk modernleşmesine etkileri

- Çivi yazısı 1
- Kapak
Prof. Dr. Mehmet Akgün /
Türkiye'de klasik materyalizmin yansımaları 4
- Kapak
Prof. Dr. Remzi Demir / Osmanlılar dönemi
Türk düşüncesine genel bir bakış 12
- Kapak
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan ile söyleşi / Osmanlı modernleşmesi,
materyalist düşünüş ve Baha Tevfik Bey 20
- Kapak
Dr. Arda Odabaşı / Suphi Ethem Bey ve *Beşer ve Tabiat* dergisi 28
- Prof. Dr. İlhan Avcı, Prof. Dr. Uğkun Geray, Prof. Dr. Ferhat Gökbülak /
Türkiye'nin su raporu 43
- Doç. Dr. Doğan Yaşar / İklimler ve su 50
- Prof. Dr. Cemal Saydam ile söyleşi / Su sorununa çözüm:
Bulut ile Sahra tozunu buluşturmak 56
- Prof. Dr. Cengiz Yalçın / Genel görellik 58
- Seçkin Eroğlu / Karşıt ve sahte bilim 61

Kuraklığa karşı alınacak etkin önlemler neler olmalı?

■ Charles Wynn / Hani kızıl pandalar nereye kayboldu?

69

■ John Pappademos / Toplumun ve toplumsal değişimin bilimi Marksçılık

69

■ Alev Coşkun ile söyleşi / Aydınlanma devrimcisi Hasan Âli Yücel

72

■ Bilim Tarihinde Bu Ay / Mustafa Altunel

82

■ Bilim ve Teknoloji Güncesi

83

■ Kitap Kurdu / Aslı Yazıcıoğlu

85

■ Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından / Erkan Ildız

87

■ Sahaf / Yılmaz Gruda

88

■ Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa Saka

89

■ Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi Dayday

93

■ Satranç / Kuvay Sanlı

94

■ Bulmaca / Semra Larçın

96

Karadokya Üniversitesi

Celal SALMAN

celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01

Kocaeli Üniversitesi

Cem ŞAHUTÖĞÜ

cemsahutoglu@hotmail.com (0 542) 806 10 70

Kocaeli Üniversitesi

Ertan GÜRDAN

erte@bilimutopya.com.tr (0 532) 275 78 55

Marmara Üniversitesi

Deniz KİL

denizkil_65@hotmail.com (0 537) 267 62 13

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Çağrı ÖZSEMA

ozsema@msu.edu.tr (0 505) 749 41 36

Marmara Üniversitesi

Melike GÜNDOĞDU

melisun@hotmail.com (0 537) 729 67 46

Muğla Üniversitesi

Meltem SEH

meltemse42@hotmail.com (0 542) 510 96 22

ODÜ

Doğan Güneş BİLİSİZ

dogangunesbilisiz@hotmail.com (0536) 686 68 12

Pamukkale Üniversitesi

Onur EKMEK

onurekmek@hotmail.com (0 546) 401 24 48

Sabancı Üniversitesi

Övünç ÜZÜN

ovuncuzun@sabancıuniv.edu.tr (0 505) 333 83 66

Sakarya Üniversitesi

Okan KONDUL

okankondul@hotmail.com (0 555) 560 72 20

Sakarya Üniversitesi

Ufuk SEZGİN

ufuk_sezgin@hotmail.com (0 537) 438 80 42

Süleyman Demirel Üniversitesi

Can KARA

c.kara@hotmail.com (0 555) 828 80 12

Tatlıya Üniversitesi

İbrahim ÇERÇİ

cerici136@yahoo.com (0 543) 811 21 77

Uludağ Üniversitesi

Volkan ÇOLAK

volkan83@hotmail.com (0 505) 776 14 98

Yeditepe Üniversitesi

Efe SARP

efesarp68@hotmail.com (0 532) 467 30 22

Yıldız Teknik Üniversitesi

Tolga ERDEN

erdent_lokja@yahoo.com (0 505) 678 93 37

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Tayfun TUZCU

ttayfun@myynet.com (0 536) 724 01 50

YURTİÇİSİ ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİLERİ

Almanya (Güney Bölgesi)

Ulm Teknik Yüksek Okulu

Hasan CAĞISTANLI (hasan.cd@gmx.net)

Almanya (Kuzey Bölgesi)

Münster Üniversitesi

Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)

Çin Halk Cumhuriyeti

Guangdong Congshang Üniversitesi

Alican GÖKDENİZ

alican@bilimutopya.com.tr

İngiltere

Queen Mary, University of London

Hatice BALLIKAYA

ballikaya18@hotmail.com

İsviçre

Université de Genève

Sinan BAYKENT (sinanbaykent@hotmail.com)

Polonya

Varşova Üniversitesi

Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl

Rusya Federasyonu

Saint Petersburg Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO

sotnik37@mail.ru

Suriye

Şam Üniversitesi

Canan Fatma CAN

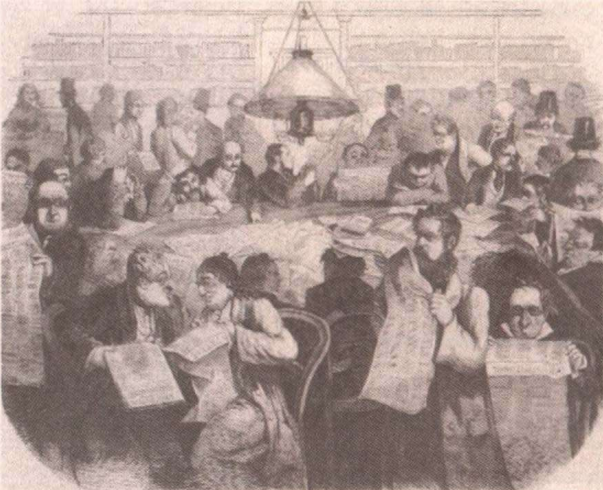
turkkan.turhan@gmail.com

Türkiye’de klasik materyalizmin yansımaları

Maddeci anlayışın Avrupa’da yayıldığı 19. yüzyılda, Batı tesirlerine açılmamız dolayısıyla, ülkemizde de materyalist fikirlere karşı önemli bir ilgi uyanmıştır. 1860’lardan sonra, materyalist fikirlerin Türkiye’ye girip yayılması için gerekli zemin hazırdır. Materyalist fikirler, 1908 Meşrutiyeti’nden sonra, Türkiye’de daha rahat temsil edilebilme olanağı bulmuştur. Bundan sonra materyalist fikirleri savunan aydınların sayısı artmıştır.

Tanzimat sonrası, Cumhuriyet öncesini içeren dönemde, sadece klasik materyalizm konusunda değil aynı zamanda diğer felsefe anlayışları konusunda da Türk fikir dünyasında, bugün bizim anladığımız anlamda sistemli bir şekilde felsefi fikirlerin ortaya atıldıklarını ve bir görüş olarak en

açık şekliyle savunulduklarını söylememiz mümkün değildir. Çünkü bu dönemin insanını, metotları, kuralları, düşünülüş ve ele alınış şekilleri belli olan felsefi sistemlere bağlamak doğru ve isabetli olmaz. Bu ana düşünce dolayısıyla burada, derin düşünce ürünü olarak felsefi bir düşünüş tarzı geliştiren fikir adamlarımızdan veya adamlarımızdan değil, kaynaklarını, temellerini, ortaya konuluş ve temsil edilişlerini, Batılı fikir adamlarına borçlu olan klasik materyalizmi, felsefi bir fikir ve görüş olarak o sıralardaki fikir dünyamızda temsil eden ve bu nedenle bu felsefe anlayışını sistemli bir şekilde savunan fikir adamlarımızın faaliyetleri hakkında bilgi verilecektir. Özellikle Rönesans’ın insanlığa sunduğu bilimsel gelişmelerden de destek aldığı izlenimini Türk dünyasının aydınları üzerinde etkili bir şekilde hissettiren ve böylece kısmi de olsa bazı düşünürlerimizde temsil edilebilme olanağı bulan ve bir felsefi fikir ve görüş olarak savunulmaya çalışılan klasik materyalizmi, Türk düşüncesindeki savunucuları olan fikir adamlarımızdan örnekler vererek belirlemeye çalışacağız. Ancak konuyu açıklamaya geçmeden önce 1908 Meşrutiyeti’nin (II. Meşrutiyet) ilanından önce Türk fikir dünyasında böyle bir felsefe

anlayışını savunmak için çevre uygun olmadıktan klasik materyalizmin en açık şekliyle sistemli bir şekilde savunulduğunu söylemenin doğru olmayacağını özellikle ifade etmek isterim.

Klasik materyalizmin Türkiye'ye girişinin doğrudan doğruya felsefi yolla olduğu söylenemez. Üzerinde durulan dönemde bazı eserlerin çevirilerinin yapılması, eğitim kurumlarında pozitif felsefe anlayışına yol açacak bilgilerin işlenmesine yer verilmesi, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile elde edilen fikir serbestliği ile birlikte birçok dergi, gazete ve mecmuaların yayımlanması vs. gibi hususların, bu felsefe anlayışının Türkiye'ye girişinde ve yayılmasında önemli rol oynadıkları söylenebilir. Bu nedenle ülkemize bu felsefe anlayışının girmesi ve yayılması konusunda etkili rolleri bulunan çevirileri, bazı kuruluşları ve bu kuruluşlara bağlı olarak yapılan yayın organlarının faaliyetlerini kısaca belirlemeye çalışacağız.

Çeviriler

Konumuz gereği çeviriler kısmında sadece klasik materyalizmle ilgili fikir ve görüşleri içeren ve bu felsefe anlayışının tanıtılmasını gaye edinen çeviriler üzerinde durulacaktır.

Tanzimat sonrası Türk fikir dünyasında, Batı'dan ilk felsefi eser çevirisini, 1859 yılında Voltaire, Fenelon ve Fontenelle'den *Muhaverat-ı Hikemiye* (Felsefi Konuşmalar) ismiyle Münif Efendi yapmıştır. (Fontenelle'den Yusuf Kamil Paşa'nın çevirdiği, Telemak'ın basım tarihi, 1862'dir.) Bu çeviri 78 sayfadır. Bu çeviri eserde Fenelon'dan iki dialog, Fontenelle'den 1 dialog ve Voltaire'den 9 dialog bulunmaktadır. Bu dialoglar arasında en dikkate değer olanı, evrenin yaratılış hususunda atomcu, yani materyalist felsefi anlayışa sahip olan Lucretius (MÖ 91-55) ile aynı konuda Lucretius'un tersi düşünceler ileri süren Poseidonios

(MÖ 135-51) arasındaki konuşmalardır. Çünkü bu konuşmalar felsefi nitelik taşımaktadır.

Dr. Abdullah Cevdet, Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* isimli eserinin bir kısmının çevirisini, Fenn-i Ruh ismiyle 1911'de yapmıştır.

Memduh Süleyman, Eduard Hartmann'dan (1842-1906) Darwinizm'i çevirmiştir.

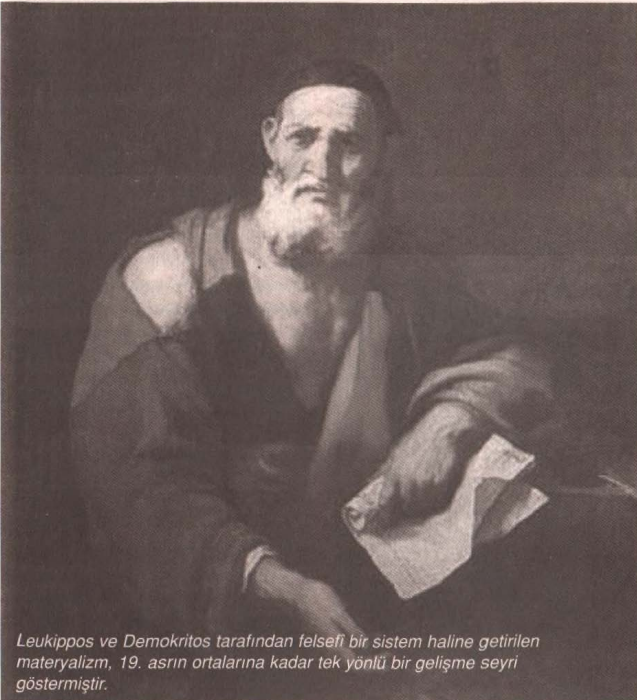
Ahmet Nebil-Baha Tevfik, Ludwig Büchner'den (1824-1899) *Madde ve Kuvvet*i, Ernest Haeckel'den (1834-1919) 1911'de *Vahdet-i Mevcut, Bir Tabiat Aliminin Dinini*, Alfred Fouille'den (1838-1912) *Tarih-i Felsefeyi* (üç cilt olan bu eserin iki cildi tercüme edilmiştir) çevirmişlerdir.

Baha Tevfik, Ernest Haeckel'den tercüme ettiği *Kâinatın Muammaları'nı*, 1910'larda Teceddüd-i İlimi ve Felsefi Kütüphanesi'nin yayın organı olan *Felsefe Mecmuası*'nda yayımlamıştır. (1)

KURULUŞLAR VE YAYIN ORGANLARI

İçtihad Kütüphanesi ve Yayın Organı İçtihad

Dr. Abdullah Cevdet, 1904 yılında Kütüphane-i İçtihad'ı kurar. O, bu kuruluş vasıtasıyla birçok eserin yayınlanmasını sağlar. Dr. Abdullah Cevdet, Kütüphane-i İçtihad'ın kurulmasını ve yayın organı olarak *İçtihad Mecmuası*'nın çıkarılması faaliyetlerini Cenevre'de gerçekleştirir. (2) 1905'te mahkum olunca matbaası kapatılır. Bu tarihten sonra İçtihad mecmuasını ve yayınlarını Kahire'ye naklede. II. Meşrutiyet ilan edilmesine rağmen Kahire'de kurduğu matbaayı ve yayınlarını bırakıp İstanbul'a gelmez. Daha sonra 1911'de İstanbul'a gelince İçtihad evini kurar ve İçtihad dergisini burada yayınlamaya başlar. Kütüphane-i İçtihad'ın faaliyetini 30 yıl aralıksız olarak sürdürmüş ve bütün güçlüğüne rağmen *İçtihad Mecmuası*'nı çıkarmaya devam etmiştir. (3) Dr. Abdullah Cevdet, bu mecmuada özellikle fizyolojik materyalizmle ilgili birçok yazı yazmıştır. Ayrıca bu mecmuada başta L. Büchner

Leukippos ve Demokritos tarafından felsefi bir sistem haline getirilen materyalizm, 19. asrın ortalarına kadar tek yönlü bir gelişme seyri göstermiştir.

Dr. Abdullah Cevdet, *İttihad* Mecmuası'nı aralıksız sürdürmüş ve bütün güçlükler rağmen çıkarmaya devam etmiştir.

olmak üzere klasik materyalizmi savun-
nan birçok Batılı düşünürün yazılarına
da yer verilmiş ve onlar tanıtılmıştır.

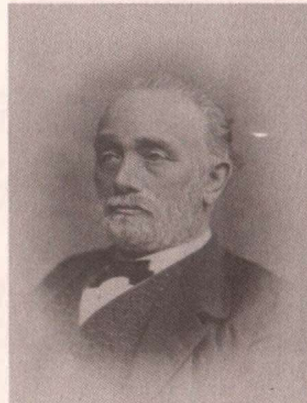
Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi ve yayın organları

Bu kuruluş 5 Temmuz 1326'da (Mila-
dî 1910), Baha Tevfik tarafından kurul-
muştur. Baha Tevfik'in çeşitli eserlerin-
deki giriş niteliğindeki yazıları, bu kurulu-
şun niçin kurulduğuna açıklık getirmek-
tedir. O, bu gayeyi açıklarken ülkemizde
ciddi ve esaslı kitaplara gereksinim bu-
lunduğunu, fen ve felsefesiz toplumsal
ve de siyasal ilerleme kaydedilemeyece-
ğini, aslında kütüphanelerini sadece doğ-
a yahut felsefe için kurmadıklarını, ül-
kede eksik olan fen ve ciddiyet fikirlerini
tamamlamak istediklerini, okuyucuların-
dan gördükleri ilgi üzerine daha sağlam
adımlarla hizmetlerine devam etmek için
güçlü ve bilgili yazarlar temin ettiklerini
belirtiyor.(4)

Baha Tevfik, Teceddüd-i İlmî ve Fel-
sefî Kütüphanesi hakkındaki fikirlerini
açıklarken, 5 Temmuz 1326 (1910) tari-
hinde kurdukları bu kuruluş vasıtasıyla
bir buçuk yıl gibi kısa bir süre içerisinde
11 adet önemli kitap yayımlamayı başa-
rdıklarını, yaptıkları yayınların ilgiyle kar-

şılandığını, ülkede ilk defa felsefe duy-
gusunu uyandırdıklarını ve ilk defa felse-
fî eserler yayımlayan bu kütüphanenin
genç Osmanlı aydınlarının gelişmeye ve
ilerlemeye uygun beyinlerini, ciddi felse-
fî incelemelerle beslediğini, en küçük ai-
lelerden en büyük salonlara ve özel öğ-
retimden resmî okul programlarına ka-
dar bu önemli konuları ulaştırmayı baş-
ardığını, bundan üç sene önce bu ülke-
de felsefe olmadığını, hatta felsefeden
söz edebilecek bir dilin bulunmadığını,
bu dili kendilerinin kurması dolayısıyla
bundan övünç duyduklarını, savaş dola-
yısıyla kısa bir süre yayına ara veren kü-
tüphanenin felsefe mecmuası ile yayını
sürdürdüğünü, durumun düzelmesi üze-
rine kitap yayınına da başladıklarını, bir-
kaç güne kadar okullara mahsus olan
Muhtasar Felsefe isimli kitaplarını çıkar-
dıklarını, bunun ardından da çevirisini
yaptıkları felsefe tarihinin üçüncü cildi-
ni(5) yayımla; acaklarını belirtiyor.(6)

Baha Tevfik, bir başka yazısında ay-
nı kuruluşun mükemmel bir yayını olmak
üzere *Yirminci Asırda Zekâ* mecmuasını
çıkardıklarını, bu mecmuanın felsefeye
epeyce hizmet ettiğini, ama çıkan savaş
dolayısıyla kütüphanenin yazarlarının,
memurlarının ve basım işlerini yürüten
elemanlarının savaşta katıldıklarını, bu-
nun için de kitap yayını yanında mecmu-

Ludwig Büchner'in yazdığı *Madde ve Kuvvet* adlı eserin Fransızca çevirisinden etkilenen birçok düşünür olmuştur.

anın yayınına da bir süre ara vermek zo-
runda kaldıklarını, savaş bitince tekrar
yayın hayatına başladıklarını, *Yirminci
Asırda Zekâ* için gerekli hazırlıklar ta-
mamlanıncaya kadar Felsefe Mecmuası
adı altında bilimsel, sosyolojik ve felsefî
her türlü yeniliklerden okuyucularını ha-
berdar etmeyi düşündüklerini ifade edi-
yor.(7)

Baha Tevfik, *Piyano Mecmu-
ası'nın*(8) programı hakkında bilgi verir-
ken Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüpha-
nesi'nin faaliyetlerinden bahseder. Bu
faaliyetlerden bahsederken, programla-
rının kesin olarak belirlendiğini, prog-
ramlarının içeriğinde ne varsa hepsinin
aynen uygulanacağını, piyanonun her
havadan kaldığını, bu derginin kapağı
açılır açılmaz, Teceddüd-i İlmî ve Fel-
sefî adı altında en yeni teorilerin ve bilim-
sel keşiflerin belirtildiğinin görüleceğine
işaret ediyor.(9)

Baha Tevfik'in gayretleri ve önderli-
ğiyle kurulan, Teceddüd-i İlmî ve Felsefî
Kütüphanesi'nin yayın organları olarak
çıkan *Piyano*, *Yirminci Asırda Zekâ* ve
Felsefe Mecmuası gibi yayın organları,
gerek çevirilerin tefrika halinde ve gerek-
se felsefî nitelikteki makalelerin yayım-
landığı yayın organları olmuşlardır. Bu
dergi ve mecmualarda yayımlanan yazı-
lar, genellikle klasik materyalizm, poziti-
vizm ve evölüsyonizm içerikli yazılardır.
Yukarıda ismini verdiğimiz, Teceddüd-i
İlmî ve Felsefî Kütüphanesi isimli kurulu-
ş, felsefî nitelik arzeden birçok çeviri
ve telif eserlerin, yayımlandığı bir kurulu-
ştur. Zaten bu kuruluşun kurulma ga-
yesi de, Türk fikir dünyasında eksikliği
hissedilen felsefe, fen ve diğer pozitif bi-
lim alanlarındaki boşluğu doldurmaktır.

TÜRK FİKİR DÜNYASINDA KLASİK MATERİYALİZM Klasik materyalizm nedir?

Bu felsefe anlayışının Türk düşünür-
leri üzerindeki yansımalarına geçmeden
önce, klasik materyalizmle ilgili kısa bir
bilgi vermenin daha yararlı olacağını dü-
şünüyorum. Bundan dolayı söz konusu
felsefe anlayışının bilimsel anlamdaki
tanımını ile birlikte, kısa bir tarihçesine

değinelecektir.

Maddecilik düşüncesini benimseyerek, yegâne varlığın madde olduğunu, madde dışında hiçbir cevherin bulunmadığını, maddi ve manevi gerçekliğin, özünün ve temelinin maddede bulunduğunu, zihinsel ve doğaüstü hiçbir şeyin olmadığını, her şeyin hareket halindeki maddeyle veya madde ve enerji ile açıklanabileceğini, bütün niteliksel farklılıkların niceliksel farklılıklara indirgenebileceğini kabul eden materyalizm, dünya fikir tarihinde, sistemli bir düşünce olarak, ilk defa eski Yunan dünyasında görülmektedir. Leukippos ve Demokritos (MÖ 5-4. asırlarda yaşamışlardır) tarafından felsefi bir sistem haline getirilen materyalizm, 19. asrın ortalarına kadar tek yönlü bir gelişme seyri göstermiştir. 19. asrın ortalarından itibaren maddeci anlayışın, ilk çağdan beri savunulan klasik materyalizm şekline, Hegel'in (1770-1831) diyalektiğini bir metot olarak alıp, bu metodu, materyalist anlayışın izahında etkili bir yol olarak kabul eden Karl Marx'ın (1818-1883) temsil ettiği tarihi materyalizm eklenmiştir. Bu iki şekilde temsil edilen ve birçok yönden uyum içerisinde olan materyalizm, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında büyük merhaleler katetmişler, çeşitli ülkelerde taraftarlar bulmuşlar, birçok ülkenin, fikri ve kültürel yapıları arasına sızarak, oralarda dikkate değer birer fikri yapı oluşturabilmişlerdir.

Klasik materyalizmin, Batı düşüncesinin ürünü olduğu hususunda şüphe yoktur. Bu düşünce, Batı ülkelerinde, felsefi bir meslek, siyasal bir anlayış olmasının yanında, önemli bir medeniyet, eğitim ve bilim meselesi olarak da değerlendirilmiştir. Bu sebeple, Batılılaşmak, medenileşmek, bilimsel olmak ve hatta demokratlaşmak arzusunu gösteren her ülke, ister istemez bu düşünceyle karşılaşmak durumunda kalmışlardır.

Maddeci anlayışın Avrupa'da hızlı bir şekilde yayıldığı 19. yüzyılda, Batı dünyası tesirlerine açılmamız ve onlarla ilişkilerde bulunmamız dolayısıyla, ülkemizde de, ister istemez, materyalist fikirlerle karşı önemli bir ilginin uyardığına şahit olmaktadır. Çünkü bu dönemde, askerî,

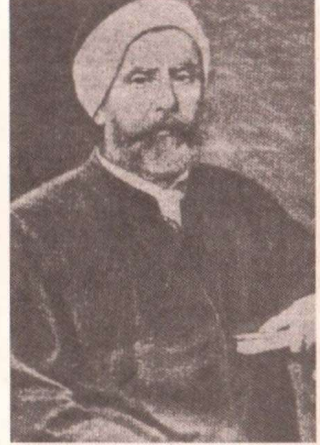
idari, bilimsel, pedagojik vb. gibi bazı alanlarda, yenilik yapma zorunluluğu hissedilmiştir. Devletin yenileşme gayesiyle yeni eğitim kurumlarını açması bu sebeptir. Çünkü medreseler eski önemini kaybetmiştir. 1826'da, Avrupaî anlamda Tıbbane Mektebi açılmıştır. Bu mektebin kütüphanesi, o sıraların fikri modasına uygun olarak zamanla materyalist anlayıştaki kitapları içeren bir kütüphane haline gelmiştir. Bir Fransız sefiri olan Mac Forlane, bu mektebin kütüphanesi hakkında bilgi verirken, burada önemli materyalist düşünürlerin eserlerinin bulunduğunu, örneğin, Baron d'Holbach'ın (1723-1789) *Sisteme de la Nature*'ünün olduğunu ve bu kitaptan da, özellikle Tanrı'nın olmadığı, ruhun ölmezliği inancının olanaksızlığının gösterildiği kısımlarının, öğrenciler tarafından okunduğunu görünce şaşırıldığını belirtiyor. Tip öğrencileri arasında, materyalist kitapları okuma geleneğinin varlığını, Adnan Adıvar'ın (1892-1955), "Tip öğrencisiyen, modaya uyarak, Ludwig Büchner'in *Force et Matière*'sini (Madde ve Kuvvet) okuduğumu hatırlıyorum" ifadesinden de anlıyoruz. Türk eğitim sisteminde yer alan kurumlarımızdan olan Robert Koleji ile Galatasaray Lisesi de, Avrupa'nın yeni fikirlerine açılan iki kapı vazifesi görmüşlerdir. Bütün bunlar, yegane ve kesin sebep olmamakla beraber bilhassa 1860'lardan sonra, materyalist fikirlerin, Türkiye'ye girip yayılması için gerekli zeminin hazır olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de Klasik Materyalizmin Yansımaları

Klasik Materyalizmin Ülkemizde Temsil Edilmesine Zemin Oluşturan Düşünürler

Hoca Tahsin Efendi (1811-1881)

Niyazi Berkes (1908-1988), Hoca Tahsin'le (1813-1881) ilgili olarak, "Dogmalara karşı ve düşün özgürlüğüne dönük materyalist felsefelerle eğilimli Bektaşiler gibi, o da, Avrupa'da o zaman çok moda olan Ludwig Büchner'in yazdığı *Madde ve Kuvvet* adlı eserini Fransızca çevirisinden çok etkilenen bir kişi olmuştu"(10) demektedir. Yine o, "Tahsin Efen-

Klasik materyalizmin ülkemizde temsil edilmesine zemin oluşturan düşünürlerden Hoca Tahsin Efendi.

d'in Paris'te bulunduğu sırada materyalist denebilecek eserleri araştırdığı"(11) ve "Hoca Tahsin, varlığına inanmadığı öteki dünyaya ömrünün son yıllarının sefaleti içinde göçer"(12) şeklinde ifadeler kullanmasına rağmen, biz bu konuda, Niyazi Berkes'ten farklı olarak onun, en açık şekliyle materyalizmi savunmadığını düşünüyoruz. Çünkü bize göre, Hoca Tahsin'in somut bir şekilde materyalizmi benimsediğini söylemek biraz güç gibi görünüyor. Fikirlerini verirken, bazı yerlerde zaman zaman kullandığı muğlak ve kaçamak ifadeler, sanki materyalist anlayışa sahipmiş gibi bir izlenim bırakıyor. Ama o, bu ifadelerinin hemen arkasından, sahip olduğu fikirlerinin, âyet ve hadislerle uygun olduğunu göstermek üzere örnekler veriyor. Ayrıca onun *Esas-ı İlim-i Heyet* isimli eserindeki şiirinde, inancının sağlam olduğunu gösteren ifadeler bulunmaktadır. Şöyle ki; o, bu şiirinde, "Kaderin yüksekliği gök cisimlerinin hakkında olduğu gibi, Hakkın da apaçık Kur'an âyetleri indirilmiştir... Muvaffakiyet veren Mevlâ'nın çalışmalarına yardımcı olmasıyla, Acizane Tahsin, ikmâle muvaffak oldu itinayla,... Özetle açıklamasını dinle ne hayret vericidir, O Mevlâ'nın sanat kitabında, âlemler beğenilmiş seçilmiştir..."(13) demektedir.

Ayrıca Şemseddin Sami'nin, Hoca Tahsin'in hayatı hakkında verdiği bilgiler de,(14) Niyazi Berkes'in verdikleri bilgilerle çelişmektedir. Bütün bu bilgileri dikkate aldığımız zaman, Hoca Tahsin'in, bilinçli bir şekilde materyalizmi savunmadığını, ancak materyalist anlayışı okşayan bazı ince noktalarda örtülü bir şekilde materyalizme doğru meyleden cesaretlendirici unsurların var olması nedeniyle, bu felsefe anlayışının ülkemize girmesi için gerekli zemini hazırladığını söyleyebiliriz. Onun, Ludwig Büchner'in (1824-1899), *Madde ve Kuvvet* isimli eserini okuması muhtemeldir. Çünkü o sıralarda, Büchner'in söz konusu eseri çok moda olduğu için, bu eseri, Türk fikir dünyasında okumayan hemen hemen hiç yok gibidir. Hoca Tahsin'in fikir ve görüşleri, materyalist anlayışlardan o sıralarda ayrı görülmeyen evrimciliğe daha yakındır. Çünkü o, Darwin'in (1809-1882), varlıkların oluşumuyla ilgili fikirlerinin kutsal kitaba uygun olarak geliştiğiyle, yaratılma olayının açıklanabileceği kanaatine sahip bulunmaktadırlar. Bilimsel yönden ise, onun, pozitivist bir bilim anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmet Mithat Efendi (1844-1912)

Klasik materyalizm konusunda karmaşık, belirsiz mesajlar veren bir diğer düşünür, Ahmet Mithat Efendi'dir (1844-1912). Onun kendi çıkardığı *Dağarcık Dergisi*'nde (1872) yazmış olduğu bazı makaleler, materyalist anlayışları (materyalizm ve evolüsyonizm gibi) çarpıştırdığından, ağır suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, *Divardan Bir Sada*, *Veladet*, *İnsan*, *İnsan- Dünya* *İnsanın Zuhuru* başlıklı yazılarında, bilinçli ve sistemli olmaktan uzak materyalist, hatta evrimci anlayışlar vardır. *Dağarcık Dergisi*'ndeki, bu yazılarından dolayı dinsizlikle suçlandığından, kendisinin İslâm dinine aykırı düşünceleri bulunmadığını göstermek üzere aynı dergide yazılar yazmıştır. Bu yöndeki görüşlerini belirtmek üzere, *Bir Mülâhaza-ı Diniye* ile *Mebde* ve *Mead* isimli makaleleri yazmıştır. Söz konusu makalelerde özet olarak o, ruh göçü inancını benimsemeyeceğini, İslâm davasından zevk aldığını,

Ahmet Mithat Efendi

Kur'an akidesini her şeyin üstünde tuttuğunu, fikrinin Kur'an'a uymayan fenleri atmaya hazır olduğunu, Kainat isimli kitabının mukaddimesini bu duyguyla yazdığını, şimdiye kadar hangi fenni tatbik ettiyse Kur'an'ı ona aykırı bulmadığını vs. söylemeye çalışmaktadır. Onun *Dağarcık Dergisi*'ndeki materyalist içerikli yazıları, derin düşünce ürünü olmaktan uzak, Batılı kaynaklardan aktarılmış fikir

ve görüşlerle, halk seviyesindeki gündelik bilgilerden ibaret olarak görülmelidir.

Beşir Fuad (1852-1887)

Beşir Fuad'da da (1852-1887), klasik materyalizmle ilgili fikir ve görüşlere rastlanmaktadır. Onun klasik materyalizmle ilgili fikir ve görüşlerinin, o sıralarda Avrupa'da ve ülkemizde, aydınlarımız tarafından çok rağbet gören, Alman filozofu Ludwig Büchner'den kaynaklandığını tahmin etmek zor değildir. Büchner, *Madde ve Kuvvet* isimli eserinde, her türlü hayatın kaynağının madde ve maddenin değişimleri olduğunu, madde ve kuvvetin birbirlerinden ayrılmayacaklarını, maddenin dışında bir yaratıcının olmadığını ve dolayısıyla Allah kavramına gerek kalmadığını vs. ileri sürmektedir. Beşir Fuad da aynen Büchner gibi hareket ederek, varlıklardan herhangi birini inceleyecek olursak, her şeyden önce iki şeyin dikkatimizi çekeceğini, bunların madde ve kuvvet olduğunu, bu iki kelimenin değerini takdir edebilmek için bu isimle yayımlanan (*Madde ve Kuvvet*) kitabın felsefe dünyası için yeni bir tarih oluşturduğunu belirtmektedir. Bu ifadeler bize Beşir Fuad'ın, Büchner'i iyi tanıdığını göstermektedir. Çünkü o, eserlerinin çoğunda Büchner'i de büyük düşünürler arasında

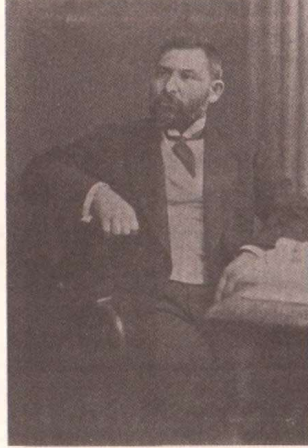
Beşir Fuad, Büchner'i büyük düşünürler arasında saymış ve eserlerinin okunmasını tavsiye etmiştir.

saymış ve eserlerinin okunmasını tavsiye etmiştir. Bunun dışında gerek makalelerinde ve gerekse eserlerinde adı geçen Batılı filozof ve bilginlerin geneli, ya pozitivist ya da materyalist anlayışa sahip olan filozof ve bilginlerdir. Örneğin, Auguste Comte (1798-1857), E. Litré (1801-1881), Voltaire (1694-1778), C. Bernard (1813-1878), S. Mill (1806-1873), H. Spencer (1820-1903), D. Diderot (1713-1784), D'Alembert (1717-1783), De La Mettrie (1709-1751) gibi.

Türkiye'de Bilinçli ve Sistemli Bir Şekilde Klasik Materyalizmi Savunan Düşünürler

Dr. Abdullah Cevdet (1869-1932)

Materyalist fikirler, 1908 Meşrutiyet'inden sonra, Türkiye'de, daha rahat temsil edilebilme olanağı bulmuştur. Bundan sonra materyalist fikirleri savunan aydınların sayısı artmıştır. Bu yüzyılın başlarında eserlerini yayımlayabilme fırsatını yakalayan Dr. Abdullah Cevdet (1869-1932), bizzat kendisinin çıkardığı İctihad mecmuasında yayımladığı yazıları, yazdığı eserleri ve çevirileri vasıtasıyla, fizyolojik-biyolojik anlamdaki materyalist fikir ve görüşlerini yaymaya çalışır. Ellinin üzerindeki telif ve çeviri kitaplarında ve 1904 yılından başlayıp Cumhuriyet'ten sonra da yayımlanması devam eden İctihad (358 sayı) dergisindeki yazıları genel olarak bu niteliktedir. O, Büchner'in, *Madde ve Kuvvet* isimli eserinin bir kısmını, 1911'de *Fenn-i Ruh* adıyla çevirmiştir. Mesleği doktörlük olduğu için, bu felsefenin, fizyolojik-biyolojik materyalist düşüncelerini benimsemiştir. O, maddenin ezeli ve ebedi olduğu düşüncesindedir. Fizyolojik-biyolojik materyalistlerin ana düşünceleri olan, "karaciğer nasıl safra ifraz ederse, beyin de öylece düşünce üretir" veya "böbrek nasıl sidik ifraz ederse, beyin de aynen bunun gibi düşünce üretir" şeklindeki fikirlerini, Dr. Abdullah Cevdet'te de görmek mümkündür. Dr. Abdullah Cevdet'te evrimci anlayışı da bulmak mümkündür. Dindar bir aileden gelen ve ilk şiirlerini dinî duyguları dile getiren Dr. Abdullah Cevdet, daha sonraları bu duygularını kaybetmiştir. Kendisine dinî ko-

Dr. Abdullah Cevdet, Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* isimli eserinin bir kısmının çevirisini, *Fenn-i Ruh* ismiyle 1911'de yapmıştır.

nularda yapılan eleştirilere, İslâmî yoldan cevaplar vermişse de, Dr. Dozy'nin (1820-1883) *Tarih-i İslâmiyet*'ini (1908'de Kahire'de çevirmiştir) çevirerek yayımlaması, bu kitaptaki fikirleri uygun gördüğünü belirtmesi, gerek inanç ve gerekse uygulama yönüyle onun İslâma karşı olduğunu göstermektedir. İşte onun hem bu kitabı çevirmesi, hem de bu kitaptaki fikirleri benimsediği yönünde görüşler belirtmesi, o sıralarda kendisi hakkında önemli bir tepkinin doğmasına yol açmıştır. Ama bütün bunlar, II. Meşrutiyet sonrası Türkiye'sinde materyalist fikirleri savunan bir taraftarlar grubunun oluşmasına vesile olmuştur.

Baha Tevfik (1884-1914)

Baha Tevfik (1884-1914), II. Meşrutiyet'in sağladığı fikir ortamı içerisinde, görüşlerini hür bir şekilde yayımlama olanağına sahip olmuştur. İşte bu serbestlik ortamı içerisinde Baha Tevfik, 1880'li yıllardan beri Osmanlı toplumunca bilinen ama çevrilmesine cesaret edilemeyen Büchner'in *Madde ve Kuvvet* isimli eserinin tamamını, yani üç cildini birden, 1910'lu yıllarda Ahmet Nebil ile birlikte çevirmiştir. Bunun yanında yine materya-

list anlayışa sahip olan Batılı düşünürler, onun çevirileriyle Türk fikir dünyasında tanınmaya başlar. Örneğin, Ernest Haeckel'in (1834-1919), *Vahdet-i Mevcûd Bir Tabiat Aliminin Dini*, 1911'de çeviri olarak, yine aynı düşünürün Kâinatın Muammaları isimli eserinin çevirisi, tefrika halinde *Felsefe Mecmuası*'nda yayınlanır. Teceddüd-i İlmi ve Felsefî Kütüphanesi'nin yayın organları olarak, *Piyano* (*Düşünüyorum*), *Yirminci Asırda Zekâ ve Felsefe Mecmuası* gibi dergiler Baha Tevfik'in gayretleriyle çıkarılmıştır. Baha Tevfik, gerek bu yayın organlarındaki yazılarıyla ve gerekse *Biraz Felsefe*, *Teceddüd-i İlmi ve Edebi*, *Hassasiyet Bahsi* ve *Yeni Ahlâk*, *Psikoloji-İlm-i Ahvâl-i Ruh*, *Muhtasar Felsefe* ve *Felsefe-i Ferd* isimli kitaplarıyla, materyalist fikir ve görüşlerini, geniş okuyucu kitlelerine ulaştırabilme ve yayabilme fırsatını bulmuştur. O, bu anlayışların yanında, evrimci ve sosyalist görüşlerini de vermeye çalışmıştır. Baha Tevfik, madde ve kuvvetin birbirinden ayırmayacağını, her ikisinin de ezeli ve ebedi olduklarını, ruh ve vicdanın manevî cinsten olmadıklarını, maddede düşünme özelliğinin bulunduğunu, ahlâkta menfaatin ön planda tutulduğunu, maddesiz ruhun ve ruhsuz maddenin olamayacağını, bilginin kaynağının duyumlar olduğunu, bilgi elde etmede deneye önem vermek gerektiğini, metafiziğe ait bilgilerin önemli olmadığını vs. kabul etmektedir. Kısacası Baha Tevfik, dinsel inançların metafiziğinin, edebiyatın, şiirin, edebiyatta hassasiyetin şiddetle karşısında olup, bunların birtakım marazî tezahürler olduğu görüşündedir.

Subhi Edhem

Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Baha Tevfik'in fikir arkadaşlarından, Manastır'da tabii tarih hocalığı yapan Subhi Edhem, aynı zamanda materyalist fikir ve görüşlere de sahip bulunmaktadır. *Tabiat*, *Beşer* ve *Tabiat* isimleriyle dergiler çıkarır. *Darwinizm* (1911), *Lamarckizm* (1914), *Hayat ve Mekt* (1913), *Bergson* gibi felsefî alanda eserleri bulunmaktadır. Subhi Edhem, canlıların en ilkel unsurdan başlayarak, en gelişmiş şekillerine kadar evrim geçirdiklerini, değişimde

çevrenin etkisi bulunduğunu, doğada bir seçim olduğunu, bu seçim dolayısıyla canlılar arasında bir mücadele yaşandığını, mücadeleyi kazananların hayatlarını devam ettirebilmelerine karşılık, kazanamayanların hayatlarını devam ettiremediklerini, hayatın temelinde madde ve kuvvetin bulunduğunu ve bunların birbirlerinden ayrılmadıklarını kabul etmektedir. O, ayrıca, dünyada, her hareketin temelinde bir sebep bulunduğunu, bu sebeplerin bilinmesinden sonra, mucizelerin artık bir hurafe haline geleceğini, fizik yasalarının hüküm sürdüğü yerde metafizik düşüncelerin biteceğini, madde ve kuvvetin birbirinden ayrılmadıklarını, onların ölümsüz ve bitimsiz olduklarını da kabul etmektedir. Yine o, güneş dünyasının esir denilen acı bir maddeden meydana geldikten sonra yavaş yavaş yoğunlaşarak canlıları oluşturan kömür parçalarının yığılmasıyla maddenin oluşumunun kesinleştiğini, materyalizm kelimesinin iki anlamı içerdiğini, bunlardan birinin doğa bilimlerinde, diğerinin ise ahlak felsefesindeki maddencilik olduğunu kabul etmektedir.

Memduh Süleyman

Memduh Süleyman'ın da doğum ölüm tarihleri hakkında kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Baha Tevfik'in grubunda yer alan Memduh Süleyman (1887-1920?), *Yirminci Asırda Zekâ, Rûbâb ve Felsefe Mecmuası* 'nda yazılar yazmıştır. E. Hartmann'dan (1842-1906) Darwinizm'i çevirmiştir. *Felsefe Mecmuası* 'nda yayımlanan Felsefe-i Edyân isimli makalesinde, dinin çeşitli tariflerini verirken, Feuerbach (1804-1872), Kant (1724-1804), Max Müler (1823-1900) vs.nin görüşlerine başvurmuştur. Bunlardan Kant hariç, hemen hemen hepsi ateist görüşe bağlı olan filozoflardır. O, materyalist anlayışlardan daha ziyade evrimciliği benimsemiştir. Çünkü ona göre, bütün canlı varlıklar, evrimin bir sonucu olan değişime uğramak veya gelişmeye ulaşabilmek için çevreye uyacak vasıta ile kendini savunacak sebepleri temin etmek ve yaşamak için savaşmak ve bu savaşta kazanmak zorundadır. Savaşı kazanamayanlar yok olmaya mahkumdurlar. O, toplum hayatının da böyle olduğunu

Subhi Edhem, fizik yasalarının hüküm sürdüğü yerde metafizik düşüncelerin biteceğini, madde ve kuvvetin birbirinden ayrılmadıklarını, ölümsüz ve bitimsiz olduklarını kabul etmektedir.

düşüncesindedir. Bilginin duyular vasıtasıyla elde edildiğini kabul eder. Ona göre insan, bugünkü gelişmiş durumuna gelmeden önce aynen hayvanlarda olduğu gibi çevresindeki eşyaları kendisi gibi göz önünde bulundurmuştur. Bunun sonucu olarak da onlardan çekinmeye başlamışlardır. Evrendeki eşyalara, kendini benzetme eğilimi insanlarda oldukça fazladır. Sürekli zihinlerini meşgul eden bilinmeyen sebeplere, etkilerine benzer bir düşünce, bir akıl yürütme, bir istek vermekten daima hoşlanırlar. Bu sebeple ona göre, gerek ruhlara inanma ve gerekse tabulara inanma esas itibarıyla incelenecek olursa, bunlardaki en büyük işin vehim olduğu anlaşılır. Çünkü ona göre, tabuya dokunmamak, dış dünyadaki eşyaya aynı idare ve duyguyu vermek, vehimden ve çekimden başka ne olabilir. Bu sebeple o, bugün toplumsal kurumlarda önemli bir yer tutan dinin, bu çeşit ilkel ruhsal durumlardan ileri gelen bir hissini, düşünce halinde ortaya çıkması ve nesilden nesile irsen devam edip gitmesi olduğunu belirtir. O, ruh ve beden ayrı ayrı olmadıklarını, ruhun bedenle birlikte bulunduğunu, ruhsal hayattaki bütün değişikliklerin, protoplazmada meydana gelen değişikliklerin hep maddeye bağlı olduğunu belirtir. Çünkü ruhsal olayların hepsi, genel madde yasasına bağlıdır. O, bilginin, deney ve gözlem yoluyla elde edildiğini kabul eder.

Dr. Edhem Necdet

Onun doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Dr.

Edhem Necdet'in, *Kolera Tabibi* (1910) ve *Tekâmül ve Kanunlar* (1913) isimli eserleri bulunmaktadır. Edhem Necdet, dünyada her şeyin, dağların, denizlerin, bitkilerin, hayvanların evrim geçirdiğini, değişimin var oluşun devamı, durmanın ise var oluşun sona ermesi anlamına geldiğini, hayatın sonsuz bir savaş olduğunu, kuvvetli olan her varlığın savaş için silahlarla donatıldığını, zayıfların ise kuvvetlilere karşı kendilerini koruyabilecek silahlarını bulunmadığını, bunun için de onların doğa sahnesinden çok çabuk çekilmek zorunda kaldıklarını belirtir. O, maddenin, canlı şekle geçerken, ayrılmalara ve birleşmelere tabi olarak canlıyı oluşturabilecek bir duruma geçebileceğini kabul etmektedir. Beynin, fikirleri, hisleri ve inançları ürettiğini ileri sürmektedir. Önceki fikirlerin, hislerin ve inançların atılmasıyla, beynin evrim geçirdiğini kabul ediyor. Bu sebeple o, önceki fikirlerin, hislerin ve inançların bırakılıp, asrın şartlarına uygun fikirlerin, hislerin ve inançların kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca o, bilginin deney ve gözlem yoluyla elde edilmesinden yanadır. Hayatla ilgili olaylarda uygulama yöntemi vardır ki, bu gözlem ve deney yönteminin başka bir çeşidi sayılır. Toplumsal hayat için tarihsel yöntem vardır. Bunda gözlem, deney, uygulama ve mantık prensipleri vardır. Bu sebeple ona göre deney, bilginin elde edilmesinde önemlidir.

Celâl Nuri İleri (1877-1939)

Bu neslin son halkası Celâl Nuri İlerî'dir (1877-1939). Celâl Nuri, çok sayıdaki eserleri, çıkardığı gazete ve dergilerle, materyalist fikir ve görüşlerini vermeye çalışmıştır. Fikir ve görüşlerini, genel olarak Büchner'den almıştır. O, maddenin ezeli ve ebedi olduğunu kabul etmekle beraber, Tanrı'nın varlığına ve dinlere inanmamaktadır. Ona göre, madde, mutlak boşlukta şekil değiştire değiştire yuvarlanır. Evrim yasası, doğanın varlığına getirilişi görüşünün yerine geçecektir. Madde ve kuvvetin, beden ve ruhun birliği, monizm ve düalizmin yerini alacaktır. Evrende en ilkel canlıdan en gelişmiş canlıya kadar, evrim vardır. Mükemmel bir evrim eseri olan insan, aslen uzak çağın evrim geçirmiş bir protoplazması-

dır. Allah'ı en Mükemmel Remz olarak gören Celâl Nuri, Allah'ın insan şeklinde gösterilmesine karşı çıkıyor. Çünkü ona göre Allah, şu yazılırla yazana benzer, O, bir şahsiyete sahip değildir. Bu şekilde kabul edilen Allah fikrini benimsemişliğini belirtir. Ona göre, Allah, tanımlanamaz, O, evreni kuşatan Yüce Bir'dir. Kısacası Allah, Mükemmel Remz'dir. Dikkate değer fikirlerle sahip olan Celâl Nuri, Dr. Dozy, Voltaire ve Ernest Renan'ın, İslâm tarihi hakkındaki menfi görüşlerine katılmaz. Onlarla ilgili olarak Celâl Nuri, inceleme ve tarihsel yorumlarıyla ün kazanan bu yazarların, peygamberlerin tarihsel kaderlerini anlamadıklarını, bunun için Voltaire'i hiç affedemeyeceğini, İslamiyeti çok iyi bilen Ernest Renan'ın (1832-1892) ise, gerek Hz. Muhammed'in ve gerekse İslamiyet'in tarihteki yerini bahsetmeden geçmesinin unutulamayacak tarihse bir hata olduğunu belirtmektedir.

Materyalizmin toplumsal hayatımızdaki etkileri daha ziyade siyasal alanda olmuştur. Bu sebeple bilhassa 1919'lar-
dan sonra Türkiye'de diyalektik materyalizmle ilgili faaliyetler başlamış ve bu yönde eserler çevrilmiş, makaleler yazılmıştır. Böylece Baha Tevfik, Subhi Edhem, Memduh Süleyman, Dr. Edhem Necdet, Celâl Nuri ve Dr. Abdullah Cevdet'in kla-

Materyalizmin toplumsal hayatımızdaki etkileri daha ziyade siyasal alanda olmuştur. Bu sebeple bilhassa 1919'lardan sonra Türkiye'de diyalektik materyalizmle ilgili faaliyetler başlamış ve bu yönde eserler çevrilmiş, makaleler yazılmıştır.

sik materyalizmle ilgili faaliyetlerinin yerini; İştirakçı Hüseyin Hilmi, Dr. Tevfik Nevzat, Mustafa Subhi ve Dr. Şefik Hüsnülerin diyalektik materyalizmle ilgili faaliyetleri almıştır. Yine aynı şekilde İctihad, Piyan, Yirminci Asırda Zekâ ve Felsefe Mecmuası gibi klasik materyalizmle ilgili yayın organlarının yerini de; *İnsaniyet, İştirak, Sosyalist, İdrak Gazeteleri ve Kurtuluş Mecmuası* gibi diyalektik materyalizmle ilgili yayın organları almıştır.

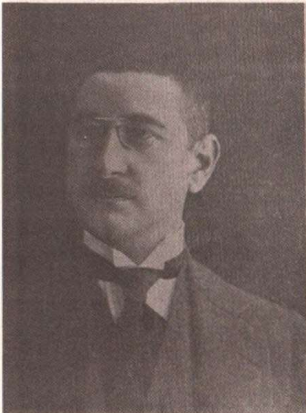
DİPNOTLAR

- 1) Prof. Dr. Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Özkan Matbaacılık, Ankara 2005, s.87-90. Ayrıca bkz: Murtaza Korlaeçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Pinar Matbaacılık İstanbul 1986, s.202-204.
- 2) İbnülemin Mahmut Kemal İnâl, *Son Asr Türk Şairleri*, c.1, M.E. Basımevi, İstanbul, 1969, s.245.
- 3) Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1968, s.390-392.
- 4) Fikri Tevfik, *Hücre, Hayatın Esası, Necm-i İstikbal Matbaası*, S.3, İstanbul, 1327, (Baha Tevfik, "Bir Mukaddime")
- 5) L. Büchnerden çevirdikleri *Madde ve Kuvvet* isimli eserin üçüncü cildi.
- 6) Baha Tevfik, "Birkâk Söz", *Felsefe Mecmuası*, S.1, Araks Mat., İstanbul, 1326, s.1.
- 7) Baha Tevfik, "Birkâk Söz", *Felsefe Mecmuası*, c.1, S.1, Araks Mat., İstanbul, 1326, s.2.
- 8) Bu mecmua birinci sayıdan itibaren on yedinci sayı dahil Düşünüyorum adıyla yayınlanmıştır. Dergi 21 sayı çıkmıştır.
- 9) Baha Tevfik, "Programımız", *Piyan, S.3, Hürriyet Matbaası*, İstanbul, 1326, s.1.
- 10) Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Basımevi*, Ankara, 1973, s.210.
- 11) a.g.e., s.212.
- 12) a.g.e., s.234.
- 13) Hoca Tahsin, *Esas-ı İlm-i Heyet*, İstapan Matbaası, İstanbul, 1311, s.24-27.
- 14) Şemseddin Sami, "Hoca Tahsin", *Hafta*, c.1, S.6, Mıhran Matbaası, İstanbul, 27 Şevval, 1298,

s.90-96.

KAYNAKÇA

- 1) Dr. Abdullah Cevdet, *Dimâğ: Dimâğ ile Ruh Arasında Münasebet-i Fenniye'yi Tedkik*, İstapan Mat., İstanbul, 1308.
- 2) Dr. Abdullah Cevdet, *Dimâğ ve Melâkât-ı Akliyyenin Fizyoloji ve Hıfz-ı Şıhı*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333-1335.
- 3) Adıvar, A. Adnan, *Bilim ve Din (İlim ve Din)*, Evrim Matbaacılık Ltd Şti, İstanbul, 1980.
- 4) Prof. Dr. Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2005.
- 5) Baha Tevfik, *Biraz Felsefe (El Yazması)*.
- 6) Baha Tevfik, *Hassasiyet Bahsi ve Yeni Ahlak (Ahmet Nebil ile birlikte)*, Osmanlı Şirketi Mat., İstanbul.
- 7) Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Basımevi, Ankara, 1973.
- 8) Beşir Fuad, *Beşir Fuad*, İstanbul, 1302.
- 9) Beşir Fuad, *Beşir Fuad*, Mıhran Mat., İstanbul, 1303.
- 10) Beşir Fuad, *Voltaire, Şirket-i Mülkatiyye Mat.*, İstanbul, 1304.
- 11) Bolay, Dr. Süleyman Hayri, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddice Görüşün Mücadelesi*, Polat Mat., İstanbul, 1979.
- 12) Büchner, Louis, *Madde ve Kuvvet*, c.1,2,3., (ÇevBaha Tevfik- Ahmet Nebil), Osmanlı Şirketi Mat., İstanbul.
- 13) Celâl Nuri, *Tanhi-i İstikbal*, c.1, Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul, 1331.
- 14) Celâl Nuri, *Tanhi-i İstikbal*, c.3, Yeni Osmanlı Matbaası ve Kütüphanesi, İstanbul, 1331.
- 15) Hoca Tahsin, *Tarih-i Tekvin Yahud Hilak*, Arifin Asaduryan Şirketi-i Mülkatiyye Mat., İstanbul, 1310.
- 16) Hoca Tahsin, *Esas-ı İlm-i Heyet*, İstapan Matbaası, İstanbul, 1311.
- 17) Korlaeçi, Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*, Pinar Matbaacılık, İstanbul, 1986.
- 18) Okay, M. Orhan, *İlk Türk Pozitivist ve Naturalist Beşir Fuad*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- 19) Subhi Edhem, *Darwinizm, Bey-nel-miele Ticaret Mat., Manastır*, 1327.
- 20) Subhi Edhem, *Hayat ve Mevî, Nefaset Mat.*, İstanbul, 1329.
- 21) Ahmet Mithat, *Divardan Bir Sada*, Dağarcık, S.4, Muharririn Zıttına Mahsus Mat., İstanbul, 1288.
- 22) Ahmet Mithat, *İnsan, Dağarcık*, S.2, Muharririn Zıttına Mahsus Mat., İstanbul, 1288.
- 23) Ahmet Mithat, *İnsan-Dünyada İnsanın Zuhuru*, Dağarcık, S.4, Muharririn Zıttına Mahsus Mat., İstanbul, 1288.
- 24) Akgün, Doç.Dr.Mehmet, *Materyalizmde Kimlik Problemi*, Türk Yurdu, s.66, Sistem Ofset Ltd.Şti., Ankara, 1993.
- 25) Baha Tevfik, "Birkâk Söz", *Felsefe Mecmuası*, c.1, S.1, Araks Mat., İstanbul, 1326.
- 26) Baha Tevfik, "Programımız", *Piyan, S.3, Hürriyet Matbaası*, İstanbul, 1326.
- 27) Dr.Edhem Necdet, *Nesec-i Dimâğın Tekâmülü, İctihad*, S.84, Matbaa-i Hayriye ve Şurasi, İstanbul, 12 Kanun-ı Evvel 1329.
- 28) Fikri Tevfik, *Hücre, Hayatın Esası, Necm-i İstikbal Matbaası*, S.3, İstanbul, 1327, (Baha Tevfik, "Bir Mukaddime").
- 29) Memduh Süleyman, *Felsefe-i Edyân, Felsefe Mecmuası*, c.1, S.9, Nefaset Mat., İstanbul, 1329.
- 30) Memduh Süleyman, *Hâ-i Hazırın Mesalesi: Hakikî Mürteçiler ve Avrupalılar*, *Felsefe Mecmuası*, c.1, S.9, Nefaset Mat., İstanbul, 1329.
- 31) Suphi Edhem, *Antropoloji Dersleri*, Genç Kalemler, c.3, s.14-16, Osmanlı Mat., Selanik, 1327.
- 32) Subhi Edhem, *Kimyada Tekâmül*, Genç Kalem, c.4, s.24-25, Osmanlı Mat., Selanik.
- 33) Şemseddin Sami, *Hoca Tahsin, Hafta*, c.1, s.6, Mıhran Mat., İstanbul, 27 Şevval 1298.

Türkiye'de bilinçli ve sistemli bir şekilde klasik materyalizmi savunan düşünürlerden Celâl Nuri İleri.

Osmanlılar dönemi Türk düşüncesine genel bir bakış

Türkiye’de felsefî düşünce çağlar boyunca değişik aşamalardan geçmiş ve değişik niteliklere bürünmüştür. 19. yüzyıldan itibaren, Batı bilimi ve felsefesi neredeyse tamamen hakimiyet kurmuştur. Bu dönemde Osmanlı düşünürleri, “yeni bilimler”le doğrudan doğruya bağlantı içinde bulunan ve aslında bir bakıma bunların felsefî altyapısını oluşturan materyalizm, evölüsyonizm ve pozitivizm gibi felsefî öğretilerle temasa geçmiştir.

Aşağı yukarı her dönemde dinî öğreti, bilimsel ve felsefî düşüncesi yönlendirmişse de yaşanan siyasî olaylara bağlı olarak etki alanı giderek daralmış ve yerini yavaş yavaş Avrupa’dan ithal edilen laik öğretilere bırakmıştır.

Osmanlı düşünce tarihi esasen eski felsefe dönemi, ara dönem ve yeni felsefe dönemi olmak üzere üç temel döneme ayrılabilir. 14. ile 16. yüzyıllar arasında kapsayan birinci dönem, Doğu düşünce geleneğine; 17. ile 18. yüzyıllar arasında kapsayan ikinci dönem, Doğu düşünce geleneği ile Batı düşünce geleneği karışımına; 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın birinci çeyreğini kapsayan üçüncü dönem ise Batı düşünce geleneğine dayanır. Ancak hatırlatmak gerekir ki, Doğu düşüncesi ile Batı düşüncesinin müşterek bileşeni olan Yunan düşüncesi, bu iki geleneği aynileştirmese de, birbirlerine yaklaştırır ve benzeştirir. Bu nedenle bunları bağımsız düşünce alanları olarak görmek ve değerlendirmek yanlıştır. Yine de Batı düşüncesi ile Doğu düşüncesini ayrı gelenekler olarak görüşümüzün ve adlandırışımızın arkasında yatan en temel gerekçe, hiç kuşkusuz ki (aynı kökler-

den beslenmiş olmalarına ve hatta süreç içinde birbirlerini de etkilemiş olmalarına karşın) Ortaçağ sonrasında oldukça farklı mecralardan akmaları ve doğal olarak oldukça farklı nitelikler kazanmalarıdır. Bu nedenle bir bakıma Osmanlı döneminde Türk düşüncesi, bir süre Doğu mecrasından akmış ve ancak takriben iki asırlık bir sorgulama ve değerlendirme etkinliği sonrasında Batı mecrasından akmaya karar kılmiştir.

Bu makalede temel maksadımız, ayrıntılara girmekten olabildiğince kaçınarak, yaklaşık altı asra ve üç döneme yayılan felsefî düşüncenin temel nitelikleri konusunda genel bir fikir vermektir. Bu nedenle her dönemden iki düşünür ve bir yapıt seçilmiş ve bunların Türk düşünce tarih açısından önemleri gösterilmeye çalışılmıştır. (1) Ancak şu hakikati akıldan çıkarmamaktayız ki felsefe tarihi araştırmaları ilerledikçe ve yeni verilere ulaşıldıkça, burada çizilen manzaranın denetlenmesi ve düzeltilmesi gerekecektir.

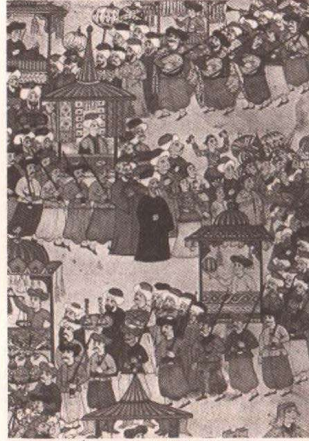
BİRİNCİ DÖNEM

Osmanlılar döneminde bilim ve felsefe, bütünlük bilgisi anlayışının bir sonucu olarak ilim kavramı altında toplanmış ve bütün ilimler, yaygın bir biçimde öncelikle aklî ve naklî olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Akıl yoluyla derlenen bilgilere dayanan aklî ilimlerden kuramsal olanlar (a) fizik (b) matematik: aritmetik, geometri, astronomi, musiki, (c) metafizik; kılgısal olanlar ise (a) ahlâk, (b) iktisat (ev yönetimi), (c) siyasettir (şehir yönetimi). *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerden aktarma yoluyla derlenen bilgilere dayanan naklî ilimler ise (a) tefsir, (b) hadis, (c) fıkıh ve (d) kelâmıdır.

Aristoteles ile İslâmî geleneğin müşterek etkisi altında yapılmış olan bu ilim tasnifinden açıkça anlaşılmaktadır ki, düşünsel etkinliğin bilim ile ilgili kısmı, temelde fizik ve matematik, buna karşın felsefe ile ilgili kısmı ise aklî ilimlerde metafizik, ahlâk, iktisat, siyaset, naklî ilimlerde ise kelâmıdır. Ancak bu son gruba, bir bakıma Yunan felsefesi (ve özellikle de Platonculuk ve Yeni Platonculuk öğretileri) ile İslam felsefesinin biresim-mel mahsullerinden birisi olan tasavvufu da eklemek gerekmektedir.

Ali Tûsî ve "Aklın Sınırı"

Büyük İslâm düşünürlerinden İmâm Gazzâlî'nin *Tehâfût el-Felâsife*'sini (Filozofların Tutarsızlıkları) yorumlayan *Kitab el-Zuhr* adlı çalışmasının bir yerinde Ali Tûsî (ölümü 1482), anlama yetisinin sınırları hakkında şöyle demektedir. Anlama yetisi, insanî yetilerin en eksiksizi ve en güçlüsü ise de, her şeyin hakikatini ve durumunu idraktan uzaktır ve tanırsal sorunlar da bunlar arasında bulunmaktadır. Filozoflar, bu alandaki bilgilerinin yakını (kesin) olduğunu sanmaktadırlar ancak duysal varlıkların hakikatinde anlaşmazlığa düşenler, duysal olmayan varlıkların hakikatinde nasıl olur da uzlaşabilirler? Mesela onların çoğunluğu duysal cisimlerin, heyûla ile süreten, bazıları toprak, su, hava ve ateş olmak üzere dört unsurdan ve diğer bazıları ise atomlardan meydana geldiğini ileri sürmüşlerdir. Nefs'in yani ruh'un ne olduğu konusunda da anlaşamamışlar, bir filo-

Osmanlı İmparatorluğu'nda saltanat usûlünün felsefî kökleri Fârâbî üstünden Platon'a kadar geri gider.

zof başkasının kanıtını çürütürken, kendi kanıtını geliştirmeye çabalamıştır. Öyleyse kendilerine en yakın şeylerden olan "nefis"lerini bilmek konusunda bile kuşkuları giderecek mutlak bir bilgiye ulaşamamışlardır. Durum böyleyken, (yani ne duysal cisimleri ve ne de kendisini kesin bir biçimde bilmekten) nasıl olur da bir kimse, ister akıl kendisinin olsun isterse bir başkasının olsun(!), sadece ve sadece akıl yoluyla Yaratıcı'nın gizlerini yakını bir biçimde bilmeyi düşünür? Öyleyse şurası âşikârdır ki akıl, birçok konuda yalnız başına doğruyu bulamaz. Ancak Tanrı'nın ayetleri ve Peygamber'in mucizeleri ile desteklendiği bir akıl, doğruyu bulabilir. Öyleyse "Metafizik'le kesin bilgiye ulaşılmaz" diyen filozoflar insaflı davranmışlardır; bu durumda yapılması gereken daha uygun ve daha layık olanı seçmektir(!). Tanrı tarafından kendilerine üstün bir anlayış yetisi ve güçü verildiği için, filozofların kuşku barındırmayan kesin bilimlere ulaşmaları kolay olmuştur; mesela aritmetik ve geometri ile bunlara bağlı olan bilimler ve mantık bu türden bilimlerdir. Bunlardan yararlanarak birçok oluşumu açıklamışlar ve açıklayıcı kuramlar kurmuşlardır. Fakat bu nimete şükretmeyerek, mevcut bütün başarılarını kendilerinden kaynaklandığını düşünmüşler

ve kendi görüşlerini beğenir olmuşlardır. Böylece akıllı kimselerin aşmaması gereken sınırları aşmışlar ve dokunmaları gereken konulara dokunmuşlardır. Bu tür bilimlerde ulaşılmış oldukları bilgilerin kesinliğinden ötürü, düşündükleri ve söyledikleri her görüşün doğru olduğunu sanmışlardır. Kanıtlarındaki eksiklikler ve boşluklar kendilerine gösterildiğinde, inat ederek bildiklerinden dönmemişler ve bu konuda kendilerine yol göstermek isteyenleri de anlayışsızlıkla suçlamışlardır. Oysa bu tutum, filozofların şanına ve yaptıkları için hakikatine yakışmayacak derecede bir aşırılıktır.

Muhyî-i Gülşenî ve Erdemli Şehir

Muhyî-i Gülşenî (1528-1605), ahlak felsefesi ve siyaset felsefesi ile ilgili *Ahlâk-ı Kirâm* (Büyüklerin Ahlakı) adlı yapıtında ana çizgileriyle Fârâbî'yi takip eder ve mesela hakîm-i fâzîlî, yani erdemli filozofu şöyle tanımlar: "Hikmet, her nesneyi yerli yerine koymaktır, yani her şeyi hakikatte oldukları üzere bilmektir. Hikmete iki açıdan bakılabilir. Bilgi açısından bakılırsa, hikmet, insanın kudreti çerçevesinde ve hakikatte olduğu biçimde, mevcudatın aslını tasavvur etmek ve buna ilişkin hükümleri tasdik etmektir. Eylem açısından bakılırsa, hikmet, davranışlarda yatkinlik ve sanatlarda alışkanlık kazandırmak suretiyle, gizli durumda bulunan beşerî gücü, noksandan kemâle yönlendirmek ve sınırına ulaştırmaktır. Şimdi her kimde bu iki özellik hâsıl olursa ona hakîm-i fâzîl (erdemli filozof) ve insân-ı kâmil (olgun insan) denir. Bunlar, insan türünün en şerefli ve en lâtifidir."

Toplumlar ikiye ayrılır: İyilik için bir araya gelenlere medîne-i fâzıla (erdemli toplum), kötülük için bir araya gelenlere ise medîne-i gayr-ı fâzıla (erdemsiz toplum) adı verilir. Erdemli toplumda başkanlığın dört biçimi vardır. Ancak bunlardan en uygunu, Muhyî-i Gülşenî'ye göre, mutlak yöneticinin başkanlık yaptığı yönetim biçimidir -öyle anlaşılmaktadır ki Osmanlı İmparatorluğu'nda saltanat usûlünün felsefî kökleri Fârâbî üstünden Platon'a kadar geri gider- ve böyle bir yönetim biçiminde, söz konusu yönetici-

Sorunlara siyaset felsefesinin ışığı altında yaklaşma isteği, tarih ve coğrafya diğer bilimlerin geçmiştir.

nin dört temel niteliği, yani a) hikmeti, b) mükemmel bir düşünme yeteneğini, c) kolay bir biçimde inandırma becerisini ve d) savaşma gücünü kendisinde toplamaması gerekir ki bu niteliklerden birisi, onu açıkça felsefi düşünmeye ve davranmaya bağlar.

Muhy-i Gülşenî'ye göre, bir toplumun mükemmel olması için, onu teşkil eden bireylerin birbirlerine muhabbet ile bağlanmaları gerekir. Aslında doğası gereği insan bağdaşmaya yatkındır ve bağdaşmayı istemek muhabbetin özüdür. Muhabbet, toplumlar için doğal birleşim; adalet ve diğerleri ise yapay birleşim nedenidir. Bu nedenle, bir yerde muhabbet mevcutsa, adalet ve diğerlerine gerek kalmaz. Adalet gibi yapay birleştiricilere, ancak ve ancak muhabbet yıkıldığında muhtaç olunur. Eski düşünürler demişlerdir ki bütün varlıkların kıyımı (ayağa kalkışı, varoluşu) muhabbet sebebiyledir; fakat muhabbetin mertebeleri vardır; bu yüzden varlıklar, kemâl ve noksan bakımından hiyerarşik bir biçimde sıralanmışlardır. Âlem'de merâtib-i mevcûdiyye, yani varlık mertebeleri bulunur. Yeni düşünürler ise, mîknatistaki yönelmeyi ve sayıların münasebetini bile muhabbetle açıklamak istemişlerdir (!). Muhabbetin tersi harbdir; ancak insanın dışındaki hayvanların uzlaşması ve çatışması, muhabbet ve harb ile değil, bir ölçüde bunların benzeri olan ülfet ve nefret ile açıklanabilir.

İKİNCİ DÖNEM

Bu dönemde aşağı yukarı, birinci dönemdeki bilim ve felsefe anlayışı korunmuştur. Ancak giderek güçlenen "yönetmelik çözüm arayışları" esnasında, siyaset felsefesi –ve bununla bağlantılı olarak ahlak felsefesi– güçlenmeye başlamış ve bu alandaki çalışmalar, 17. yüzyılda İbn Haldunculuk ve 18. yüzyılda ise Batı bilimi ve teknolojiyle daha ya-

Muhy-i Gülşenî'ye göre, bir toplumun mükemmel olması için, onu teşkil eden bireylerin birbirlerine muhabbet ile bağlanmaları gerekir. Muhabbet, toplumlar için doğal birleşim, adalet ise yapay birleşim nedenidir. Bu nedenle, bir yerde muhabbet mevcutsa, adalet gibi yapay birleştiricilere gerek kalmaz.

kın bir temas kurulmasını sağlayan Nizâm-ı Cedidcilik (Yeni Düzenlilik), yani bir anlamda "Eski Batıcılık" olarak biçimlenmiştir. Sorunlara siyaset felsefesinin ışığı altında yaklaşma isteği, toplumsal kanunlara ulaşma arzusunu körüklemiş ve bunun için toplumların, zaman ve mekân boyutlarında mukayese edilmesi gerektiği anlaşıncaya, tarih ve coğrafya bilimleri (yeni kimlikleriyle) diğer bilimler ve felsefenin önüne geçirilmiştir.

Kâtib Çelebi ve "İbn Haldûn'un Siyaset Felsefesinin Gündeme Gelişi"

17. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal bunalıma bağlı olarak, Osmanlı siyaset felsefesinde önemli bir değişme yaşandı ve Yunan felsefesinden gelen felsefi-ütö-pist devlet tasarımları ile Hint felsefesi ve İran felsefesinden gelen nasihatçı yönetim anlayışları bir yana bırakıldı; (yeni yeni doğmakta olan "siyaset-bilim" in habercisi gibi) Türk düşünürleri, pragmatist bir pencereden dünyaya bakmayı seçtiler ve bu bağlamda, yaşanan siyasî bunalımın teşhisinde ve tedavisinde İbn Haldunculuğun çok daha gerçekçi bir kuramsal çerçeve önerdiğini düşündüler. Bu nedenle çok geçmeden aydınlar arasında İbn Haldunculuk süratle yayıldı ve yoğun bir biçimde tartışılmaya başlandı.

Bu dönemin en önde gelen düşünürlerinden ve bilginlerinden Kâtib Çelebi (1609-1657), *Düstûr el-Amel li-l-İslâh el-Halel* (Bozuklukların Düzeltilmesi İçin Uyulması Gereken Yöntem, 1652) adlı eserinde, bu yönde bir denemede bulunmuştur: Kâtib Çelebi, risalesinin kuramsal çerçevesini çatarak, birbirleriyle iliştiren iki temel bakışa yaslanmıştır ki bunlardan birisi "Toplumsal Değişme" ve diğeri ise "Toplumsal Yapılanma" olarak adlandırılabilir. Her ikisi de, aslında Kadîm İnsan-Toplum Analizi'nin doğurduğu mantıksal sonuçlardan beslenmektedir ve "Toplumsal Değişme" açısından bakıldığında, İbn Haldûncu (organizmacı) ve "Toplumsal Yapılanma" açısından bakıldığında ise, Hippokratesçi-Galenosçu (dört unsurcu) bir çizgiye oturmaktadır.

Ona göre, varlıkların doğasının sırlarına ermiş, kuramsal ve kılğısal bilginin

inceliklerine ulaşmış düşünürler, şu hakikati apaçık bir biçimde ortaya koymuşlardır ki insanın toplumsal durumu, bireysel durumuna benzer ve hatta çoğu halde eşittir. Dolayısıyla bir insanın doğal ömrü gelişme yaşı, duraklama yaşı ve gerileme yaşı olmak üzere üç aşamada takdir olunduğu gibi, bir toplumun doğal ömrü de, gelişme çağı, duraklama çağı ve gerileme çağı olmak üzere üç aşamada takdir olunmuştur. Ancak şurasını da gözden kaçırmamak gerekir ki güçsüz insanların güçlü insanlardan önce ölmesi gibi, güçsüz toplumlar da güçlü toplumlardan önce çökecektir. Öyleyse insanlarda ve toplumlarda bu üç aşamanın yaşanması veya geçilmesi kaçınılmazdır ama yapısal sağlamlık, bu aşamaların sürelerinin uzaması veya kısılması üzerinde etkili olacaktır.

Şu halde yukarıda betimlenen toplumsal değişme yorumuna dayalı bir toplumsal yapılanma yorumuna gereksinim vardır. İnsan vücudu, dört sıvıdan, yani kan, balgam, safra ve sevdadan oluştuğu ve kuvvet tarafından yönetildiği gibi, toplum vücudu da, dört sınıftan, yani âlimler, askerler, tacirler ve çiftçilerden oluşur ve sultan tarafından yönetilir. Dört sınının belirli oranlarda birbirlerine karışması ve kaynaşması sonucunda insan vücudunun sağlık bulması gibi, dört sını-

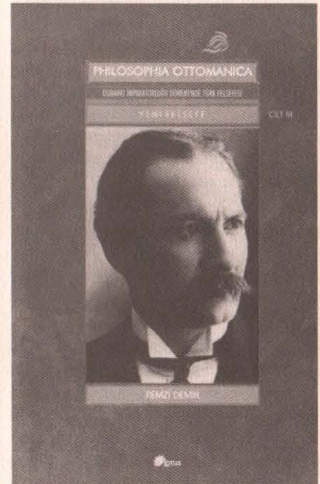
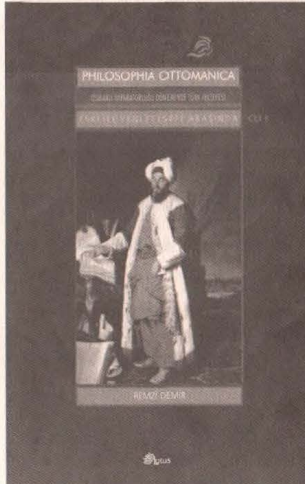
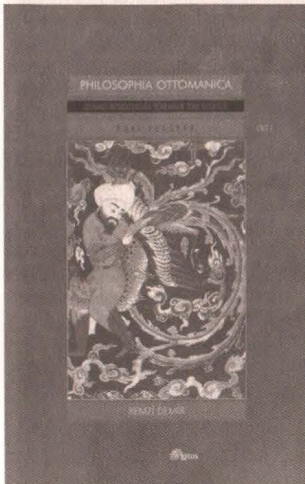
Avrupa'nın içinde bulunduğu Aydınlanma Dönemi'nde Türkiye'de de belirgin bir ayrışma yaşandı ve "Eski Bilim" in karşısına, Batı'dan aktarılmaya başlanan "Yeni Bilim" ile "Eski Felsefe"nin karşısına da yine Batı'dan aktarılmaya başlanan "Yeni Felsefe"nin geçirilmesi girişimleri giderek güçlendi.

fın belirli oranlarda birbirlerine karışması ve kaynaşması sonucunda da toplum vücudu sağlık bulur. Her bireysel ve toplumsal bütünlük, aslında bir denge durumudur ve şayet nicelik ve nitelik bakımından bir değişme veya bozulma olursa, denge bozulur ve hastalık başlar. Doğal

ömrün tamamlanması bakımından bu dengesizliği giderecek tedbirlerin alınması ve hastalığın iyileştirilmesi gerekir.

Toplumsal yapılanma açısından bakıldığında, Kâtib Çelebi'ye göre, 17. yüzyıldaki Osmanlı toplumsal vücudu hastalanmıştır ve bunun temel nedenleri ise, çiftçilerin sayısının azalması (büyük kentlere göçün başlaması ve köylerdeki üretim alanlarının harap olması, vergilerin giderek artırılması ve resmî görevlerin yüksek fiyatlarla satılması yüzünden rüşvetin yaygınlaşması, bu gelişmenin sebebi olarak gösterilir) ve askerlerin sayısının artmasıdır. Yani dört sınıflı teşkil eden toplumsal sınıfların oranlarının değişmesidir. Bu yüzden gelirler azaldığı ama giderler çoğaldığı için gelir-gider dengesi bozulmuş ve hastalık başlamıştır. Tedavi için, güç kullanarak iş yaptırılmaya müktedir bir kişinin başa gelmesi ve çiftçilerin sayısının artması ile askerlerin sayısının azalmasını sağlayacak etkili tedbirler alması gerekir. Görüldüğü üzere çözüm yalındır ama uygulanması güçtür çünkü devletten yana çıkan ve hakikate omuz veren kişiler çok azdır ve halkın büyük bir kısmı, aslında kendi çıkarlarının peşine düşmüştür.

Kâtib Çelebi öğretisinin kuramsal çerçevesini teşkil eden unsurlar, yani bir

Prof. Dr. Remzi Demir'in Osmanlı Dönemi Türk felsefesini ele aldığı eserleri üç cilt halinde yayımlandı.

toplumsal hâdiseyi tahlil etmeye imkân tanıyan toplumsal değişme ve toplumsal yapılanma temelli belirlemeler, esasında özgün değildir. Buna karşın söz konusu düşünürün, 1) modern sosyoloji açısından önemli olduğunu düşündüğüm iki bakış biçimini başarıyla terkip eden sentetik bir kuram teşkil etmesi (yeni olabilir veya olmayabilir; araştırmak gerekir) ve 2) bu kuramı, hakikî bir toplumsal sorunun, nedenlerini ve çözüm yollarını belirlemek için kullanması, oldukça yenilikçi ve çığır açıcı bir yaklaşımdır ve bu yönleriyle toplumsal hadiselerle bakışta, ampirik bilgidен yararlanma aşamasından, teorik bilgidен yararlanma aşamasına geçilmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

İbrahim Müteferrika ve "Nizâm-ı Cedîd: Batıcılığın Başlangıcı"

İbn Haldüncülük, sonuç olarak "büyük bunalım"ın ayırıcına varılmasında ve bu bunalımın kavranmasını kolaylaştıracak kuramsal bir yaklaşımın geliştirilmesinde etkili olmuştur. Ama çözüm önerileri yetersizdi ve (diş güçleri (!) hesabı katmadığı için) yereldi. Ancak 18. yüzyılın başlarına, yani Lâle Dönemi'ne gelindiğinde, Osmanlı düşünürleri (biraz da yabancı düşünürlerin desteği altında) bu türden çözüm önerilerinin yarasızlığını kavradılar ve sonraki dönemlerde Nizâm-ı Cedîd (Yeni Düzen) olarak isimlendirilecek "yeni" bir yaklaşımın etkisi altında, başta askerlik bilimi ve askerî mühendislik olmak üzere hemen hemen her alanda "hasmı" taklit etmenin en uygun yöntem olacağı söylemini geliştirdiler. Bu düşünürlerin başını çeken İbrahim Müteferrika (ölümü 1747), İstanbul Basimevi'nde başlığı *Usûl el-Hikem fî Nizâm el-Ümem* (Ümmetlerin Nizâmında Hikmetlerin Usûlü, İstanbul 1732) adlı ıslahatnamesinde veya başka bir açıdan bakılacak olursa manifestosunda, bu hakikati alenen ilan etti.

Böylece Avrupa'nın içinde bulunduğu Aydınlanma döneminde Türkiye'de de belirgin bir ayrışma yaşandı ve (kendi medeniyetimiz açısından baktığımızda İbn Sînâ'nın temsil ettiği) "Eski Bilim" karşısına, Batı'dan aktarılmaya başlanan "Yeni Bilim" ile (yine kendi medeniyetimiz açısından baktığımızda İbn Sînâ'nın tem-

Hristiyan Devletleri'nin giderek artan askerî güçlerinin, bilimsel bilgi ve teknolojik becerilerinden kaynaklandığını tesbit eden Osmanlı düşünürleri, kendilerine yöneltilen sömürgeci saldırıları karşılayabilmek niyetiyle, felsefe dağarcıklarını materyalizm, evolüsyonizm ve pozitivizm gibi temel bilimlerle sağlam düşünsel bağları bulunan felsefî öğretilerle sınırlamak gereğini duydular.

siletmişti) "Eski Felsefe'nin karşısına da yine Batı'dan aktarılmaya başlanan "Yeni Felsefe'nin geçirilmesi girişimleri giderek güçlendi; ama yaşanan sorunların doğası gereği, Yeni Bilim, Yeni Felsefe'nin önüne alındı (bu eğilim günümüzde de sürmektedir) çünkü bunalım çok ağırdı ve acil çözüm bekleyen siyasî ve askerî sorunlar, Yeni Felsefe'den önce Yeni Bilim'in (ve bununla doğrudan bağlantılı olarak Yeni Teknik'in) anlaşılmasını zorunlu kılıyordu (diğer taraftan Ziya Gökalp'in de belirttiği gibi, bir yerde "felsefe" başkasının felsefesi, "bilim" ve "teknik" ise herkesin bilim ve tekniğiydi; aslında İbrahim Müteferrika da aşağı yukarı böyle düşünüyordu). Bu nedenle özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı bilimi ile daha çok bu bilimin yapılmasını destekleyen felsefî öğretiler, Türk düşüncesi üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurmaya başladı.

Sonuçta bizim "Nizâm-ı Cedîdciler" olarak adlandırdığımız [ve "Kânûn-ı Kadîmciler" (Eski Kanuncular) karşısına koyduğumuz] yeni bir siyasî eğilim biçimlendi ve ilerideki yıllarda "Garbçılık"

(Batıcılık) olarak karşımıza çıkacak bu eğilim, söz konusu bunalımın aşılmasında ve Türkiye'nin modernleşmesinde önemli görevler üstlendi. Tanzimat, Meşrûriyet ve Cumhuriyet dönemleri, aslında bir yere kadar temelleri 18. yüzyılda atılan bu zihniyet üzerinde yükseldi (bu nedenle 17. ve 18. yüzyıllar, Türk düşüncesi tarihinde "toplumsal bunalımlar üzerinde düşünme ve çözüm önerileri geliştirme çağı" olarak da adlandırılabilir). Doğal olarak felsefî etkinlikler de, hayalî öneme sahip bu mesele çerçevesinde şekillendi ve düşüncede, neredeyse tamamen siyasî felsefesinin (ve bir yere kadar ahlak felsefesinin) boyunduruğu altına girdi. Kelâm ve tasavvuf gibi geleneksel araştırma alanlarındaki çalışmalar sürdü ama birinci dönemdeki baskınlığını ve belirleyiciliğini büyük ölçüde yitirdi. Şurada burada ve özellikle de taşrada, geleneksel çizgiyi korumaya istekli düşünürler yetişti ama çağ artık değişmişti ve değişen koşullarla birlikte, eski endişeler de önemini yitirmeye başlamıştı.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM

Bu dönemde, Yeni Avrupa'yı ve hatıta Yeni Dünya'yı "yeniden" biçimlendirmeye soyunan "hasım" Hristiyan devletlerin giderek artan askerî güçlerinin, bilimsel bilgi ve teknolojik becerilerinden kaynaklandığını tespit eden Osmanlı düşünürleri, (İmparatorluk'un iktisadî kaynaklarının yanı sıra) kendi uygarlıklarına veya varoluş gerekçelerine yöneltilen açık sömürgeci saldırıları "acılen" karşılayabilmek niyetiyle, Batı'dan aktarılabilir ve öğrenilebilir buldıkları "felsefe alanı'nın kapsamını olabildiğince daralttı ve daha çabuk sonuç alabilmek uğruna, neredeyse 20. yüzyılın başlarına değin, felsefe dağarcıklarını materyalizm, evolüsyonizm ve pozitivizm gibi temel bilimlerle yoğun ve sağlam düşünsel bağları bulunan felsefî öğretilerle sınırlamak gereğini duydular.

Bunlardan evolüsyonizm veya evrimcilik, son dönem Türk düşüncesi tarihinde kendisine seçkin bir yer edinmeyi başardı. Öyle ki Fransa'dan Jean Baptiste Piere Antoine Lamarck (1744-1829) ve Étienne Geoffroy Saint-Hilaire (1772-1844), İngiltere'den Charles Lyell (1797-1875), Charles Darwin (1809-1882), Jo-

seph Dalton Hooker (1817-1911), Herbert Spencer (1820-1903), Alfred Russel Wallace (1823-1913) ve Thomas Henry Huxley (1825-1895) ve nihayet Almanya'dan ise Ludwig Büchner (1824-1899) ve Ernst Heinrich Haeckel'in (1834-1919) yapıtları, Osmanlı yazarları tarafından yoğun bir biçimde incelendi, çevrildi ve tartışıldı. Özellikle son iki düşünür, Büchner ve Haeckel, geleneksel öğretilerin akıllarda kurmuş olduğu düşünsel egemenliğin sarsılmasında ve yıkılmasında önemli bir rol oynadılar.

Hoca Tahsin Efendi ve "Osmanlı Haeckelciliği"

Sanıldığı gibi aksine Darwinci evrim kuramı, Osmanlı Dönemi Türk düşüncesinde çok büyük fırtınalar koparmamıştır ve bunun en önemli nedenlerinden birisi, bazı önde gelen Osmanlı düşünürlerinin türlerin evrimsel oluşumları fikrinin dinî yönden bir sakıncasının olmadığını düşünceleri ve hatta evrimsel oluşum işlemlerini İslâmî kaynakların öngördüğü yaratılışçı oluşumun bağdaştırılmasının olanaklı olduğuna inanmalarıdır.

Bu yönde gayret sarf edenlerden birisi, Türkiye'nin ilk üniversitesi Dârü'l-Fünûn'un müdürü, yani rektörü olan Hoca Tahsin Efendi'dir. Bir süre Fransa'da bulunan Hoca Tahsin Efendi (1811-1881), *Târîh-i Tekvîn yahûd Hilkat* (Varoluş veya Yaratılış Tarihi, İstanbul 1892) adlı risalesinde, çok başarılı olmasa da Haeckelci monizm öğretisi ile tasavvufun vahdet-i vücûd öğretisini kaynaştırmak suretiyle, bir yerde Eski Felsefe ile (hiç değilse kâhır bir çoğunluk tarafından kabul gören önemli bir kısmı ile) Yeni Felsefe'nin aralarını bulmaya ve böylece İslâm dünyasını ve Müslüman aklını öteden beri meşgul eden "epistemik buhran"ı aşmaya çalışmıştır.

Hoca Tahsin Efendi'ye göre, evreni oluşturan varlıkların kökenine ulaşmak ve insanın bu evrendeki konumunu belirlemek isteyen bir araştırma için, sadece siyasi olayları aktaran tarih ilminin yeterli olamayacağı açıktır. Çünkü tarih, sonuçta, bizleri birkaç bin yıl kadar önceki olaylardan haberdar eder. İnsanın ve genelde bütün varlıklar âleminin oluş-

tuğu dönemlere inebilmek için başka bir ilminden yararlanmak gerekir ki bu ilim, Hoca Tahsin Efendi'ye göre, bünyesinde, sırasıyla karşılaştırmalı dil çalışmaları, mitoloji, fizyoloji, zooloji, botanik, jeoloji, meteoroloji, astronomi, astrofizik, kimya ve mekanik ilimlerini içeren târîh-i tekvîn, yani varoluş tarihidir. Farklı bir araştırma alanı olarak önerilen varoluş tarihi, bu ilimlerden yardım alarak, aşama aşama geçmişe doğru ilerler ve sonuçta bütün varlıkları oluşturan cevhere, yani (Büchner'in de belirttiği üzere) madde ve kuvvet ile nitelenmiş temel öğeye ulaşır. Varoluş tarihi, şunu ortaya koyar ki "cevher", genel evrim yasasına ve genel nedensellik yasasına bağlı olarak yedi ana dönemde, yedi ana açılım gerçekleştirmiş ve her açılım sırasında bütün evreni kaplayan yeni varlıkları meydana getirmiştir. Bu yedi ana dönemden birincisi mekanik ile bilinen "Hâlis Cevher Dönemi", ikincisi kimya ile bilinen "Atomların Birleşme ve Kaynaşma Dönemi", üçüncüsü astrofizik ile bilinen "Göksel Cisimler ile Gökadalarının Oluşma Dönemi", dördüncüsü astronomi ile bilinen "Yıldızlardan Gezegenlerin ve Bu Arada Dünya'nın Halkalar Biçiminde Ayrılıma Başlaması Dönemi", beşincisi meteoroloji, jeoloji, botanik, zooloji ve fizyoloji ile bilinen "Dünya'nın Oluşması ve Dünya Üzerinde Hayatın Başlaması

Dönemi", altıncısı karşılaştırmalı dil çalışmaları ve mitoloji ile bilinen "Beşeriyetin Çocukluk ve Bilgisizlik Dönemi" ve yedincisi ise tarih ile bilinen "Tarihsel Olaylar Dönemi"dir.

Hoca Tahsin Efendi, doğa bilginlerinden çoğunun, yalnızca gözleri önünde bulunan biçimlere baktıklarını ve bu nedenle, hayvanların ve bitkilerin cinslerinin ve türlerinin kalıcılığına inandıklarını ve çağların akışına bağlı olarak bunların bir değişim ve dönüşüm geçirmediklerini sandıklarını söyler. Böyle düşünenlere göre, nebâtî ve hayvanî süretiler, bir keredede yaratılmış ve sonsuzdan gelip sonuza giden süreç içerisinde hiç değişmemişlerdir ve hiç değişmeyeceklerdir. Ancak ona göre bu sanı, akla ve bilime aykırıdır. Yalnız bireyler değil, türler ve cinsler de sürekli olarak değişmekte ve yenilenmektedir. Doğada değişmeyen bir şey var mıdır? Bütün türler ve cinsler, sürekli olarak dönüşmekte ve evrimleşmektedir; ancak asırları kaplayan uzun bir süreç boyunca gözlem yapma olanakları bulunmadığından, yavaş yavaş oluşan bu evrimin kavranması çok güçtür. Bu derin sorunun çözülmesi için, yerin tabakaları içinde bulunan bitki ve hayvan fosillerine bakılabilir. Eğer bu yapılabilecek olursa görülebilir ki eski dönemlerin tufanlarından yeraltında kalmış olan eski bitki ve hayvan türlerinin biçimleri ve yaşam yolları, bugün yaşamakta olan yeni bitki ve hayvan türlerinin biçimlerini ve yaşam yollarından farklıdır. Öyleyse eski durumdaki, yeni duruma nasıl geçilmiş veya eski durumlar, yeni durumlara nasıl dönüşmüşlerdir? Artık evrenin çeşitli dönemlerini birbirine bağlayan zincirin halkalarını yakından görmenin vakti gelmiştir. Kurulma ve bozulmanın dönüşümleri, uzağı göremeyen bazı kişilerin düşündükleri gibi, maddî sebepler ve akli vasıtaların etkisi ve aracılığı olmaksızın, yalnızca evrenin dışında bulunan olağanüstü bir iradenin açılımıyla oluşur demek, doğru değildir ve hem tanırsal geleneğe karşıt ve hem de doğasallı yasalara uzaktır. Sonuç olarak söylemek gerekirse, günümüzün olayları, geçmişteki olayların bir sonucu olduğu gibi, geleceğin olayları da günümüzün olaylarının birer sonucu olacaktır.

Hoca Tahsin Efendi, doğa bilginlerinden çoğunun, yalnızca gözleri önünde bulunan biçimlere baktıklarını ve bu nedenle, hayvanların ve bitkilerin cinslerinin ve türlerinin kalıcılığına inandıklarını ve çağların akışına bağlı olarak bunların bir değişim ve dönüşüm geçirmediklerini sandıklarını söyler.

Evrimsellik, son dönem Türk düşünce tarihinde kendisine seçkin bir yer edindi.

Ahmed Midhat Efendi ve "Nedensellik ve Evrimciliğin Olumlanması"

Ülkemizde daha çok bir roman yazarı olarak tanınan Ahmed Midhat Efendi de (1844-1912) bu uzlaştırmacı yaklaşımı benimsemiş ve sürdürmüştür. 19. yüzyılın meşhur bilim savunucularından John William Draper'ın (1811-1882) *History of Conflict Between Science and Religion* (New York 1875) başlıklı eserini, (Fransızcasından) Türkçeye çevirmiş ve *Nizâ-ı 'İlm ü Dîn* (Bilim ve Din Çatışması) adıyla dört cilt halinde yayımlamıştır (Cilt 1, İstanbul 1895, Cilt 2, İstanbul 1895, Cilt 3, İstanbul 1897 ve Cilt 4, İstanbul 1900). Tarih boyunca çeşitli aşamalarla geçen din ve bilim ilişkileri bağlamında, genel bilim ve felsefe tarihine dair önemli gelişmeleri aktaran bu muazzam çalışma, aslında iki temel bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm, Draper'ın eserinin çevirisini ve ikinci bölüm ise, Ahmed Midhat Efendi'nin İslâm ve 'Ulûm başlığı altında yapmış olduğu açıklamaları ve karşı-çıkışları içermektedir.

Ahmed Midhat Efendi'nin, söz konusu yapıtı çevirmesinin ve yorumlamasının maksadı, 1) tarih boyunca Hristiyanlık ile temel bilimler arasındaki ilişki biçimini göstermek, 2) İslâmiyet ile temel bilimler arasındaki ilişki biçimini saptamak ve 3) bu iki ilişki biçimini karşılaştırmak suretiyle, Hristiyanlık'ın ve İslâmiyet'in bilim karşısındaki konumunu nesnel bir biçimde belirlemektir. Böylece Hristiyan tarihinde yaşanan din-bilim çatışmasının

İslâm tarihinde yaşanmadığını ve dolayısıyla Müslümanların "modern bilimleri aktarmada ve benimsemeye" Hristiyanlar gibi birtakım dinî kayıtlarla sınırlı olmadıklarını kanıtlamaktadır.

Bu temel yaklaşımdan yola çıkarak Ahmed Midhat Efendi, olabildiğince skolastik bir çözümleme sonrasında (ki bu çözümlemede özellikle Fahreddin el-Râzî ile Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi'nin fikirlerinden istifade etmiştir), Kainat'ta "kanuniyet" in yürürlükte bulunduğunu, ama burada yer tutan bütün mahlukatın, Tanrı tarafından bir anlık bir yaratış edimi sonrasında değil, ancak evrimsel bir süreç sonrasında varlığa getirildiğini göstermeye çalışmıştır.

Mesela nedensellik, şöyle anlaşılacak ve yorumlanmak istenmiştir: İlâhi

kudret, nedenleri yaratır, ama bunları yaratmaya mecburiyetten de arınktır; yani Allah'ın her şeyi bir nedene bağlaması, katıyen vâcibâtan (zorunluluklardan) değil, âdiyâtandır (âdetlerdendir). Âdiyât denilen şey, sonuç olarak âdet demektir ve sünnet dahi bu hükümdedir ama bu Âdet-i İlâhiyye (Tanrısal Âdet) veya Sünnet-i İlâhiyye (Tanrısal Sünnet), çok muhkem ve sağlamdır ve süreç içinde değişmez.

Sonuç olarak denilebilir ki doğa bilginlerinin, neredeyse "ulûhiyetine" (tanrısalılığına) inandıkları doğa yasası, işte bu değerlendirmede de görüldüğü üzere "Tanrısal Sünnet"tir ve bunda değişme asla görülmez. Bununla birlikte Allah, "Tanrısal Sünnet"ine uymaya da mecbur değildir; "Tanrısal Kudret"inin niteliği sebebiyle, (doğa yasasına aykırı olsa bile) bir şeyin olmasını istediğinde, onun "meydana gelmesi"ni emreder ve o şey dahi meydana gelir.

Sonuç

Yukarıda yapılan kısa serimlemeden açığa çıkan en önemli sonuçlardan birisi şudur ki Türkiye'de felsefî düşüncenin çağ boyunca değişik aşamalardan geçmiş ve değişik niteliklere bürünmüştür. Birinci dönemde bilim ve felsefe, "ilim" terimi altında toplanmış ve bütünlendirilmiştir. Buna karşın metafizik ve bununla kısmen ilintili olan fizik alanları, Sünnilik'in temel inanç öğretileri olan Eşarî ve Mâtürîdî okullarına bağlanmış olan Osmanlı âlimlerinden şu veya bu nisbette tepki gördüğü için, esasen matematiksel bilimlerin ışığı parlamıştır. Aritmetik, geometri, cebir ve astronomi gibi bilimler, epistemik bakımdan, hem güvenilir hem de yararlı bulunmuştur. Ancak ikinci dönemde yaşanan yönetsel ve toplumsal bunalıma bağlı olarak bu bütünlüğe yapı parçalanmaya ve bir yandan siyaset felsefesi ile ahlâk felsefesi ve diğer yandan ise bu türden felsefî etkinliği destekleyen tarih ile coğrafya bilimleri öne çıkmaya başlamıştır. Askerî strateji ve taktilerin belirlenmesinde ve bunun gereklerinin yerine getirilmesinde bu iki bilimin zamansal ve mekânsal boyutlarda sunacakları aydınlıktan yararlanmanın doğru olacağı düşünülmüştür. Burada özellikle

Ahmed Midhat Efendi, kainatta "kanuniyet" in yürürlükte bulunduğunu, ama burada yer tutan bütün mahlukatın, Tanrı tarafından bir anlık bir yaratış edimi sonrasında değil, ancak evrimsel bir süreç sonrasında varlığa getirildiğini göstermeye çalışmıştır.

sonradan Müslüman olanların veya Hristiyanlarla yoğun ilişkiler içinde bulunan bölgelerde yaşayanların etkili oldukları gözlenmektedir. Üçüncü dönem, Batı bilimi ve felsefesinin neredeyse tamamen hakimiyet kurduğu bir çağ olmuştur. Ancak çok ilginçtir ki söz konusu "Modernleşme" veya "Batılılaşma" döneminde Osmanlı düşünürleri, Descartesçilik, Kantçılık veya Hegelcilik gibi yeni bilimlerle ilişkileri kolayca anlaşılabilir ve kavranabilir olmayan felsefi sistemler yerine, "Yeni Bilimler"le doğrudan doğruya bağlantı içinde bulunan ve aslında bir bakıma bunların felsefi altyapısını oluşturan materyalizm, evlülüsyonizm ve pozitivism gibi felsefi öğretilerle temasa geçmeyi tercih etmişlerdir.

Aşağı yukarı her dönemde (ama özellikle de birinci ve ikinci dönemlerde) dinî öğreti, bilimsel ve felsefi düşüncüyü belirlemiş ve yönlendirmiştir. Ancak üçüncü döneme gelindiğinde, yaşanan siyasi olaylara bağlı olarak etki alanı giderek daralmış ve yerini yavaş yavaş Avrupa'dan ithal edilen laik öğretilere bırakmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu nedenle denilebilir ki Türk Düşüncesi, tarih boyunca dünyevileşmeye doğru yönelmiştir. Buna bağlı olarak birinci dönemin en etkin felsefi düşünce birimleri olan kelâm ve tasavvufun şekillendirdiği dini

Hoca Tahsîn Efendi'de veya Ahmed Midhat Efendi'de görüldüğü üzere yer yer özgün terkiplere gidilmiş, Türk düşüncesinin yaratıcı bir azme sahip olduğu gösterilmiştir. Ancak ne 1923 öncesinde ne de sonrasında, Türk düşüncesini ve dünya düşüncesini temellerinden değiştirecek felsefi öğretiler kurgulanamamıştır.

düşünce, süreç içerisinde giderek itibar kaybına uğramış ve nihayet 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kendisini yenilerekten ve çağdaşlaştırmaktan âciz kaldığı için (kendisini üreten ve koruyan kurumlarla birlikte) tamamen kötürüm-

leşmiştir. (Maalesef günümüzde de bu durumunu hâlâ korumak ve dolayısıyla gelişen dünyanın gereksinimlerini karşılayacak yeni bir yapıya bürünmeye çalışmamaktadır).

Diğer taraftan Türk düşüncesinin esasen "günlük hayat"ın dışında ve onu önceleyen-yönlendiren bir doğası olmadığı da açığa çıkmaktadır; olabildiğince işlevcidir. Demek istiyorum ki çoğu kere büyük bir "sorun" çıktığında yayılmaya ve açılmaya ve bu sorunu çözemediğinde (veya geçici bir çözüm ile ötelemeyi başardığında) ise büzülmeye ve kapanmaya eğilim göstermiştir. Böylece "günlük hayat" açısından sorun olmayan bir şeyi sorun haline getirmekten kaçındığı gibi, ileride sorun olabilecek bir şeyi de muhtemel çözüm önerileri geliştirmek suretiyle karşılamaya yanaşmamıştır. Böylece tabiri caizse, imkânlarını ve kuvvetlerini mümkün olduğu ölçüde idareli kullanmıştır!

Türk düşünürleri, yönetsel gereksinimler ve toplumsal yönelimler çerçevesinde Doğu'dan (Araplardan ve Acemlerden) veya Batı'dan (İtalyanlardan, Fransızlardan ve Almanlardan) mevcut bilimsel ve felsefi birikimi aktarmayı ve çağın koşulları doğrultusunda kendi düşünce atmosferlerine uyarlayarak yerelleştirmeyi başarmışlardır. Mesela son dönemde Hoca Tahsîn Efendi'de veya Ahmed Midhat Efendi'de görüldüğü üzere yer yer özgün terkiplere gidilmiş ve böylece Türk düşüncesinin yaratıcı ve dönüştürücü bir azme sahip olduğu açıkça gösterilmiştir. Ancak şurası bir hakikattir ki ne 1923 öncesinde ve ne de sonrasında, önce Türk düşüncesini ve sonra dünya düşüncesini temellerinden değiştirmeye veya etkilemeye muktedit olgunlukta felsefi öğretiler kurgulanamamıştır.

Bu nedenle artık şu uyarıcı sorunun yanıtını samimiyetle aramanın vakti gelmiştir: Neden Türk düşüncesi henüz bu aşamaya gelememiştir ve gelmesi için neler yapmak gerekmektedir?

DİPNOTLAR

- 1) Bu konuda ayrıntılı bilgi ve görüş için bkz., Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi*, 3 Cilt, Ankara 2005-2007.

Ahmed Midhat Efendi'ye göre Hristiyan tarihinde yaşanan din-bilim çatışması İslâm tarihinde yaşanmamıştır.

Osmanlı modernleşmesi, materyalizm ve Baha Tevfik Bey

Baha Tevfik'in Türk düşünce tarihi içinde özgün bir yeri olduğunu teslim etmek gerek. Mülkiye yıllarında dinsel düşünceyi, kural ve uygulamalarını materyalist bir yaklaşımla sorgulamaya başlamıştır. Baha Tevfik'in materyalizmini tarihsel-diyalektik olmaktan çok "kaba, biyolojik evrimci" bir materyalizm olarak nitelemek daha doğru olur.

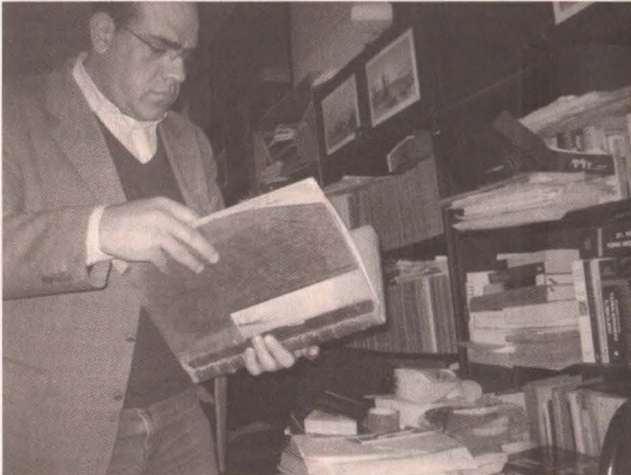
Sayın Mehmet Ö. Alkan ile Mart ayında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki birbirinden değerli kitap arşivinin bulunduğu odasında yaptığımız sıcak sohbeti aktarıyoruz.

- Sayın Alkan, öncelikle sizi tanıyabilir miyiz?

- 1963 Erzurum doğumluyum. Babamın memuriyeti dolayısıyla çok yer değiştik. Dolayısıyla Türkiye'nin değişik yerlerini gördüm, kültürlerini tanıdım. 1985 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdim. Ben girdiğimde siyaset ve idari şubeydi, mezun olurken adı kamu yönetimi oldu. 1986 yılında İstanbul'a geldim. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yüksek lisansa başladım.

Master tezimin adı "İkinci Meşrutîyet'te Siyasal Düşünce, 'İlim'den 'Bilim'e Geçişin Kritik Evreleri, Osmanlı Materyalizmi ve Baha Tevfik". Daha sonra Osmanlı modernleşmesi üzerine çalıştım. Osmanlı modernleşmesi üzerine çalışırken de düşünce, zihniyet, felsefe üzerine çalışmaya devam ettim. Dolayısıyla akademik kariyerim düşünce tarihiyle başladı. Üzerine çalıştığım kişi de Baha Tevfik'ti. Baha Tevfik zaman zaman gündeme gelir popüler olur, zaman zaman söner.

Ben Baha Tevfik'e neden ilgi duy-

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan ile söyleşi sırasında.

dum? Öncelikle belirteyim, her şeyden evvel Baha Tevfik Mülkiyeli. Mülkiye, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin eski adı. Benim öncelikle ilgi duymamın ilk nedeni bu. İkincisi 1981 yılının sonbaharında ben Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar* kitabını okudum. Onu okurken Baha Tevfik ismine rastladım. Çok ilginç geldi bana. Materyalizme ilgi duymuş olması, eleştirel düşünmesi, sorgulayıcı düşünmesi en başta kendi dönemi için hâkim değerlere yönelik başkaldırısı benim çok ilgimi çekti ve o ilgiyle Baha Tevfik hakkında yazılmış neredeyse bütün ikincil kaynakları okudum. Sonra da Osmanlıca öğrendim ve ben master tezi olarak Baha Tevfik'i ve düşüncelerini seçtim.

Osmanlı'da materyalizm ve pozitivism

- *Baha Tevfik Bey'e geçmeden önce kısaca materyalizmden bahsedelim. Materyalist felsefe veya düşünce ne zaman, hangi koşullar altında ve hangi kanallardan Osmanlı/Türk düşünce dünyasına girdi? Beslendiği kaynaklar nelerdi?*

- Bu tür soruların cevabı bir bakıma kolay, bir bakıma zor. Zor çünkü bildiğimizi zannettiğimiz bir tarihi geçmişli farklı yorumlamak gerekiyor. Onu ilk başta doğru anlamak da kolay değil.

Şöyle başlayalım. Bir defa materyalizm sanıldığı gibi tamamen ithal-bir düşünce değil. Yani biz geçmişe baktığımızda taassup içinde, İslami dört başı mamur yaşayan bir Osmanlı toplumu görmüyoruz. İslami hem bir hukuk sistemi olarak hem de bir yaşam tarzı olarak kendine göre yorumlanmış, değişmiş, esnetmiş bir Osmanlı var.

İkincisi materyalist düşünce Batı'dan gecikmeli geldi dendiği vakit, "materyalist düşünce" dediğimizde neyi ifade ettiğimizi daha açık belirtmemiz gerekiyor. Ben materyalizm kavramını geniş anlamda kullanıyorum ve düşünüyorum. Geniş anlamıyla pozitivism, materyalizm, neden-sonuç ilişkilerini bu dünya üzerinde anlamak... En genel böyle ifade edebiliriz.

Tabi bunun daha özel tanımları ve

anlamları var. Ama sonuçta ortada şöyle bir gerçek var. 18. yüzyıl sonu itibarıyla özellikle 19. yüzyıl dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da çok derin bir değişim var. Bu değişim çeşitli bakış açılarıyla farklı adlandırılabilir. Örneğin Fransız Devrimi'nden itibaren siyasette çok köklü bir değişim olduğunu görebilirsiniz. Eğer edebiyat açısından bakıyorsanız orada da çok derin bir değişim var. Romanın ortaya çıkışı 19. yüzyıl. Sebepsiz değil. Çünkü şüirde insan kendisini anlatır, kendi sevgisini anlatır. Roman empati yapmak demektir. Empati yapabilmek için, kişinin bir başka kültürü, kişiyi, duyguyu anlayabilmesi için de başka toplumlarla, kültürlerle karşılaşması gerekir, yoğun bir temas içerisinde bulunması gerekir. Yoğun temas olabilmeye için de ulaşım, iletişim olanakları artmış, ticaretin yoğunlaşmış olması gerekir. 19. yüzyıldaki sanayileşme, modernleşme, milliyetçilik bütünsel bir değişimdir. Bunun parçası olarak pozitivist, materyalist düşüncenin gelişmeye başladığını görüyoruz. Dinsel açıklamalar veya metafizik açıklamalar ikinci plana düşmeye başlıyor.

Materyalizm sanıldığı gibi tamamen ithal bir düşünce değil. Geçmişe baktığımızda taassup içinde, İslami dört başı mamur yaşayan bir Osmanlı toplumu görmüyoruz. Bir düşünce ekolü kurmak anlamında Osmanlı'da materyalizm yok. Fakat materyalist düşünüş veya pozitivist düşünüş büyük ölçüde 19. yüzyıldan itibaren ciddi bir şekilde hissediliyor.

Düşününüz Auguste Comte'un kurucusu olduğu pozitivism, 19. yüzyılı pozitivismin üçüncü evresi "bilimsel" evre olarak tanımlıyor. Dolayısıyla bir düşünce ekolü kurmak anlamında Osmanlı'da materyalizm yok. Fakat materyalist düşünüş veya pozitivist düşünüş büyük ölçüde 19. yüzyıldan itibaren ciddi bir şekilde hissediliyor. Şunu unutmamak gerekir, pozitivism hemen hemen cumhuriyetin resmi ideolojisidir fakat son dönem Osmanlı'nın da bir anlamda resmi düşüncesinin bir parçasıdır.

- *Başlangıçta Hoca Tahsin Efendi, Ahmet Mithat Efendi ve Beşir Fuat gibi isimler göze çarpıyor. Ahmet Mithat Efendi ile başlayalım. Materyalizm karşısındaki konumu neydi?*

- Ahmet Mithat Efendi önemli bir örnek. Onu çok özel değerlendirmek gerekiyor. Öncelikle çok zeki ve çalışkan bir adam. Ahmet Mithat Efendi'nin bir yanı da özellikle Abdülhamit istibdadında Abdülhamit'in yanı resmi sözcüsü durumuna gelmesidir. Ama çok iyi bir ansiklopedisttir.

Hoca Tahsin Efendi bilimi çok iyi kullanan bir insan. Hatta hatırladığım kadarıyla onun yaptığı bir deney nedimî Darülfünun'un ikinci açılışında kapanır.

Ahmet Mithat Efendi'nin çok özel bir yeri var. *Dağarcık* diye bir mecmua çıkartıyor. Birçok kitap yayımlıyor. Oldukça entelektüel bir isim. Fransızcası çok iyi. Özellikle Fransızca popüler olan bazı romanları hemen çeviriyor, dergisinde, gazetesinde yayımlıyor. 1860'lar bizde basının geliştiği dönemdir. Bu dergicilik Osmanlı memur sınıfından beslenen bir dergiciliktir. Dergiye yazı yazanlar da, dergiyi satın alanlar da Osmanlı orta bürokrasisine mensup isimlerdir. Bunların çoğu yeni yeni açılan yüksek öğrenim kurumlarından mezundur.

Modernleşmenin doğurduğu çatışma ve Beşir Fuad

Ve bu üç isimden Beşir Fuad intiharı nedeniyle biraz öne çıkar. Nedeni yaşanan değer çelişisinin, çatışmasının bedelini ödemesidir. Bu çelişki veya çatış-

Abdullah Cevdet Bey.

ma aslında bir bakıma Osmanlı modernleşmesinin ihmal edilen bir özelliğidir.

Tanzimat'tan itibaren hatta II. Mahmut'tan itibaren bütün Osmanlı padişahları modernisttir, bunlara II. Abdülhamit'te dahildir. Dolayısıyla modernizm biraz pozitivistlikle alakadar olmayı veya pozitivist düşünce yapısına sahip olmayı gerektirir. Bizdeki Osmanlı kaynaklarında II. Mahmut "ikinci kurucu" olarak adlandırılır ve bunların en çok önem verdikleri kurumların başında eğitim gelir. Bu eğitim kurumları, uzun süre, yani Abdülhamit iktidarının ortalarına kadar pozitivistliği besleyen en önemli kurum oldu. Neden diyecek olursanız şimdi önce Beşir Fuat'ın ödediği bedeli tamamlayayım ondan sonra onu açıklayayım.

Osmanlı modernleşmesinin en önemli özelliği modernist olması, ikinci önemli özelliği yeni koyarken eskiyi ortadan kaldıramamasıdır. Modern okullar açılırken medrese yaşamaya devam etmiştir. Dolayısıyla yeniyile eski bir arada yaşamıştır. Hem zihniyet olarak, hem kurum olarak, hem yöntem olarak nereden bakarsanız bakın en az bir ikilik görürsünüz. Üçlük dörtlük gördüğünüz alanlar da vardır tabii.

Şimdi bu ikiliği idealize edersek bir yanda modern dünya görüşü, öte yanda

geleneksel dünya görüşü vardır. Geleneksel dünya görüşü ağırlıklı olarak gelenekler ve dinle örülmüş olarak yaşıyor. Modern dünya görüşü büyük ölçüde Osmanlı'nın yaşadığı dönüşümde hem de Batılı kaynaklardan besleniyor ve bu ikisi en basitinden dünyanın yaratılışını farklı açıklıyor. Yani bir gaz kütesinin sıkışması şeklinde mi, güneşten kopan bir parça şeklinde mi yoksa Tanrı'nın iradesiyle mi bir dünya kuruldu?

Osmanlı aydınının bunu en azından yazıya döküldüğü şekliyle çok fazla dile getirilmese de bir çatışma olarak yaşadığını görüyoruz. Okulda daha pozitivist bir dünya görüşüne ama evde ya da sokakta daha geleneksel bir dünya görüşüne sahip ve bunun yarattığı bir çatışma var insan zihninde. Ve bu bir anlamda Beşir Fuat'ın intiharı. Bu biraz da bu bunalımın sonucudur.

Beşir Fuad ne kadar materyalist olduğunu da kanıtlamak istemiştir. Biliyor-

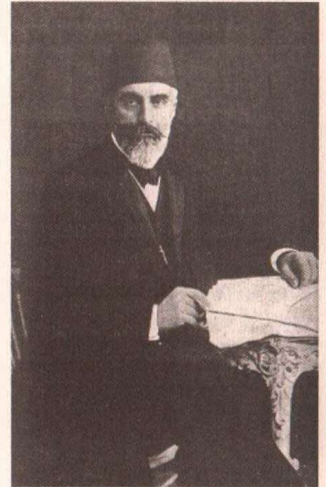
Beşir Fuat'ın öne çıkmasının nedeni yaşanan değer çelişkisinin bedelini ödemesidir. Bu çelişki veya çatışma aslında bir bakıma Osmanlı modernleşmesinin ihmal edilen bir özelliğidir. Beşir Fuad ne kadar materyalist olduğunu kanıtlamak istemiştir. Türkiye'de maddeci düşüncenin yayılmasının bir boyutu bunun kanıtlanması diğer boyutu bu konuda bir çatışma yaşanmasıydı.

sunuz Beşir Fuat intiharı sırasında hissettiklerini yazmıştır. Aslında onun kitabını da Ahmet Mithad yazdı. Orada adeta bedeninde "ruh" olmadığını anlatmaya çalışır. Ama bu fikir Beşir Fuat'a özgü bir fikir değil, pozitivist bir cerrah olan Clode Bernard'dan geliyor. Bernard yaptığı ameliyatlara zikrederek "Ben neşterimin altında hiç ruh görmedim" diyor. Bunu söylediği tarih 1876. Bundan Osmanlı aydını da etkilenmiş olmalı. Dolayısıyla Türkiye'de maddeci düşüncenin yayılmasının bir boyutu bunun kanıtlanması, diğer boyutu bu konuda bir çatışma yaşanmasıydı.

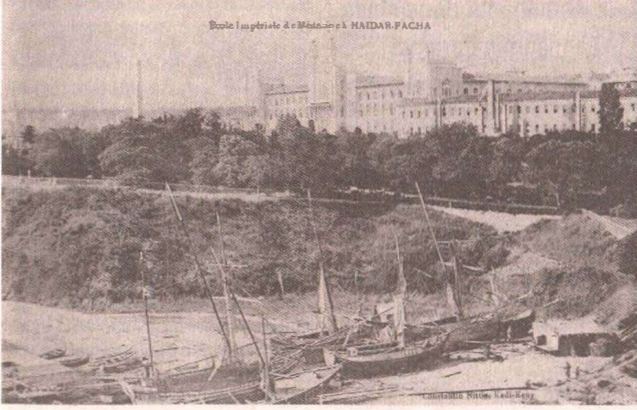
Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar anlatılan/yazılan anıları okursanız hep bu çelişkinin bir şekilde anılara sinmiş olduğunu görürsünüz. Ama şunu da anımsamak lazım Cumhuriyet'i kuran kuşak çok daha pozitivist bir kuşaktır.

Jön Türkler'in pozitivistlik ve materyalizmi

- Dr. Abdullah Cevdet Bey'den de bahsedelim biraz. Sık sık tartışma konusu olan bir isim.

Jön Türkler ile İttihat Terakki'nin pozitivistlikten etkilenmesine neden olan isimlerin başında gelen Ahmet Rıza Bey.

- Abdullah Cevdet'i pozitivistizmden ve materyalizmden etkilenen en önemli isimlerden biri olarak görüyoruz ama Abdullah Cevdet'le beraber önemli bir isim daha var. Onu atlamamak gerek, Ahmet Rıza. Ahmet Rıza eğitiminin bir bölümünü Fransa'da Fransız Devrimi'nin 100. yıldönümünde, 1889 sıralarında yapmıştır. Fransız pozitivistlerinden etkilenmiştir. Jön Türkler ile İttihat Terakki'nin pozitivistizmden etkilenmesine neden olan isimlerin başında gelir. Hemen yeri gelmişken şunu belirtelim. Anımsayacaksınız pozitivistizmin sloganı "Order and Progress" yani "Düzen ve İlerleme"dir. Jön Türk kuşağı pozitivistizmden o kadar etkilenmiştir ki, İttihat ve Terakki Partisi'nin adı bile pozitivistizmden esinlenmiştir. İttihat, pozitivistizmi "düzen" karşılık gelir ve Osmanlı'da birlik olarak algılanır. "Terakki" ise "ilerleme" demektir. Progress'ten hiçbir fikir yok. İttihat ve Terakki'nin (order/union and progress) ismi bile kurucularının ve o kuşağın pozitivistizmden ne denli derin etkilendiğinin başlıca kanıtıdır. Yani partinin kendi ismi bile pozitivisttir.

Dolayısıyla hem Birinci Jön Türk, hem İkinci Jön Türk kuşağı pozitivistizmden etkilenmiştir. Hem genelde Jöntürkler, hem özelde İttihatçılar – özellikle ikinci kuşak İttihatçılar – daha pozitivist, aralarında İslamcı dünya görüşüne sahip olanlar, örneğin Mizancı Murat gibi isimler olmakla beraber daha pozitivist daha materyalist düşünceye sahiptirler, ki on-

lardan biri de Prens Sabahattin'dir. Dolayısıyla Abdullah Cevdet'te bu pozitivistizmin materyalizmin taşıyıcılarından biridir. Ama en az onun kadar önemli bir isim de Ahmet Rıza'dır.

Osmanlı eğitiminin paradoksu

Ancak pozitivist düşüncenin, materyalizmin yaygınlaşmasının bir sebebi olmalıdır. Eğer konuya hâkim değilseniz bu durum sizi çok şaşırtabilir. Ama biraz konuya hâkimseniz neden-sonuç ilişkilerini görebilirsiniz. Bunlardan biri eğitim konusu. Onu da şöyle açıklayalım.

Yaklaşık 1880'lerin ortasına kadar yani Beşir Fuad'ın intiharına kadar Osmanlı eğitim sisteminde baktığımız zaman, özellikle yüksek öğrenime baktığımızda günümüzle karşılaştırıldığında daha farklı olsa da, laik bir program görürüz. Çok ilginç şekilde din dersi yerine gayri dini, pozitif bilime dair derslerin fazla olduğu bir ders programı vardır. Örgün eğitim değişimiz şimdiki modern aşamalı eğitimin başlangıcı 1838'e kadar gider. 1838'den beri devlet eğitim veriyor. Özellikle yüksek okullarda 1880'lerin ortasına kadar laik bir program uygulanıyor.

Osmanlı aydınının temel kaynağı yani Osmanlı aydınının ortaya çıkardığı ana kaynak eğitimidir, okuldur. Namık Kemal Ziya Paşa, Ali Suavi, Ağâh Efendi gibi 1860'ların aydınlarının çoğu küçük memur ve basında yetişmiş isimler-

dir. İkinci kuşak aydınlar Osmanlı'da, okuldan yetişmiş isimlerdir. Çünkü okullar yeni kurulmuş, yeni yeni mezun vermeye başlamıştır. Ve bu okul programları, altını çizerek tekrar edecek olursak, büyük ölçüde laik programdır. Din derslerinin az olduğu bu programlardan ortaya çıkan ürün de etrafını sorgulayan, bilimde aradığı neden-sonuç ilişkisini siyasette ve toplumda da aramaya başlayan bir aydın tipidir. Bunun rahatsızlık vermesi gecikmez.

Örneğin o dönemin Mülkiye birincileri çoğunlukla Saray'da göreve alınıyor. Onların sorgulayıcı tavırları, özellikle bürokrasi içerisinde çekirdekten yetişmiş amirlerini, şeflerini rahatsız etmekte gecikmiyor. Zaten o dönemde 1880'lerin ortasında Maarif-i Umumiye Nezareti'yle Sadaret arasında yapılan yazışmalara baktığınızda –ki bir şikâyet şeklindeydi bu– şöyle bir manzaryla karşı karşıya kalırsınız: Geleneksel yöntemlerle, metotlarla yetişmiş, yükselmiş şefler, "yeni gelen öğrencilerin tavırları, "efkâr" yani fikirleri değişik ve dini inançlarında da bir zayıflık seziyor" diye yakınıyorlar; acilen dinsel inançlarının güçlendirilmesi konusunda tedbirler alınsın diye yazılar yazıyorlar.

Tam bu sıralarda Beşir Fuad'ın intiharı söz konusu oluyor. Bu olayı pekiştiren bir durum ve onun ardından ders programlarına baktığımızda aşama aşama din derslerinin eklenmeye başladığını görüyoruz.

Bu din derslerinin eklenmesi olayı biraz geniş. Örneğin *Kur'an-ı Kerim* doğru okuma dersi, fıkıh dersi, İslam tarihi dersi gibi dersler aşama aşama ekleniyor ve eklenen derslerin saat sayıları her yıl artırılıyor. Çünkü II. Abdülhamit eğitimin ve okulun önem ve değerini farketmiştir.

Öncelikle şunu belirtiriyim: Abdülhamit'e haksızlık etmemek lazım. Camiden çok okula önem vermiştir. Bugünkü Marmara Üniversitesi'nin Haydarpaşa'daki Tıbbiye binası, Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıldığı yılınıyorsa, 1901'de açılmıştır. Yapıldığı yeri düşünün. Çok

empyeral bir görünüşü vardır. İstanbul'a ana ulaşım yolu deniz yoludur. İstanbul'a gelenler önce o binaları görürler. II. Abdülhamit oraya örneğin "Hamidiye Camii" diye çok görkemli bir camii yaptıracaktı. Bunu kimse de yadırgamazdı. Ama oraya cami değil, bir tıp okulu yapıldı. Adeta pozitivizmin kalesidir. Yani padişahın yurtdışından gelenlere verdiği mesaj, eğitime son derece değer verdiği şeklindedir. Buna dikkatinizi çekerim.

Okula çok önemli bir yer veren II. Abdülhamit, okul sayesinde tebasını denetleyebildiği bir araca kavuşmuştur. Okulu öğretmenleriyle, tüzüğüyle, kanunuyla, disipliniyle her an denetleyebilirsiniz.

Öte yandan II. Abdülhamit'in okula önem vermesinin bir başka nedeni daha var: Bilimle, teknikle, fenle yetişen gençler aracılığı ile ülke kalkınmasında insan gücünden yararlanmak. Bu nedenle her çocuk yüksek okul açtı. Kendisinden önce de açılmıştı ama veterinerlik, eczacılık, mülkiye mektebi onun döneminde yeniden ihya edildi. Tıp fakültelerine önem verildi. Dolayısıyla II. Abdülhamit okula önem veriyor ve fakat 1880'lerin ortasından itibaren öğrencilerin yetişmesindeki zafiyet fark edilmiştir; oradan çıkan talebe kendini yetiştiren siyasal sistemi sorgulamaya başlamıştır. Ürkülen nokta budur. Yani onlar kimyayı iyi öğrensinler, yönetim bilimi, hukuku iyi öğrensinler **erken ortaya çıkan tıp yalnızca** bunu iyi öğrenen değil aynı zamanda işleyişi, toplumu ve siyasal sistemi de eleştiren bir karakter olmuştur. Ve biraz önce sözünü ettiğimiz öneri, yani bu öğrencilerin bir an önce dini inançlarını güçlendirmek gerekir şeklindeki öneri devreye giriyor.

Neye yarayacak bu? İlk başta itaat ve sadakatin sağlanmasına yarayacaktır. Zaten II. Abdülhamit döneminde şöyle bir tesis/üçleme vardır "Allah, peygamber, padişah". Hatta birçok kitapta, kimya kitabının başında bile görebilirsiniz bunu. Fikir şu: "Allah'a isyan eden, peygamberine, peygambere isyan eden, padişaha isyan etmiş olur." Terside geçerli yani "Padişaha itaat eden peygamberine, peygambere itaat eden de Allah'a itaat etmiş olur." Dolayısıyla Abdül-

II. Abdülhamit döneminde yayımlanmış dergi ve gazetelere bakarsanız hepsinde ortak olan şey bilim ve edebiyata ayrılan yerdir. Baha Tevfik'in yetiştiği ortam bir yandan eğitime önem veriyor, bir yandan dergilerde, gazetelerde bilim ve fen kutsanıyor.

hamit için okuldaki dini eğitimin artırılması itaat ve sadakatin sağlanması yolunda çok önemli bir araç olmuştur.

Cumhuriyet'in kurucu kuşağının başta Mustafa Kemal olmak üzere II. Abdülhamit döneminde yetiştiğini hatırlayalım. Cumhuriyet'in kurucu kuşağına hâkim olan pozitivist, materyalist, deist düşüştür. Ve bu kuşak dine değil, ama dinin siyasete alet edilmesine hiç de sıcak bakmaz, çok sert tepki verir. Bu biraz II. Abdülhamit dönemindeki uygulamalardan kaynaklanıyor.

Şöyle ki: Arttırılan ders ve saat sayıları bir noktadan itibaren abartılmaya başlanıyor. Dini vecibelerin toplu olarak yerine getirilmesi için emirler yayınlıyor. Mesela ezan okunduğunda topluca çocukları camiye götürüyorlardı. Ramazanda topluca sahura kalkılıyordu... Şimdi o dönemin anılarında baktığımızda şöyle bir olayla karşılaşırız. O dönemin tıbbiyesinde, harbiyesinde, mülkiyesinde bir düdük çalıyor, namaz vakti herkes şadırvana koşuyor. Sonra bir düdük çalıyor herkes mescede, camiye gidiyor. Tabi o arada çocuklar namaz kılmak için abdest alacak zamanı bulamayabiliyorlar. Bir insanı dini vecibeler için zorlamaya başladığınız zaman dine karşı bir tepki geliştirmeye başlıyor.

Yani bu kuşakta II. Abdülhamit'in dini bu kadar siyasete alet etmesine yönelik

tepkiyi Cumhuriyet'in başlarında da hissedebiliyorsunuz. Bunun üzerine Türkiye'de çok fazla konuşmuyoruz. Ama bunu bilmek lazım.

İkincisi, genelde dinci kesim, cumhuriyetin kurucu kuşağı için, bunlar dinsizdir, Mustafa Kemal dinsizdir gibi ithamlarda bulunurlar. Oysa dinsiz olduklarını söylemek mümkün değil. Daha çok bir deizm benimsemesi var. Bu kuşağın, cumhuriyetin kurucu kuşağının gevşek bir deizm benimsemesi var. Buna Mete Tunçay da değinir. Yani Tanrı'nın varlığını reddetmezler ama Tanrı, Allah ilk hareketi veren, bir dünyayı yaratandır ve ondan sonra o düzene karışmaz. Ondan sonrası insanların iradesiyle biçimlenen bir süreçtir. Onlar da adeta bu görüşe yatkındırlar. Tabii içlerinde mümin olanlar var, daha inançlı olanlar, İslamiyete daha bağlı olanlar olmakla beraber genelleme yapmak gerekirse, deizmin, pozitivizmin ağır bastığı görülür.

Bir sihirli değnek: Bilim

ŞOsmanlı modernleşmesi yeniye koyarken eskiyi muhafaza eder fakat bu arada bir üçüncü kavramı daha bu sürece eklemek gerekiyor: İlim veya bilim kavramı.

Bilim, 19. yüzyıl Avrupasında da, dünyasında da, Osmanlısında da çok büyük bir anlam taşıyor. Çünkü akşamdan sabaha bilimsel buluş veya çalışmalarla insan hayatı değişebiliyor. Bulunan aşilar, icat edilen makineler vs. İnsanlığın hiç hayal edemeyeceği ve günlük yaşamda sinayabileceğimiz değişikliklerle karşı karşıyasınız ve bunu bilim ve teknik sağlıyor. Pozitivizmde bilim büyük bir kavram ve adeta dünyayı değiştirebilecek sihirli bir değnek. Osmanlı aydını ve yöneticisi için de böyle.

Eğitim ve bilim aracılığıyla Osmanlı zaten bir çöküş ve gerileme yaşıyor. Eğitime biz bunu tersine çevirip hem sorunlarımızı teşhis edebiliriz, hem güçlü, sayılabilecek, modern ileri bir devlet haline gelebiliriz; bunu bize en başta bilim ve fen sağlayacak diye muhalefetinde de iktidarında da ortak olan bir anlayış var.

Bunu unutmayalım.

Bilim bu kadar kritik bir hal almıştır. Adeta her kapıyı açan bir maymuncuk, herşeyi değiştiren sihirli bir değnek olmuştur.

Abdülhamit dönemini nereden baktığınıza bağlı olarak farklı değerlendirebilirsiniz. Emin olun Abdülhamit siyasi açıdan bir müstebitti. Yani ağır bir siyasi baskı uyguladı ama Abdülhamit aynı zamanda bir modernistti. Bunu ihmal etmememiz gerekiyor.

Bir toplumun modernleşmesi için demokrasi gerekmiyor. Çünkü dünya tarihine baktığınız zaman birçok otoriter rejimin ya da önemli modernleşme adımlarının otoriter dönemlerde yaşandığını görüyorsunuz. Demokrasi modernleşmeyi gerektiriyor ve hızlandırıyor. Ama demokrasi ve modernleşme doğru orantılı olmalı gibi bir saplantı var, oysa tam tersi olabilir. Hatta daha iyi bile olabilir. Hatta bu bağlamda Abdülhamid dönemi ile tek parti dönemi karşılaştırılabilir iki dönemdir.

Abdülhamit bir siyasi müstebitti. Baskıcı bir padişahı. Ama aynı zamanda bir modernistti. II. Abdülhamit döneminde siyaset yasaktı. Geriye kalan ne diye baktığımızda yani iki kişi, üç kişi biraraya geldiğinizde nelerden söz edeceksiniz ya da çıkardığınız dergi, gazete ve kitapta nelerden söz edeceksiniz? Siyaset yapamıyorsunuz, siyaset bilimci deyince akla dış politika, diplomasi gelir. İngilizler şunu yaptı, Almanlar bunu yaptı, Rusya şunu yaptı gibi. Geriye edebiyat ve bilim kalıyor. Edebiyatta bir değişim var. Klasik edebiyattan, geleneksel edebiyattan bir kopuş söz konusu ama en önemlisi bilimsel konuların özellikle de dergilerde en başta yer alan konu olmasıdır. II. Abdülhamit döneminde yayımlanmış dergi ve gazetelerin hepsinde ortak olan şey bilim ve edebiyata ayrılan yerdirdi.

Baha Tevfik'in yetiştiği ortam benim ilgi duyduğum alandır, bir yandan eğitime önem verilen, bir yandan edebiyat dergilerinde, gazetelerde bilimin fennin kutsandığı bir ortam. Ama Baha Tevfik'in

çok özel bir yanı da var. Çok zeki, sorgulayıcı bir insan. Örneğin sınıf arkadaşlarının anlattığı bazı anılarını okudum. *Mülkiye Tarih ve Mülkiyeliler* diye bir kitap var. Bu kitapta örneğin bir din dersinde din hocasının çok sıkıştığı bir anı aktarılıyor. Aklıma gelince bazen gülüyorum çünkü din hocası ne diyeceğini şaşıyor. Hırsızlık yapanın sol kolu, tekrar hırsızlık yaparsa sağ kolu kesiliyor. "Pe ki ondan sonra hırsızlık yaparsa neresi kesilir?" diye sorunca din hocası kıkırmızı kesiliyor. Bu dini bir tartışma konusu. Sınıfta cevap verilebilecek bir konu değil.

Dolayısıyla dinsel kuralları, dinsel geleneksel algılayı da sorgulayan bir yanı vardır Baha Tevfik'in. Bu da insana hakikaten cazip geliyor.

Pozitivizm siyasal aktiviteyi besledi

Tabi bunun ötesinde pozitivizmin getirdiği bir diğer sonuç daha var: Siyasal aktivitenin artması. Ortaya şöyle bir manzara çıkıyor. Nasıl ki örneğin tıbbiyeliler için hastalıklı bir insan bedeni tıp bilimi kullanılarak ilaçla veya cerrahi müdahale ile tedavi edilebiliyorsa, çökmekte olan bir toplum veya yozlaşan bir siya-

sal sistem de insan eliyle müdahale edilişi, düzeltilebilir olarak algılanmaya başlandı. Pozitivizmin Osmanlı aydınına verdiği en temel bakış açılarından biri budur. Adeta çoğu kendisini sosyal bir doktor olarak veya sosyal mühendis olarak görür. Hatta o nedenle bizde sosyologlar çok önemlidir. Çünkü sosyolog, doktorun hastasına yaptığı topluma yapacak kişi olarak algılanıyor. Dolayısıyla pozitivizmin siyasi muhalefeti beslediğini, toplumsal yapıyı ve siyasal sistemi sorgulamasına katkı yaptığını çok rahatlıkla söyleyebiliriz. II. Meşrutiyet'in ya da Cumhuriyet'in ilanına en büyük katkılarından biri budur. Yani yaşanan, akıp gitmekte olan dünya, bir kader olarak algılanmıyor, müdahale edilebilir, yönü değiştirilebilir bir süreç olarak algılanıyor. Evet bir kader var ama, bir kısmı inanıyor, bir kısmı da o kedere hakim olduğunu, toplumun siyasete hakim olabileceğini dolayısıyla yönünün değiştirilebileceğini düşünüyorlar.

Baha Tevfik

- Baha Tevfik'ten söz ettiniz. Onu tanıyabilir miyiz biraz.

14 Nisan 1884'te İzmir'de doğan Baha Tevfik'i 1908 yılından genç yaşta ki ölümüne (19 Mayıs 1914'te ölmüştür) dek oldukça yoğun bir basın ve yayın yaşamı içinde görüyoruz. *Serbest İzmir* gazetesinde başlayan ve bir ara memuriyetleri nedeniyle kesintiye uğrayan basın-yayın hayatı ölümüne dek artan bir ivmeyle sürmüştür. Çıkardığı dergi ve gazeteler hükümetçe kapatıldığında, değişik bir adla yine yayımlanmıştır.

Türkiye'de ikinci ama gerçek anlamda ilk felsefe dergisini 1912-1913'te Baha Tevfik çıkarmıştır. *Felsefe Mecmuası* adını taşıyan bu dergide Batı felsefesini -özellikle Kant'ın felsefe ve ahlak anlayışını- tanıtır tartışmaya, eleştirmeye çalışmıştır. Ernest Heackel'in *Kainatın Muammaları* adlı yapıtını çevirip, dergide bölümler halinde yayımlamaya başlamış ama bu çalışma tamamlanmamıştır. Dergide "Felsefe Kamusu" adında ve yine dergi içinde bir sözlük, bölümler ha-

Baha Tevfik.

Felsefe Mecmuası.

inde yayımlanmaya başlanmıştır. Dergi içinde felsefe tarihinde, Darwinizme, Lamarkizme, bilime ilişkin konular yer almış, "Mektep Dersleri" adında okullarda ki felsefe öğretimine yardımcı olmak amacıyla felsefe dersleri içeren bir yayın formatı halinde yayımlanmaya başlamıştır. Ancak tüm bu etkinlikler derginin kapanması üzerine yarım kalmıştır.

Baha Tevfik bu yoğun basın ve yayın yaşamının arasında "Rehber-i İttihad-ı Osmanî" lisesinde ölümüne dek "felsefe muallimliği" de yapmıştır. Onu kendisinin merkez olduğu ama çok geniş olmayan bir çevre içinde görüyoruz. Yakın çevresi olarak, kardeşi Fikri Tevfik, Dr. Subhi Et-hem, Ahmed Nebil, Memduh Süleyman, Şair Celis ve Şair Eşref'i sayabiliriz. Ahmed Nebil ile birlikte 18 Temmuz 1910'da "Teceddüd-ı İlmî ve Felsefî Kütüphanesi"ni "gençlerin fennî ve felsefî bilgilerini çoğaltmak ve bu suretle içtimai ve ilmi bir inkişabın esaslarını hazırlamak maksadıyla" kurmuştur. Baha Tevfik'in yazdığı ve çevirdiği çok sayıda yapıt da var.

Baha Tevfik'in materyalizmi

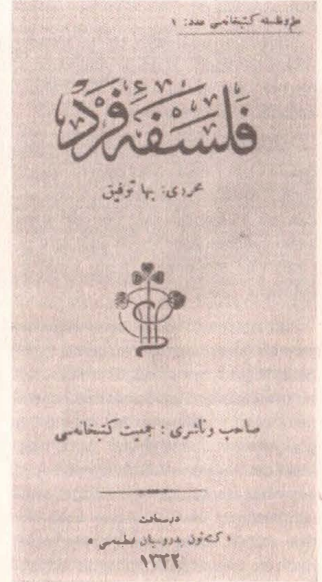
- Düşüncesini açalım isterseniz. II. Meşrutiyet yıllarının önde gelen materyalistlerinden...

Baha Tevfik'in Türk düşünce tarihi içinde özgün bir yeri olduğunu teslim etmek gerek. Batı'yı, Batı düşüncesini çok genç yaşta tanıtmaya ve izlemeye başlamıştır. Biraz Felsefe adlı basılmamış eserine dayanarak onun daha idadideyken kaba-

materyalist düşünceyle tanıştığı ileri sürülebilir. Mülkiye yıllarında, dinsel düşünce, kural ve uygulamaları biraz alaycı, biraz kuşkucu biraz da materyalist bir yaklaşımla eleştirip sorgulamaya başlamıştır. Herkesin düşündüğünden farklı düşünen, yerleşik gelenek ve göreneklere karşı çıkan biridir. "Zamanına göre pek acayip paradokslar yapmakla tanınmış"tır.

Baha Tevfik yerleşik-geleneksel düşünceye, dine, tutuculuğa, boş inançlara ve dönem ahlakına karşı aldığı tavrı, yazdığı yazılar ve çevirileriyle açıkça ortaya koymuştur. "Materyalist"tir. Subhi Et-hem'in, Baha Tevfik'in materyalizmini tarihsel-diyalektik olmanın çok "kaba, biyo-

Nasıl ki örneğin
tıbbiyeliler için bir insan
bedeni, tıp bilimi
kullanılarak tedavi
edilebiliyorsa
çökmekte olan bir toplum
veya yozlaşan bir siyasal
sistem de insan eliyle
düzeltilbilir olarak
algılanmaya başlandı.
Pozitivizmin Osmanlı
aydınına verdiği en temel
bakış açılarından biri bu.

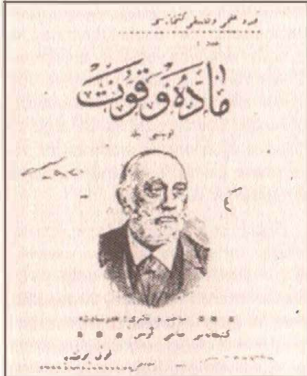
Baha Tevfik'in Felsefe-i Ferd adlı eserinin kapağı.

lojik evrimci" bir materyalizm olarak nitelemek daha doğru olur. Hatta Baha Tevfik'in materyalizm anlayışı daha kapsamlı olmasına karşın, Yusuf Akçuraoğlu'nun tarihsel materyalizmi ve Abdullah Cevdet'in biyolojik materyalizmi daha sistemlidir.

Baha Tevfik'in işlediği konular gözden geçirildiğinde bazılarının marjinal düşünceler içerdiği söylenebilir. Örneğin, kendince gerekçe ve nedenlerini ortaya koyarak "edebiyat muzırdır" görüşünü savunması gibi... Dönem siyasal düşüncesinde "devleti kurtarmak" hâlâ gündemdeyken ve bu görüşler içinde birere fazla yer verilmezken, birey ağırlıklı görüşlerin savunulması; iktidarın meşruiyet kaynaklarından biri olan, toplumsal düşünüş ve ilişkileri düzenleyen kuralları ve neden-sonuç ilişkileri, çoğunlukla hep dinsel, metafizik açıklamalarla ortaya konup düzenlenirken, konuları bilimsel bir düzleme çekerek maddeyi maddeyle açıklamaya, açıklanabileceğini göstermeye çalışan biri olarak Baha Tevfik'in ilgi görmese de ona tepki gösterilmesi de doğaldır.

Baha Tevfik'e ilk tepki İslamcı çevrelerden gelmiştir. Onun tanıtıp, yaymaya çalıştığı "Kaba-Evrımcı-Biyolojik Materyalizm" oldukça yerilmiş ve savunduğu görüşlere karşı "Reddiyeler" yazılmıştır. Dönemi ve sonrasında en çok tepki gören çevirisi ise Ludwig Buchner'den Ahmet Nebil ile beraber çevirdikleri *Madde ve Kuvvet*'tir.

Baha Tevfik'in etkin bir siyasal yaşamı olmamıştır. Daha çok yazım, basın ve yayımla uğraşmıştır. Siyasal düşünceye ilişkin pek yazısı olmamasına rağmen, siyasal uygulamaların eleştirisini yapmaktan da geri kalmamıştır. Yazılarının daha çok toplumsal ve felsefi düşünceye ilişkin olduğunu söyleyebiliriz. Birey ve ahlak, yoğun olarak işlediği iki konudur. Kadının toplumdaki yeri, eşitliği, evlilik, aile, metafizik düşünce, boş inançlar, din, felsefe, insan ilişkileri vb. konuları, toplumsal sorun ve aksaklıklardan yola çıkarak ve çoğunlukla birey merkezli bir yaklaşımla indelemiş, eleştirmiş ve yermiştir. Ama Baha Tevfik, bireyciliğin savunucusu ya da temsilcisi değildir. Onun savunduğu, anlatmaya ve aktarmaya çalıştığı -Osmanlı siyasal ve toplumsal düşüncesine pek de tanidik olmayan- bireyi; bireyin toplumsal ve siyasal yaşamın temeli olduğu düşüncesi- ni; kısaca bireyin yeri ve değerini tanıtmaya çalışmasıdır.

Baha Tevfik'in en çok tepki gören çevirisi ise Ludwig Buchner'den Ahmet Nebil ile beraber çevirdikleri "Madde ve Kuvvet"tir.

Baha Tevfik'in materyalizm anlayışı daha kapsamlı olmasına karşın, Yusuf Akçuraoğlu'nun tarihsel materyalizmi ve Abdullah Cevdet'in biyolojik materyalizmi daha sistemlidir.

Bireyin değerini vurgulayan Baha Tevfik'e göre iyi bir yönetimin, ilerlemenin, gönence ulaşmanın itici gücü etkin, çalışkan ve ahlaklı bireydir. Bu nedenle bireye saygılı, onun haklarını gözetilen yönetim iyi bir yönetimdir. Gerçek özgürlük de hükümetin biçiminden çok bireyin eğitim ve öğrenimine bağlıdır, her şey hükümetten beklenirse, özgürlüğün ve meşrutiyetin biçiminde bir yükselme beklenmemelidir.

Baha Tavfik ne anarşist ne de sosyalistti

- *Baha Tevfik Bey'in sosyalist olduğu çok sık söylenir. Kimileri de anarşist olarak niteliyor. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz?*

- Baha Tevfik keşke anarşist olsaydı. Zira düşünce tarihimizde de siyasal hayatımızın da gerçek anlamda anarşist düşüncünün eksikliği hep hissedilmiştir. Baha Tevfik'in anarşist olduğunu söylemek aşırı bir iddia gibi görünüyor. Bir vakitler bunu öne süren biri vardı. Ancak hep yapıldığı bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunuyor. Ben onun anarşist siyasal düşüncenin savunucusu olduğunu düşünmüyorum. Kaldı ki kendisinin bu konuda açık bir ifadesi yok. *Felsefe-i Ferd* adlı eserinin "Felsefe-i ferdiyenin neticesi" başlıklı bölümü yazarken, anarşizmin öneminden söz ettiği gibi gelecekte de anarşizmin hakim olacağını söylüyor. Bu tahmini önemli ancak bu onun anarşizme bağlı olduğunu göstermez. Anarşist, anarşist siyasal düşünüşe dair emek sarfetmemiş, çalışma yapmamıştır.

Baha Tevfik'in sosyalistliği de tartış-

malıdır. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucularından biri olduğunu söylemek ya da Hüseyin Hilmi'nin akıl hocalığını yaptığını söylemek de yanlış. Anarşizme ve sosyalizme yakın bir ilgi duyduğu kesin. Ancak onun özellikle 1910 sonrasındaki yazılarına baktığımızda özellikle Alemdar gazetesindeki yazıları, liberal düşünüş temalarını işlediği, "teşebbüş şahsi ve adem-i merkezîyet" eksenli düşüncesini liberal bir öze savunduğu yazılardır. Anlaşılan o ki dönemin liberal partisi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakın durmuştur. Prens Sabahattin ile simgelenen liberalizm cazip gelmiştir.

Keşke Osmanlı'da 1860'lardan itibaren anarşist siyasal düşünceye bağlı akımlar ve cesur savunucular ortaya çıksaydı. Maalesef, bizde, yakın zamanlara kadar, küçük gruplar dışında anarşist siyasal düşüncenin takipçileri olmamıştır. Oysa bu düşünce bireyin değerini, temel hak ve özgürlükleri bir başka açıdan vurgulamak, iktidara ve otoriteye yönelik tepki ve itaatsizlik açısından oldukça önemlidir. Bizim geleceğimizde çok az yer olan bir cesaretti. Bizde, devlet/otorite merkezli bir gelenek içinde böylesi düşüncelerin çıkmamasına şaşmamak gerekir.

- *Baha Tevfik'in etkisi ne olmuştur? Yani özellikle yaşadığı dönemde çevresine ve ayrıca Cumhuriyet dönemine etkisi oldu mu?*

- Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nin başladığı 1908'den, öldüğü 1914'e kadar etkili olmasına hiç kuşku yok. Bu dönemde çıkardığı, çıkarılmasına katkıda bulunduğu veya yazarlığını yaptığı yirmiden fazla dergi ve gazete vardır. Ele aldığı herhangi bir konuyu önce öğrendiğini ardından yazdığını, eleştirdiğini görüyoruz. Eleştiriyi felsefeyi, bilimi, mi-zahı, edebiyatı kullanarak yapıyor. Ama seviyeyi hiç düşürmüyor.

Kitapları, çevirileri, fikirleri ve dikkat çektiği konular kendi kuşağında ciddi bir iz bırakmıştır. O dönemi yaşamış herkesin hafızasında, anılarında bir şekilde kalmakla birlikte, Birinci Dünya Savaşı öncesinde öldüğü ve ardından gelen yıllarda Türkiye'de derin değişimler yaşandığı için hatırlandığını söylemek pek olanaklı değil.

- Sayın Alkan, teşekkür ederiz.

Suphi Ethem Bey ve *Beşer ve Tabiat* dergisi

II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde evrimci materyalist çevrenin önde gelen isimlerinden olan Suphi Ethem Bey, evrim kuramının, materyalizmin ve çağdaş bilimlerin Türkiye'de tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Suphi Ethem Bey'in evrimci, materyalist, pozitivist, bilimperest, aydınlanmacı ve çağdaşlaşmacı yönlerini son dergisi *Beşer ve Tabiat*'ta bulmak mümkündür.

I. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinin önde gelen evrimci materyalistlerinden Dr. Suphi Ethem Bey(1) 1880'lerde Manastır'da doğmuştur.(2) Asıl ismi İsmail Suphi'dir. 1910 yılının sonlarında veya 1911 yılının hemen başında Suphi Ethem ismini kullanmaya başlamış ve hayatının sonuna kadar da bu ismi kullanmıştır.

Suphi Ethem Bey 1908'de Askerî Baytâr Mektebi'nden mezun olmuş ve çeşitli askerî birliklerde görev almıştır. Baytâr yüzbaşısıdır. Manastır İdâdî-i Askerî Mektebi'nde ve İstanbul'daki Rehber-i İttihad Lisesi'nde doğa tarihi, Askerî Baytâr Mektebi'nde botanik ve jeoloji dersleri vermiştir.

Hakkında bir vefat yazısı kaleme alan İbrahim Nâmî Bey, bilimsel kişiliğinin oluşumunda hocalarından İsmail Hakkı (Çelebi) ve Osman Nuri (Eralp) Beyler'in önemli katkıları olduğunu bildirmiştir. Suphi Ethem Bey, İsmail Hakkı Bey'in bir süre muavinliğini de yapmış, üstelik 1909'da yayımlanan ilk kitabı *İdicî* ona ithaf etmiştir. Ancak, sonraki yıllarda İsmail Hakkı Bey'e bakışının ciddi biçimde değiştiği (kendisini ve kitabını esaslı bir şekilde eleştirdiği), aşağıda incelenecek olan *Beşer ve Tabiat*

dergisinde tespit edilebilmektedir.(3)

Çok iyi düzeyde Fransızca ve Almanca bilen Suphi Ethem Bey'in Latince de bildiği, yine *Beşer ve Tabiat*'dan anlaşılmaktadır.(4)

Koyu bir bilimperest olan Suphi Ethem Bey, bilimlerin hemen her dalıyla yoğun biçimde ilgilenmiştir. Zooloji, botanik, biyoloji, kimya, antropoloji, sosyoloji, filoloji, tarih, felsefe, bilim tarihi, edebiyat tarihi gibi çok geniş bir bilimsel ilgi alanına sahip olan Suphi Ethem Bey, kısa hayatı boyunca yoğun bir entelektüel faaliyet yürütmüş, çağdaş bilimlerin Türkiye'de tanınmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bilimle, özellikle de doğa bilimleriyle ilgilenenler aradıkları bir yazar haline gelmiş, kendisinden övgüyle söz edilen bir isim olmuştur.(5)

Suphi Ethem Bey karmaşık konuları anlaşılır bir şekilde sunmaya çalışmış; bir tür popüler bilim yayıncılığı yürütmüştür. İbrahim Nâmî Bey'in deyişiyle, metin ve çetin kuramsal bilgileri vulgarize ederek herkese seve seve okutmuştur. Suphi Ethem Bey'in anlaşılabilirliği gayreti, aydınlanmacılığının ve halkçılığının bir belirtisi sayılabilir. Nitekim Suphi Ethem Bey de kendisini "popülist bir muharrir" olarak nitelemiş, gençliğin ve

Suphi Ethem Bey.

Marx'in fotoğrafının yer aldığı
Beşer ve Tabiat sayfası.

halkın aydınlatılmasının kendisi için bir görev olduğunu dile getirmiştir.(6)

Bir kısmı önce çeşitli süreli yayınlardan tefrika edilen, bir kısmı ders notlarından oluşan ve çoğu, alanlarında (Türkçe'de) bir ilk olan kitapları; *İdic* (1909), *Darvenizm* (1911), *Sosyoloji* (1911), *Ulûm-i Tabiiyye Lûgatı* (1911), *Tarih ve Müverrihler* (1912), *Hayat ve Mevt* (1913), *Lamarkizm* (1914), *'İlm-i Hayvânât-ı 'Umûmiyyeye Medhal* (1917), *Fen Adamları* (1917), *'İlm-i Nebâtât Târîhi* (1917), *Tıbbî ve Zirâ'î 'İlm-i Nebâtât Dersleri* (1917), *Nevsâl-i Baytarî* (1918), *Bergson ve Felsefesi* dir (1919).(7)

İzmir ve Neyyiri Hakikat gazetelerinde, *Hüsün ve Şiir*, *Genç Kalemler*, *Muhit-i Mesâi*, *Yeni Felsefe Mecmuası*, *Tabiat*, *Felsefe Mecmuası*, *Zekâ*, *Serbest Fikir*, *Servet-i Fünûn*, *Büyük Duygu* ve *Yeni Dünya* dergilerinde yazmıştır. Bunlardan *Hüsün ve Şiir* ile *Tabiat* kendisinin çıkardığı dergilerdir.(8) *Beşer ve Tabiat* ise Suphi Ethem Bey'in yayımladığı son dergidir.

Suphi Ethem Bey II. Meşrutiyet yıllarında, yakın arkadaşı Baha Tevfik Bey'in başını çektiği evrimci materyalist çevre içinde yer almıştır. Gerek basılı ürünleri gerekse çeşitli okullarda verdiği derslerle özellikle evrim kuramının ve evrimci materyalist düşüncülerin Türkiye'de tanınmasında önemli bir rol oynamıştır. Suphi Ethem Bey materyalist olmanın

yanında aynı zamanda pozitivisttir.

Türkçü akım ile de ilişkilidir. Ali Canip (Yöntem) ve (belki) Ömer Seyfettin Beyler ile samimiyeti olsa gerektir. *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* gibi milliyetçi dergilerde yazmış; Keşan'da Miralay İsmet (İnönü) Bey ile çalışmış, *'İlm-i Hayvânât-ı 'Umûmiyyeye Medhal* başlıklı kitabını ona ithaf etmiştir.

Suphi Ethem Bey'in Mütareke dönemi sosyalistleriyle de ilişkisi olduğu görülmektedir. Bilinmeyen (ilgili çalışmalar da değinilmemiştir)(9) bir konu olduğu için üzerinde durmakta fayda vardır.

Suphi Ethem Bey 1919'da (veya belki de 1918'in sonlarında) Almanya'ya gitmiş, orada felsefe ile ilgili çalışmalar yapmıştır. 1919 yılının başlarında Berlin'de oluşan ve (bu adlandırma ideolojik düzlemde yanlış da olsa) "Türk Spartakistleri" olarak bilinen (çoğu Türkçü kökenden gelme) sosyalist grupla(10) ilişki kurmuş ve İstanbul'a döndükten sonra da bu ilişkiyi sürdürmüş görünür.

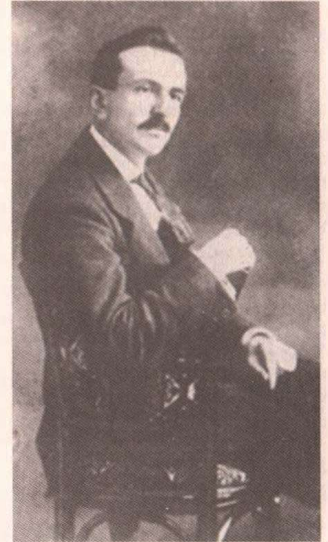
Çoğu, öğrenim amacıyla Almanya'da bulunan Türk gençlerinin oluşturduğu bu sol grup Berlin'de Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı kurmuş ve *Kurtuluş* adlı bir dergi yayımlamaya başlamıştır. Ancak, kısa süre içinde grubun büyük kısmı (Almanya'daki Türklerin çoğu gibi) 19 Mayıs 1919'da Akdeniz vapuruyla Haydarpaşa'ya inmiştir. Suphi Ethem Bey de bu kafilé ile İstanbul'a dönmüş olabilir. Nitekim *Yeni Dünya* dergisinin 3 Temmuz 1335/1919 tarihli 2 numaralı nüshasının ön kapağının iç yüzünde yer alan *Beşer ve Tabiat*'a dair duyuruda, Suphi Ethem

Bey'in "Almanya'dan son gelen kafilé ile İstanbul'a gelmiş" olduğu, "Beşer ve Tabiat nâmında ilmî ve fennî bir mecmua imtiyâzı alarak efkârını neşre başlayacağı" bildirilir.(11)

Berlin'den gelen sosyalist grup Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurmuş ve *Kurtuluş* dergisini İstanbul'da yayımlamaya başlamıştır.(12)

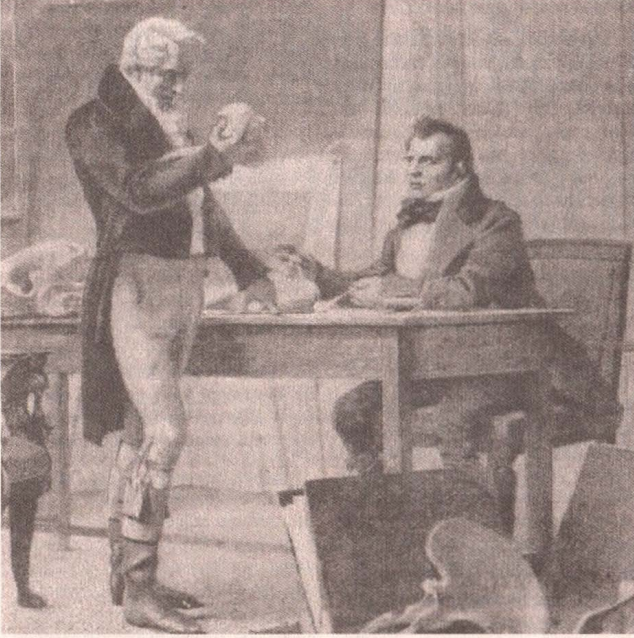
Beşer ve Tabiat'ın yazarları arasında yer alan Ethem Nejat Bey "Türk Spartakistleri"ndendir.(13) Yine bu gruba mensup isimlerden biri olan ama 1919'da dönmeyip Berlin'de kalan Mustafa Nermi Bey, Suphi Ethem Bey'in eski bir arkadaşıdır ve 1911'de çıkardığı *Tabiat* dergisinin kadrosunda yer almıştır.(14) Mustafa Nermi Bey aynı zamanda hem Türkçü hem de evrimci materyalist çevredendir.

Hukuk öğrenimini savaş sırasında İsviçre'de tamamlamış, *Beşer ve Tabiat*'ın sorumlu müdürü ve aynı zamanda Suphi Ethem Bey'den sonra en üretken yazarı olan Şevket Mehmet Ali (Bilgişin) Bey, 1919 Şubatı'nda Hüseyin Hilmi (İştirakçi veya Sosyalist Hilmi) başkanlığında kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası'nın

Beşer ve Tabiat'ın yazarlarından
Ethem Nejat Bey.

Suphi Ethem Bey, çağdaş bilimlerin Türkiye'de tanınmasına büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle, doğa bilimleriyle ilgilenenlerin aradıkları bir yazar haline gelmiş, kendisinden övgüyle söz edilen bir isim olmuştur.

Chartran'ın *Beşer ve Tabiat*'ta yayımlanan bir tablosu:
"Cuvier hayvan müstehâselerini [fosillerini] tayin ederken."

kurucularından ve parti programını hazırlayanlardan biridir.(15)

Son olarak, *Beşer ve Tabiat*'ta "Berlin" kaydı düşülmüş 27 Mayıs 1918 tarihli imzasız bir makale ile sosyalizmin ve (fotoğrafıyla birlikte) Karl Marx'ın tanıtıldığı bir yazının yayımlandığı, aşağıda derginin içeriği ele alınırken görülecektir.(16)

Pek çok süreli yayının yazı kadrosuna dahil olan Suphi Ethem Bey, az önce belirttiği gibi, bizzat üç dergi çıkarmıştır. Aşağıda incelenecek olan *Beşer ve Tabiat* son dergisidir. Bu derginin yayın hayatından çekilmesinden kısa sayılabilecek bir süre sonra Suphi Ethem Bey de hayata gözlerini yumacaktır.(17)

***Beşer ve Tabiat*'ın teknik / idari özellikleri ve kadrosu**

Haftalık bir bilim dergisi olan *Beşer ve Tabiat*'ın ilk sayısı 7 Ağustos 1919'da çıkmıştır. Toplam beş sayı yayımlanan

derginin diğer nüshaları sırasıyla 15 Ağustos, 21 Ağustos, 4 Eylül ve 11 Eylül 1919 tarihli. *Beşer ve Tabiat* "haftada bir Perşembe günleri neşrolunur".

Derginin sahibi ve başyazarı Suphi

Suphi Ethem Bey kendisini "popülist bir muharrir" şeklinde nitelemiştir. Görevi, gençliği ve halkı aydınlatmaktır. Kalem, haksızlık edenleri doğruluk yoluna davet etmek, ihmalkâr davrananları ikaz etmek için sivri bir iğnedir.

Ethem Bey, sorumlu müdürü ise Şevket Mehmet Ali (Bilgişin) Beydir. İlk üç nüshası Necm-i İstikbâl Matbaası'nda, son iki nüshası ise Matbaa-i Orhaniye'de basılan *Beşer ve Tabiat*'ın idarehanesi "Bâb-ı Âlî Caddesi Meseret Otel karşı-sında"dır. 5 numaralı nüshanın künyesinde de bu şekilde geçmekle beraber, aynı nüshanın ön kapağında "İdâre-hânesi: İstanbul Çakmakçılar Subuhiyan Han Numara 17" kaydı mevcuttur.

Büyük boyda ve üç sütun üzerine tertip edilmiş bir dergi olan *Beşer ve Tabiat*'ın fiyatı 7.5 kuruştur. Abone bedelleri ise seneliği 200, altı aylığı ise 100 kuruş olarak düzenlenmiştir. Finansmanı ve tirajına dair herhangi bir bilgi bulunmayan *Beşer ve Tabiat*'ın reklam almadığı görülmektedir. Nitekim derginin 1 numaralı nüshasında bazı kitapçılar, matbaalar, gazeteler ve doktorlar tavsiye edilmezden evvel yapılan açıklamada, bu tavsiyelerin hiçbir menfaat ve ücret karşılığı olmadığı, idarehanenin ücret karşılığı ilan kabul etmediği bildirilmiştir. Çünkü *Beşer ve Tabiat*, "Biz halka fâide-bahş olan herkesin (?) meddâh ve bir takdîr-kârıyız" anlayışıyla hareket etmektedir.(18) Diğer bir deyişle, başlıca kaygısı ticari kârlılık olmayan bir fikir dergisidir.

Her nüshası 16 sayfa olup, sayfa numaralandırmasında süreklilik görülen ve toplam 80 sayfadan ibaret olan *Beşer ve Tabiat*, siyah-beyaz, resimli ve fotoğraflı bir süreli yayındır. Antik Yunan figürleri süsleme amaçlı kullanılmıştır. Derginin görülebilen iki dış kapağından birini (4. sayınıkini) bir Diyojen heykeli süslemektedir. Yine süs amaçlı kullanılan sıçan figürü polemik konusu olabilmektedir.(19) Fotoğraflar ve bir kısmı yağlıboya tablo olan resimler ise bilim adamlarının, düşünürlerinin veya metnin içeriğine ilişkindir. Yağlıboya tabloların çoğu, Fransız ressam Théobald Chartran'ın (1849-1907) eserleridir.

Derginin künyesinde, "Görmek için doğdum-bakmak için doğrudum" ibaresi yer alır ki buna, çıkış yazısında açıklık getirilmiştir. Bu ibare *Beşer ve Tabiat*'ın yayın çizgisine hâkim olan evrimci anlayışın özlü bir ifadesi gibidir: "İnsan görmek, bilmek için doğmuştur. İbtidâ hayvanlar gibi ufki bir vaziyette yürürken önündekine bakmak için ayağa kalktı.

Chartran'ın *Beşer ve Tabiat'a* yayımlanan bir tablosu:
"Lavoisier Berthollet'in penumatik nazariyyesine dair fikrini değiştirirken."

Eşyayı ilk vasıta olarak kullandığı dakikadan itibaren hayvanlıktan çıktı, tabiat-tan ayrıldı."(20)

Beşer ve Tabiat'in yazı kadrosu dar-dır. En üretken yazarı derginin sahibi ve başyazarı Suphi Ethem Bey'dir. Onunla birlikte Şevket Mehmet Ali, Ethem Nejat, Ali Baha, Feridun Necdet ve Âlîf Şinasi Beyler derginin yazar kadrosunu oluştururlar. Önemli bir kısmının Suphi Ethem Bey'in kaleminden çıktığını sandığımız imzasız metinlerin sayısı da az değildir. Dr. Tefik Remzi (Kazancıgil) Bey *Beşer ve Tabiat'a* mütercim olarak katkıda bulunmuştur. Henri Poincaré ve Gustave Le Bon kendilerinden tercüme yapılan yabancı düşünce adamlarıdır.

Beşer ve Tabiat'ın içeriği

Beşer ve Tabiat bir Mütareke dönemi dergisidir. Doğal olarak, döneminin izlerini taşır. Ancak, içeriği itibarıyla bu dönem dergilerinden oldukça farklı bir görünüme sahiptir. Bir tanıtımda belirtildiği gibi, "O, hiçbir mecmuaya benzemez"; "Hâl-i hâzırın yüksek düşünceli, hür fikirli yeğâne prensip mecmuası"dır.(21) Gerçekten de bir bilim dergisi olarak gayet nitelikli ve zengin bir içeriğe sahiptir.

Derginin birinci sayısında (her nüshanın ilk sayfasında yer alan) *Mündericât*'ın ardından gelen *Mesleğimizin Ana Hatları* başlıklı ve kuvvetle muhtemelen Suphi Ethem Bey tarafından kaleme alınmış "Muharrirler" imzalı çıkış yazısında *Beşer ve Tabiat* "fennî prensip gazetesi" olarak nitelendirildikten sonra, yayın çizgisi üç başlık altında açıklanmıştır.

İlkin dergide kullanılacak dile ilişkin prensipler (lisan prensipleri) sıralanır. Kabaca özetlenecek olursa; açık/sade bir Türkçe kullanılacak, dilde birlik esası gözetilecek, teknik terimler Batı dillerinden ve Latince'den alınacak(22), imlada kural gözetilecektir. *Beşer ve Tabiat*, bilim dilinde halkın ruhuna büyük önem verecektir.

"Esas"a ilişkin prensipler sıralanırken vurgu doğa bilimlerine yapılmıştır: "En iyi bir felsefe en iyi bir ulum-ı tabiiyedir. En iyi bir ulum-ı tabiiyye de en iyi bir felsefe." *Beşer ve Tabiat'a* göre kavimler ilerlemelerini doğa bilimlerinin çeşitli dallarında gösterdikleri kudrete göre temin etmişlerdir. Avrupa uygarlık âlemini yaratan bilimdir. Nobel'i, Darwin'i, Spencer'ı doğuran ve yaşatan milletler bugün dünya hakimidirler.

Hayaller (kastedilen esas olarak ilahiyat ve edebiyat) bir kavmin ilerlemesini sağlayamamaktadır. Batı'nın siyaset vadesinde bizi hiçe saymasını safsatadan uzaklaşmak üzere eski kanaatlerimizden ayrılmamızda aramalıdır. İngiltere'yi büyüten maddiyat âlimleridir. Büyük Türkiye'yi ise vehm ve hayal can çekiş hale getirmiştir. Çağdaş bir millet olmak için hayallerden uzaklaşmak gerekir.

"Gaye"ye dair prensiplerde ise *Beşer ve Tabiat*'in evrimci, materyalist ve bilimsel niteliği ortaya konmuş ama din konusunda da ihtiyatlı bir tutum alınmıştır.

Derginin içerik seyrine dair açıklamanın(23) ardından "insan görmek, bilim için doğmuştur" düsturu dile getirilir. İnsan hayvanlıktan çıktığından beri iki varlığın (hemcinsinin ve doğanın) esiridir. Hemcinsine mağlup olmamak için onun yararı olduğu araçların mükemmellerini yapmak şarttır. Doğaya mağlup olmamak içinse kanunlarına itaat etmek gerekir. Bu ise metafizikçilikten uzaklaş-

makla mümkündür. Ancak, *Beşer ve Tabiat* metafiziğin karşıtı olmaktan ziyade onun şimdilik tâlî bir derecede bırakılması taraftarıdır.

Beşer ve Tabiat hiçbir şahsı, inancı veya görüşü hedef almamaktadır. Muhitin ulvî örf ve âdetlerine hürmet etmek gerevidir. Din ile ilişkisi yoktur çünkü din vicdani bir meseledir. Doğa bilimlerinin çeşitli dallarını bilmekle insan dinden tecrit olmaz. *Beşer ve Tabiat*'ın görevi en son ve en yeni gerçeği göstermek, evrimin her yerde ve her şeyde var olduğunu bildirmektir. (Yukarıda dil prensipleri açıklanırken *Beşer ve Tabiat*'ın "İstihale Nazariyyesi" taraftarı olduğu da belirtilmiştir.)

Bilimin din ile ilişkisi yoktur. Dolayısıyla *Beşer ve Tabiat*'ın da halkın inançlarıyla ilişkisi olamaz. *Beşer ve Tabiat*, halkın inancını sarsmak, gerçeği görmeye için gözlerini yumanların fikirlerini değiştirmek, öteki ve berikinin halini, âdetini beğenmemek amacıyla ortaya atılmamaktadır. Dergiyi takip edenler teşhis ve inceleme için gerekli esasları bulmuş olacaktırlar.

Beşer ve Tabiat'a göre bugünün siyasi, dinî, hukukî, ahlakî olaylarını doğuran, iktisadî nedenlerdir. Dergide "millî iktisat" da ele alınacaktır. İnsanın refahına kefil olmayan bilime bu çağda önem verilmemektedir.

Bizi yanlış yollara, çıkmaz sokaklara

Beşer ve Tabiat'in 1 numaralı nüshasının ilk sayfası.

saptıracak olan fena kuvvetlere karşı durmak için çağdaş bilimlerle silahlanmak gerekmektedir. *Beşer ve Tabiat* hal-kin düşüncesinde böyle bir inkılabı gerçekleştirirse mutlu olacaktır.

Çıkış yazısının ardından gelen ve Suphi Ethem Bey'in imzasını taşıyan *Bizde Tabiiyyat* başlıklı makale, doğa bilimlerinin bizdeki durumunu konu edinmektedir. Suphi Ethem Bey'e göre bizde doğa bilimleri yoktur. Bu durumun (otop-si türünden faaliyetleri günah sayma gi-bi) bazı nedenlerine de değinen Suphi Ethem Bey'e göre doğadaki konumumu-zu, billiğimizi, çevre ile ilişkimizi doğa bilimleri sayesinde öğrenebiliriz. Bu yüz-den eğitimde de esas, bu olmalıdır. Bu türden derslerin vereceği faydayı "tec-vid" ve "Gül-istan'dan" (yani ilahiyattan ve edebiyattan) beklemek zamanı çoktan geçmiştir. Mevcut doğa bilimleri öğ-retimini çok zayıftır. Bu dersler öğrenciye bir gerçeğin esasını araştırmak amacy-la değil, belki bir süs olarak gösterilmiş olmaktadır. Böylece gelişmeye eğilimi olan zekâlar bir sürü kaba meseleyle yo-rulup gitmektedir. Ayrıca, birkaç istisna dışında doğa bilimleri hocası da yoktur.

Suphi Ethem Bey, son elli senede ül-kemizde doğa bilimlerinin gelişimini ve

"Fennî prensip gazetesi" olarak nitelenen *Beşer ve Tabiat*'a göre doğaya mağlup olmamak için kanunlarına itaat etmek gerekir. Bu ise metafizikçilikten uzaklaşmakla mümkündür.

aksaklıkları anlatır. Doğa bilimlerinin çe-şitli dallarına dair birçok kitap yazılmıştır ama bunların büyük kısmı ihtiyacı karşı-layacak derecede yeni kuramları ve dü-şünceleri içermemektedir. Suphi Ethem Bey, bu kitapları her hafta sıra ile incele-yeceğini, yazarın veya hoca'nın o bilimin yöntemine, tarihine ne kadar vâkif oldu-ğunu, bu kitaplardan edilen faydaları/zararları birer birer göstereceğini bildirir.

Bunun ardından İslamların (önce Arapların, sonra Osmanlı Türklerinin) doğa bilimlerindeki yeri ve hizmetleri üzerinde durur; Me'mun devrinden Hoca İshak Efendi'ye dek tarihsel bir özet su-

nar. Bir ekol kuramadıklarına işaret eder. Hoca İshak Efendi'ninki başta olmak üzere, evvelce saydığı bazı eserler di-şında başvuracak bir kaynak olmadığını, bunların pek az olduğunu ifade eder. Halbuki doğa bilimleri bilmeden memur, idare adamı, asker, şair, edip, diplomat, gazete yazarı olmak mümkünse de ta-rihçi, filozof, hoca veya doktor olmak mümkündür.

Suphi Ethem Bey'e göre ülkemizde doğa bilimlerinin mükemmel bir şekilde tedrisi için üç araca ihtiyaç vardır: Ensti-tü, kitap ve hoca. Bu üç unsurun başta kesin ve verimli bir şekilde tespiti için bunlarla uğraşan kimseleri hükümetin denetim altında bulundurması ise en esaslı meseledir. Çünkü fizik, kimya, zo-loji gibi bilim dallarının artık sana ermiş birer konu olduğu kanaatinde olan hoca-lar vardır. Bunlar, "bilmek evvelinden istid-lâl etmektir" düsturunu bilseler, bu hata-ya düşmeyecek ve böylece irfan âlemin-de velleleler koparan bilimlerin tarihi, yöntemi hakkında edilegelmekte olan tartışmaların bizde de bir semeresi gö-rülmüş olacaktır. Suphi Ethem Bey ma-kalesini, bu hususlardan birer birer bah-sedeceğini bildirerek sonlandırr.

Tekâmül Nazariyyesi'nin İstinâd Ett-iği Kanunlar başlıklı imzasız (ve Suphi Ethem Bey'in kaleminden çıkmış olması muhtemel) yazıda, Evrim Kuramı'nın bir-çok tecrübe ve gözlemlerle ortaya çıkard-ığı sonuçların dayandığı (veraset gibi) kanunlar, madde madde sıralanarak ve Ernst Haeckel'e de atıfta teker teker açıklanır.

Hayat Mübârezesinin Kanunı ve Siya-sî Seciyyesi başlıklı imzasız (ve yine Suphi Ethem Bey'in yazmış olabileceği) yazının temel konusu, terim zikredilmiş olmasa bile, "Sosyal Darwinizm'dir. Yazar makalesine, bugünün edipleri ile çoğu sosyoloğun insanların hayat kavgası meylini cinâî bir şekilde gösterdiklerini, Nietzsche'nin prensipleri ortaya çıktıktan sonra bu konudaki tartışmaların pek çok olduğunu belirterek başlar. Nietzsche'nin görüşünü kısaca özetledikten sonra, "merhametsiz ve katı yürekli olunuz!" düsturunun yeni dünyanın en gerçek ah-lâkı, en ulvî nasihatı olduğunu ifade eder.

Rembrandt'ın *Beşer ve Tabiat*'ta yayımlanan ünlü tablosu:
Dr. Tulp'un Anatomi Dersi.

Chartran'ın Beşer ve Tabiat'ta yayımlanan bir diğer tablosu: "Ambrose Paré bir mecrûhun (yaralının) damarına fitil koyarken."

Halbuki engellilere, hastalara, ihtiyaçlara, çocuklara, kadınlara karşı merhametsiz davranma düsturu pek de bilimsel değildir. Kavga/mücadele (mübâreze) âlem-şümûl bir doğal kanundur fakat insanların insanlarla mücadelesi etobur hayvanların otoburlara karşı takip ettikleri ihtiras türünden olamaz. Hayat kavgası hayvanlar arasında bile düşünüldüğü kadar şiddetli ve yırtıcı değildir. Mübâreze başta beslenme, sonra çevreye uyma kurallarının dolaysız bir zorunluluğudur. "Katı yürekli olunuz!" dan maksat, "uzviyeye musallat olan harap edici şeyleri defet hazırlanınız; parçalanmaktan, harap olmaktan sakınınız!" demektir.

Hayatın her adımında bin mücadele vardır. İnsan önce doğayla, sonra kendisiyle savaş halindedir. Yaşamak için doğa kanunlarına itaat etmek yeterlidir. Doğadaki doğal ayıklanma koruyucu değildir. Burada, güçlü olana hayat hakkı vadolanmıştır. Halbuki cinsî ayıklanma ile bu katkılı yumuşamaktadır. Bu tespitine dair örnekler verene yazara göre türlerin ayıklanma prensibi gerçekte mutlak bir şiddet değildir. O daima cinsî ayıklanma ile kuvvetini kaybeder. Darwin ve Spencer'in ileri sürdükleri ve Nietzsche'nin de haykırdığı "en kuvvetlinin hayat hakkı" insanlara uygulanınca aslı katılığını kaybedecek bir mecazdır. Kısacası, insanın mübârezesi ile hayvanınki nitelik itibarıyla

ila farklıdır. Yazar bu temel tezine dair örnekler sunar.

Yine Suphi Ethem Bey'in kaleminden çıkmış olması muhtemel *Maddenin İndirâsı Hakkında Yeni Fikirler* başlıklı imzasız yazının konusu, "madde" ile "kuvvet" in doğası ve maddenin yok olup olmadığına dair en son görüşlerdir. X ışınları, radyoaktif cisimler ve özellikle uranyum üzerine yapılan keşifler sayesinde ortaya çıkan "maddenin inihilâli (çözülmesi) kuramı"na ve bu kuramın zaferine değinen yazar, maddenin nasıl çözüldüğü üzerinde durur. Maddenin çözülmesi esnasında ortaya çıkan kuvvetlerin kaynağının bizzat maddede olduğunu belirtir ve bu hususta gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarını sıralar. Metnin sonunda, bu hususların sıra ile açıklanacağı bildirilir. Bunlardan ikisi, kuvvet ve maddenin aynı şeyin iki muhtelif şekli olduğu ve maddenin maddelikten çıkmasının başka şekillerle girmesi demek olduğudur.

Hande başlıklı(24) imzasız metin, gülme eylemi hakkında bilgilendirici bir yazıdır. Gülmenin fizyolojik olarak nasıl gerçekleştiği, gülme çeşitleri ve şekilleri fotoğraflar eşliğinde anlatılır.

*Küçük Şeyler, Beşer ve Tabiat'*ın çeşitli konularda okura kısa bilgiler sunulan bölümüdür. İlk nüshada bu üst-başlık altında, Japonlar arasında yaygın olan Sintoizm ve Budizm dinlerinin kısaca tanıtıldığı Japonlarda Din; toprağın aslında kokusuz olduğunun ve "toprak kokusu" olarak bilinen kokunun nasıl oraya çıktığının anlatıldığı *Toprak Kokusu* başlıklı bilgilendirici kısa yazılara ve bir devlet adamının yönetimdeki başarısını temin eden ikellere yer verilmiştir.

Sosyalizm başlıklı(25) imzasız metinde sosyalizmin tanımından, amacından, temel ilkelerinden, kaynaklarından, şekillerinden genel hatlarıyla bahsedilmiş, "bugünkü sosyalizmin piri" sıfatıyla Karl Marx hakkında biyografik bilgi sunulmuş ve görüşlerine değinilmiştir.

Bunun ardından, *Tenkid* başlıklı imzasız bir kitap eleştirisi yer alır. Yazar, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nin özellikle Dünya Savaşı sırasında yayımladığı çok sayıda oku kitabının ve edebiyata dair eserlerin çoğunun ihtiyaca cevap verme-

diğini ve doğru yazılmadığını; bu kitaplardaki hataları birer birer göstereceğini ifade eder. Amaç, ilgili ve yetkili makamların ve kimselerin dikkatlerini meseleye çekmektir. Bu sayıda eleştirilen kitap, Telif ve Tercüme Heyeti Müdürü Cevdet Bey'in yazdığı ve erkek öğretmen okullarının ilk sınıflarına tahsis edilen *Fizik* tir.(26) Alıntılar da yapılarak kitap, yazarı ve bu kitabı okula sokan idare, gayet sert bir üslupla eleştirilir.

Maârif Haberleri başlığı altında ise önce, Darülfünun'un bağımsız bir kurum olması için birkaç müderris tarafından kaleme alınan tasarının Meclis-i Maârif'ce incelenmekte olduğu bildirilmekte ve 10 maddelik tasarı metni sunulmaktadır. *Tayinler* alt-başlığı içinde Beyazıt Kütüphanesi'ne, Darülfünun'a ve Tıp Fakültesi'ne yapılan tayinler hakkında bilgi verilmiş, Darülfünun jeoloji ve fizik müderrisliklerine atanan iki kişiyle ilgili görüş bildirilmiştir.

Tavsiyelerimiz başlığı altında bazı kitaplar, matbaalar, gazeteler (bunlar *Tarîk, İthâm ve Akşam* dir)(27) ve doktorlar övülmüş ve tavsiye edilmiştir. Bundan sonra, *Tarîk* ve *Akşam* gazetelerinden ayrı başlıklar halinde yeniden söz edilir. Bu gazetelerden yine övücü bir dille bahsedildikten sonra içeriklerine ilişkin birer eleştiri yöneltilmiştir.

*Beşer ve Tabiat'*ın övgüyle bahsedip okurlarına tavsiye ettiği bu üç gazete de Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'yi destekleyen yayınlardır. Dolayısıyla "Millî Mücadele'yi destekleyenler-desteklemeyenler" şeklinde iki ana gruba ayrılan Mütareke dönemi basını içinde *Beşer ve Tabiat'*ın da zımnen Millî Mücadele saf- larında yer aldığı söylenebilir.(28) Aşağıda görüleceği üzere, derginin sansürlenmiş olması da buna bir işaret sayılabilir.

Meşhur Tabiriyyat Âimleri üst-başlığı altında yayımlanan *Helmholtz* başlıklı makede, 19. yüzyılın en önemli bilim adamlarından olan Hermann von Helmholtz'un (1821-1894) kapsamlı bir biyografisi sunulmuştur. Fotoğrafına da yer verilen Alman bilim adamı Helmholtz fizik, fizyoloji, optik, elektrodinamik ve meteoroloji gibi alanlara önemli katkılarda bulunmaktan başka, ortaya koyduğu "ener-

jinin korunumu ilkesi" yle (enerjinin yoktan var edilemeyeceği ve yok edilemeyeceği) tanınır. Kant'ın etkisinde olan doğa felsefesine karşı çıkmış, bilginin tümüyle duyulardan geldiğini öne sürmüştür.

İlk nüshanın en sonunda bir kitap (İlm-i Emrâz-ı Dâhili) tanıtım/tavsiyesi ile Bilmce sütunu yer almaktadır.

İkinci sayı

Derginin 2 numaralı nüshasının başyazısı (ki dergide yayımlanan en hacimli metindir) Suphi Ethem Bey'in *Bizde Tabiiyyat Kitapları* başlıklı makalesidir ve geçen haftaki makalesine atıfla başlar: Bizde doğa bilimlerinin gelişemeyişi "hoca, kitap, müessese" gibi üç esaslı aracın yokluğundan ileri gelmektedir. Suphi Ethem Bey iddiasını aydınlatmak için bu sayıya yalnız "kitap" üzerinde duracağını belirtir. Auguste Comte'dan beri Batı'da "metodoloji"ye pek büyük bir önem verildiğini; her öğretmenin derslerinde, yazdığı kitaplarında daima bilimsel bir yönteme uyduğunu; bizde ise doğa bilimleri alanında buna uyan bir kişiye rastlanmadığını ifade ettikten sonra asıl meseleye girer.

Bu makalesi Tıp Fakültesi zooloji hocası, baytâr kaım-makamı ve aynı zamanda Suphi Ethem Bey'in eski hocası ve Amiri Girilti İsmail Hakkı (Çelebi) Bey'in *İlm-i Hayvânât-ı Tıbbiyye* isimli üç ciltlik çalışmasının kapsamlı ve esaslı bir eleştirisi. Hakkı Bey'in on sekiz sene müdevvel halinde öğrencilerin elinde dolaşmış, daha sonra hiçbir tadilatla gerek görülmeden, yalnız bazı kısımları zenginleştirilerek basılmış olan kitabını, (daha adından başlayarak) gerek şekil gerekse içerik açısından kuvvetli bir şekilde maddeler halinde ve bolca alıntı yaparak eleştirmiştir. Büyük kısmının yabancı bilim adamlarından alıntılanmış olduğunu belirttiği kitabın eksik ve yanlış yönlerini ortaya koyarken zooloji tarihine dair bilgi de sunmuştur. Metnin içinde İsmail Hakkı Bey'in fotoğrafı da verilmiştir.

Suphi Ethem Bey'e göre, okuttuğu dersin felsefesine, tarihine, yöntemine ilgisiz bir hocaların görevi bir takviminki gibidir. Bu kağıt parçalarından ne kadar fayda sağlanırsa o hocaların verdiği ders-

Helmholtz'un fotoğrafının yer aldığı *Beşer ve Tabiat* sayfası.

ten de o kadar fayda sağlanır. Batı'nın lütfettiği müsâadâta karşı bir milletin en yüksek okulunda kürsü işgal eden bir hocaların intihâl oyunlarında bile gösterdiği açık beceriksizlik nankörlük olarak kabul edilirse darılmaya hakkımız yoktur; çünkü bu, bizim fikrî ve vicdanî zevâlimize yegâne âlâmettir.

Şevket Mehmet Ali Bey'in *Hukukun Menşeleri* başlıklı makalesinde hukuk kavramının anlamı, insan zihnine nereden geldiği, ilk sebepleri ve gayesi; hukuk kavramına ilişkin kuramlar, başlıca iki akım (ilâhî hukuk ve doğa hukuk) tarafından savunulan görüşler konu edilmiştir. İlahî hukuk yaklaşımının bilimsel bir değerinin kalmadığı ifade edilen ma-

kalenin büyük kısmı doğa hukuk akımının gelişimine ayrılmıştır.

Ünlü Fransız matematikçi ve bilim felsefecisi Henri Poincaré'den (1854-1912) Dr. Tevfik Remzi Bey tarafından yapılan *Âlimler* başlıklı tercüme ise, âlimlerin karakterleri üzerine genel değerlendirmeler içeren deneme niteliğinde bir yazıdır.

Bel Kemikli Hayvanların Üçüncü Gözü başlıklı imzasız metin, insan beyninin parçalarından biri olan "gudde-i sanevberiyeye" ve doğa bilimcilerin buna dair vardığı bir sonuç üzerinedir. Buna göre, "gudde-i sanevberiyeye" dumura uğramış bir görme organı, bir üçüncü gözdür. Yazar, bu görüşü bugün için kabul etmenin en makul yaklaşım olacağı kanısındadır.

Suphi Ethem Bey'in *Ahlâk Umdeleri* başlıklı makalesi, ahlâk hakkında çok çeşitli görüşlerin olduğu ama buna rağmen ahlâkın iki şekilde bulunduğu tespitiyle başlar. Bunlar "kuvvetli ve galibin ahlâkı" ile "zayıf ve mağlubun ahlâkı"dr.

Eşyada olduğu gibi insanlar arasındaki mertebeler de daima kalıcı olacaktır. Yüksek ağaçların dibinde küçükler nasıl güneşsizlikten yok oluyorsa, muhteşem sarayların duvarları dibindeki kulübelerdeki de derin ihtiyaçlar içinde öyle kıvrıp gidecektir. Meğer ki her iki zümre de muhite uymak kaidelerinin esasını bilmiş olsalar. Batı bu çareyi aramak için çoktan hayatının yoluna başka bir yön vermiştir. Hayatın beslenmesini artıracak kaynak sosyalizmde bulunmuş ve müsterih olmuştur.

Emredenlerle boyun eğenlerin oluşturduğu insan sınıfı, birbiri arasında geniş bir mesafe koymuştur. Bununla beraber, birincilerin hükmetmekle ne derece mutlu, ikincilerinin boyun eğmekle ne derece mutsuz oldukları kesin olarak tahmin edilir meselelerden değildir. Bu alanda mücadele yürüten önderlerin çoğu, insan topluluğunun bir düzene girmesini ahlâk ilkelerinde bulmaktadır.

Her fiil önce failinin, sonra ürününün, en sonra da toplumun üzerinde meydana getirdiği sonuçlara göre ele alınır. Yalnız şahıs göz önüne getirilerek değerlendirilen şeyin kıymeti olamaz çünkü şahıs düşünüldükçe iyi denilen fiillere, ürün veya

Metafizikçiler olayların
tüm dengelimsel,
pozitivistler ise
tümevarımsal yöntemle
bilinebileceğini öne
sürmüşlerdir. Bugün
gözlem ve deney yöntemi
dünkü metafiziğe ve
eskinin görüşlerine galip
gelmiştir.

Âlimler başlıklı yazısı tercüme edilip Beşer ve Tabiat'ta yayımlanan Henri Poincaré.

toplumun gayesi açısından zararlı demek de doğrudur. Suphi Ethem Bey, bu durumda ahlâk ilkelerinin beş noktadan incelenebileceğini belirtir ve yazısının kalan kısmında bunları maddeler halinde sıraladıktan sonra teker teker açıklar.

Darülfünunumuzun Hâli başlıklı imzasız yazı geçen sayıda yayımlanan Darülfünun ıslahat tasarısının eleştirisidir. Küçük Şeyler sütununda çocuklarda görülen gece korkularına karşı ne yapılması gerektiğine dair bilgi sunulmuştur. Derginin en sonunda ise, birinci sayıda ki bilmece'nin çözümüne dair yalnız bir cevap alındığı için kurayı bir hafta daha sonra yapmak üzere beklemek zorunda olunduğu bildirilmiştir.

Üçüncü sayı

Beşer ve Tabiat'ın 3 numaralı nüshasının başyazarı da Suphi Ethem Bey'e aittir ve *Bizde Tabiiyyat Dersleri* başlığını taşır. Suphi Ethem Bey'e göre doğa bilimleri öğretiminin ana sorunu, buna dair müspet ve kat'î bir yöntemin olmasıdır. Bizde doğa bilimleri dersleri dinletmek yani uyutmak ve uyuşturmaktan ibarettir. Halbuki bundan daha sakıncalı bir fikir eğitimi düşünmek mümkün değildir. Eğer doğa bilimleri öğretimi canlı varlıkların gerçek anlamda göz-

lemlemesi üzerine kurulmazsa sonuçta yorgunluktan başka hiçbir fayda elde edilemez. Canlı varlıklar dershanede incelenemez. Dershaneler doğa bilimleri eğitiminde dar, kasvetli ve sakıncalı birer zindandır. Bu dersin işleneceği yer doğa olmalıdır. Doğayı bizzat araştırmak, eşya ya temas ederek mahiyetini anlamak en faydalı ve doğru yöntemidir.

Pek çok hocanın ileri sürdüğü, bu türden dersler için koşulların uygun olmadığı gerekçesi tembelliği savunmak ve sürdürmek amacıyla uydurulmuştur. İyi niyet sahibi, mesleğinin aşığı bir hoca olumsuzluklar karşısında el bağlayıp caka satmaktan utanır. Aynı koşullar altında öğrencisine pek çok tecrübe bilgisi veren birçok hoca gösterebileceğini belirten Suphi Ethem Bey, böyle bazı isimleri zikreder.

Ona göre, öğrencileriyle başbaşa, laboratuvarında saatlerce çalışmayan, kırlarda taşlar arasında böcekler aramayan, taşları tırnaklarıyla ayıklayamayan bir hoca vicdan huzurunda gerçek bir suçlu konumundadır. Müspet bir eğitimde izlenecek en iyi yöntem eşyayı doğrudan incelemektir. Eşya her yerde ve her tarzda bu şekilde incelenebilir. Fazla külfete gerek yoktur. Hoca bu yöntemin ana hattını "bizzat müşâhede, bizzat tecrübe ve bizzat koleksiyon tertibi" gibi üç nokta üzerinde tespit etmelidir.

Suphi Ethem Bey makalesinin bundan sonraki kısmında bu yöntemin aydınlatılmasına zoolojisi bağlamında girer. Bu

ayrıntılarda dikkat çeken noktalar; hocanın derhal izahatta bulunmadan önce öğrencilerin merakını uyandırması; ders kitaplarında yerli hayvanlara ve bitkilere, yabancı/egzotik olanlara göre öncelik tanıması gibi hususlardır. Ayrıca, zooloji için uygulanacak bir program da maddeler halinde sunulur.

Suphi Ethem Bey makalesinin sonunda doğa bilimleri hocalarının artık masalcılıktan, çok söz söylemekten kaçınmaları gerektiğini vurgular. Çünkü bir göstermek bin söylemekten üstündür.

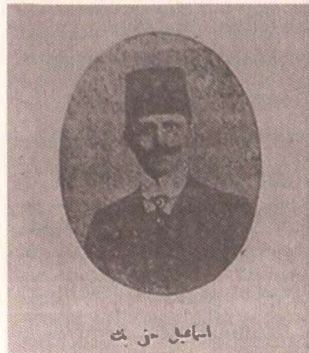
Şevket Mehmet Ali Bey'in *Hukukun Menşeleri* başlıklı makalesi geçen nüshadaki aynı başlıklı metnin devamı niteliğindedir. Yazar, doğal hukuk kuramının gelişimini anlatmayı sürdürür. Özellikle Rousseau ile Kant'ın fikirleri üzerinde durur. Metnin önemli bir kısmı bu iki düşünürün hukuk felsefelerine ayrılmıştır. Ayrıca Fichte ve Hegel'in görüşlerinden de söz edilir.

Suphi Ethem Bey'in *Hükümetin Menşei* başlıklı makalesi, adından da anlaşılacağı üzere, devletin doğuşuyla ilgilidir. Devletin kökenine ilişkin birçok kuramın ortaya atıldığını, bunların hemen hiçbirinin ortaya kesin bir sonuç koyamadığını belirten ve bazı görüşlere değinen(29) Suphi Ethem Bey, bütün bu tartışmalardan iki kutbu ortaya çıktığını ifade eder. Bunlar ataerkil ve anaerkil kuramlarıdır. Üç noktadan (tarih, biyoloji ve antropoloji) özetlenebileceğini belirtilerek ataerkil kuram üzerinde durur.(30)

Dönemin Türk aydınını etkileyen düşünürlerden olan Gustave Le Bon'dan (1841-1931) tercüme edilen ve mütercimini belli olmayan *İlm-i İktisat Hakkında İki Sahifelik Küçük Bir İlm-i Hâl* başlıklı kısa metinde bazı iktisadi prensipler 12 maddede halinde sıralanmıştır.

Milletlerin Seciyyeleri Hakkında Kant'ın Mülâhazaları başlıklı (*Kant'ın Antropolojisinden Müstahrec*) ve Âtîf Şinasi imzalı yazıda bazı ulusların karakterleri, yaşayışları üzerine Kant'ın görüşleri aktarılmıştır. Serbest tercüme özelliği gösteren metinde "İngiliz Milleti, Fransız Milleti, İtalyanlar, İspanyollar" alt başlıkları mevcuttur.

Bu metin *Beşer ve Tabiat*'ın bir Mütâ-

Suphi Ethem Bey'in eleştirdiği eski hocası İsmail Hakkı (Çelebi) Bey'in *Beşer ve Tabiat*'ta yayımlanan fotoğrafı.

Beşer ve Tabiat'ta bir yazısı yayımlanan Gustave Le Bon.

reke dönemi dergisi olduğunu hatırlatır çünkü sansürlüdür.(31) "İngiliz Milleti" bölümünde sansürlenmiş kısımlar mevcuttur. Bunlar İngilizlerin kötü huylarına ilişkin olabilir. Bir de ne olduğu belli olmayan üçüncü madde tümüyle sansürlenmiş durumdadır. Bu da "Almanlar" bölümü olabilir.

Ethem Nejat Bey'in *Âli ve İbtidâ'i Dâr-ül-muallimîn*imizde başlıklı makalesinde erkek öğretmen okullarının durumu ele alınmış, bu eğitim kurumları için izlenen politikalar eleştirilmiş ve düzeltilmeleri için bazı önerilerde bulunulmuştur. Yazısına Emrullah Efendi'nin ünlü "Tubâ Ağacı Kuramı" etrafında şekillenen teorik tartışmalara yönelik iğnelemeyle başlayan Ethem Nejat Bey'in halin eğitimini temel aldığı görülmektedir.

Şevket Mehmet Ali Bey'in *Kadınlar Âlemi* başlıklı yazısında kadın-erkek eşitliği savunulmuş; kadın ile erkeğin eşit olmasının uygarlıklar/toplumlari geliştirdiği ve geliştireceği öne sürülmüş, buna islam uygarlığı örneği verilmiştir. Kadın sorununa ilişkin erkeklerle yönelik eleştiriler dillendirilmiş, kadınların zekâ ve kabiliyet itibarıyla erkeklerden aşağı olmadığını bilimsel olarak ispat edildiği belirtilmiştir.

Bilimperest bir yaklaşımın hâkim olduğu yazıda, derginin gelecek nüshalarında yer alacak olan kadın konulu sürekli bir bölüme dair bilgi verilir. *Beşer ve Tabiat*'ın kadın hayatının maddi ve manevi yükselişi için çalışmayı bilimsel ve vatani bir görev olarak gördüğü; bu nedenle bundan böyle her nüshasında ka-

dın hayatına bir-iki, gerekirse daha fazla sayfa ayıracağı bildirilir. Bu sayfalarda bir taraftan kadınların özellikle son zamanlarda çeşitli hastalıklara maruz kalan sağlıklarının korunması için bilimsel tedbirlerden, tıbbi, sıhhi uyarılardan bahsedilecek, diğer taraftan da kadınlığın şimdiye dek mağdur olan hukuku yine bilimsel delillerle savunmaya gayret edilecektir. Bu uğraşıda *Beşer ve Tabiat*'ın bizzat hanımların da desteğine muhtaç olmasının doğal olduğu ifade edilerek bu destek talep edilir.

Metnin sonunda Darülfünun Hukuk Fakültesi'nin aldığı, bayanları okula kabul etme kararından söz edilmiş ve bu kararı aldığı için fakülte övülmüştür. Kararın karşılıklarına karşı, kadınların öğrenim görmesinin onları daha ahlâklı kılaacağı gerekçesi ileri sürülür. Yazının sonunda yer alan *Tahattur* başlıklı hatırlatma notunda ise Tıp Fakültesi'nin de bayan öğrenci alma kararı duyurulur.

Ernst Haeckel başlıklı imzasız (ve Suphi Ethem Bey'e ait olması kuvvetle

Kavimler ilerlemelerini doğa bilimlerinin çeşitli dallarında gösterdikleri kudrete göre temin etmişlerdir. Avrupa uygarlığını yaratan bilimdir. Bizi yanlış yollara, çıkmaz sokaklara sapıtıracak olan fena kuvvetlere karşı durmak için çağdaş bilimlerle silahlanmak gerekmektedir.

Beşer ve Tabiat halkın düşüncesinde böyle bir inkılâbı gerçekleştireceği mutlu olacaktır.

muhtemel) yazıda evrimci materyalist düşünür Ernst Haeckel'in 14 Ağustos 1919'daki ölümü duyurulmuş(32) ve Türk gençliğinin meçhul olmadığı bildirilen ünlü doğabilimcinin yaşamı, eserleri ve görüşleri övücü bir üslupla ve kısaca tanıtılmıştır. Metin içinde Haeckel'in bir de fotoğrafı sunulmuştur.

Avrupa'da İlk Kavimler ve Tarih Devresinde Avrupalıların Hicreti başlıklı imzasız yazılar ayrı ayrı düzenlenmiş olmakla birlikte birbirinin devamı niteliğindedir. İlkinde, Tunç Devri'nden itibaren Avrupa'daki ilk kavimlerden kısaca bahsedilmiş, özellikle Ariler üzerinde durulmuş; "Berlin" kaydı düşünülmüş olan ikincisinde ise Avrupa'da mıldattan önce ve sonraki (16. yüzyıla kadar) kavim göçlerinin ve istilâların en büyükleri madde madde sıralanmıştır. Yazarın özellikle, Avrupa kavimlerinin homojen olmayışına vurgu yaptığı görülmektedir. Avrupa kavimleri bünye, karakter ve uygarlık noktasından birçok ayrıklıklar gösterirler. Buna sebep çevre değiştirilmesi ve teslûb gibi şeylerdir; bu, Evrim Kuramı ile yakından ilişkilidir.

Bu nüshanın *Küçük Şeyler*sütununda değişik konularda bilgi notları sunulmuştur: Bir zırhlı gemi olan dretnotun gerçek mucidi, Amerika'da kiliseler(33), dünyada mevcut tren hatları, Lozan Üniversitesinden yeni mezun olan Türk öğrenciler(34), öğretmenlerin gazetelerle sorumlu müdür olup olamayacağına dair alınan resmî bir karar, Almanya'da savaş öncesindeki doğum ve ölüm oranları, savaşta önce çeşitli ülkelerdeki nüfus artışı, Fransa'da kurt iltifâti, Fransa'da maden suları, dünyada en çok konuşulan diller, en geniş araziler (kıtalar ve nüfusları), en uzun nehirler, savaştan önce ırkların nüfusu, en geniş denizler (okyanuslar), en ünlü boğazlar ve en büyük göller.

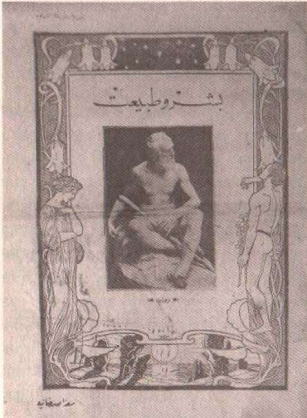
Dördüncü sayı

Beşer ve Tabiat'ın 4 numaralı nüshasının *Hukuk Tarihinden Bir Parça* üst başlıklı başyazısı Şevket Mehmet Ali Bey'e aittir ve *Eski Yunanlılar* başlığını taşır. Mehmet Ali Bey'e göre kamunun kabulüne mazhar olan kanunlar milletin ruhundan çıkarlardır. Kanun metinleri,

milli ruhta ortaya çıkan ahlaki kaidelerin yazılı şekillerinden başka bir şey değildir. Bu nedenle herhangi bir devrin veya milletin kanunları incelenirken o devrin zihniyeti hakkında da bir fikir edinmiş olunur. Eski Yunan'da hırsızlar hakkında ne düşünüldüğünü tarafsız bir inceleme ile açıklayabilmek için, o devir düşünürlerinin sözlerini şahit göstermek en emin bir yoldur.

Bu yaklaşıma uygun şekilde; İsparta'da ve Atina'da hırsızlık konusu, Yunan mitolojisinden ve Yunan düşünürlerinden tanıtlar ve alıntılar yapılarak, İsparta ve Atina kanunları bağlamında değerlendirilir. İsparta ve Atina toplumlarında ve kanunlarında, bu toplulukların toplumsal yapısına bağlı olarak hırsızlık eylemine nasıl bakıldığı ortaya konur.

Ali Baha Bey'in *İnsan Olmak* başlıklı(35) makalesi, ünlü Alman edibi Schiller'in "Tabiat yalnız mahlûklar, fakat sanat insanlar yaptı" mısrasıyla başlar. Schiller'in (tâniyâla üst üste birkaç kere okuduğunu söylediği) *İnsanın Bedîî Terbiyesine Dair Mektuplar* (*Brîte über die ästhetische Erziehung des Menschen*) başlıklı kitabından alıntılar yapıp ünlü edibin fikirlerine değinen Ali Baha Bey, sanat/sanatkar ile doğa, sanat/sanatkar ile bilim/felsefe arasındaki ilişki üzerinde durmuştur.

Beşer ve Tabiat'ın 4 numaralı nüshasının dış kapağı. Diyojen heykeli.

Çağ yenilik ve gerçek çağıdır. Artık, masallara, geleneğe bağlı boş konuşmalara inananlara ciddi adam gözüyle bakanların sayısı azalmaktadır.

Doğa bilimlerine aşina olmayan bir Fischer, bir Krupp, bir Marconi yetiştiremeyen milletler geleceklelerinin huzurundan artık emin olamamaktadırlar.

Şevket Mehmet Ali Bey'in *İctimai Hayatta Kadın* başlıklı makalesinde, toplumsal hayatta kadının görevi gerçekte erkeğinkinden daha hafif olmasa da tarihin boyunca kadının erkek tarafından ezildiğine değinilir. Doğu bir tarafa, bugün kadınlara karşı hürmetkâr bir tutum almak isteyen Batı tarihinde bile kadınlar daima aşağı ve kabiliyetsiz sayılmıştır.

18. yüzyılda Batı'da kadınları esaretten kurtarmaya doğru giden bir yol açılmış ama bu akım evrensel bir başarı elde edememiştir. Geleneksel inançlarla çağdaş yenilikçi fikirlerin çarpışmasından doğan bu mücadelede yenilik er geç üstün gelecekleri fakat maalesef yenilikte Doğu her zaman Batı'nın gerisinde kalmıştır.

Ülkemizin özel durumuna rağmen kadınların toplumsal hayata girmeleri büyük bir ihtiyaçtır ve bu ihtiyaç herşeyin üzerinde bir kuvvete sahip olduğu için Türk kadınlarını da kafesi evlerinden dışarıya zorla fırlatmıştır. Bu emrivaki karşısında kamuoyu şaşkın haldedir ve özellikle de fuuşun çoğalması nedeniyle telaşa düşmektedir. Ama telaşa mahal yoktur. Her inkılap az çok bir anarşi hastalığı ortaya çıkarır. Yeni hayat, yeni ihtiyaçlara göre düzenlenirse pek kısa bir zamanda o anarşi salim bir mahiyet gösterecektir.

Bugün işsizliğin her tür ahlâksızlığın kaynağı olduğu genellikle kabul edilmektedir. Evliliğin mutluluklarından mahrum kalan binlerce genç kızın hayatlarını ve mutluluklarını temin etmek toplumsal bir endişe olmalıdır. Hayatta yalnız kalmış kızların, dul kalmış kadınların kendi zekâ ve emekleriyle hayatlarını temin edebilmelerine izin verilirse birçok yolsuzlukların önüne geçilmiş olacaktır çünkü kadınlar genel ahlâkın temizleyicisidir. Kadınlar toplumsal ve hukukî hayatta erkeklere denk bir mevki elde edince toplumsal ilişkilerde mücadelenin yerine ahlaki bir barış geçecek ve o zaman bir zamanlar Kant'ın ve bugün Başkan Wilson'ın tasarladıkları "sonsuz barış" hayali olmaktan kurtulup gerçek olabilecektir.

Kadınların toplumsal ve hukukî hayata katılmalarının sağlayacağı ahlaki ve medenî faydalar gibi, onların böyle bir haktan mahrum kalarak sokaklar ve bahçelerde işsiz bir lâkaydı ile gezinmelerinin ne derece sakıncalı olduğunu, son zamanların fuuş ve ahlâk çöküntüsü gözlere sokmaktadır.

Feridun Necdet Bey'in *Wagner ve Eserleri* başlıklı makalesinde önce, 19. yüzyılda Almanya'daki ilerleme ve yenileşme devrinde millî hareketin başlaması ve bu hareketin müziğe yansımından söz edilmiş; millî hareketin müzikteki ilk öncüsü olarak Carl Maria von Weber'e değinilmiştir. Makalenin asıl konusu ise ünlü Alman besteci Richard Wagner (1813-1883) ve eserleridir. Önce, Wagner'in biyografisi (ve bunun içinde eserleri) sunulmuş, sonra da Wagner ve müziği üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

Feridun Necdet Bey, "dâhi" olarak nitelendiği ve tüm metin boyunca övgüyle bahsettiği Wagner'in Alman müziğine (özellikle operasına) yaptığı büyük katkıya işaret etmiş, Alman millî hareketinin büyük temsilcisi olduğuna değinmiş, müziğinin bir bütün olarak üstün özellikleri üzerinde durmuş, en önemli operalarına dair teknik detaylar içeren bilgi sunmuştur.

Suphi Ethem Bey'in *Parazitoloji Tarihi* başlıklı makalesinde, makalenin adından da anlaşılacağı üzere, parazitoloji tarihi dört devreye (ilkçağ/ortaçağ, 17,

18 ve 19. yüzyıllar) ayrılarak özlü bir şekilde anlatılmıştır.

Ahlâk Nazariyyeleri başlıklı makalesinde ise Suphi Ethem Bey önce ahlâk bilgisi üzerinde genel olarak durur. Ahlâk (elektrik veya ışık gibi) doğal bir olay olarak ele alınması gerektiğini belirtir ve şimdiye dek filozofların, ahlâkı maddiyattan tecrit ettiklerini o nedenle de bilimsel olmadıklarını ileri sürer. Ahlâk bilgisinin toplumsal hadisatının gayet geniş olduğunu, bunlardan her birinin nedenlerini ve esaslarını gösterebilmek için yardımcı bilimlere başvurma zorunlu olduğunu dile getirir. Bu sohbetinde ahlâk bilgisinin içerdiği anlam ile onun doğa bilgileriyle olan ilişkisinden söz edeceğini; bunun için de önce ahlâk kuramları ile "mekteb-i ahlâk"ı den bahsedeceğini bildirir. Ahlâk kuramlarını tasnif etmeden evvelse bir giriş yapar ki kanımızca, gelecek sayıda da sürecek olan makalenin (Suphi Ethem Bey'in düşüncesini tanımak açısından) asıl önemli kısmı budur.

Suphi Ethem Bey'e göre insanlarda veya kavimlerde ilk felsefî fikrin ortaya çıkışından beri başlıca iki büyük eğilim vardır: Teoriler veya hayaller (spekülatif) ile gözlemler (pozitif). Bunların ilki tümdengelsel, ikincisi ise tümevarımsal yöntem ile ilişkilendirilir. Suphi Ethem Bey bu yöntemleri örneklerle açıkladıktan sonra, teorik/spekülatif eğilimin yöntemiyle birçok hataya düşülebileceğini belirtir.

Suphi Ethem Bey, Auguste Comte'un insan düşüncesinin değişimini ve ilerlemesini göz önüne alarak insan anlığını (idrakinin) üç büyük safha halinde düşündüğünü ve ismine de "üç hâl kanunu" dediğini belirtir ve bu evreleri (teolojik, metafizik, pozitif) sıralar. Ancak, makale "mâ-bâ'di var" kaydıyla son bulmuştur.

Biraz da Mizah üst-başlıklı altında yayımlanan **Beyanname** başlıklı metin, yer yer mizahî tonlar taşıyan, yer yer de oldukça sertleşen bir polemik yazıdır. Tekin Bey'in **Çocuklar** gazetesinde yayımlanan ve **Beşer ve Tabiat**'ı (dil, içerik, şekil gibi) çeşitli yönlerden eleştirdiği yazısına karşılık kaleme alınmıştır. Metnin altına "Tekin Değil" imzası düşülmüştür.(36)

Tekin Bey'in yönelttiği eleştiri karşı-

sında **Hayat Mübârezesinin Kanunî ve Siyasî Seciyyesi** başlıklı yazının ana fikri yeniden ve örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca, 1 numaralı nüshadaki bilmece-nin cevabı da verilir.

Bu polemik yazısının satır aralarında **Beşer ve Tabiat**'ın bazı konularda kendini ne şekilde konumlandığını tespit etmek mümkündür. Meselâ **Beşer ve Tabiat**'ın biricik amacının halkın kirlilik içinde bunalan hayatına ağlamak olduğu; fakat derd ortaklığının yalnız gözyaşı dökmekle kifayet etmeyeceğini bildiğinden, ögüt sandalyesinden inip çare bulma taşına çıktığı ifade edilir. **Beşer ve Tabiat**'a göre burada dikkat edilmesi gereken bir husus, **Beşer ve Tabiat**'ın yerinin kürsü, minber mertebesinde yüksek olmadığı; olsa olsa bir binek taşı yüksekliğinde olduğudur. **Beşer ve Tabiat**'a göre, çocuk gazetelerinde veya mizah dergilerinde bile yazı yazmak için doğa bilgilerinin basit prensiplerini biraz okumak şarttır. Yoksa söylenecek sözler boş sesler verir. Ayrıca **Beşer ve Tabiat**'ın istihale (değişim, başkalaşım) taraftarı olduğu yinelenmiştir.

4 numaralı nüshanın sonunda yer verilen **Maârif Haberleri**'nde, Maârif-i Umûmiyye Nezâreti teşkilatı hakkındaki tüzüğün Meclis-i Kebîr-i Maârif'e dair maddelerindeki değişikliği; Aşşayan İ'dâdis'in Kadıköy'de açtığı yeni şubeye; Aşşayan Neşriyyât ve Tedrîsât Şirketi'nin Tenvik Fikret adına düzenlediği ödüle; Telif ve Tercüme Dairesi'nin ilgasına dair haberler duyurulur.

Beşinci sayı

Beşer ve Tabiat'ın 5 numaralı son nüshasının başyazısı, Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından kendisine yöneltilen eleştiriyi karşı Suphi Ethem Bey'in kaleme aldığı bir cevaptır ve başlığı da budur (*Bir Cevap*). Tıbbiyye öğrencileri, **Bizde Tabiyyat Kitapları** başlıklı makalesinde hocaları İsmail Hakkı Bey'i ve kitabını eleştirdiği için Suphi Ethem Bey'e tepkilidir. Bu polemik metnin dikkate değer yönlerinden biri de Suphi Ethem Bey'e dair bazı yeni bilgiler içermesidir.

Beşer ve Tabiat'ın 5 numaralı nüshasının dış kapağı.

gü yazısına Suphi Ethem Bey, beş altı gündün beri yatağından kalkamayacak derecede hasta olduğunu ve kendisini ziyarete gelen bir arkadaş sayesinde, Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin *İstiklâl* gazetesindeki genelgesinden haberdar olduğunu söyleyerek başlar. Doktorların yazmak, okumak gibi hemen bütün beyin yorucu uğraşlardan kaçınmasını tavsiye etmelerine rağmen cevap vermektedir(37) çünkü gençliğe hürmeti vardır. Olumlu veya olumsuz olsun gençlerin sesi onun vicdanında derin yankılar yapmaktadır. Suphi Ethem Bey Tıbbiyye Mektebi'ne metin bir aşk ve iman ile bağlanmıştı. Oradan gelecek her hitap onda esaslı etkiler bırakmaya kadirir.

Suphi Ethem Bey kendisini "idealist bir adam" olarak niteler. Bir kişinin hatrını bilimsel gerçeklere tercih edecek değildir. Tıbbiyye öğrencileri hocalarını çok sevebilirler ama bilim alanında yararlı bir amaca ulaşmak için çalışan bir adama açıkça teessüf etmek hakkına sahip değildirler. Suphi Ethem Bey öğrencilere hocalarını sevmelerini ama haklı ve gerçeği de hislerine feda etmemelerini tembihler. Hakkı Bey'in kitabında bilime, yüzyılın ilerlemesine zıt o kadar çok düşünce vardır ki bunları saymakla bitirmek mümkün değildir.

Hakkı Bey'i eskiden beri tanıdığını,

"Kadıköy 8 Eylül 1919" kaydı düştü-

beraber yaşadıklarını, beraber çalışıp seyahat ettiklerini ve hatta kendisini öğrencilerinin sevdiğinden daha çok sevdiğini bildiren Suphi Ethem Bey, kişisel özellikleri noktasında Hakkı Bey'i överken, idarecilik ve çalışma noktasında eleştirir. Ayrıca, Suphi Ethem Bey'e göre, hazırladığı bir istatistiğe karşılık Fransız Hükümeti'nden nişan almak bir nâiliyettir ama fakir milletin parası ile dört sene okuduğu Alfor Baytâr Mektebi'nden bir diploma almayı başaramadan dönmek de bunu gölgeler.

Suphi Ethem Bey, Hakkı Bey'i eleştirirken kalben pek üzgün olduğunu ama vicdanının ve zihninin bunu emrettiğini belirtir. Eleştirilerini Hakkı Bey'i aşağılamak için değil, gençlere bilimin gerçek zevkini vermek, Fakülte yönetiminin ve Maârif Nezâreti'nin dikkatini gerekli yönlere çekmek kastıyla yapmıştır. Bu sırada, arada bir kişi ziyan oluyorsa, yine de erdem karşısında heyecan duyan kalpler rahat olmalıdır çünkü kazanan hak ve gerçektir.

Zaten Hakkı Bey'e dair ilk söz söyleyen de Suphi Ethem Bey değildir. Bundan, vaktiyle Baha Tevfik Bey de bahsetmiştir. Üstelik o zaman, zavallı fakir gencin, yine Tıbbiye öğrencilerinin taşlamaya teşebbüs ettiği evinin camlarını taktırmak için bir hayli borca batmasına az kalmıştır.

Talebe Cemiyeti'nin iddiasının aksine, Suphi Ethem Bey'in Hakkı Bey'e dair görüşü yıllar içinde değişmiş değildir. Suphi Ethem Bey başta Hakkı Bey'e karşı derin bir saygı ve sevgi beslemiştir. Hakkı Bey'e yönelik bu aşırı sevgisi önceleri ona karşı her türlü itirazdan sakınmasına neden olmuştur. Ama bir zaman gelmiştir ki kendisini Hakkı Bey'den ayıran farkı hissetmiştir. Bu o kadar büyük, o kadar barizdir ki dile getirmeyecek olsa vicdanına ve memleket ırfanına karşı ödemeye mecbur olduğu sadakate ihanet etmiş sayılacaktır. Hakkı Bey'in kitabı ilk olarak formalar halinde yayımlanırken idarehane gereke Baha Tevfik Bey'de gerekse Suphi Ethem Bey'de Hakkı Bey'i uyarmak eğilimi uyanmıştır. Ama Suphi Ethem Bey buna cesaret edememiştir. Bu

günse sırası gelmiştir. Kısacası, gerçekte Suphi Ethem Bey uzunca bir süredir Hakkı Bey'i eleştirmeyi istemektedir. Ancak, eksiklerin ve hataların yalnızca Hakkı Bey'in zooloji kitabı için değil, diğer okul kitapları için de geçerli olduğuna işaret etmeyi de ihmal etmez.

Çağ yenilik ve gerçek çağdır. Artık, masallara, geleneğe bağlı boş konuşmalara inanana ciddi adam gözüyle bakınların sayısı azalmaktadır. Son savaş yapanlar şairler, psikologlar değildir. Doğa bilimlerine aşina olmayan bir Fischer, bir Erlich, bir Krupp, bir Marconi yetiştirmeyen milletler geleceğinin huzurundan artık emin olamamaktadırlar.

Suphi Ethem Bey kendisini "popülist bir muharrir" şeklinde niteler. Görevi, gençliği ve halkı aydınlatmaktır. Bu husustaki fedakârlığı Talebe Cemiyeti'nin tahmin ve takdir ettiğinden pek büyük ve pek ağırdır. Kalemi, haksızlık edenleri doğruluk yoluna davet etmek, ihmalkâr davrananları ikaz etmek için sivri bir iğnedir.

Ali Baha Bey, *Hayvan ve İnsan 1* başlıklı ("1" ibaresinden süreceği anlaşılan) yazısında hayvan ile insanı çeşitli yönlerden kıyaslar. Hayvanlar (örneğin dil ve akılda) hiç de sanıldığı kadar aşağı değildir. İnsana en yakın varlık olan hayvanlara dair araştırmaların derinleşmesi insanın tanrı olmadığını, varlıklar içinde bir varlık (eşitler arasında birinci) olduğunu ortaya çıkaracaktır. İnsan, mahiyetinin ve varlığının bütün bağları ile çevresine, top-rağına, havasına sıkıca bağlıdır. Doğa-

dan uzaklaşırsa organizmasından kopmuş bir parça, köksüz bir sap gibi kalır.

Şevket Mehmet Ali Bey, *Kadınlarda Kabiliyet* başlıklı yazısına, kadınları erkeklerle eşit hak ve göreve sahip olarak toplumsal hayatta işbölümüne davet etmezden evvel kabiliyetlerini, bu işte ne kadar başarılı olabileceklerini araştırmak ve tartışmak gerektiğini belirterek başlar.

Tarihte kadınların esaretinin feci safhaları görüldüğü gibi bugün de bu konuda tutucular yok değildir. Fakat 20. yüzyılın bir bilim ve gerçek çağı olduğu kabul edilirse küflü gelenekleri gerçeğin ışığıyla değiştirmek zorunda kalınacaktır. Hissiyattan arınmış bir düşünce ile kadınların erkeklerle oranla kabiliyetlerinin derecesi araştırılmalı ve onlara layık oldukları mevki verilmelidir.

Bu sayıdaki incelemesini özellikle tarihin noktasından yürüteceğini (ve konunun fizyolojik yönünün de ayrı bir inceleme ve tartışmaya zemin olacağını) belirten Mehmet Ali Bey, tarihte erkeklerden daha önemli roller oynayan kadınların pek çok olduğuna işaret ederek diploması alanından örnekler sunar. Kadınların Fransız Devrimi'ne faal olarak katılmış olmalarına değinir. Siyasetin dışında, bilim ve sanatın her dalında cinsinin kabiliyetini ispat edebilecek kadınlara sık sık tesadüf edildiğini belirterek bu minvalde bazı isimler sayar. Ona göre, sanat vadisinde kadınlar erkeklerin üzerinde olduklarını zaten ispat etmişlerdir.

Bu yazısında özellikle matematik, doğa bilimleri ve felsefe alanlarında yetişen kadınların gösterdikleri kabiliyetten bahsedecelerini belirterek bunlara ve eserlerine dair örnekler sunar.

Mehmet Ali Bey'e göre bütün bu örnekler kadınların, bilim, sanat, siyaset ve hatta devrim sahnesinde erkekler kadar kabiliyetli, onların yapabileceklerini yapmaya kadir olduklarını göstermektedir. Yalnızca, bu cevherlerden yararlanmanın yolunu bilmelidir.

Feridun Necdet Bey'in *Gluck ve Eserleri* başlıklı makalesinde Alman besteci Willibald Christoph Gluck (1714-

**Bir bilim dergisi olan
Beşer ve Tabiat, Mütareke
ortamının olumsuz
koşullarına karşın gayet
zengin ve nitelikli bir
içerik sunmuştur. Türk
düşünce, bilim ve basın
tarihi açısından dikkate
değer bir kaynaktır.**

1787) hakkında biyografik bilgi sunulmasının ardından müziği ve kendisi hakkında genel bir değerlendirmeye girilmiştir. Müziğinden övgüyle bahsedilmiş, sanattaki (özellikle opera türündeki) yenilikçiliği vurgulanmıştır.

Suphi Ethem Bey'in *Ahlâk Nazariyyeleri 2* başlıklı yazısı geçen nüshada yayımlanan aynı başlıklı yazısının devamıdır ve anlatım kaldığı yerden sürer. Auguste Comte'un "üç hâl kanunu" olarak ortaya koyduğu evrelerin doğal ve toplumsal olaylarını açıklayabilmek için yekdiğerine şiddetle zit üç tür felsefe ortaya çıkmıştır. Bunlar sırayla, (teolojik evreye tekabül eden) postulat, (metafizik evreye tekabül eden) soyut ve (pozitif evreye tekabül eden) pozitif felsefelerdir. Suphi Ethem Bey bu felsefeler, diğer bir deyişle, en eski zamanlardan bugünlere uzanan insan düşüncesinin bu üç evresine dair bilgi sunar. (Bu arada, ahlâkın zaman ve mekân ile daima değişmiş, evrilmiş olduğunu ilerde söyleyeceğini dile getirir.)

Pozitif felsefenin temeli, diğer ikisi gibi varsayımlara veya hayallere (spekülasyona) değil gözleme ve deneye dayanır. Mutlak esasları ezeli veya ebedî olarak kabul etmemiş, göreceli olduklarını bilmiştir. İlk iki tarzın dayandığı hayalci düşünce tarihin kaydedemediği devirlerde hurafeler şeklinde, eski zamanlarda ise dinî inanç kisvesinde ortaya çıkmıştır.

19. yüzyılda tarih ve doğa bilimlerinin akları hayrete düşüren ilerlemesi karşısında "pozitivizm" özellikleri meydana çıkmış gibidir. Pozitivizm, aydınlar tarafından bile, çok yanlış bir şekilde "dinsizlik" olarak anlaşılmıştır. Bunun bir iftira olduğunu söyleyen Suphi Ethem Bey metafizik (ve özellikle de Kant'ın görüşleri) üzerinde durur.

Eğer insanın düşünsel evrimi düz bir çizgi şeklinde düşünülüp bu çizginin bir ucuna dinsel fikir, diğer ucuna da pozitif ve bilimsel fikir konulursa orta noktayı Kant'ın kuramı işgal edecektir. Gerçekte bu üç evrenin aynı zaman ve aynı yerde ortaya çıkması da nadir değildir. Bununla beraber, uygarlık tarihinde bütün in-

sanlar bu üç safhadan geçerek bugün pozitivizme dahil olmuşlardır.

Metafizikçiler olayların tümdengelimsel, pozitivistler ise tümevarımsal yöntemle bilinebileceğini öne sürmüşlerdir. Bu gibi meseleler üzerinde fazla durmayacağı belirten Suphi Ethem Bey, bildiği tek şeyin şu olduğunu söyler: Bugün gözlem ve deney yöntemi çünkü metafiziğe ve eskinin görüşlerine galip gelmiştir. Aynı zamanda, bu galebe ve üstünlük özellikle pozitivizmin ortaya koyduğu ve uyguladığı yöntem sayesinde kazanılabilmektedir. Sebebi başka yerde aramalardır ki ona "bilimsel bilgi" denmektedir. Bugün bilim, olayların faillerini başarıyla keşfetmektedir.

Eşyanın mahiyetini kavrayan his de ğil akıldır. Mesela Bacon, Descartes, Pascal, Mill gibi, araştırma kurallarını/yöntemlerini doğrudan doğruya mantıktan çıkaran filozofların bütün mesaisi boşa gitmiştir. Buna karşın Newton ağaçtan yere düşen bir elmanın hareketine bakarak yer çekimi kanununu keşfetmiştir. Newton'un başvurduğu, o zamana kadarki âlimlerinin aksı olduğu anlaşılan, düşünme yöntemine "tecrübî istikrâf" (pozitif tümevarımsal) denilmektedir. İşte Suphi Ethem Bey'in ahlâk hakkında ileri süreceği düşünceler de tamıyla bilimsel bilgiye dayanacak ve yöntemi de "tecrübî istikra" olacaktır.

Makalenin büyük bölümünü işgal eden ve üstelik asıl ilginç kısmını oluşturan, yöntemle dair bu uzunca girişin ardından Suphi Ethem Bey ahlâk yaklaşımlarını veya kuramlarını açıklamaya girişir. Buradaki anlatımın gidişatı yukarıda bahsettiği yöntemle uygundur. Ahlâk âlimleri iki kısma ayrılır: Mükemmeliyetçiler teorik temâyüle; Mutçular (eudemonistler) pozitif temâyüle dayanır. Birinciler idealist, ikincilerse tecrübekârlardır. Felsefe tarihinde ise ilk akımı karıştan filozoflar da vardır.

Bazı yazarlar bu iki ahlâk okulunu birey ve toplum noktasından ayırarak başlıca dört tarz felsefe meydana koymuşlardır. Mesela olgunlaşma taraftarlarının bazıısı bireyin olgunlaşmasını, bazıısı da toplumun olgunlaşmasını gaye bilirler. Bizde

de buna benzer akımlar olmuştur. Mütareke'den evvel Ziya Gökalp Bey'in taraftarları bireyi topluma feda etmişlerdir. Bugün Sabahattin Bey'in taraftarları "meslek-i ictimâî"lerinde bireye önem vermektedirler. (Suphi Ethem Bey'in bu kapsamı makalesinin süreceği, sonuna düşülen "mâ-ba'dî var" kaydından anlaşılmaktadır.)

Suphi Ethem Bey'in imzasını taşıyan *Bir Sahifede Latince Dersi* başlıklı yazıda öncelikle, süreklî olması tasarlanan bu bölümün hazırlanma gerekçesi açıklanır. Buna göre, bilimde, felsefede, tıpta terimlerin büyük kısmı Latince ve Yunanca kelimelerden oluşturulmuştur. 1889'dan beri toplanan çeşitli uluslararası kongrelerde doğa bilimlerindeki terimlerin ve tabirlerin Latince olması kararlaştırılmıştır. *Beşer ve Tabiat'ta* yayımlanan makalelerde kullanılan terimler de çoğunlukla Latince'dir. Bunların yanlış telâffuzu ve tercüme edilemeyeceği düşünüldüğü için okurlara her nüshada bir sayfalık Latince dersi sunulacaktır. Bu sadece kelimelerin doğru okunmasına değil, belki bu dilin kurallarını öğrenmeye de eklen olacaktır. Tıp Fakültesi'nde, Darülfünun'da birer doğa bilimleri kürsüsü işgal eden öyle müderrisler vardır ki Fransızca kitaplardan ezberledikleri Latince kelimeleri daime yanlış şekilde geveleyip durmaktadır. *Beşer ve Tabiat'*ın dersleri sayesinde öğrencilerin kulağı, tırmalayıcı telâffuzlardan korunmuş da olacaktır. Bu açıklamanın ardından Birinci Ders başlar.

Son nüshanın *Küçük Şeyler* sütununda, hayvanlarda intihara, son Avusturya imparatorunun hayatındaki acılı devirlere, Fransa'da son bisiklet yarışına, savaş sırasında askerî amaçlar için Fransız ordusu tarafından kullanılıp çok da yararlı olan Eiffel Kulesi'nin terhisine dair bilgi sunulmuştur.

Görüldüğü üzere, Mütareke ortamının olumsuz koşullarına, dar kadrosuna ve kısa ömrüne karşın gayet zengin ve nitelikli bir içerik sunan *Beşer ve Tabiat*, Suphi Ethem Bey'in çağdaşlaşmacı, bilimsel, evrimci, materyalist ve pozitivist kimliğiyle yansıtan bir bilim dergisidir. Bu nedenle Türk düşünce, bilim ve basın tarihi açısından dikkate değer bir kaynaktır.

FİHRİST

Numara: 1

- Mündericât, s. 1.
- Muharrirler, "Mesleğimizin Ana Hatları", s.1-2.
- Suphi Ethem, "Bizde Tabiiyyat", s.3-5.
- "Tekâmül Nazariyyesi'nin İstinâd Ettiği Kanunlar", s.5-6.
- "Hayat Mübârezesinin Kanunî ve Siyasî Seciyyesi", s.6-7.
- "Maddenin İndirâsı Hakkında Yeni Fikirler", s.8-9.
- "Hande", s.9-10.
- "Küçük Şeyler", s.10-11.
- "Yol Almış Akîdeler: Sosyalizm", s.11.
- "Tenkid", s.11-12.
- "Maârif Haberleri", s.12-13.
- "Tavsiyelerimiz", s.13.
- "Meşhur Tabiiyyat Âlimleri: Helmholtz", s.14-16.
- "İlm-i Emrâz-ı Dâhilî", s.16. (Kitap tavsiyesi)
- Bilmece, s.16.

Numara: 2

- Mündericât, s.17.
- (Suphi Ethem), "Tenkid: Bizde Tabiiyyat Kitapları", s.17-23.
- Şevket Mehmet Ali, "Hukukun Menşe'leri", s.23-25.
- Henri Poincaré, "Âlimler", Dr. Tevfik Remzi (müt.), s.25-28.
- "Tarih-i Tabîî: Bel Kemikli Hayvanların Üçüncü Gözü", s.28-29.
- Sad. Elif. (Suphi Ethem), "Yol Almış Akîdeler: Ahlâk Um-deleri", s.29-31.

"Darülfünunumuzun Hâli", s.31-32.

"Küçük Şeyler", s.32.

"Bilmece Halli", s.32.

Numara: 3

- Mündericât, s.33.
- Suphi Ethem, "Bizde Tabiiyyat Dersleri", s.33-35.
- Şevket Mehmet Ali, "Hukukun Menşe'leri", s.35-36.
- Sad. Elif. (Suphi Ethem), "Hükümetin Menşe'i", s.37-38.

Gustave Le Bon, "İlm-i İktisat Hakkında İki Sahîfelik Kü-çük Bir 'İlm-i Hâl'", s.38-39.

Âtîf Şinasi, "Milletlerin Seciyyeleri Hakkında Kant'ın Mülâ-hazaları - Kant'ın Antropolojisinden Müstahrec -", s.39-41.

Ethem Nejat, "Âlî ve İbtidâî Dâr-ül-muallimînlerimizde", s.41-43.

Şin. Mim. Ayın. (Şevket Mehmet Ali), "Kadınlar Âlemi", s.43-44.

"Ernst Haeckel", s.44-45.

"Avrupa'da İlk Kavimler", s.45.

"Tarih Devresinde Avrupalıların Hicreti", s.45-46.

"Küçük Şeyler", s.47-48.

Numara: 4

Mündericât, s.49.

Şevket Mehmet Ali, "Hukuk Tarihinden Bir Parça: Eski Yu-nanlılar", s.49-51.

Ali Baha, "Sanat ve Felsefe: İnsan Olmak..", s.51-52.

Şin. Mim. Ayın. (Şevket Mehmet Ali), "Kadınlar Âlemi: İc-timâî Hayatta Kadın", s.52-54.

Ferîdun Necdet, "Mûsikî Tettebbu'ları: Wagner ve Eserle-ri", s.54-58.

Sad. Elif. (Suphi Ethem), "Fenn Tarihi: Parazitoloji Tarihi", s.58-59.

Suphi Ethem, "Ahlâk Nazariyyeleri", s.60-61.

Tekin Değil, "Biraz da Mizah: Beyanname", s.62-64.

"Maârif Haberleri", s.64.

Numara: 5

Mündericât, s.65.

Suphi Ethem, "Bir Cevap - Tıp Fakültesi Talebe Cemiye-tine", s.65-67.

Ali Baha, "Sanat ve Felsefe: Hayvan ve İnsan 1", s.67-69.

Şin. Mim. Ayın. (Şevket Mehmet Ali), "Kadınlar Âlemi: Ka-dınlarda Kabiliyet", s.69-71.

Dukaginzade(?) Ferîdun Necdet, "Mûsikî Tettebbu'ları: Gluck ve Eserleri", s.71-73.

Suphi Ethem, "Ahlâk Nazariyyeleri 2", s.74-77.

Suphi Ethem, "Bir Sahîfede Latince Dersi-Birinci Ders", s.78-79.

"Küçük Şeyler", s.79-80.

DİPNOTLAR

- 1) Suphi Ethem Bey'e dair biyografik bilgi için bkz. Remzi Demir, "Suphi Ethem Bey'in Bilim Tarihine ve Bilim Felsefesine İlinç", Bilim ve Ütopya, Sayı: 139 (Ocak 2006), s.52-57; Mehmet Ö. Alkan, "İl. Meşrutiyet'e Doğu Felsefesi ya da Suphi Ethem Üzerine Notlar", Felsefe Dergisi, Sayı: 29 (89/3), s.50-58; Arda Odaşası, "Suphi Ethem Bey'in Tabiatı", Bilim ve Ütopya, Sayı: 152 (Şubat 2007), s.42-49. Ayrıca, kitap ve makalelerindeki biyografik bilgilerden de yararlanılmıştır.
- 2) Doğum tarihi kesin olarak tespit edilebilmiş değildir. Çapanoğlu, 1919 veya 1920'de öldüğünde ancak otuzlarında olduğunu bildirmektedir. Bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi. İstanbul: Pinar Yayınevi, 1964, s.90 (1 numaralı dipnot). İbrahim Nâmi Bey tarafından kaleme alınan vefat yazısı Ağustos 1339 (Ağustos 1923) tarihli Askerî Tıbbî Bayırlar Mecmuası'nda yayımlanmıştır. Bkz. Demir, s.53, 57 (5. dipnot). Buna göre 1923'te vefat etmiş olabilir. Bu veriler ışığında Suphi Ethem Bey'in 1880'lerde doğduğu söylenebilir. Nitekim yakın çevresi de çoğunlukla 1880'ler doğduğunu iddia eder.
- 3) (Suphi Ethem), "Tenkid: Bizde Tabiiyatı Kitapları", Beşer ve Tabiat, Numara: 2 (5 Ağustos 1919), s.17-23; Suphi Ethem, "Bir Cevap: Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'ne", Beşer ve Tabiat, Numara: 5 (11 Eylül 1919), s.65-67.
- 4) Suphi Ethem, "Bir Sahifede Latince Dersi-Birinci Ders", Beşer ve Tabiat, Numara: 5 (11 Eylül 1919), s.78-79.
- 5) Ömer'in, Muhi'ti-Mesâî dergisinin (numarası tespit edilememiş ama 10 sayı çıkan derginin ilk iki sayı olmadığını kesin olan) bir nüshasının (111) arka kapakğının iç yüzünde Darvenizm; Genç Kalemler dergisinin 11 numaralı nüshasının (1911) arka kapakğının iç yüzünde Darvenizm, 12 numaralı nüshasının (1911) arka kapakğının iç yüzünde Ulûm-ı Tabiiye Lûgatı, 21 ve 26 numaralı nüshalarının (1912) arka kapakğının iç yüzünde Tarih ve Muvverihler; Yeni Mecmuâ'nın 26 numaralı nüshasının (1917) arka kapakğının iç yüzünde Tarih ve Muvverihler; Yeni Dünya dergisinin 3 numaralı nüshasının (1919) ön kapakğının iç yüzünde Ulûm-ı Tabiiye Lûgatı, 4 numaralı nüshasının (1919) ön kapakğının iç yüzünde Bergson ve Felsefesi başlıklı kitapları tanıtılarken, kendisinden ve eserlerinden büyük övgüyle bahsedilmektedir.
- 6) Suphi Ethem, "Bir Cevap - Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'ne", Beşer ve Tabiat, Numara: 5 (11 Eylül 1919), s.67.
- 7) Kitapların bir kısmının tanıtımı için bkz. Demir, aynı; Remzi Demir, Philoşofia Otomanica - Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Felsefesi - Yeni Felsefe Çiğ İli, Ankara: Lotus Yayınevi, Nisan 2007, s.149-161; Mehmet Akgün, Materyalizm Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, 1. Basım, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.281-311.
- 8) Süreli yayınlardaki yazıları için bkz. Odaşası, aynı. Bu yazıların (kısmı de olsa) bir dokümanın sunulduğu ve 1911 yılında çıkmış olduğu Tabiat isimli dergisinin tanıtıldığı adı geçen makalemizde Zekâ dergisinde yer alan tek yazısından bahsedilmisti. Beşer ve Tabiat'ta verdiği bilgi sayesinde Zekâ dergisinde başka yazıların da yer aldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bkz. Suphi Ethem, "Bir Cevap-Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti'ne", Beşer ve Tabiat, Numara: 5 (11 Eylül 1919), s.66-67.
- 9) Buna istisna olarak belki Hilmi Ziya Ülken gösterilebilir. Ülken, Suphi Ethem Bey'in Marksizme yaklaşığını söyler ve onu "sosyalist" olarak niteler. Ancak, Ülken'in Suphi Ethem Bey ile Mustafa Suphi Bey'i yer yer karıştırdığı görülmektedir. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarih, 7. Basım, Ülken Yayınları, 2001, s.177 (94 numaralı dipnot).

- not), 206-207, 302, 375. Suphi Ethem Bey'in Beşer ve Tabiat'daki (ve görebildiğimiz diğer) yazılarında sosyalizme nadiren değinmeler veya da kendisinin sosyalist olarak nitelenmesini gerektirecek herhangi bir işaret söz konusu değildir. Ayrıca, sosyalistlerle teması illâ sosyalist olduğu anlamına gelmez: ama yine de bu, üzerinde durulması gereken bir noktadır.
- 10) Bu gruba dair bilgi için bkz. Mete Tuncay, Türkiye'de Sol Akımlar-ı (1908-1925), 2. Basım, İstanbul: BDS Yayınları, Ağustos 2000, s.167, 169, 467-473. Tuncay'ın deyişleyle (s.468, 470), "Solcu çevrenin birkaç aylık kısa bir süreye sığan Berlin'deki çalışmalarının Türkiye'deki etkileri çok önemli olmuştur." Çünkü bu grup, "Türkiye'de ilk Marksist siyasal partinin, sendikaların ve yayınların çekirdeğini meydana getirmiştir." "1919 Berlin'inden gelen genç Türk aydınları Türkiye'de ilk ciddi sol hareketi başlatmışlardır."
- 11) Suphi Ethem Bey İstanbul'da Kadıköy'de ikamet etmiş olsa gerektir. Nitekim Beşer ve Tabiat'daki makalelerinin çoğunun altına "Kadıköy" kaydı düşülmüştür.
- 12) İlk iki sayıyı birleşik olarak Berlin'de ve beş sayısını da İstanbul'da çıkan bu dergiyi Suphi Ethem Bey'in herhangi bir katkısı söz konusu değildir. Derginin tamamının çevrimiyazı için bkz. Kurtuluş, 1. Basım, İstanbul: Anadolu Yayınları, Mayıs 1975. Grubun Almanya'da kalan mensuplarının çıkardığı Almanca özel sayda yayımlanan makalelerin çevrimiyazı için bkz. "Kurtuluş-Kurtuluş'un Almanca Özel Sayısı", Tarih ve Toplum, Sayı: 65 (Mayıs 1989), s.50-56.
- 13) Daha evvel Türkü ve İttihatçı olan eğitimci Ethem Nejat Bey, Ocak 1921'de Trabzon açıklarında öldürülen Mustafa Suphi Bey ve arkadaşları ("On-beşler") arasındadır.
- 14) Hatîdî Mustafa Nermi Bey'in Avrupa'ya öğrenim için gittiği Tabiat'ta duyurulmuştur. Bkz. "Avrupa'ya İ'zâm", Tabiat, Numara: 1 (10 Temmuz 1327), s.31-32; Odaşası, s.48.
- 15) Çapanoğlu, s.61-62. Çapanoğlu'na göre, Şevket Mehmet Ali Bey ve iki arkadaşının bu partiyi gerçekleştirmek maksadıyla, barış şartları konusunda Avrupa kamuoyu ve sosyalist çevrelerinde bir sempati yaratmak gibi vatanseverce bir amaçtı.
- 16) Bu ilk yazi için bkz. "Tarih Devresinde Avrupa'dan Hicret", Beşer ve Tabiat, Sayı: 3 (21 Ağustos 1919), s.45-46; "Yol Almış Akideler: Sosyalizm", Beşer ve Tabiat, Numara: 1 (7 Ağustos 1919), s.11.
- 17) Veremden öldüğü bildirilen (Çapanoğlu, s.90) Suphi Ethem Bey'i ölüme götüren rahatsızlığı belki de Beşer ve Tabiat yayımlandığı başlamıştır. Bu konuya aşağıda değinilecektir.
- 18) "Tavsiyelerimiz", Beşer ve Tabiat, Numara: 1 (7 Ağustos 1919), s.13. Cümlede soru işaretliyle belirtilen kelime okunamamıştır.
- 19) Tekin Değil, "Biraz da Mizah: Beyanname", Beşer ve Tabiat, Numara: 4 (4 Eylül 1919), s.62.
- 20) Muharirler, "Mesleğimizin Ana Hatları", Beşer ve Tabiat, Numara: 1 (7 Ağustos 1919), s.2.
- 21) Yeni Dünya dergisinin 4 ve 5 numaralı nüshalarının ön kapakğının iç yüzlerinde yer alan tanıtımlardan aktarıyoruz. Haziran-Ağustos 1919'da İstanbul'da toplam beş sayı çıkan ve Suphi Ethem Bey'in de yazdığı olduğu Yeni Dünya dergisinin 2 ve 3 numaralı nüshalarının ön kapakğının iç yüzlerinde de Beşer ve Tabiat övgüyle duyurulup tanıtılmış ve tavsiye edilmiştir. Ayrıca, bu derginin idarehanesi Beşer ve Tabiat'inkine aynı yereydi. Ali Canip ve Ömer Seyyit'in Beylerin de yazdığı oldu bu dergi hakkında genel bilgi için bkz. Cüneyd Okay, "Yeni Dünya Mecmuası", Müttererika, Sayı: 15 (Yaz 1999), s.113-118.
- 22) Bu nedenle Beşer ve Tabiat her data altı küçük birer söz-lük yayımlayacaktır. Bunları cüz' bir meblağ karşılığında dergiden istenir alınmak mümkündür. Şimdi ki hazırlanan-

- lar felsefeye, doğa bilimine, tıba, kimyaya, tıbbilere ve tıbbi-yavvarkara dair olacaktır.
- 23) "Mecmuanın müdürü, tabiiyatın umumî cereyanlarına mütâallik bir makale, ilmi tenkidât, lisan tahlilleri, yeni ilmi cereyanlar; maddî ilimlere dair mevzular, bîzde ve ecebî memlekelerde neşrolunan eserler, millî iktisat, coğrafya, yol almış akideler, yeni lûgatlar, küçük şeyler, fenn ve felsefe hâdimleri iltihâdır." Muharirler, "Mesleğimizin Ana Hatları", Beşer ve Tabiat, Numara: 1 (7 Ağustos 1919), s.2.
- 24) Müdürciâtta başlığı "Hendenin Şekli ve Sebebi" şeklinde geçmektedir.
- 25) Müdürciâtta başlığı "Sosyalizm Esasları" şeklinde geçmektedir.
- 26) Kitabın künyesi şöyledir: Karaosmankunuzâde Osman Cevdet, Fizik Darülmüallim-i İbtidaiye Mahsus, İstanbul: Âmiri Matbaası, 1331 (1915), bkz. Eski Harfî Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası (Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle) 1584-1986. Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık (yay. hzlı), İstanbul, 2001. (CD-ROM).
- 27) Müdürciâtta "Yeni Neşriyat" ibaresi bulunmamaktadır.
- 28) Meselâ İttihatçıların tutulmasına karşı çıkmış, Ankara'yı göndereği muhabiri acaclığıyla yakından takip ettiği Millî Mücadele'yi tüm gücüyle desteklemiş olan Akşam gazetesini için şöyle denir: "Bu küçük; fakat pek değerli gazete; habertelerinde sıhhat nokta-i nazarından İstanbul halkının ragbetini kazandığını görüyoruz. ..." Bkz. "Akşam", Beşer ve Tabiat, Numara: 1 (7 Ağustos 1919), s.14.
- 29) Meselâ Suphi Ethem Bey'e göre "ilahî hukuk karam" ve Rousseau'nun "toplum sözleşmesi" aptıktan açığa birer hayaldir.
- 30) Suphi Ethem Bey bu makalesinde de (s.37) sosyalistlere dair bir değinimden bulunmuştur. Çoğu kimsenin atarlık ve anaerkl kuramları karşıt olduğu söylediklerini ilade ettikten sonra, bazı sosyalistlerin, meselâ anaerkl taraftarların (Engels) bûsbûbün siyasî bir gaye gözettilerini belirtir.
- 31) Bu dñmede çifte sansür söz konusudur. Hem iğbirlikçi İstanbul hükümeti hem de işgal kuvvetleri sansür uygulamaktadır. Beşer ve Tabiat'ın yayında olduğu Ağustos-Eylül 1919'da Damat Ferit Paşa hükümeti iktidardadır.
- 32) Müdürciâtta başlığı "Mühim Bir Zayâ, Ernst Haeckel" şeklinde geçmektedir.
- 33) Son zamanlarda Birleşik Amerika Devleti'nin memleketimizi azadarak etmesi müessesiyiyle sırası düştüğü Amerika hayatından bahsetmeye uygun buldukları bildirir.
- 34) Lozan Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinden altı Türk öğrencinin daha öğrenimlerini tamamladıklarını büyük bir memnuniyetle öğrendikler; "dişimaları Garbın ifranyaya besleyen bu güzde gençlerin ilimlerini zikretmeye kutsî bir vazife ilbâkkı" ettiklerini belirtmiş ve bu öğrencilerin isimleri ile mezun oldukları bölümler sıralanmıştır. Beşer ve Tabiat, bu kıymetli gençlerin bir an evvel memleketerine dönerek gayretlerini hasta vatan için harcaacaklarını ve bari bunların kendilerinden evvel dönmüş arkadaşları gibi narkör bir takdirizlik karşısında bulunmamalarını ümit etmektedir.
- 35) Müdürciâtta başlığı "İnsanlık" şeklinde geçmektedir.
- 36) Yazarı her hâlde yakın zamanda Almanya / Münih'te bulunmuş bir kimsedir. Nitekim şöyle bir ifade geçer: "... son zamanda Münih'te 'mülâkât olduğumuz' ihtiyar Röntgen ..." Bkz. Tekin Değil, "Beyanname", Beşer ve Tabiat, Numara: 4 (4 Eylül 1919), s.62.
- 37) Yukarıda değinilen, Suphi Ethem Bey'i kısa sayılabilecek bir süre içinde ölüme götüren sürecin bu dñmede başlamış olabileceği düşüncesi, bu sırada ağır olduğu anlaşılan bir hastalık geçirmiş olmasının kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin su raporu

İstanbul'un Roma, Bizans, Osmanlı dönemlerinde nüfusu hep artmış fakat su bulunamamış, her padişah döneminde İstanbul'da sürekli bir su sıkıntısı yaşanmıştır. Bunlardan en belirgin olanı, Kanuni döneminde yaşanan sıkıntıdır. İstanbul'un en görkemli ve kalabalık olduğu bu dönemde yaşanan su sıkıntısı ve bunun çözümü için gösterilen çabalar oldukça dikkate değerdir.

Bu yazı 5 Ağustos 2007 tarihli *Ulusal Kanal*'da yayınlanan *Türkiye'nin Su Raporu* adlı programın çözümlenmiş metninden derlenmiştir.

Uçkun Geray: Türkiye'nin son zamanlarda ortaya çıktığı görülen ama uzun yıllar yapılan hataların bir sonucu olarak yaşanan su kıtlığı problemi var. Bu problem iki ölçekte yaşanıyor. Bir tanesi büyük şehirlerde İstanbul, Ankara gibi kentlerde yaşanıyor. Bir de Türkiye'nin su sorunu var. Türkiye'nin su sorunu ile İstanbul ve Ankara'nın su sorunlarının bir-biriyle örtüşen ve örtüşmeyen yanları var.

Türkiye'nin su sorunu aynı zamanda stratejik bir sorundur. Su sadece içme, sulama, kullanma açısından önemli değil, aynı zamanda bir stratejik güçtür. Başkasının elinde aynı düzeyde su olduğu takdirde dahi stratejik güç elde edemez. Fakat Türkiye bir stratejik güç olarak elindeki suyu kullanabilir, anlaşma yapabilir. Bu neden kaynaklanıyor?

İlhan Avcı: Bulduğumuz konum itibarıyla kritik bir bölgedeyiz. Evet, Suriye ve Irak'ı saymazsak, Ortadoğu ülkeleri ve suyun oldukça kıt olduğu Kuzey Afrika ülkeleri ile karşılaştırıldığında güçlü bir ülke sayılırız. Suriye ve Irak'ı saymazsak, başta Fildişi, Ürdün ve İsrail olmak üzere diğer bölge ülkelerine göre güçlüyüz. Ancak, küresel ölçekteki kriterlere baktığımızda, toplam tatlı/kullanılabilir su kaynakları potansiyelimizi ve geleceğe yönelik taleplerimizi birlikte değerlendirdiğimizde, bizim bölge ülkelerinden bir

diğimizde, bizim bölge ülkelerinden bir ayrıcalığımızın olmadığını görüyoruz; yani güçlü bir ülke sayılamayız.

Özellikle bu bölge ve ülkelerle olan konumu nedeniyle, Türkiye'deki su kaynaklarının çok önemli bir bölümünün bünyesinde barındıran Fırat ve Dicle havzasının getirdiği bir başka değer ölçüsü var. Bu kaynaklar üzerinde egemen gözüken bir ükeyiz. Bu nedenle de güçlü sayılırız. Burada "egemen gözüken" kavramını kullandım; bunu kısaca açmak gerekiyor.

Bilindiği gibi Fırat ve Dicle bizim iki çok önemli sınıraşan su kaynağımız. Bu ve benzer su kaynaklarımızın kullanımları ile ilgili olarak 80'li yıllardan itibaren geliştirdiğimiz ve uluslararası platformlarda önerdiğimiz / savunduğumuz bir "sınıraşan sular politikamız" var. Ayrıntısına burada giremeyeceğim bu politikamızı 90'lı yılların sonuna kadar, karşı taraflardan kabul görmese de uyguladık. Ancak, sınıraşan suların kullanımı konusunda 1997 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda çok büyük bir çoğunlukla kabul edilen karardan sonra, özellikle Fırat ve Dicle başta olmak üzere, sınıraşan veya sınıroluşturan su kaynaklarımız üzerinde tam egemen olduğumuzu ve serbest tasarruf hakkına sahip olduğumuzu söylemek mümkün değil. Dolayısıyla, mevcuttatlı su kaynakları potansiyelini ve taleplerimizi değerlendirirken ve bu bağlamda su zenginliğimiz veya güçlülüğümüzden söz ederken bu gerçeği gözden kaçırmamak gerekiyor.

Türkiye'de kullanılabilen maksimum su miktarı yaklaşık 110 milyar metreküp civarındadır.

Uçkun Geray: Peki bir stratejik güç olarak suyu kullanabilir miyiz?

İlhan Avcı: Genelde ve bugünkü dünya konjonktüründe su öylesine bir değer ki bunu bir başkalarının ölümü pahasına bir güç olarak kullanma şansı yok. Petrolü kullanabilirsiniz, başka değerleri kullanabilirsiniz. Ama su üzerinden hiç kimsenin böyle bir kahramanlık yapma şansı yok.

Suyu yeterli verimlilikle kullanabiliyor muyuz?

Uçkun Geray: Türkiye'nin havzaları var ve bu havzalardan su üretiliyor. Aslında yağmur damlası toprağa düştikten sonra yönetilir çünkü bir ekosisteme geliyor. Siz o ekosisteme müdahale ederseniz yönetmiş olursunuz. Daha çok havzamızı suya tahsis etmek ve her havzayı da tam anlamıyla teknik bakımdan başarılı olarak yönetsek toplam olarak su üretimimiz artar mı?

Ferhat Gökbulak: Türkiye'ye düşen yıllık ortalama yağış 642 milimetre civarında. Bunu eğer ülke ölçeğiyle çarparsanız toplam su miktarı 501 milyar metreküp olmaktadır. Bunun yüzde 37 kadarını akışa geçiriyor. Dolayısıyla bizim bu suyun tamamını kullanma şansımız yok. Bu suyun bir kısmı bitkiler tarafından buharlaştırılıyor, bir kısmı toprak yüzeyinden buharlaşıyor. Diğer kısmı da toprağa sızarak derelere ulaşıyor. Bunu da derelerdeki akuatik ekosistemlerin devamlılığı için tümüyle kullanamıyoruz. Bir kısmını da topografik yapıdan, arazi yapısından kaynaklanan engellerden dolayı kullanamıyoruz. Dolayısıyla burada da bir kısıtlama söz konusu. Bütün bu engellere rağmen bizim kullanabileceğimiz maksimum su miktarı yaklaşık 110 milyar metreküp civarındadır.

Uçkun Geray: Türkiye'nin su kaynakları hidrolojik açıdan yeterli verimlilikle kullanılıyor mu? Yeterli miktarda kullanılsa, gerekli teknik önlemler alınabilse ve suya tahsis edilen, su üretimi için hedeflendirilen havzaların yüzölçümü, sayısı artırılırsa yani herhangi bir havzada su üretimi ikinci, üçüncü planda iken birinci plana alınsa, buna göre de bir ekosistem yönetimi, bir su yönetimi gerçek-

leştirile, o takdirde bu iki faktöre dayalı olarak Türkiye'nin su eldesi çoğalır mı?

Ferhat Gökbulak: Yağan yağıştan elde ettiğimiz suyu etkili şekilde kullanabiliriz. Şöyle ki havzalardan evlerimize ulaşan suyun sağlandığı üç sistem vardır. Birincisi suyun sağlandığı havza, onu bir çanak ya da bir yemek tabağına benzetebiliriz. Üzerine düşen her damla ilke olarak rezervuara ulaşıyor. Bir diğeri rezervuar, suyun depolandığı kısım. Bir diğeri de suyun dağıtım şebekesi. Biz havzalara düşen yağışı maksimum düzeyde rezervuara ulaştırabiliriz. Ancak toprakların yerleşim gibi, rekreatif kullanma gibi nedenlerden ötürü sıkışmasıyla depolama gücü azalıyor. Örneğin bugün İstanbul'daki baraj havzalarında görülen en büyük sorunlardan birisi rekreatif amaçlı kullanım, buradaki toprakların sıkışması sonucu yağan yağmur kısa sürede rezervuara ulaşıyor. Yağan yağmurun büyük bir kısmının ulaşmasına karşılık yeterli büyüklükte rezervuar olmadığı için ister istemez suyu kullanmadan barajlardan dışarıya bırakıyoruz.

Uçkun Geray: Gerekli teknik, ekonomik, sosyolojik kültürel bütün önlemler alınsa ve su üretimine tahsis ettiğimiz havzaların sayısı veya yüzeyini arttırsak su eldemiz artmaz mı?

İlhan Avcı: Mevcut iklim koşulları içerisinde her havzaya bir yağış girdisi var. Zamanla bu konjonktür değişiyor, kuraklığa doğru bir eğilim var, o ayrı. Giren bir yağış üretimi yani, kullanılabiliir akışa veya su kaynağına dönüştüren araçların çok önemlilerinden birisi de havzalardır. Su toplama havzası, bir anlamda hammadde girdisini yararlı ürüne dönüştiren bir üretim birimidir. Birimdeki toprağı, bitki örtüsünü ve arazi kullanım politikalarınızı tutarlı ve verimli halde tuttuğumuz ölçüde, aynı hammadde girdisinden çok daha kaliteli ve fazla tatlı su kaynağı elde edebiliriz. O bakımdan havzanın gerek ülke ölçeğindeki toplam alanı gerekse havzanın özellikleri, örtüsü hiç şüphe yok ki çok önemlidir. Dolayısıyla, tatlı su kaynağı potansiyel ve veriminin artırılması noktasında bir arayışa girecekse, bunun çok temel ilke ve araçlarından birisi havza amenajmanıdır. Bu konuda bilinen teknik ve yönetsel uygu-

lamlara gidildiği takdirde, hiç şüphe yok ki çok önemli katkısı olacaktır. Ama malesef ülkemizde böyle bir felsefe yok.

Türkiye su zengini mi?

Uçkun Geray: Eğer su kıtlığı olabilecek bir ülkeysek veya su bakımından zengin bir ülke değilsek ki manzara o ve su Ortadoğu'da bulunduğumuz için stratejik bir kaynak ise yani silah gibi bir varlık ise bizim de havzalarımızı geliştirmek suretiyle su kalitesini, rejimini, eldesini çoğaltmak gibi bir imkanımız esasen var ise o zaman ciddi bir politika gerekir. Ne dersiniz?

İlhan Avcı: Hepimiz biliriz; herhangi bir konuda en kötü politika bile, politiksizlikten daha iyidir. Bu konuda ne yazık ki sürdürülebilir bir politikamız yok. Tutarlı sürdürülebilir bir eğitim politikamız da yok; bir sanayi politikamız, nüfus planlama politikamız, tarım politikamız da yok. Su kaynakları planlaması, bölgesel ölçekte ve ulusal ölçekte iyileştirme, geliştirme, öncelikleri, aşamaları planlama ve alt yapı, kurumsal yapı oluşturma gibi bir arayışımız yok. Toplum olarak gününbirlik yaşamayı seviyoruz.

Şöyle bir tablo var elimizde. 60'lı yıllarda nüfusumuz 28 milyonmuş, çok kabata hatlarıyla toplam ulusal ölçekteki kullanılabılır su düzeyi yılda kişi başına 4 bin metreküp. Yani kişi başına tarım, evsel kullanımlar, temizlik ve sanayi için ortalama değer 4 bin metreküp. Su zengini demek için uluslararası standartlarda kişi başına yılda 10 bin metreküp suyun düşmesi gerekir. 2000'li yıllarda 69 milyon nüfus var ve 2300-2400 metreküp düşmüşüz. Kaynaklar aynı, 2030'da sanayi ve nüfus artışıyla birlikte gıda ihtiyacının karşılanması için sulu tarıma geçme bağlamında baktığımızda bu değer 1200-1300 metreküplere düşüyor. 1000 metreküp sınırı kritik değerdir. Onun altına, 500 metreküpe inildiği zaman krizden bahsedilir. Bizim tablomuz bu ama bugün mulsuktan su aktığı süreçte hiç sorun olmuyor. Çünkü bu işin ülkede bir sahibi yok. Bir zamanlar bir sahibi varmış ve 50'li yıllarda bir müessese oluşturulmuş: Devlet Su İşleri. Gerçekten uzun yıllar belli bir misyon üstlenmiş, bunu yerine getirmiş ama daha sonra birçok ku-

rumumuzda olduğu gibi, bu kurumumuz da bir şekilde işlevini kaybetmiş/kaybedilmiş ve bugün su daha bir sahihsiz kalmıştır.

Uçkun Geray: Politika diye bir şey yok diyorsunuz ama elimizdeki kaynakları yabancılara ve emperyalizme kaptırmak gibi bir politika var şu anda. Bunu dayatıyorlar, biz de kabul ediyoruz. Barajların ve suların özelleştirilmesinden söz edildi. Bununla ilgili ilk teşebbüs 2003 yılında oldu. Anayasanın 169. maddesinde ormanlar için şu hüküm var: Devlet ormanları devlet tarafından yönetilir ve işletilir. Bu hüküm değiştirilmek istendi: Devlet ormanları devlet tarafından yönetilir, işletilir, işletilir. Bir tek kelimelik bir değişiklikti ama çok önemliydi. Bunun anlamı siz kaynaklarınızı özel sektöre devredebileceksiniz, işletmeciliğini devredebileceksiniz demektir. Peki hangi özel sektör diye baktığımızda karşımıza şu çıkacak: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu. Bu kanun diyor ki Türkiye Cumhuriyeti'nin girişimcisiyle, yabancı girişimci arasında hiçbir fark gözetilmez. Su konusu gündeme geldi o yıllarda. O gün bu değişiklik durdu yani Anayasa değişikliği yapılmadı. Fakat şimdi Anayasa değişikliği yapılmak üzere. Anayasa değişikliği dediğim mahiyette yani söz konusu üçüncü terimin Anayasaya katılması suretiyle gerçekleştirse karşımıza suların, barajların özelleştirilmesi çıkacaktır. Çünkü havza-

larda orman var. Anayasayı değiştirirseniz o zaman özel sektöre havzayı verebileceksiniz. Peki suyu vermekle havzayı vermek arasında bir neden sonuç bağı var mı? Elbette var. Akarsuyu vereceksiniz, havzaya sen karışma diyeceksiniz. Bu mümkün değil. Mesela Manavgat suyunu İsrail almaktan vazgeçti, vazgeçmek zorundaydı. Dediler ki fiyat problemi var. Bir de Ceyhan'dan bir boru hattı döşeniyor, onu besleyecek anlamında bir şeyler söylendi. Fakat durum şu Manavgat havzası büyük oranda orman rejimi içerisinde. İsrail oradan su alırken şunu talep etti bizden: Burada erozyon, kirlilik, nitelik kaybı olmasın; biz havzayı yönetelim dedi. Bunda haklıydı. Anayasadaki değişiklik isteğinin nedeni böylece anlaşıldı. Fakat Anayasa'da değişiklik yapılamadığı için İsrail oradan gitmek zorunda kaldı.

Elimizdeki bu stratejik gücü kaybedebiliriz. Anayasa değişikliği ile kaybedebiliriz. Ferhat Bey iki bağlamda ele alıyoruz sorunu. Birincisi büyük kentlerdeki sıkıntılar itibarıyla. Bir de Türkiye'nin stratejik ve politik gücü, yabancılaştırma ve özelleştirme gibi ele alıyoruz. İstanbul sıkıntısında bir öngörü yani su talebimiz ve arzımızın ne olacağıyla ilgili bir öngörü var mıydı? Bu öngörü doğru muydu ki biz bugün Rezne deresine kadar gitmek zorunda kalıyoruz.

Ferhat Gökbülak: İSKİ'nin hazırladığı 1997 raporuna göre nüfus artış hızı

dikkate alınarak bir nüfus projeksiyonu yapılmış, bir de buna bağlı olarak su tüketim projeksiyonu yapılmış. Bu projeksiyona göre 2010 yılındaki nüfus İstanbul için 17 milyon. Buna göre insanların kullanacağı günlük su düzeyi 3,5 milyon metreküp. Ama gerçekte bugün İSKİ'nin rakamlarında bir günde şehre verilen su 2 milyon metreküp dolayındadır. Bu şu demek. Büyük talep olacağı öngörülmesine karşılık bunun çok altında kente su veriliyor. Bu bazı değişkenlerin dikkate alınmadığını gösteriyor.

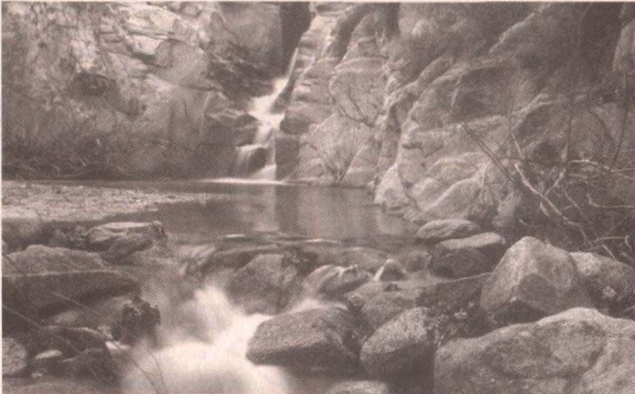
Talebi yönetmek

Uçkun Geray: Size bu sorumluluk verilse, su kaynaklarının geliştirilmesi ve öngörünün sağlıklı bir şekilde yapılması ve talebin doyurulması anlamında neler yaparsınız?

Ferhat Gökbülak: Bu sene kurak geçti ama önceki senelerde de kuraklık vardı. Ama bazı çevreler kuraklığı dikkate almaksızın o günkü yerel yönetimi eleştiriyordu. Kıyaslama yapalım. İstanbul'da bu sene kuraklık var ama Amerika Birleşik Devletleri'ne bakıyosunuz; Utah, Nevada, Arizona gibi yerlerde yıllık yağış İstanbul'un çok altında. Mesela İstanbul'da, Bahçeköy'de yıllık yağış bin milimetrenin üzerinde. Buralarda ise yıllık yağış 300 milimetrenin altında fakat yılın 365 günü suları akıyor. Demek ki uzun süreli bir politika yerleştirmişler. Biz ekosistemlerdeki bozulmaların kısa sürede gözle görülebileceğini biliyoruz. Dolayısıyla kuraklık gibi nedenlerden dolayı su kaynaklarının zamanla eksilebileceğini biliyoruz. O nedenle yeterli miktarda suyu şehre sağlamak zorundayız. Bugün Melen'den, Yıldız dağlarından su geliyor ama bu da yeterli değildir, zira kentin nüfusu her geçen gün artıyor. Ayrıca insanların refah seviyesi yükseldikçe su tüketimi de artıyor. Dolayısıyla doğrusal bir ilişki kuramazsınız.

Uçkun Geray: O zaman problem aslında su bulmak değil talebi azaltmak, frenlemek. İstanbul Çevre Düzeni Planı'ndan haberimiz var. İstanbul'a senede 500 bin göç tasarlanıyor. Buna su yeter mi dersiniz?

İlhan Avcı: Bir teselli var. Diyorklar ki

Su zengini demek için uluslararası standartlarda kişi başına ortalama 10 bin metreküp su düşmesi gerekiyor. Ülkemizde ise bu rakam 2300.

500 bin hareket var, ama 250 bini de geriye gidiyor veya gidecek. Türkiye'nin başka bir acı kaderi de, toplam su kaynaklarımızın yüzde 80'lik bölümü Ankara-Samsun hattının doğusunda. Talebin yüzde 80-90'ı ise batısında. Hepimizin bildiği, gibi hâlâ çok hızlı bir göç var. İş neredeyse birey de oradadır. Bireyin su ihtiyacını da devletin, kamunun karşılaması gerekir. Sonuçta kent, nüfus, yerleşim, havza, bölge planlaması felsefesi olmadığı için hep arzı yönetmiş, hiç talebe bakılmamış. Talep sürekli artıyor, nasıl kısarsız, talebi en etkili olarak yönetme anlamında, kaynakları yönetme anlamında nasıl dengeleriz konusuna bakmamışız. "Meriç'ten Melen'e kadar tüm kaynaklar İstanbul içindir" denilmiş.

İstanbul'un Roma, Bizans, Osmanlı dönemlerinde nüfusu hep artmış fakat su bulunamamıştır. Dolayısıyla çevreden, Belgrad Ormanı'ndan, Halkalı'dan Bulgaristan sınırına varıncaya kadar kaynakları kullanılmıştır. Her padişah döneminde İstanbul'da sürekli bir su sıkıntısının yaşandığını görüyoruz. Bunlardan en belirgin olanı, Kanuni döneminde yaşanan sıkıntıdır. Osmanlı Devleti ve dolayısıyla İstanbul'un en görkemli ve kalabalık olduğu bu dönemde yaşanan su sıkıntısı ve bunun çözümü için gösterilen çabalar çok dikkate değerdir. Bugün Kırkçeşme Suları olarak bilinen su kaynakları için Mimar Sinan'a toparia ve şehre getirtilirken, bunun çok büyük bir maliyeti olduğu da biliniyordu. Hatta Kırkçeşme Sularının maliyetinin bugünkü Süleymaniye Külliyesi'yle eşdeğer olduğu söylenir.

Kanuni, Mimar Sinan'a bu talimatı verince Sadrazam Rüstem Paşa, Kanuni'ye şehre bol su getirildiği takdirde Arap'dan Acem'den çiftini, çubuğunu bırakmanın İstanbul'a geleceğini ve beslenme ve yerleşim gibi sorunların çıkacağına, bu yüzden yeni su tesisinin yapılmasının doğru olmayacağını söyler. Ancak, bugünkü anakent ve merkezi yöneticiler gibi Kanuni de sıkıntıdadır ve o gün bu radikal kararı almak zorunda kalmıştır.

Uçkun Geray: İstanbul büyüyor. Her sene 500 bin kişi göç aldığında daha da devleşecek. Bu kentin büyümesi sadece su bakımından değil örneğin kültür bakımından da bir yıkım demektir. Çevrenin

İstanbul'a senede 500 bin göç tasarlanıyor. Buna su yeter mi?

öteki unsurlarının da yıkıma uğraması demektir. İşsizlik, güvensizlik demektir. İstanbul bir New York, Londra, Paris ile karşılaştırıldığında onların büyümesine benzeyen bir kent büyümesi yaşamıyor. Aslında 2030 yılında dünya nüfusunun yüzde 55'inin kentte yaşayacağı söyleniyor. Bizim çocuklarımızı, torunlarımızı kesinlikle ilgilendiren bir gelecek. Buna bir dur denilmelidir. Bir plan yapılmalı. Endüstri ülkeye yayılmalıdır.

Ferhat Gökbulak: Baraj havzaları içine yasal olmayan yollardan yerleşimler yapılıyor. Yerleşimler yapıldıktan sonra vatandaşla hizmet götürülüyor. Bir yerde bu teşvik ediliyor. Üçüncü Boğaz Köprüsü henüz ilan edilmemiş görünse de duymalara göre İstanbul'un kuzeyinden bir üçüncü köprü yapılacağı söyleniyor. Belki ileride bir Elmalı Bendi gibi küçük çaplı da olsa bentler yapılacak bölgeler buralardır. Suyu ihtiyaç olması halinde, seneye kuraklık olursa ne olacak. İster istemez böyle çareler aramaya yöneltecektir. Üçüncü bir köprünün buradan geçmesi, bu alanların da elden çıkması anlamına gelmektedir. Başarılı bir havza planımız yok. Korumaya sağlanmadığı için bir yerde kendimizi avutma yoluna giderek havzalar zonlara ayrılıyor. Oysa bir havzanın neresine su düşerse düşsün ya yüzeyssel akışla ya da toprak suyuyla taban suyunu aşmak suretiyle dereleri besliyor. Dolayısıyla zonlara yapılarak havzanın suyunun ka-

litesini iyileştiremezsiniz. Bazı zonlarda yerleşime izin vermek demek suyun kısa sürede yüzeyssel akışla göle, rezervuara ulaşması ve buradan da akıp gitmesi demektir. Dolayısıyla biz bir havza yönetim modeli geliştirmedikçe bunların üstesinden gelemeziz. Gidin Keban Barajı havzasına aynı sorunu görüyorsunuz.

Akarsular ve özelleştirme

Uçkun Geray: Dedğiniz modeli geliştirsek de uygulama ahlaki yok. 4 bin metreküpten bin metreküpe inmişiz. Su zenginiyen su fakiri haline gelmişiz. Ve bunun önlemleri alınmamış. Oysa önlemler vardı. Havzalara yerleşmemek, havzaları ve ekosistemleri geliştirmek gerekirdi. Su yönetimine tahsis ettiğiniz alanları büyütmemiş. Başkası gelip yapacak gibi bir beklenti var.

Ferhat Gökbulak: Bazı şeyler vardır ki sonucunu gördüğünüz halde, tahmin edebileceğiniz halde bilimsel yaklaşımla olaya yaklaşmazsınız, sonuç uzun yıllar sonra da olsa ortaya çıkar. Bugün havzaların bir yönetim birimi olarak alınması yönünde eğilim vardır ve entegre olarak yönetilmesi arzu edilmektedir. Sebep bir havza içinde tarım alanı var Tarım Bakanlığı'nı ilgilendiriyor, aynı havza içerisinde yerleşim alanı var İmar ve Şehircilik Bakanlığı ilgilendiriyor, enerji kaynakları var Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nı, Çevre ve Orman Bakanlığı'nı ilgilendiriyor. Dolayısıyla birden fazla disiplini ilgilendiren bir havzada entegre bir yaklaşım izlenmesi gerekirken siz akarsuları özelleştirmeye kalkıyorsunuz. Onu yönetenin amacı kâr olacağı için suyun kaliteli olmasını da hedefleyecektir. Bir havzada tarım alanında kişi gübre kullanacaktır. Gübrenin kirlettiği sistem sonuçta havza sistemindeki akarsudur. O suyu işleten kişinin talebi, kirlitici unsurların kullanılmaması olacaktır. O zaman bir işletmecisi olarak siz o suların kaynağı sağlamak isterken başka grupları zor durumda bırakacaksınız demektir.

Uçkun Geray: Peki acaba özelleştirme ve başkalarına suyun yönetimini ve

işletilmesini dolayısıyla havzanın yönetimini vermek, bizde eleman, araç, para yok da yapamadık diye bir bahaneye mi dayandırılacaktır?

İlhan Avcı: O günler 2B sözü edilirken, çıkış noktası 25 milyar dolarlık dayanılmaz bir kaynak beklentisi idi. Akarsuların özelleştirilmesi konusunda da 5-10 milyar dolardan bahsediliyor. Her şey para için. Tabii rahatsız edici yanı bu. Fakat su gibi bir kamu kaynağını tamamen özel sektörün tasarrufuna bırakmak kadar yanlış bir şey olamaz. Yenilenebilir enerji kaynaklarına özgü hidroelektrik enerji Yap-İşlet-Devret modeli yatırımları için de yasalar çıkmıştır. Bu süreçteki en son yasa/yönetmelik de "Su Tahsis/Sullanım Yönetmeliği"dir.

Bir yerde enerji amaçlı bir yatırım yaparsanız oradaki su kaynağının kullanım hakkı size devrediliyor bu yasayla. Daha önce firma kendisi güvencede hissetmediği için "bugün bana veriyorsun yatırım yapacağım ama daha sonra köye, şehre, tarıma su lazım denirse benim bu yatırıma atıl kalır" diyerek yatırıma fazla yanaşmıyordu. Şimdi doğrudan doğruya su tahsis anlaşması yapılıyor. Buraya kadar her şey amacına ve tanımına uygun gibi. Ama şimdi görüyoruz ki, sayıları bini aşan sözüm ona yatırımcı çıkmış ve 2 bini aşan hidroelektrik projesine talip olmuş, bunların çok az bir kısmı lisans almış veya yatırıma başlamış; diğerleri ise, projelerin üzerine DSİ ve EPDK üzerinden şirket kartvizitlerini iliştiyerek bu projeleri (içleri boş şirket hisselerini) piyasada pazarlamakla meşguller. Bilindiği gibi, bu maden yasalarında da böyledir. Maden sahası kapatılır. Peşinden arama veya işletme hakları devredilir. Eğer o dönemin iktidarına yakınsanız, turizm tahsisleri alınır bir şekilde; sonra da bunlar devredilerek yine kamu kaynakları üzerinden rant sağlanır. Bugün enerji üretimi amacıyla yapılan su tahsislerinde yaşanan bu tablonun, genel anlamda su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetilmesi gibi çok kapsamlı bir özelleştirme sonucunda nasıl bir görünüm alacağını bugünden tahmin etmek hiç de zor değil. Onun için tehlikeli bir yaklaşım bu düşünce. Umarız sırf para uğruna yapılan bir fikir jimnastiğinden öteye gitmez.

Uçkun Geray: Havzaları yöneten ziraatçidir, ormancıdır, meracıdır. Yani su üretimi yapacak meslekler bunlardır. Siz mesela Çevre ve Orman Bakanlığı'nda şu durumda bulunabilirsiniz. Dersiniz ki benim param yok, kaynaklarım bu kadar, benim aracımda gecim, başka işlere koşturuyorum, bu kadar. Bu havzaları rehabilite edecek kadar değil. Mühendisim, işçim de şu kadar. Fazlasını da alamıyorum çünkü Maliye Bakanlığı bana set çekiyor. O zaman bir yol kalıyor. Şimdi sığındıkları şey de bu. Özel sektör gelsin parasını, adamını getirsin, yatırımı yapsın ve suyun bir fiyatı olsun, öyle bir fiyattan satın ki içinde kâr da bulunsun. Kısıtlı imkanlarımı özelleştirme yaparak aşayım. Olacak olan bu, senaryo böyle yürüyecektir. Bende para yok, adam yok, araç yok ama ortada işletilecek kaynaklar ve iyileştirilecek havzalar var, gelsin özel sektör yapsın bunu. Doğrudan yabancı yatırımlar kanunu var. Havza'yı yönetecek olan bir ihaleyle belirlenecek ve karşınızda iki firma var. Bunlardan birinin teknik gücü, personel gücü, araçları zengin, başka ülkelerde de deneyim kazanmış durumda. Örneğin bir Fransız şirketi, bir de benim bir girişimcim var. Ancak girişimci hiçbir tecrübe sahibi değil. En azından bu kıyaslamayı yapalım. Çok iyi niyetli yaklaşıp da ihalenin yabancıya verilme ihtimali çok yüksektir. Peki yabancının hangi ortaklardan oluştuğu, kim olduğu aynen Petkim olayında olduğu gibi nasıl takip edilecek. Bana göre ihaleleri Fransız ve Amerikan şirketleri alacaktır. Kesinlikle arkasında İsrail olacaktır. Dicle ve Fi-

rat'a göz dikmiş olan, o alanlara vaad edilmiş topraklar gözüyle baktığı için, aynı zamanda su kıtlığı yaşadığı için, üstelik Kuzey Irak'ı yönetmek için ve Mezopotamya'yı yönetmek için bu tür firmalar ihaleleri alacaklardır. Havzalarımızı yöneteceklerdir. Anayasada değişiklik yapılırsa havzalarımızın yönetimi İsrail'in eline geçecektir. Onun için ben bu anayasa değişikliği konusunda dikkatli olunması gerekir derim. Devlet ormanlarını devlet yönetir, işletir ve işletirlik şeklinde genişletilmesi taraftarıyım yani suların ve havzaların ve barajların özelleştirilmemesi taraftarıyım. Bir de şu var. Suyun fiyatının olmasıyla suyun bedelinin olması arasında çok fark vardır. Suyun özelleştirilmesi halinde su ticarileştirilmiş olmaktadır. Yani suyun bir piyasası teşkil edilmiş oluyor. Yani bu özel firma ne kadar su üreteceğini ve kâr etmek için kaçtan satacağını hesaplamak durumundadır. Ayıpladığım için değil ama sonucu ne olur diye baktığımızda, bunun açık sonucu suyun ticarileştirilmesidir. Avrupa Birliği'nin ve emperyalizmin istediği de budur. Sebebi de su kıtılır, meta haline getirilmelidir, iktisadi bir mal haline getirilmelidir dayatmasıdır. Ondan dolayı da suyun bir pazarı ve fiyatı olmalıdır denmektedir. Emperyalizmin istediği noktaya biz kendi ayaklarımızla yavaş yavaş yaklaşıyoruz. Dünyada büyük bir su alışverişi su üretenler, su tüketenler, havzalar arası transfer yapanlar şeklinde oluşmaya başladı. Burada çok büyük bir para var. Buna el atmak ya işbirlikleri yanlarına almak suretiyle olur, ya da silah zoruyla olur.

Anayasada değişiklik yapılırsa havzalarımızın yönetimi İsrail'in eline geçecektir.

Ferhat Gökbulak: İstanbul örneğinden bahsedecek olursak işte Yıldız Dağları'ndan, İstranca'dan, Melen'den geliyor. Televizyondan izlediğimiz kadariyla bu coğrafyalarda yaşayan halk şikayet ediyorlar. Suyu İstanbul kullanacak, biz buralarda sorun yaşayacağız. İleride buranın da susuz kalmayacağını kimse garanti edemez diyorlar. Dolayısıyla sadece ülkeler arasında değil, ülkeler içerisinde de su sorunu çıkabilir. Kaynağın kıt olması buna zemin hazırlayabilir. Su kaynaklarında planlama yapılması gerekiyorsa ülke çapında bir politika altlığı gerekir. Kişi başına tüketilen su 2000 verilerine göre 1500-1600 metreküp dolayındadır. Su zengini olabilmek için 10 bin metreküp olması lazım. Bugün dünya ortalaması 7600 metreküptür. O nedenle su politikası oluşturulması, su üretim havzaları belirlenerek buralara ait havza yönetim modelleri geliştirilmesi, kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesi zorunludur.

Suyun akılcı kullanımı

Uçkun Geray: Suriye ile anlaşmalarımız sırasında küresel ısınmanın etkisine göre sözleşme yapılması önerilmişti. Bunun anlamı neydi? Su fakiri ülke haline gelmişiz. Nüfusumuz artıyor, sanayimiz genişliyor ama su kaynaklarımız geliştirilmemiş durumda. Önce kırsal alanda iş yaratmanın da en önemli yollarından bir tanesi havzalarda ağaçlandırma, bitkilendirme, sekiler vb. yapmaktır. Teknik ve biyolojik çalışmalardır. Biz bunları yapmış olsaydık işsizliği önlerdik, kırsal fakirliği önlerdik ve daha çok su üretirdik.

Ferhat Gökbulak: Küresel ısınma uzun dönemde bir olaydır. Ama biliyoruz ki belirli aralıklarda da olsa kurak dönemler geçiriyoruz. Biz kuraklık yıllarını dikkate almaksızın 500 m³ su vermeyi kabul etmişiz. Yarin teknoloji geliştirdi. Biz Harran Ovası'ndan çıkan suyu kullanmak istesek, biz kendimizi bağladığımız anlaşmayı nasıl bertaraf edeceğiz. Bir ülkenin güvenilirliği uluslararası sözleşmelerde verdiği sözü tutup tutmaması değil midir?

Uçkun Geray: Denizden tatlı su elde edilemez mi?

İlhan Avcı: Suyu akılcı kullanma an-

lamında düşündüğümüz zaman çok çeşitli sular var. Kaynak suyundan atık sulara kadar. Farklı kalitelerdeki suyu uygun şekilde değerlendirebilmek için, hangi kalitedeki suyun hangi amaçla kullanılması gerektiği konusunda bir öngörümüzün olması lazım. Eğer bir yerde kullanılmaması gereken suyu kullanıyorsanız, o da bir israftır. Özellikle büyük şehirlerde atık suyun mutlak surette geri dönüşümlü olarak başka amaçlarla kullanılması temel ilkedir; fakat ne yazık ki henüz daha bizde böyle bir uygulamaya gidilememiştir.

Doğrudan doğruya deniz suyunun kullanılması için iki ayrı şebeke gerekir. Büyük şehirlerde kanalizasyon alt yapıyla yağmur suyu alt yapı şebekesi birbirinden farklıdır. Deniz suyu değil belki ama, biraz daha kaliteli su başka amaçlarda, örneğin tuvalet temizliği, bahçe sulama, çevre temizliklerinde kullanılabilir. Dolayısıyla eğer denizle irtibatınız varsa, yakın iseniz, doğal olarak adeta bir tükenmeyen kaynak olarak deniz düşünülebilir. Hiç şüphe yok ki kullanılabilir bir noktada ve kullanımında sakınca olmayan yerlerde deniz suyundan yararlanmak kadar akılcı bir yaklaşım olmaz. Ama üretmek için, dağıtmak için hem genel alt yapı şebekesinde, hem de evsel kullanımda mutlaka iki şebeke olması gerekir. Orada bir eksikliğimiz var. Onun yerine belki şebekenin kabul edileceği, çok fazla büyük bir prosedüre ihtiyaç olmadan deniz suyuyla tatlı suyun belli bir oranda karıştırılması suretiyle mevcut olan kaynakların desteklenmesi en akılcı çözümdür. Nitekim İstanbul'da 90'lı yıllardaki kuraklık döneminde böyle bir uygulamaya gidildi. Bugün keşke böyle bir uygulamaya gidilebilseydi. Büyükçekmece ve Darlık barajlarında, Terkos Gölü'nde bu olanak vardır. Dolayısıyla oradaki özkaynak tüketilmenden, sona gelmeden denizden bir miktar su alınarak desteklenebilir. Terkos bugünkü olumsuz düzeye gelmeden zamanında deniz suyuyla desteklenmek suretiyle daha önemli bir kaynak yapılabirdi. Orada geç kalındı. Ama salt deniz suyu dediğimiz zaman bunun için hiç şüphe yok ki ayrı bir şebeke gerekir.

Uçkun Geray: İnsanoglu deniz suyunu tuzlarından arıtar da kullanırsa denizde zararlı bir sonuç yaratılır mı diye de

düşünmek gerekir. Şimon Perez diyor ki: "Türkiye'nin suları ticarileştirilmeli. Türkiye'nin çok suyu var. Su kalıcı barışın anahtarıdır. Türkiye suyu boş akitiyor. Çünkü balıklar suya para ödemiyor."

Ferhat Gökbulak: Suyu, havaya, çevreye, kamuya ait tesislerimize, üretim alanlarına insanların bakışı değişmedikçe, daha doğrusu buralara sahip çıkmadıkça kuraklık kaçınılmaz. Özellikle su havzaları dağlık alanlarda ormanlarla kaplı yerlerdir. Ormanların tahribi sonucu özellikle buralara düşen yağış sel ve taşkın şeklinde kendini gösteriyor. Sel ve taşkın demek aynı zamanda toprak erozyonu, maddi hasar demek, aynı zamanda su kaybı demektir. Çünkü sel ve taşkın meydana geldiğinde kısa zamanda baraj kapasitesini doldurduğu için baraj kapağını kendiniz açarak boşaltmak zorundasınız.

Büyükşehir belediyelerinin sorumluluğu

Uçkun Geray: Çevre ahlakıyla ilgili bir örnek sunayım size. Sayın Topbaş geçen gün çıktığı televizyon kanalında içeceğimiz kadar suyu bardağınızda doldurun, dişlerinizi fırçalarken musluğu açık bırakmayın şeklinde tavsiyede bulunuyor. Bu doğru mu? Doğru. Ama aynı zamanda, aynı belediye Riva havzasını imara açıyor. Hangi yolla? İstanbul çevre planı yapıldı, yürürlüğe girmese de yapıldı. Riva havzasındaki tarım arazilerini, çayırları Büyükşehir Belediyesi imara açıyor. İstanbul'a en yakın sülardan bir tanesi Riva havzasındaki su. Belediye başkanı olarak siz içeceğimiz kadar suyu bardağa alın diyeceksiniz ve bunun gibi birçok tavsiyelerde bulunacaksınız ama İstanbul'un suyunu hem kirlileteceksiniz, hem de yok edeceksiniz. Riva 5 sene evvel işe vaziyet edilseydi bir koruma alanı olabilecek havzaydı. İstanbul'da böyle bir havza yok. En az dokunulmuş bir akarsu. Şimdi bunun sazlıkları gidecek, çayırları gidecek, imar yapılacak karşılığında su kıtlayaacak ve kirlenecek. Eğer böyleyse çevre karşıtı ve kent karşıtı bir suç vardır ortada.

İlhan Avcı: Önemünde Ankara ve İstanbul gibi talihsiz örnekler var. Bugün gelinen nokta ve krizin başlıca nedenle-

rinden birisi Dalan'ın ikinci döneminde (kendisi hükümete rağmen ayrı bir bağımsız kimlikli) o aşamada hiçbir kurumu tanımadı ve DSI İstanbul Bölge Müdürlüğü'nü de kapattırdı. Hepimiz biliyoruz ki, nüfusu 100 bini aşan büyük kentlerin içme kullanma suyunu temin etmek, yatırım yapıp işletmeciler kuruluş olarak belediyeler bünyesindeki kurumlara teslim etmek DSI'nin görevidir. Büyükşehir veya bir başka belediyenin hiçbir zaman kaynak araştırma yetkileri yoktur. Bu kentlerin geleceğine yönelik projelerin yapılması, nüfusa bağlı olarak taleplerin değerlendirilmesi ve arz yaratılması noktasında sorumluluk varsa bu DSI'nindir. Gelin görün ki büyük şehir belediyeleri kendi bünyelerinde kendileri dışında hiçbir kamu kurumunun egemen olmasını, bu konuda planlama yapmasını istemiyorlar. Bir dönem Dalan bunu yaptı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İSKİ Melen projesine sahip çıkmadılar. Son yıllara kadar Melen projesi fazladan bir projedir, İstanbul'un bu suya ihtiyacı yoktur, 2015 yılına kadar su fazlamız vardır diyorlardı. Bakınız, İstanbul Metropolitan Alanı ölçeğinde Çevre Düzeni Planları yapıldı ve belediye meclisinden de geçti. 2 yıldır 500 kişinin üzerinde çalıştığı söylenen, bu ölçekteki ve İstanbul ve yakın bölgelerinin bir bakıma anayasası olan bir plan var. Bu planı incelediğinizde, ne acıdır ki plan içerisinde su ögesini hiç göremiyorsunuz.

GAP Kalkınma Planı

Uçkun Geray: Orman Mühendisleri Odası Marmara Şubesi başkanıyken bugün olacakları adeta aynen yazdık, paneller yaptık, bütün gazetelere açtıkma gönderdik. Söylediklerimiz aynen karşımıza çıkıyor. Bilim dünyasının, sivil dünyanın, meslek odalarının vermiş olduğu raporlara inanmak lazım. Bir de Güneydoğu için bir kalkınma planı yapıldı. Bu rapor dış güçlerin yönlendirilmesiyle yapıldı. Bu belli. Nereden belli? Özetle diyor ki, "Hizmetlerin üretimi özel sektörlerle verilmelidir. Kalkınmayı artık devlet yapamaz, kalkınma yerli ve yabancı özel sektör eliyle yapılmalıdır". Tam anlamıyla halk karşıtı bir plan. Güneydoğu'da bir sorun var ve bu sorunun içinde bulunuyoruz. Böyle bir sorunla karşılaştığınız halde

özel sektöre ve yabancıya yatırımın ve üretimin verilmesini kabul ediyorsunuz. Beklenen şu olabilir hizmetlerin fiyatları yükselecektir. Hizmetlerin fiyatların yükselmesi demek parası olanın satın alması, parası olmayanın satın alamaması demektir. Su bunların içerisinde. Yani suyun özelleştirilmesi, özel sektöre bu işin yapılması, Güneydoğu'da 2002 yılında zaten öngörülmüştür. GAP Kalkınma Planı bir suç belgesi niteliği taşımaktadır.

İlhan Avcı: GAP konusunda duyarlı insanlar gibi ben de çok yakından izliyorum. Büyük hayaller vardı. Hedef 32 milyar dolar yatırımdı ve şimdiye kadar da 17 milyar dolar para harcanmıştır. Projenin bölge kalkınmasındaki temel girdisi tarıma dayalı kalkınmadır. Sulama, toprağın değerlendirilmesi ve bölgenin kalkınmasıdır. Yapılan bu yatırım harcamaları, enflasyonun nedeni olarak bile gösterildi. Uzun yıllar ülkede bir bayrak gibi heyecan vardı; GAP gündeminden hiç düşmezdi. Bütün kurumların katılımıyla 2 ayda bir büyük ölçekli koordinasyon kurulu toplantıları yapıldı. Toplum olarak projenin gelişmesi izlenirdi. Son iktidar döneminde hiç GAP adını duyuyor musunuz? Peki sormazlar mı? Bugüne kadar yapmış olduğunuz 17 milyar dolarlık yatırım yanlış mıydı? Basın da aynı şekilde bunu sorguluyor. Neredeyiz, ne oldu, nerede kaldı GAP projesi. Şimdi artık kamuoyu her şeyden elini çektiği için bundan da çekmiştir.

Ferhat Gökbudak: Dünya Bankası da özellikle GAP bölgesinde yapılacak arazi ıslahına ait kredileri durdurdu. Neden sınır aşan suların olduğu bölgelerdeki ıslah amaçlı projeleri durdurmak. ıslah bölgedeki su kaynaklarının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak demektir. Amaçları mümkün olduğunda su kaynaklarını istedikleri yönde kullanıma sevk etmek şeklinde özetlenebilir.

Suyun yönetimi tek elde toplanmalı mı?

Uçkun Geray: COMPSUD (Circle of Mediterranean Parliamentarians for Sustainable Development) 2005'te bir üniversitemizde toplantı yaptı. Bu toplantının ardından birtakım sonuçlar ortaya çıktı. Bu sonuçlar bize gösteriyor ki AB Akdeniz havzasındaki bütün su kay-

naklarıyla bütünleşmek istiyor, yönetmek istiyor ve egemen olmak istiyor. Yardım ediyormuş gibi görünüyör ama kuralı o koyacak, koordinasyonu o yapacak, projeyi o düzenleyecek, finansmanı o sağlayacak yani benim kaynaklarımı egemen olacak. Buradan bir cümleyi okumak istiyorum. "Komşuluğun siyasi ortamı için rehber ilkeler, iyi çevre yönetimi için sürdürülebilir kalkınma inşa etmek, farklılık gereksinimi, varolan işbirliğini yapılandırmak, gerekli yatırımlar için finansman sağlamak, özelleştirme gereksinimi..." İlkeler bunlar.

Son bir sorum olacak. Ferhat Bey'den başlamak istiyorum. Şimdi şu konuşuyor. Ankara'da bir tartışma var. Tartışmanın özeti su yönetimi yetki ve sorumluluğu tekelde toplansın. Devlet Su İşleri'den toplansın, Çevre ve Orman Bakanlığı'nda toplansın şeklinde inceden incede Ankara'da yürümekte olan bir gerilim var, buna ne dersiniz? İkincisi nerede zorluk görürsek hemen onun bakanlıklar kurmak istiyoruz. Bunun için ne söylemek istersiniz?

Ferhat Gökbudak: Havza içinde değişik arazi kullanımları mevcuttur. Orman, mera, tarım alanı, yerleşim alanı, maden alanları. Dolayısıyla bu söylediğimiz arazi kullanımlarının tabi oldukları bakanlıklar vardır. Suyun üretiminin tek bir elde toplanması zor bir iş. Sonuçta yine işe entegre havza yönetimine gelmektedir. O nedenle tek bir elde toplanması ilerde şaşıncılarla da yaratılabilir.

İlhan Avcı: Türkiye'nin en acı gerçektir bu. Her yerde olduğu gibi bu konuda da bir başıbozukluk, sahipsizlik, sorumlulukların dağınıklığı söz konusudur. Türkiye'de suyla ilgili olan kurumlarda kimlerdir diye baktığınızda bir A4 sayfası yetmiyor. Küresel ölçekte, gelişmiş ülkelerde suya yönelik çok anlamlı modeller var. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte belli bir politikası var, politikayı destekleyen yasal bir altyapı var. Biz de su yasamız yok diye şikayet ediyoruz. Sizler de bilirsiniz en az 5-6 yıldır meclisten bir su yasası çıkarma hazırlığı var. Önce politika belirleyelim. Temel özellikler nedir, felsefesi ne olacak, sonra bunu yasal tanımlara oturturuz. Tek bir bakanlıkta bu kadar geniş yelpazesi olan konunun planlanması, yönetilmesi mümkün değildir.

İklimler ve su

Yağışlarda anormallik olmamasına karşın kuraklık yaşıyoruz ama zaten 1970 ve 1990 yıllarda da Türkiye kurak dönemler geçirmişti. Ancak bugünkü kuraklığı şiddetli geçirmemizin nedeni, nüfus artışının yanı sıra özellikle tarımda hedef ve vizyonun olmaması sonucu suyun boşa harcanması, sanayinin artması ve ayrıca su kullanımını da iyi bilmememizdir.

"Bilim tercüme ile değil tetkikle yapılır."

Atatürk, 1932

İklimler, ve üretim konulu 2004 yılının katıldığım televizyon programlarında ve yaptığım konuşmalarda aynı cümleler ile;

- Önümüzde kurak dönemlerin olduğunu ancak bunun doğal bir kuraklık olduğunu, korkacak bir şey olmadığını, ancak nüfus artışı nedeni ile 1970 ve 1990'lı yıllara göre daha sert hissedeceğimizi,

- 2007 ya da 2008'den önce ortalamaların üzerinde "doyurucu" yağışın beklenmemesini, ve bu nedenle suların dikkatli kullanılmasını,

- Bu süreçte tarımsal ve denizel ürünlerde ciddi düşüşler yaşanacağını belirttim.

Ve böyle dönemlerde oluşan denizel ve tarımsal ürünlerin verim kaybını minimize etmek için DPT'ye önerdiğim "Ulusal Deniz ve Tarım Ürünleri Verim İyileştirme Programı" isimli projede aynı cümle ile "Projeye hemen başlanmalı çünkü 2004 yılı kurak yılların başlangıcı olma olasılığı çok yüksek bir yıldır" diye de yazdım.

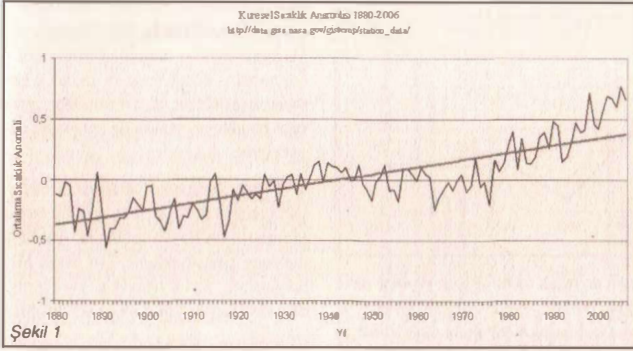
Yağışlar, şu anki veriler ve ölçüm teknikleri ile, artık bilimsel olarak belirlenebilen doğa olaylarıdır. Ancak ilimi tercüme ile yapan bazı kişiler, küresel sıcaklığın küresel kuraklık oluşturduğunu söyleyebiliyorlar. Şekilde de görülebileceği gibi,

küresel sıcaklık arttıkça küresel yağış da artar. (Şekil 1-2) Sıcaklığın her 1 derece artışı sonucu yağış da yüzde 2-3 gibi artmaktadır. Diğer bir deyişle, sıcaklık artışı, çok buharlaşma, çok yağış ve çok verim demektir. Yani şu an sürekli olarak duyduğumuz "küresel ısınma, küresel kuraklık getirir" cümlesi gerçek bilim açısından son derece yanlış bir cümledir. Su dolu bir tencereyi ateşin üzerine koyun. Ateşi ne kadar çok açarsanız buharlaşma da yani yağış da o kadar çok olur. Ancak, küresel dağılımda bu yağışlar yukarı enlemelere doğru çok daha fazla artış gösterirken, bizim Anadolu'muzda ve Akdeniz'de çok da değişmez.

Ülkemizdeki merkezlerin 1998 ve 2006 yılları arasındaki sıcaklık değişimleri incelendiğinde, batı ve güney illerindeki sıcaklıkların, özellikle 2001'den sonra 1 derece civarında düştüğü ve kuraklığın da bu nedenle olduğu anlaşılabılır. (Şekil 3)

Yine ülkemizdeki yağış trendleri incelendiğinde, ki bu sistem dünyada da böyledir, yağışların ortalama 10'ar yıllık periyotlarda yağışlı dönemler ve kurak dönemler olarak gerçekleştiği görülebilir. Örneğin 1960, 1980 ve 2000'li yıllarda yağışlar ortalamaların üzerinde olurken, 1970 ve 1990'lı yıllarda da ortalamaların altında gerçekleşmiştir. Ve 2010'lu yıllara yaklaştığımız günümüzde de doğal olarak yağışların eksik yağması gerekiyordu ve zaten eksik yağıyor. Yani yağışlarda da bir anormallik yoktur. (Şekil 4)

Ülkemizdeki yağış trendleri incelendiğinde, ki bu sistem dünyada da böyledir, yağışların ortalama 10'ar yıllık periyotlarda yağışlı dönemler ve kurak dönemler olarak gerçekleştiği görülebilir.

Şekil 1

Yağışlarda anormallik olmamasına karşın kuraklık geçiriyoruz ama zaten 1970 ve 1990 yıllarda da Türkiye kurak dönemler geçirmişti. Ancak bugünkü kuraklığı şiddetli geçirmemizin nedeni, nüfus artışının yanı sıra özellikle tarımda hedef ve vizyonun olmaması sonucu suyun boşa harcanması, sanayinin artması ve ayrıca su kullanımını da iyi bilmememizdir. Çünkü; dünya nüfusu her 45 yılda bir yüzde 100 artarken, ülkemizdeki nüfus artışı da buna benzerlik göstermektedir. Şekilde verilen ve 1963-2001 yılları arasındaki dönemi Gediz Nehrinin debisi yağışlı dönemlerde artmakta ve kurak dönemlerde azalmaktadır. Ancak 2000'li yıllardaki yağışlı dönemlerde debiler artık artmakta zorlanmaktadır. Bunun nedeni, artan nüfus tarımdaki vahşi sulama nedeni ile suların artık Gediz'e gelememesinden kaynaklanmaktadır. (Şekil 5)

Özetle, halen küresel ısınma döneminde olan dünyamızda iklimler olması gerektiği gibi devam etmekte ve küresel ısınma da olması gereken doğa olayları olmaktadır.

Gerçek kuraklık nedir?

Küresel ısınma ve küresel soğuma nedir?

Halen yaşadığımız dönem son derece doğal ve önceden bilinen doğal bir kurak dönemdir. Ancak gerçek kuraklıklar daha farklı doğa olaylarıdır.

Gerçek kuraklık, yağışların azalmasına ek olarak, özellikle yaz sıcaklıkları,

nın düşmesi sonucu tarımsal ve denizel ürünlerin azalması şeklinde oluşur. Biz bu dönemleri küresel soğuma dönemlerinde görürüz. Tüm denizel ve karasal ürünlerin ana kaynağı olan sıcaklık düşüşü, verimlilik ve ürünlerin yetişmesinde birincil önceliğe sahiptir.

Dünyadaki iklimler sürekli olarak ya küresel ısınma ya da küresel soğuma döneminde olmak zorundadır. Yani iklimlerde "sabitlik" yoktur. Dünyamız, majör olarak son 18 bin yıldan beri küresel ısınma dönemindedir. Ancak majör olarak küresel ısınmada olmamıza rağmen, zaman zaman "mini soğuma dönemleri" dediğimiz, ani soğumalar da yaşanır. Majör ısınma döneminde bulunduğumuz son 18 bin yıl boyunca da defalarca bu tür dönemler oluşmuştur. Bazı soğuma dönemleri uzun yıllar sürer ve gerçek kurak dönemleri oluştururlar.

Özellikle yaz sıcaklıklarının düşmesi

sonucu kutuplardaki buzların erimesi yaşılar ve bu bölgelerde buzullar artmaya başlar. Örneğin yıl boyunca 100 kg kar yağmışsa, yaz sıcaklıkların düşüşünden dolayı bunun 95 kg'ı erir ve 5 kg'ı buz olarak kalır. Ve kutuplardaki buzlar büyümeye yani artmaya başlarken deniz seviyeleri de düşer. Bilimsel olarak buna yani küresel soğuma ya da buzul dönemi (glacial period) denir. (Şekil 6)

Küresel ısınma ise özellikle yaz sıcaklıklarının artması sonucu, örneğin yıl boyunca 100 kg kar yağmışsa, 105 kg buzun erimesi sonucu oluşur. Yani artan yaz sıcaklıkları, kutuplarda fazladan 5 kg buz eriterek buzulların yavaş yavaş yukarı enlemelere yani kutuplara doğru azalmasına neden olurken deniz seviyeleri de artar. Buna da bilimsel olarak küresel ısınma (global warming) denir. (Şekil 7)

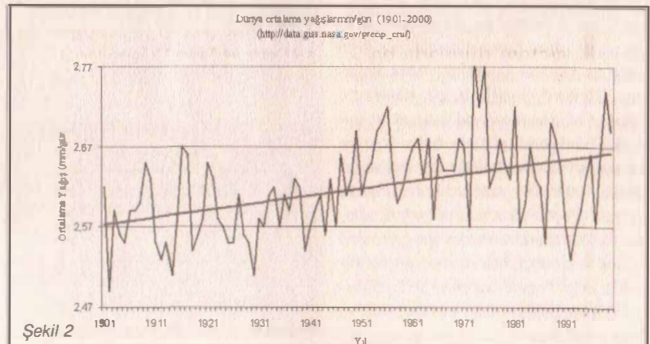
Yani küresel ısınma ve küresel soğuma arasındaki temel fark, yaz sıcaklıklarının düşmesi ya da artmasıdır. Şekil 8'de, 18 bin yıl önce yaşanan buzul döneminde düşen deniz seviyelerine örnek olarak Ege Denizi'nin aldığı hal görülmektedir.

Gerçek kuraklık ise, işte tüm bu nedenlerden dolayı, yağışların azalmasının yanı sıra sıcaklıkların da düşmesi nedeniyle oluşan tarım ve deniz ürünlerinde görülen verim azalmasıdır.

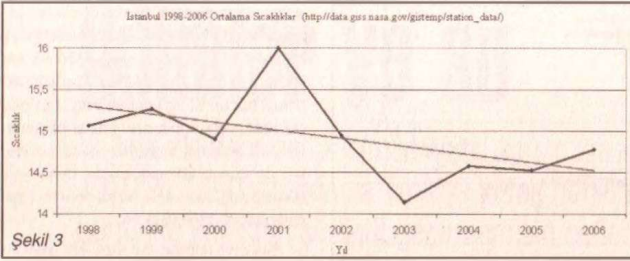
Gerçek kuraklıklara dünya tarihinden örnekler

"Bundan sonra nehirlerde yıkanmak, çamaşır yıkamak ve kirlletmek yasaktır"

Cengiz Han, 1206

Şekil 2

İnsanoğlunun yerleşik düzene geçmesinden sonra oluşan dünya tarihine baktığımızda, Hintlilerin, Arapların, Afganlıların ya da Pakistanlıların hiçbir zaman kuzeye (yani Moskova, Londra ya da Hamburg'a) saldırdığını görürüz. Ancak Londralıları, Moskovalıları ya da Hamburgluları hep özellikle Anadolu'ya, Mezopotamya'ya ya da Mısır'a saldırdıklarını okuruz. Yani savaşlar ve büyük güçler hep kuzeyden güneye "küresel soğuma" nedeni ile olmuştur. Ve bu nedenle de, bu kurak dönemlerde verimliliği devam eden Anadolu, Mezopotamya ve Nil Deltası'nda savaşlar ve çatışmalar hiç bitmemiştir. Gılgamış destanı ile 4700 yıl önce başlayan yazılı tarihten günümüze kadar olan 15 bin savaşın (ortalama yılda 3 savaş) "büyük çaplı savaş ve güçlerin" büyük çoğunluğu, işte bu küresel soğumalar nedeni ile olmuştur.

Timuçin Han, Cengiz Han unvanını alarak Moğol İmparatorluğu'nu kurduğu anda ilk emirlerden birisi nehirlerin kesinlikle kirletilmemesi idi. O dönemler dünya nüfusu 200-250 milyon civarında olmasına rağmen neden sular yetmiyordu? Bunun nedeni bu dönemde oluşan ve şu an yaşadığımız dönemin tam tersi olan ve bilimsel literatürde "Mini Soğuma Dönemi" dediğimiz bir dönemdir. "Soğuma" dönemlerinde kuzeydeki buzullar büyüyerek güneye doğru iner ve akarsuların debileri düşer, denizel ve tarımsal verimlilik azalır. Yani dünyada oluşan gerçek kuraklıkların nedeni küresel soğumalardır. Halen şu günlerde içinde bulunduğumuz dönem gerçek kuraklık değil "insan kaynaklı" bir kuraklıktır. Çünkü geçtiğimiz 50 yılın sıcaklık ve yağış trendlerini baktığımızda son bin

yılın en sıcak ve en yağışlı dönemi olduğunu görürüz. Menemen'de iskelenin olması, İzmir'de Kadifekale eteklerinde iskele babalarının olması, bu yıllardaki deniz seviyesinin günümüzden en az 2 metre kadar yukarıda olduğunu, yani bu dönemlerdeki sıcaklığın günümüzden hiç de aşağı kalmadığının en güzel göstergeleridir.

Ficarlo dönemi olarak da bilinen, yani 1000'li yıllardan sonra başlayan "mini soğuma dönemi", Avrupa'nın kuzey taraflarının buz tutmasına neden olmuş, bunun sonucu nehirlerin debileri düşmüş ve doğal olarak tarımsal üretim verimliliği de düşmüştür. Bu nedenle en kuzeyde yaşayan Vikingler İngiltere'ye saldırmış ve bunu takip eden yıllarda da diğer kuzey Avrupa halkları birbiriyle çatışmalara başlamışlardır. Ancak, devam eden soğuma, buzulların güneye doğru daha da büyümesine neden olmuş ve aç kalan Avrupalıları iyice güneye sıkıştırmıştır. Ancak yine de karınlarını doyuramayan Avrupalılar, biraraya gelerek

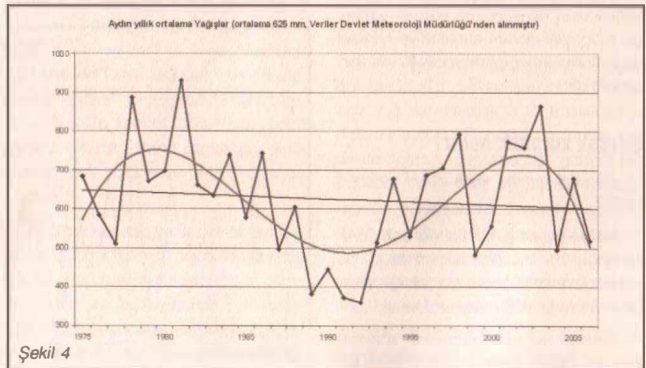
Haçlı Ordusunu kurmuşlar ve verimli yerlere, Anadolu'ya, Nil Deltası'na ve Mezopotamya'ya saldırmışlardır. Zaten, her soğuma döneminde ilk saldırıyı uğrayan Anadolu'da 40 bin civarında antik kent olmasının nedeni de bu kurak dönemlerdir.

Kuzey Avrupa'da ve Asya'da başlayan çatışmaların tarihleri aynı zamanda Mayaların da dünya tarihinden çekildiği tarihlerle çakışmaktadır. Yani Maya Medeniyeti de büyük olasılıkla, bu dönemdeki sert kuraklık nedeni ile çökmüştür.

Dünyanın en büyük medeniyetlerinden birini kuran ve Mısır'ı dahi Kadeş savaşında alt eden Hititlerin ortadan sessiz sedasız kayboluşu, 3500'ü yıllarda başlayan işte yine böyle bir kurak dönemde olmuştur. Çünkü hiçbir savaş yapmadan ve yalnızca içinde arşiv bulunmayan devlet binalarının yakılarak terk edilmesi, Hititlerin burayı, kuraklık nedeni ile kendi istekleri ile terk ettiğinin göstergesidir.

Gerek Hititlerin ve gerekse Mayaların ana yerleşim yerleri genelde dağlık bölgelerdi. Kuraklık da zaten önce üst enlemlerde ve dağlık kesimlerde başlar. Bu doğru- dan sıcaklıkların düşüşü nedeni ile üretimin çok düşmesine neden olmasındadır.

Bir başka deyişle, "ısınma dönemleri" dünyaya barış ve huzur getirirken, "soğuma" dönemleri savaşları ve katliamları getirmiştir.

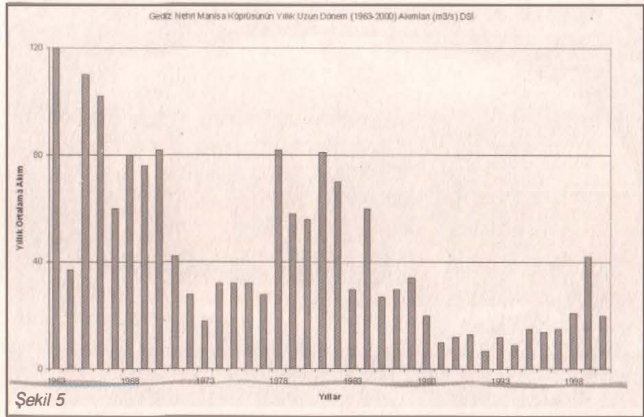

Su, bir ülkenin sahip olabileceği en önemli doğal kaynaktır

Dünyada ilk baraj günümüzden 6 bin yıl önce Jawa'da (Ürdün) kurulmuştur. Anadolu'da ilk barajların yapımına ise 3140 yıl önce Alacahöyük'te başlanmıştır. Diğer bir deyişle dünya zaman zaman çok ciddi kurak dönemler geçirmektedir ve nüfusun çok az olduğu dönemlerde dahi susuz kalabilmektedir. Ve hatta buharlaşmadan dolayı oluşan kayıpların da önüne geçebilmek için, sarnıçlar yapılmıştır. Bunlara bir örnek olarak da İstanbul'daki sarnıç verilebilir.

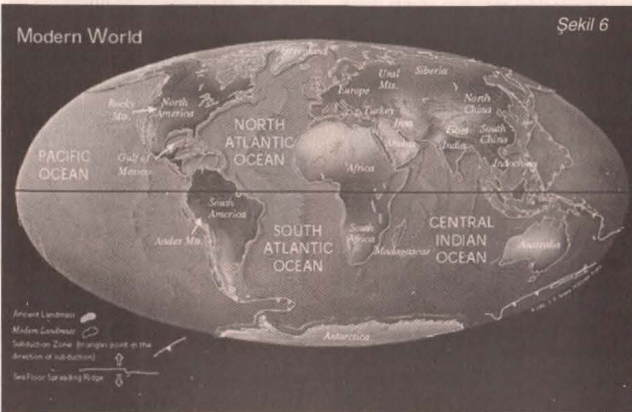
Yani su dünyada her zaman insanlığın en önemli problemi olmuştur. Ve özellikle 1800'ü yıllardan sonra su yalnızca artık kullanma ve tarımda değil aynı zamanda sanayide ve özellikle enerjide önemli bir kullanım alanına kavuşmuştur. Şu an ülkemizin enerjisinin yaklaşık yüzde 26'sı hidroelektrik santrallerden yani sudan elde edilmektedir.

Bir ülkenin sahip olabileceği en önemli doğal kaynak olan suya gelişmiş ülkelerin bakış açısı ile bizim bakış açılarını maalesef çok farklıdır. Gelişmiş ülkeler, özellikle tarımda damlama sulamaya geçerek sudan yüzde 50'den daha fazla tasarruf etmeye başlamışlar ve özellikle "kuyu sularını" çok dikkatli bir şekilde kullanmaya başlamışlardır. Çünkü yeraltı suları da bir ülkenin en değerli hazineleridir. Hiçbir doğal kaynak yeraltı suyundan daha değerli olamaz. Ge-

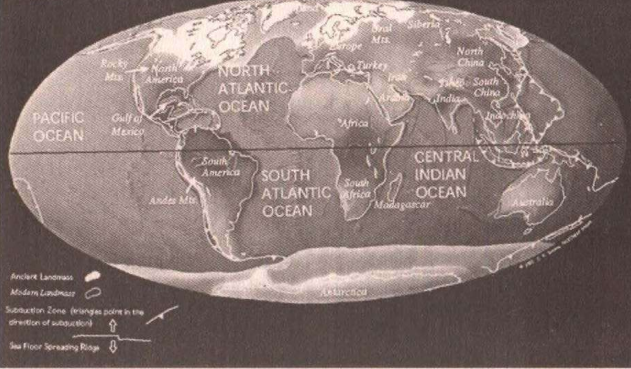
lişmiş ülkeler aynı zamanda yerleşim birimlerindeki şebekeçiden dolayı olan su kayıplarını ise yüzde 20'lere çekmiş ve hatta Finlandiya gibi ülkelerde bu oran yüzde 3'lere kadar indirilmiştir. Türkiye'de ise suyun yüzde 70'i tarımda kullanılmakta ancak bu suyun da "vahşi sulama" nedeni ile yüzde 70'i boşa akıtılmaktadır. İzmir'deki şehir şebekesinden kayıp su oranı ise 2000'li yıllarda yüzde 60'larda iken halen yüzde 50'lere indirilmiş ancak bu dahi çok fazla bir orandır. Halen İzmir'de kişi başı günde 100 litre su basılmakta ancak bunun 50 litresi kaybolmaktadır. Türkiye'deki şehir şebeke sistemlerinin de bir an önce iyileştirilmesi ve kayıpların öncelikli yüzde 20'lere düşürülmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin en büyük sıkıntılarından biri de kuyulardır. Kuyuların çok büyük bir çoğunluğu izinsiz açılmakta ve bunlarda kritik seviyeler de belirlenmemektedir. Yani isteyen istediği derinlikten ve istediği kadar su çekebilmektedir. Bu son derece yanlış bir uygulamadır. Ve bu yanlış uygulama sonucu Konya ovasında seviye 300 metrelere düşmüştür. Aynı şekilde Menderes ovalarında 1990'lı yıllarda 40-50 metrelerden çıkan su artık 200 metrelerde bulunabilmektedir. Seviye düştükçe buna harcanan enerji de doğal olarak artmakta, bu da çiftçiye çok pahalıya mal olmaktadır. Örneğin yapılan hesaplamalarda Menderes Ovası'ndaki 3 yıllık kuyu enerjisi harcaması ile bir Beydağ Barajının yapılabilirliği belirtilmektedir. Ancak Beydağ Barajı yaklaşık 40 yıldan beri yapımı sürdürülen bir barajdır. Özellikle Küçük ve Büyük Menderes ve Gediz gibi dünyanın en önemli tarım havzalarına bir an önce barajlar yapılmalı ve çiftçinin hem kurak dönemlerde hem de yağışlı dönemlerde olan mağduriyeti giderilmelidir. Ayrıca özellikle yağışlı dönemlerde yerleşim yerlerinin kullanma suları da barajlardan verilmeli ve kuyular rezerv olarak saklanmalıdır. Örneğin İzmir'in suyunun yüzde 65 civarı hem yağışlı hem de kurak dönemlerde kuyulardan çekilmektedir. Bu yanlış bir uygulamadır çünkü ortalama her 20 yılda bir oluşan doğal kuraklık süreçlerin dışında, yağışları etkileyen başka faktörler de bulunmaktadır.

Şekil 7

Last Glacial Maximum 18,000 years ago

Bu faktörlerin bilimsel açıdan en iyi bilineni de yanardağ patlamalarıdır. Bunun en güzel örneği, kuraklığın 1990'lı yıllarda daha da sertleşmesine neden olan Filipinler'deki Pinatubo Yanardağı'dır. Yaklaşık 6 civarında bir büyüklük ile gerçekleşmiş olup son 125 yılın en büyük patlaması olan bu volkanik faaliyet sonucunda dünya sıcaklığı 2.5 yıl boyunca ortalama 0.5 derece düşmüş ve sonuç olarak yağışların oldukça azalmasına neden olmuştur. Örneğin bu yıllarda İzmir'de yıllık ortalaması 685 mm olan yağışlar 380 mm'ye kadar düşmüştür. Bu dönemlerde gerek içme suyu ve gerekse tarım amaçlı kullanım için açılan kuyu sayılarında bir patlama yaşanmıştır (sayılar bilinmiyor). Dünyada bu yanardağdan 400 kat daha büyük yanardağların olduğu düşünülürse, yeraltı sularının planlamalarında çok daha dikkatli yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü böyle dönemlerde yağışlar çok azalacak ve özellikle tarım için gerekli su temini çok büyük oranda kuyulardan yapılabilecektir.

Şu an 6 ya da 7 büyüklüğünde bir yanardağ patlaması ile olacak olan, ya da başka bir nedenle sertleşebilecek kuraklık Türkiye'yi, çok daha önemli problemler ile karşı karşıya bırakacaktır.

Özetle, su ile ilgili kanunlar çok yetersizdir ve bir an önce çıkarılmalıları gerekir. Özellikle kullanma suyunun, yağışlı dönemlerde, mümkün olduğunca barajlardan temin edilmesi, kuyuların ise

rezerv olarak bırakılması Türkiye'nin öncelikle yapması gereken düzenlemelerin başında gelmektedir. Ayrıca, uzun kuraklık dönemlerinde kullanılmak üzere, her bölge için su rezerv alanların ve akiferlerin saptanarak koruma altına alınması yapılması gereken çalışmaların başında gelmelidir.

Ayrıca, halen havzalandaki su yönetimleri "Sulama Birliklerinin" elindedir. Örneğin bu yıl birçok çiftçiye su verilemiyor ama Ağustos başı itibarı ile dönüm başı 45 YTL olan paranın yüzde 60'ı tahsil edilmiş durumda. Yani su verilmiyor ama para tahsil ediliyor. Çünkü antiaşmada kanallarda su bulunmaması, ya da patlaması vs. hiç önemli değil. Devletin en azından, verilemeyen suyun parasını çiftçiden bu tür dönemlerde almaması gerekir. Ya da verdiği kadarını alması gerekir.

Su dünyada her zaman tasarruflu kullanılması gereken tek doğal kaynaktır

Halen içinde bulunduğumuz kurak dönem aslında yalnızca çiftçilerin "biraz", yerleşim yerlerinin ise hiç yaşamaması gereken bir dönemdir. Ancak yanlış ve popülist politikalar ile özellikle tarımda hedef ve vizyon eksikliği Türkiye'yi kuraklığa sürüklemiştir. Bugün dünyanın birçok yerinde, özellikle Akdeniz ve aynı enlemlerdeki ülkelerde, yağışlar tıpkı

Türkiye'deki gibi eksiktir ama kimse kuraklıktan şikayet etmemektedir. Çünkü, bu ülkeler özellikle 1990 döneminde yaşanan kuraklıktan iyi dersler çıkarmışlar ve gereken önlemleri almaya başlamışlardır. Örneğin New York, rezervuarlarını küçülterek ve hatta restoranlardaki "sürahileri" kaldırarak suyun önemini vurgulamıştır. Yine bu kurak dönemlerde gelişmiş ülkeler, tarımda damlama sulama çalışmalarına hız vermişler ve şu an sulama sistemlerini tamamlamışlardır. Aynı şekilde bu kurak dönemde Fransa gibi gelişmiş ülkeler de bahçe sulama ve sokakta araba yıkama gibi aşırı su tüketimine neden olan su harcamalarına kısıtlamalar getirmiştir.

Doğada zaman zaman çok daha sert kurak dönemler olacak ve gerektiğinde kullanma sularında kesintiyi gödirecektir. Bunlara hazırlık olmamız gerekir. Ancak şu anki yaşadığımız susuzluğun nedeni, beklenen bir kurak dönem olması nedeniyle, basında çıkan yazılarda belirtilen gibi "takdiri ilahi" nedeniyle ile değil "takdiri idari" nedeniyle olduğu çok açıktır. Bilimi kullanmamakta ısrar edersek 2020'li yıllardan sonra gelecek olan ve biraz da uzun geçmesini beklediğimiz kurak dönemde Türkiye gerçek kuraklıkla karşılaşacak ve çok daha zor günler geçirecektir. Çünkü dünyanın bu yıllardan sonra "mini soğuma dönemine" girmesi beklenmektedir. Yani, sıcaklık düşüşünden dolayı, yağışların biraz daha azalacağı yıllara girmesi çok büyük olasılıktır.

Şu anda gündemde olan havzalar arası su transferi bana göre çok hatalı bir karardır. Çünkü havzaların ekolojik dengeleri bozulabilecektir. Ayrıca Aral Gölü örneğinde olduğu gibi geri dönüşmez doğa tahribatına yol açabilirler. Aral Gölü'nü besleyen nehirlerin suları 1960'lı yıllarda, pamuk üretimi için, başka havzalara aktarılmış ve bunun sonucunda göl tamamen kurumuştur. Bu nedenle öncelikle yapılması gereken işlerden biri de havza yönetimleri olmalıdır. Çünkü ülkemizde bu tür yanlış kullanımlar nedeni ile aynı Aral Gölü örneğinde olduğu gibi birçok göl ve sulak alan kaybolmaya başlamıştır.

Su ve enerji

Dünya hangi döneme hazırlanıyor? Küresel ısınmaya mı yoksa küresel soğumaya mı?

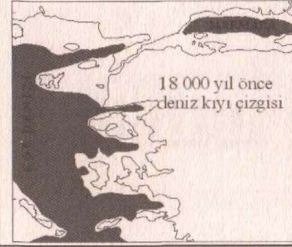
Dünyanın tüm gelişmiş ülkeleri şu anda "küresel soğumaya" hazırlanıyor. Yani buzulların kuzeyde artacağını ve bu nedenle yağışların azalacağını, hidroelektrik enerji santrallerinin devre dışı kalması olasılığına karşın acilen, başta AB olmak üzere nükleer santrallerin yapımına başladı. Yaklaşık 16 yıl boyunca nükleer santral yapmayan Avrupa'da halen, 2003 sonrası başlanan 11 tane nükleer santral inşaatı devam ediyor (TAK). Dünyada ise bu sayı 29. Avrupa bu nükleer santralleri yaparken de, önümüzde beklenen "küresel soğuma" döneminde barajlardaki su seviyesinin azalmasından da öte, buz tutmasından korktuğunu ve bu nedenle nükleer santral yaptığını çok açık bir şekilde deklare ediyor (Financial Times, 17 Ocak 2003). Pentagon da 2004 başında ABD Başkanı Bush'a verdikleri raporda, 2030'lu yıllarda "küresel soğumaya" girme olasılığımızın yüksek olduğunu belirtmişti.

ABD Başkanı Bush, geçtiğimiz günlerde, Amerika'nın yeni nükleer santrallara ihtiyacı olduğunu (halen 104 tane var) ve bunların da yapılacağını belirtti. Ayrıca ABD'de 150 civarında termik santral planının da hazır olduğu ve bunlardan 11 tanesinin Teksas'ta 2010'a kadar yapılacağı konuşuluyor. Terimler de

Dünyada oluşan gerçek kuraklıkların nedeni küresel soğumalardır. Şu günlerde yaşadığımız dönem gerçek kuraklık değil "insan kaynaklı" bir kuraklıktır. Çünkü geçtiğimiz 50 yılın sıcaklık ve yağış trendlerine baktığımızda son bin yılın en sıcak ve en yağışlı dönemi olduğunu görürüz.

Son major buzul dönemi sonundaki (18 000 yıl önce) ve günümüzdeki Ege Kıyıları. Deniz seviyesinin 120 metre aşağıda olduğu bu yıllarda Sakız, Gökçeada, Midilli vs gibi adalar Anadolu'nun bir uzantısı idi (Yaşar, 1994).

Şekil 8

en önemli "sera gazı" üreticileridir.

Peki neden AB ve ABD ile diğer gelişmiş ülkeler nükleer ile termik santrallerle birden dönüş yapıyor?

Çünkü, öncelikle petrol fiyatları çok arttı ve artmaya devam edecektir. Ama diğer önemli bir neden de söz konusu "küresel soğuma" döneminde yağışlar azalacak ve barajlardaki su seviyesi azalacak. Kuzey'deki ülkelerin barajları ise buz tutacak ve Nisan aylarından önce çözülmeylecek (Financial Times, 2003). Yani "küresel soğuma" döneminde hidroelektrik santraller enerji için değil, tarım ve kullanma amaçlı suların rezervi için kullanılacak. Tabi buna Rusya'nın ve İran'ın barajları da dahil. Rusya ve İran bu dönemde, hidroelektrikten elde ettikleri enerjiyi doğalgazdan karşılamaya başlayacaklar, büyük olasılıkla bize verdikleri doğalgaz miktarında bir indirimle gidecekler ya da fiyatını çok arttıracaklardır. Geçtiğimiz yıl İran aşırı soğuklar nedeniyle ile bir süre gaz akışını askıya almış ve özellikle Organize Sanayi bölgelerinde ciddi üretim düşüklüğüne açılmıştı.

Türkiye enerji ithalatını ilk defa Bulgaristan'dan, 1990'lı yıllarda geçirdiğimiz, bundan bir önceki "doğal" kurak döneminin, son 120 yılın en büyük yanardağ faaliyetini gerçekleştiren Pinatubon'un da patlaması nedeniyle ile, sertleşmesi sonucu ithal etmiştir. Yani doğada çok da sert diyemeyeceğimiz bir yanardağ patlaması sonucu azalan yağışlar (örneğin, bu patlama sonucu yıllık 685 kg olan İzmir'deki yıllık ortalama yağış 1992'de

380 kg'a düşmüştür) bir anda hidroelektrik santralleri devre dışı bırakmıştır. Dünyada bu yanardağdan 400 kat daha güçlü megavolkanlar bulunmaktadır.

Özetle, bu dönemde, enerjisinin yüzde 40'ını Rusya ve İran'dan yaptığı ithal doğal gazla sağlayan Türkiye'nin, doğal gaz kaynağının azaltılması ya da kesilmesi durumu ile hidroelektrik santrallerinin de devre dışı kalacak olması enerji açığının ne boyutlara çıkacağını göstergesidir. Bu nedenle tüm dünya nükleer ve termik santral yapımları için planlar yapmakta ve bunları da hemen devreye sokmaktadır. Bizler de barajların öncelikli kullanımını tarıma ayırmak durumunda kalabiliriz. Çünkü tarımda üretkenlik açısından dünyanın dördüncü büyük ülkesiyiz. Eğer enerjide çözümleri doğru bulur ve bunları uygulamaya geçirebilirsek, önümüzdeki "soğuma döneminde" bizim en avantajlı kozumuz tarım ve balıkçılık olacaktır.

Hindistan'ın efsanevi kurucularından Mahatma Gandi'nin "Dünya herkesin ihtiyacı kadarını sağlar, fakat herkesin hirsını karşılamaya yetecek olanını değil" cümlesi de bu dünyada herkese yetecek kadar kaynak olduğunun vurgulanması açısından çok önemlidir. Ata'mızın dediği gibi, eğer bilimi tercüme ile değil tetkikle yaparsak, Türkiye'de su sıkıntısının olacağını hiç düşünmüyorum.

KAYNAKÇA

1) Doğan Yaşar. 1994. Late Glacial-Holocene Evolution of the Aegean Sea. Dokuz Eylül Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü, Doktora Tezi, 329 pp.

Su sorununa çözüm: Bulut ile Sahra tozunu buluşturmak

Bizim yapmamız gereken olumsuz değişiklikleri küresel ısınmayla yorumlamaya çalışmak dışında bunun çözüm yollarını geliştirmek. Buna neden olan olayın temelini anlayıp ona müdahale sanatını geliştirmek. Örneğin insanın ateşi çıkınca ölüp gitmiyor, bunun bir çaresine bakıyor. İnsan, vücudunun fonksiyonlarını anlayıp ona karşı antibiyotikler geliştiriyor. Küresel ısınma konusunda da sıcaklık artıyor diyoruz ve çare olarak da sıcaklığı azaltmanın yolunu bulmamız gerekiyor.

- Yaşanan su sorunu hakkındaki fikirlerinizi öğrenebilir miyiz?

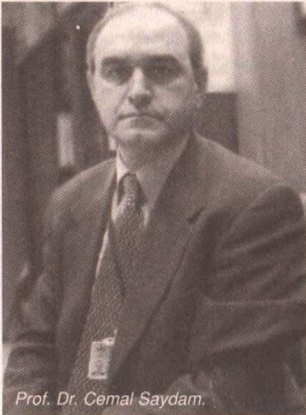
- Bugünlerde Ankara'da muslukları açınca su akıyor, tıs diye bir ses duyuyoruz. Böyle olunca da su problemi geç de olsa gündeme oturuyor. Ankara'da su kesintisi olmaya başlayınca belediye sorunu Kızılırmak'tan su getirerek çözmeyi planlıyor. Ancak burada da şöyle bir sorun çıkıyor; Kızılırmak'a su sağlayan havzaya kar yağdı da senin havzaya yağmadı değil ki. Ülke genelinde birtakım değişiklikler söz konusu. Küresel ısınmanın bizim enlem ve boylamlarımızdaki etkisinden kaynaklanıyor bu. Afrika'ya en yakın ülkeler susuzluk sinyallerini gelecek on yıllarda daha çok almaya başlayacak. Küresel ısınmayı günlük, senelik ya da yirmi senelik olaylarla karşılaştırmak da çok yanlış. Buzullardan alınan örneklerle baktığımızda iki tikiin arasının bin yıllık olduğu görülür. Örneğin bugünkü hava sıcaklıklarından bahsederken 70 senedir karşılaşılan en yüksek sıcaklık deniliyor. Demek ki 70 sene önce de bu kadar sıcak oluyormuş. O zamanlar Türkiye'de sanayide yoktu. Bugün dünyada birtakım değişiklikler, sıra dışı hava olayları var. Bir de ölçülen yüksek CO₂ salınımları gibi değerler var. Do-

layısıyla bizim yapmamız gereken bu olumsuz değişiklikleri küresel ısınmayla yorumlamaya çalışmak dışında bunun çözüm yollarını geliştirmek. Buna neden olan olayın temelini anlayıp ona müdahale sanatını geliştirmek. Örneğin insanın ateşi çıkınca ölüp gitmiyor bunun bir çaresine bakıyor. İnsan vücudunun fonksiyonlarını anlayıp ona karşı antibiyotikler geliştiriyor. Küresel ısınma konusunda da sıcaklık artıyor diyoruz ve çare olarak da sıcaklığı azaltmanın yolunu bulmamız gerekiyor. Bulutun varlığı yeryüzüne gelen güneş enerjisinin miktarını azaltıyor. Doğa bunu kendiliğinden yapmış. Çölden tozları kaldırmış, tozla bulutu buluşturmuş.

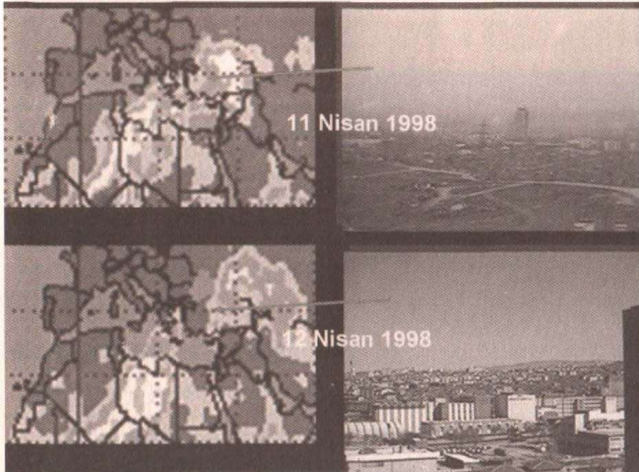
Bulutla yağışa zorlayabiliriz

- Çöl tozunun yağışa etkisi nedir?

- Bize en yakın çöl Sahra Çölü, bulut ise farz edelim Avrupa'da var. Çöl tozu, Avrupa'daki bulutlara büyük hava olayları sayesinde ulaşarak buradaki buluta karşıyor ve çöl tozunu bulut içinde en ideal bulut oluşturma çekirdeği yapacağı sıcaklığa getiriyor. Ne olunca çöl tozu en iyi davranışı gösteriyor? Biz bu konuda epey yol aldık. Yağışın oluşumunu asil

Prof. Dr. Cemal Saydam.

Sahra tozlarının ülkemiz üzerinde olduğu ve olmadığı durumlardaki görülen hava değişimi.

tetikleyen şey çöl tozları sayesinde bulut içindeki bulut oluşturma çekirdeklerinin büyüklüğünü arttırması. Normal boyutları 10 mikron olan buz çekirdeklerinden birkaç tanesini 100-200 mikron büyüklüğüne getirince bulut kendi işini görüyor. Burada kritik sayıyı uygun tutunca yağış meydana geliyor. Daha fazla atınca bulut fizikçilerinin tabiriyle bulut havada donup gider. Uygun sıcaklıktaki bulutu tozla buluşturarak yağışa zorlamış olursunuz. Bizim de yapmak istediğimiz şey bu. Yani tabiatın toz-bulut-güneş ışığı birleştirme sanatını gerçekleştiremediği yerde ona en doğal yolla müdahale etmek. Peki bunu nasıl yapıyoruz? Bulut sıcaklığını uydulardan tespit ediyoruz. Bulutun nereye gideceğini, nasıl bir yol izlediğini bilebiliyoruz. Sen de o bölgeye yağış istiyorsun ama o bölgede toz yok, uygun sıcaklık var, bulut var. İşte bulutun içine gidip uygun yerde tozu atmak. Hepsini bu.

Sahra tozundaki bereket

- Siz ayrıca bu yağışın bereketli olduğunu söylüyorsunuz. Bu bereketin kaynağı nedir?

- Çöl tozunun içindeki demir mineralleri Fe^{+3} olarak bulunur. Bu demir, bulutun içinde uygun sıcaklıkta Fe^{+2} 'ye indirgenir. Demir bu haliyle tabiatın kullanımına hazırdır. Burada önemli bir nokta da güneş ışığıdır. Güneş ışığı yeterli olunca demir indirgeniyor. Yağmur ya-

ğınca bereket yağıyor denmesinin esas sebebi budur. Bu olay gece gerçekleştiğinde demir indirgenemediğinden bereketsiz yağış oluyor. Bunu dünyada ilk gösteren de benim. Böyle deyincede bu işte bir iş vardır diye düşünülüyor. Bizde gelişmiş bir şey vardır: "biz bir şeyi ilk olarak yapamayız." Biz güzel taklit ederiz, güzel takip ederiz.

Örneğin Sahra her gün Amazon'a toz pompalar. Bu da bereketli yağışı gösteriyor. Amazonlarda her öğlen yağmur yağar. Fe^{+2} 'nin bitkiler tarafından hemen kullanılması gerekir yoksa Fe^{+3} 'e oksitlenir. Bu nedenle ağaçlarda ilk yapraklar bu demir Fe^{+2} 'yi kullanır. Altta ki yapraklar ise bu demire ulaşmak için gövdelerini genişletip uzama eğilimine girerler. Bu nedenle devasa ağaçlar oluşur.

Bu konuda daha önce yapılmış çalışmalar var. Örneğin Amerika'da Sahra tozlarının hareketini, Florida'ya göçüşünü orada astıma neden olmasını inceliyorlar. Ama benim onlardan uçak bir farkım var. Bu biyoloji nasıl oluyor da yağmuru tetikliyor?

- Bu konuyla ilgili yaptığınız uygulamalar nelerdir?

- Bu konuyla ilgili uygulamalara 1998-2000 senelerinde Yukarı Fırat havzasına ilk olarak kar rasat istasyonları kurarak başladık. Kar yağışı havzadaki barajlara su sağlayan esas unsurdur. Kar ölçümleri ilk defa anında ölçülmeye başlanınca

bazı olaylar dikkat çekti. Bu istasyonlarla uydru aracılığıyla sürekli bağlantı kurulabiliyor. Ölçümlere göre gördük ki ne zaman kar sinyali gelse toz da geliyor. Ancak Kasım'dan Mart'a kadar olan yağışlarla 40-50 cm'lik kar birikiyor. Ben bunlarla ilgilenmiyorum. Bir seferde bir metre kar bırakan yağışların peşine düştüm. Bu yağışların arasında bir fark vardı. Mart'tan sonra Türkiye'de bir şeyler oluyordu ve kar yağışı artıyordu. Güneş enerjisinin artmasıyla toz-bulut olayı tetikleniyordu. Mesela burada çarpıcı bir bilgi var. Çoğumuza göre kar kış aylarında yağar. Oysa uzun senelerin ortalamalarına göre Alpler'e en çok kar yağışı ilkbahar sonu ve yaz başında oluyor. Bildiklerimizin dışında bir şeyler olduğunu fark ettik.

Sahra tozunun olduğu ve olmadığı hallerde bulut oluşturma çekirdeklerinin nasıl olduğunu, büyüklüklerini inceledik. Bu çekirdeklerin büyüklüğü uygun hale getirildiğinde bulut kendi işini görüyor ve yağışa geçiyor, hem de bereketli yağışa.

Bu yağışın bereketinin nasıl olduğuna dair uygulamalar da yaptık. Bereketli yağmurla (Sahra tozlarının neden olduğu yağmur) sulanan buğdayların gübre çözeltili kullanılarak kadar büyüdüğünü gösterdik. Gübre çözeltilisi kullanılarak veya sahradan gelen çöl tozlarını bereketli hale getirerek yani Fe^{+3} ü Fe^{+2} 'ye indirgeyerek kullanınca eşdeğer büyüme sağlandı. Bu kendi başına bir devrimdir. Bizim taşına toprağına kurban olduğumuz Ankara toprağını kullanınca tozların çok gelişmediği görüldü. Bu sahra tozları ayrıca denizel yaşamı da etkiliyor. Yosunlara yapılan uygulamalarda da benzer bir büyüme görüldü. Bu konularla ilgili oldukça ilerledik, çalışmalar yapıyoruz.

- Yağmurun nasıl yağdırılacağını antatabilir misiniz?

- Modelin temeli bulutla çöl tozunun birleştirmek. Toprağı sulamak gibi suyu topraklamak. Bunların bir araya gelmediği noktada bu olaya müdahale etmek. Bunun için de buluta uçmak gerekiyor. Türk Hava Kurumu bana uçak veriyor ama bizde buluta uçmak diye bir şey yok. Bir de bu işi yaz günü yapmak tehlikeli. Sele neden olabilirsiniz. Bu işin bir de patent hakkı var, yayın yapıyorsunuz.

- Cemal Bey, sohbetiniz için teşekkür ederiz.

Zamanın ayak izleri 5

Genel görelilik

Güneşin görünmeyen tarafındaki yıldızlardan kaynaklanan ışık demetleri güneşin çekim alanına girince doğru yoldan saparak bir eğri boyunca ilerler. Yerküreden görünmesi mümkün olmayan yıldızlar sapma nedeni ile görünür hale gelirler. Güneşin kütesine göre denklemlerin verdiği sapma açısının doğruluğu, ölçü aletlerinin hata sınırı içinde kanıtlanmıştır. Bu önemli haber bilim çevrelerinin dışına taşmış, The New York Times ve London Times haberi manşetten bilimsel devrim olarak duyurmuşlardır.

Özel görelilik, birbirlerine göre sabit hızlarda hareket eden tüm koordinat sistemlerinde ölçülen ışık hızlarının eşit olmasına dayanılarak geliştirilmiştir. Bu kurama göre evrende meydana gelen tüm olaylar, üç uzay ve bir zaman koordinatından oluşan dört boyutlu uzayda temsil edilir. Olayların gelişimi, Newton mekaniğinde olduğu gibi ayrı ayrı uzay ve zaman koordinatlarında değil, tek bir uzay-zaman içinde belirlenir. Burada önemli olan, koordinat sistemlerinin düzgün doğrusal hareket yapmalarıdır, yani eylemsiz olmalarıdır; eylemsiz koordinat sistemlerine bağlı gözlemcilerin olayları nasıl gördükleridir. Eylemsiz tüm koordinat sistemlerinde fizik kanunları değişmez; özel görelilik bu değişmezlik üzerine kurgulanmıştır. Bunun anlamı eylemsiz koordinat sistemlerinin eş değerliliğidir. Şimdi akla gelen soru şu olur: Koordinat sistemleri değişen hızlarda hareket ediyorlarsa, yani eylemli iseler, gözlemciler olayları nasıl görür? Bu sorunun yanıtını genel görelilik verir.

Yukarıda belirtildiği gibi özel görelilikte esas, gözlemcinin sabit hızda hareket etmesidir. Durgunluk yani hareket-sizlik hali ile sabit hızda hareket hali eş değerdir. Türbülans bölgesinden geç-

meyen, sabit hız ile ilerleyen uçakta hareket etmekte olduğunuzu hissedemezsiniz. Uçak hız değiştirirse yani yavaşlar veya hızlanırsa hareket ettiğinizin farkına varırsınız. Düz bir yolda sabit hızda hareket eden bir arabanın içinde gözleminizi kaparsanız hareket ettiğinizin farkına varamazsınız. Araba hızını değiştirmeden bir dönemece girse, gözleriniz kapalı olmasına rağmen dönemece geçtiğinizi fark edersiniz. Özel ve genel görelilik böylesine basit olayların dikkatli analiz edilmesi ile bulunmuş doğa kanunlarıdır. Araba dönemece girdiğinde ters yöne doğru yatma eğilimi hissedersiniz. Esasında o anda hiç bir kuvvet etkimez, yani sizi hiç kimse çekmiyordu. Buna rağmen birisinin sizi çektiğini hissedersiniz. Sizde bu çekme hissini arabanın yön değiştirmesinden kaynaklanan ivme uyandırır. (İvme hareket halinde olan bir cismin hız ve yön değiştirmesini ölçen bir fiziksel büyüklüktür) Böyle durumlarda yana yatma etkisinden sakınmanın yani kuvveti etkisiz hale getirmenin bir yolu yoktur. Bir kantarın üstüne çıkarsanız kantar ağırlığınızı ölçer. Ağırlığınız size etkiyen yer-çekim kuvvetidir. Araba dönemece girdiğinde veya kantar üzerine çıktığınızda size etkiyen kuvvetlerden kaçınamazsınız.

Otomobil belli bir hızla yol alırken

Özel görelilik
kütle-çekim kuvvetini
göz önüne almadan,
genel görelilik ise
olarak geliştirilen
kuramlardır. Özel
görelilik, hareketi
temsil eden
koordinat sistemini
yani uzay-zamanı
tanımlar.

frene basılınca yavaşlar, gazı basılınca hızlanır; böylece hızda bir değişim meydana gelir, yani ivmeli hareket eder. Gazı veya frene basılmaz veya dönemece girilmez ise otomobil ivmeli hareket etmez. Bu durumda yani ivmesiz hareket halinde hareket ettiğinizin farkında olmazsınız. Acaba ivmeli hareket halinde dahi hareketin farkına varılmadığı durumlar ortaya çıkar mı?

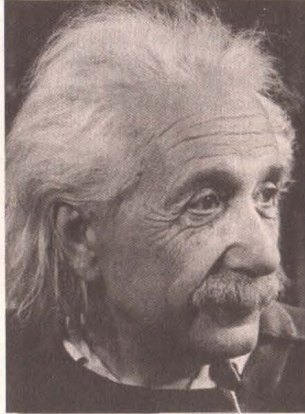
Einstein ve düşünsel deneyler

Einstein bu sorunun yanıtını genel görelilik kuramı ile vermiştir. Yer-çekim ivmesi ile düşmekte olan bir asansörün tabanındaki tartı üstüne çıktığınızda ağırlığınız sıfırı gösterir. Şimdi aynı tartının, ağırlıksız ortamda yani yer-çekim alanının dışındaki bir ortamda, mesela uzayda sabit hızda hareket etmekte olan bir uzay gemisinin tabanına yerleştirildiğini düşününüz. Tartının üstüne çıkınız yine sıfır değer okursunuz. Ağırlığınızın sıfır değer vermesinin nedeni uzay gemisinin sabit hızda, ivmesiz hareket etmesidir. Uzay gemisinin tartı düzlemine dik doğrultuda hızlandığını, yani ivmeli hareket ettiğini düşünelim. Tartı üzerinde durmayı sürdürürseniz ağırlığınızın artık sıfırdan farklı değerler verdiğini görürsünüz. Şayet uzay gemisi yer-çekim ivmesi ile hareket ederse tartı dünya üzerindeki ağırlığınızı verir.

Yukarıda belirtildiği gibi ağırlık size etki eden yer-çekim kuvvetidir. Uzay gemisi ivmesiz hareket ettiğinde tartı sıfır değer verirken ivmeli hareket ettiğinde sıfırdan farklı değerler verir. Buradan çıkarılacak sonuç kuvvet ile ivmenin eş değeri olduğudur. Eş değeri ilkesi gereği kütle-çekim kuvveti ile ivmeli hareketten kaynaklanan kuvvetler ayrıt edilemezler.

Eş değeri ilkesi ne anlama gelir?

Özel görelilik kütle-çekim kuvvetini göz önüne almadan, genel görelilik ise alarak geliştirilen kuramlardır. Özel görelilik, hareketi temsil eden koordinat sistemini yani uzay-zamanı tanımlar.

Einstein genel görelilik kuramıyla bir bilimsel devrimi başarmıştır.

Kütle-çekim de dahil tüm doğa kuvvetlerinden soyutlanmış bir gözlemci, yani hiç bir kuvvetin etkisi altında bulunmayan bir gözlemci, hareketler için bir referans oluşturur. Yüksek bir kuleden serbest bırakılan bir taş yer-çekim etkisi ile gittikçe artan hızlarda, yani ivmeli hareket yaparak düşer. Taşa beraber düşen gözlemci ise yer-çekim kuvvetini hissetmez, ya-

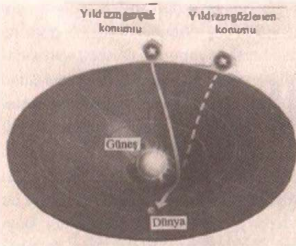
ni tüm kuvvetlerden soyutlanmış bir durumdur. Eş değeri ilkesine göre ivmeli hareket yapmaz. Düşen taşın evrenin derinliklerinde yüzen bir asteroitten farkı yoktur. Taş lokal bir koordinat sisteminde gözlemlendiğinde ivmeli hareket yapıyormuş gibi görünür. Evren bir bütün olarak ele alındığında yer-çekim etkisi ile düşen bir taş ile uzayda gezinen bir asteroit arasında hiç bir fark yoktur. Böylece Einstein eş değeri ilkesi ile evrenin tüm dinamiklerini belirleyebilecek bir hareket standardı ortaya koymuştur.

Hareketin Einstein yorumu, evrenin işleyişini anlama bağlamında, şimdiye değin Newton kanunlarına dayanılarak yapılan yorumlardan farklı bir gerçek ortaya koyar. Yer-çekim kuvvetini, yani ağırlığımızı ancak bu kuvvete canlı organizmamızın gösterdiği dirençle hissediz. Ayakta durduğumuzda tabanımız, oturduğumuzda baldır ve kalçalarımızda bu kuvvetin algılanan etkileri belirir. Serbest düşmekte olan bir kimse ise aynı kuvvetin etkisi altında olmasına rağmen böyle bir kuvvetin varlığını, canlı organizması bir tepki vermediğinden belirleyemez. Bu durum, yer-çekim kuvveti ile ivme arasında hiç bir ayırım olmasından ileri gelir.

Nasıl eş anlamlı görme gibi bir fizyolojik olay ile tanımlanıyorsa, eş değeri ilkesi de kaslarımızda meydana gelen etkinin algılanması ile, yani yine fizyolojik bir olay ile tanımlanır. Hiçbir kimsenin düşümediği, Einstein'ın fark ettiği incelik buradadır.

Genel görelilik, Newton'un sonsuz evren gibi kavranması güç tasarımlar yerine, kütle-çekim alanının ışığı doğru yoldan sapırdığını öngördüğünden, kendi üzerine kapanmış sonlu ancak sınırsız evren modelleri tasarlar. Lise fizik derslerinden bilindiği gibi ışık doğru yol takip eder. Dürbün, teleskop, mercek, ayna mikroskop gibi tüm optik aletler ışığın doğru yol takip etmesi üzerine geliştirilmiştir. Esasında yerküre üzerinde ışık gerçekten doğru yol takip eder. Genel göreliliğe göre, kütle-çekim alanı şiddetinin çok yüksek olduğu bölgelerde ışık bu etki nedeniyle ışık doğru yoldan sapar. Yer-

Yer-çekim ivmesi ile düşmekte olan bir asansörün tabanındaki tartı üstüne çıktığınızda ağırlığınız sıfırı gösterir. Aynı tartının, yer-çekim alanının dışındaki bir ortamda mesela uzayda sabit hızda hareket etmekte olan bir uzay gemisinin tabanına yerleştirildiğini düşününüz. Tartının üstüne çıkınız yine sıfır değerini okursunuz.

Şekil 1. Yerküreden görünmesi mümkün olmayan yıldızlar sapma nedeni ile görünür hale gelirler.

küre kütle-çekim alan şiddeti yeterli olmadığından ışık dünya üzerinde doğru yol takip eder. Işığın doğru boyunca ilerlemesi dünya üzerinde uzayın birbirine dik üç eksenenden oluşan Öklidyen geometri ile temsil edilmesi sonucunu doğurur. Bizler bütün olayları bu geometri içerisinde görür ve değerlendiririz. Evrenin başka bölgelerinde uzayın Öklidyen dışı geometriler ile temsil edilebileceğini aklımıza hiç getiremeyiz. Einstein'ın eş değerlik ilkesinden hareketle tasarladığı genel görellilik kuramı uzay, zaman ve enerji arasındaki ilişkileri belirler.

Genel görellilik denklemleri

Einstein 1916 yılında yayınladığı makalede uzayın geometrisini, içerdiği madde miktarının belirlediğini iddia etmiştir. Hiçbir maddenin veya enerji formunun bulunmadığı bir uzay düşünülemez. Dolayısıyla uzayın geometrisi ile uzayı oluşturan madde miktarı yani enerji arasında bir ilişkinin bulunması gerekir. Genel görellilik denklemi;

$$G_{\mu\eta} + 1/2 g_{\mu\eta} \Lambda = 8\pi T_{\mu\eta}$$

$G_{\mu\eta}$ uzay-zaman geometrisini $T_{\mu\eta}$ kütle-enerji tensörünü $g_{\mu\eta}$ uzunluk ölçüsünü Λ kozmolojik sabiti göstermektedir. Genel görellilik denklemleri uzay-zaman geometrisi ile enerji arasındaki ilişkiyi vermektedir. Kozmolojik sabit kütle çekim kuvvetlerinin etkisi ile evrenin kendi üzerine çökmemesini sağlayan, teoriye hiç bir fiziksel neden olmadan ilave edilen keyfi bir parametredir. Dünya üzerinde

ışık doğru yol takip ettiğinden iki nokta arasındaki en kısa yol bu iki noktayı birleştiren doğru parçasıdır. Ancak kütle çekim alan şiddetinin yeteri kadar büyük olduğu bölgelerde, bu denklemlere göre ışık doğru yol takip etmez. Böylesine yüksek alan şiddetinin tanımladığı uzay-zaman geometrisinde iki nokta arasındaki en kısa yol, bu noktaları birleştiren doğru değil bir jeodezidir, yani yüzey üzerinde iki noktayı birleştiren bir eğridir. Einstein'ın genel görellilik denklemlerinin verdiği bu sonucun, bilim çevrelerinde kabul görmesi için gözlemsel olarak kanıtlanması gerekir.

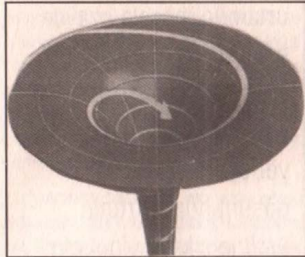
Işığın büküldüğünü deneysel olarak kanıtlamak için yerküreye göre çok şiddetli kütle-çekim alanına sahip güneşin yakınından geçen ışınlar gözlenir. Güneşin kütleli kurama bir girdi olarak yerleştirildiğinde, görellilik denklemleri ışığın Güneş kütle-çekim alanına iki yay saniyesi kadar sapacağını verir.

Güneş tutulması sırasında yapılan deneyler

Acaba güneş yakınlarından geçen ışık demetleri, genel görelliğin öngördüğü gibi iki yay saniyesi sapar mı? Bu etkiyi tespit etmek için güneşin yerküre tarafından görünmeyen tarafında çok sayıda parlak yıldızın bulunduğu bir takvim belirlenir ve o yörede güneş tutulması gerçekleşirken ölçüm yapılır. Tutulma süresince parlak ışıkların bulunmayışı gözlem yapmayı kolaylaştırır. Böyle bir ölçüm 29 Mayıs 1919 tarihinde Afrika'nın okyanus kıyılarında güneş tutul-

ması sırasında yapılmıştır. Şekil 1'de gözlem şematik olarak verilmiştir. Güneşin görünmeyen tarafındaki yıldızlardan kaynaklanan ışık demetleri güneşin çekim alanına girince doğru yoldan saparak bir eğri boyunca ilerler. Yerküreden görünmesi mümkün olmayan yıldızlar sapma nedeni ile görünür hale gelirler. Güneşin kütleline göre denklemlerin verdiği sapma açısının doğruluğu, ölçü aletlerinin hata sınırı içinde kanıtlanmıştır. Bu önemli haber bilim çevrelerinin dışına taşmış, The New York Times ve London Times haberi manşetten bilimsel devrim olarak duyurmuşlardır. 2005 yılında da Time dergisi Einstein'ın 20. yüzyılın en önemli kişisi olarak seçmiştir. Bu gözlemden sonra bilim insanları zamana ve uzaya ayrı gözlükler ile değil tek bir gözlük ile bakmaya başlamıştır. Zamanın ayak izleri bundan böyle, maddenin tanımladığı uzay geometrisinde yer almaya başlamıştır. Uzay-zaman geometrisinin içerdiği madde miktarının veya başka bir deyişle içerdiği enerji miktarının belirlenmesi zamanın ayak izlerini derinden etkilemiştir.

Klasik fizikte entropi artışına bağlanan zamanın tek yönlü ilerleyişi, kütle yoğunluğunun belirlediği geometride zamanın yönünü değiştirebilmiştir. Şekil 2'de kütle-çekim alan şiddetinin çok yoğun olduğu bölgede, örneğin kara delik yakınlarında, uzay-zaman geometrisi gösterilmiştir. Karadelik kütle çekim alanının etkisi altında kalan bir parçacığın yörüngesi eğri ile gösterilmiştir. Böyle bir alan içinde hareket sadece yüzey üzerinde gerçekleşir. Yerküre üzerinde sezinlediğimiz ve birbirine dik üç eksenle gösterdiğimiz Öklidyen geometri böyle bir kozmik koşul altında uzay-zamanı temsil edemez. Öklidyen olmayan bir geometri ile temsil edilen uzay-zamanda iki nokta arasındaki en kısa yol eğri yüzey üzerinde yer alan jeodezilerdir.

Şekil 2. Kara delik yakınlarında, uzay-zaman geometrisi.

Kütle-çekim alanının şiddetinin yoğunluğu ışık doğru yolundan sapırmış, zaman bu koşullar altında ayak izlerini eğri boyunca bırakmaya başlamıştır. Bu ayak izleri zamanı doğduğu değil durduğu noktaya götürmektedir.

Karşıt ve sahte bilime

Kendimize bilimsel bilginin bulgularını rehber edinerek kuracağımız hayat felsefesi muhtemelen en tutarlı ve eğer hakikat varsa hakikati en az ıskalamış olanı olacaktır.

Başından henüz olağanüstü olaylar geçmemiş olanımız varsa da, başından olağanüstü olaylar geçmiş kişilerle tanışmamış, onların hikâyelerini karakterimize göre değişen yoğun heyecan, şüphe, korku gibi duygularla dinlememiş olanımız herhalde yoktur. Ben de kendimi net şekilde, ilköğretilerden öğretilerin gelmediği bir derste sınıfın en arka sıralarında birkaç arkadaşla oturmuş, arkadaşların başlarından geçen olağanüstü olayları gözlerim kocaman açık ve neredeyse hiç kırpmadan dinlerken hatırlıyorum. Anlatılanlar arasında neler yoktu ki? Bir arkadaşım, Onur, dayısının boş bir arazide yürürken birden topraktan çıkan bir elin ayak bileğini sıkıca tuttuğunu ve dayısının ancak kendini öne atarak kurtulduğunu 'miş'li geçmiş zaman kullanarak anlatmıştı. Bir diğer arkadaşım Mustafa ise sık sık cin gördüğünden bahsedip, bunu odasının camında kendisinin yansımasını farklı kişilerle görmesinden çıkardığını söyleyip konuyu detaylandırmıştı. O günün akşamı ve sonraki birkaç gün camlara bakamamış, buzdolabının kapığını açmamla bana görüneceğinden çekindiğim canavar gibi korkularından kurtulamamıştım. Küçükülüğümün etkisiyle ve o zamanki saflığımla anlatılanların samimiyetine gönülden inanmış, bu olayların hayatın içinde bu kadar sık olup da beşinci sınıfa gelinceye kadar bundan habersiz yaşadığıma anlam verememiştim. Demek böyle olaylar vardı ve biz hâlâ hayatımızı normalce bu olaylar hiç yokmuş gibi idame ettiriyorduk. Okula gidiyorduk, ders çalışıyorduk, evde annemizle yemeği yememe mücadelelerine

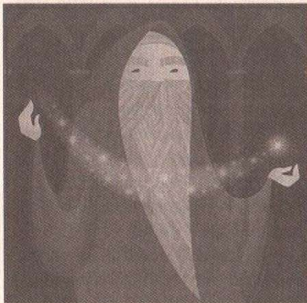
giriyorduk... Oysa bu dingin yaşamın öte tarafında topraktan bir el çıkıyordu, işi gücü bırakıp bu elin çıktığı yere koşmamız gerekiyor muydu, bu inanılmaz olayları açıklamamız gerekiyor muydu? Bu olayı bana anlatan arkadaşımın dayısı nasıl olur da bu olayı kabul ederdi ve sade, sönmüş bir anı gibi anlatabilirdi? İşin ilginç benim dışımda diğer çocukların anlatılanlardan benim etkilendiğim kadar etkilenmemesiydi.

Yine ilköğretilerden kalma az sayıdaki anlatımdan bir tanesi de ruh çağırıcı bir kızın hikâyesini sınıfta dinlememişti. Kızın anlattığına göre çağırıcılar ruh gelmiş, sorularına cevap vermiş fakat gitme zamanı gelmemekte direnince ruh çağırıcılar parçalayarak kurtulabilmişlerdi. Yine bir olağanüstü olay, sınıf yine çok etkilenmemiş. Ama bu sefer iyice merak edip kendi çapında bir kamuoyu yoklaması yapıyorum: insanlar genelde inanmıyorlar. Aynı gün şişe çevirmece oynuyoruz. Bu oyunda şişenin gösterdiği kişiler birbirlerine en sorulamayacak soruları bile sorabilirler ve oyunun kuralına göre soru ne olursa olsun soruya muhatap olan kişi gerçeği söylemekle yükümlüdür. Neden bilmem, belki şişeye yüklenen tuhaf bir saygıdan, ya da belki şişenin vesile olduğu yargılamada ısrarcı davranmayan ve bütün itirazların zaten havada uçtuğu serbest ortamdan, ruh çağırma öyküsünün anlatıcısı kız, kendisine sorduğumda, ruh çağırma işinin palavra olduğunu itiraz etti. Benim dışımdaki arkadaşlar bu işin üzerinde durmayıp şişe çevirmeye devam ettiler; bense yalanın herkeşçe farklı nedenlerle ne kadar ucu-

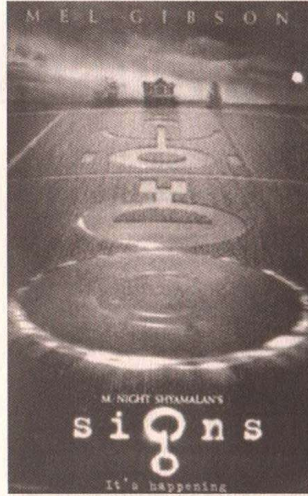
Bu kadar yaygın, insanların bu kadar inandıkları, bizzat gördüklerini söyledikleri, zamanın yıkıcılığına bu kadar direnmiş inançların gerçek olmamasını düşünmek mantıklı mıdır?

za kullanılabileceğine o zaman hayret etmişim. Ya şişe başkasında dursaydı, o kızı bu soruyu sorma fırsatını bulamayıp ve bu palavraya inansaydım? Ne yazık ki şişeler gerçek arayışımızda bize her zaman böyle yardım etmezler ve gerçeğin peşinde koşmak çok zaman zahmetli, emek gerektiren bir iştir...

Bu makalede sahte bilim ve karşıt bilim olgularının dinamiklerini elimizden geldiğince ve yerimiz yettiğince ortaya koyacağız. Tembeller için az emekle saf-sataları ifşa etmelerini çok kolaylaştıracak turnusol reçeteleri sunacağız. Makalemizde özellikle dikkat ettiğimiz bir nokta var. Dünya görüşleri farklı olan insanlar arasında müthiş bir iletişim problemi var. Var olan iletişimsizlik fikirlerin tartışılma daha yüksek fikirlerle anlaşılmasını engellediği gibi aynı hayat denizinde yüzmeye çalışan, dayanışma içinde olması gereken insanlar arasında lüzumsuz soğukluk, nefret, aşağılama hislerinin güçlenmesine neden oluyor. Bu makale bazında baktığımızda ateistler, din-darlar, batıl inanç sahipleri, felsefe yok-sunu bilim fanatikleri iletişimsiz gruplara örnek gösterilebilir. Bu makalede bu ve benzeri farklı dünya görüşlerine sahip grupların tamamına mümkün olduğunca hitap edilmeye çalışıldı. Hiçbir grup aşağılanmadı. Okuyucu, hangi düşünceden olursa olsun, bu konularda düşünmeye teşvik edildi.

Nasıl olur da büyüclük hem Orta Asya'da şamanist Türklere, Ortaçağ Avrupasına, oradan Afrika kıtasına kadar çok geniş bir alanda farklı zamanlarda birden başlayabilir ki?

Yetmişlerde İngiltere'de tarlalarda bir anlam verilemeyen dev şekiller ortaya çıkmıştı. Yıllar sonra, 1991'de iki çiftçi şekilleri kendilerinin, nasıl yaptıklarını bütün detaylarıyla açıkladılar. İnsanlarla dalga geçmeyi amaçlamışlardı. Buna rağmen insanlar inanmak istediklerine inanmakta ısrarcı oldular, söylentiler durmadı ve bu konu üzerine çekilen 'İşaretler' isimli film gösterime girdi.

Karşıt bilim

Karşıt bilimle kastettiğimiz, bilimsel metod dururken bilim dışı metodların, kendine bilimsellik süsü verdimye de lüzum görmeden, kullanılmasıdır. Mesela hastalığın nedenini hastanın içindeki cinlere bağlayan üfürükçü, tip biliminin alanına müdahale ettiğinden karşıt bilim yapmış olur. Kültürel öğelerle çokça beslendiğinden ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Mesela Amerika'da UFO'lar, kocaayak yaratığı, hayaletler, periler karşıt bilime örnekken Türkiye'de cin çıkaran üfürükçüler, okunmuş sular, tılsımlar, büyüler, kurşun döktürme gibi olgular bu konuya örnek olarak verilebilir.

Peki ya karşıt bilim adı altında sunduklarımızın bir kısmı doğrusa? Belki de bugünkü mevcut bilim bunlara yanıt vere-

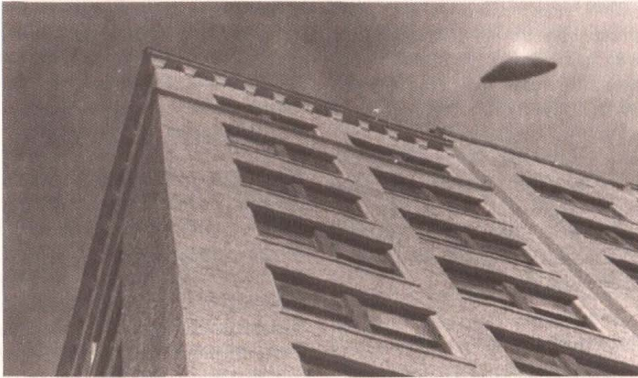
memesine rağmen gelecekte bu tip olağanüstü olayların nedeni aydınlığa kavuşacak, kim bilebilir ki? Üstelik bu olağanüstü olaylar bir gerçekliğe sahip değilse şu soruları nasıl cevaplandıracağız:

1) Madem ki bir safsatadan ibaret, bu safsatanın bu kadar uzun süre dayanmasını nasıl açıklayabiliriz? Mesela büyüclük insan insan olalı beri var, işe yaramasa bu kadar zaman nasıl varlığını sürdürebilirdi ki?

2) Madem ki safsatadan ibaret, bu safsataların bu kadar yaygın olmasını nasıl açıklayabiliriz ki? Mesela başta bahsettiğim gibi pek çok insan bu tip olayları gördüğünü ya da duyduğunu söylüyor. İşin bir başka tarafı ise bu yarıda safsata olarak sunduğumuz pek çok olay, gerçekten safsataysa, dünyada farklı yerlerde ve birbirinden bağımsız nasıl başlayabilir? Yani mesela nasıl olur da büyüclük hem orta Asya'da şamanist Türklere, Ortaçağ Avrupasına, oradan Afrika kıtasına kadar çok geniş bir alanda farklı zamanlarda birden başlayabilir ki?

Yani yakıcı sorumuz şu: 'Bu kadar yaygın, insanların bu kadar inandıkları, bizzat gördüklerini söyledikleri, zamanın yıkıcılığına bu kadar direnmiş inançların gerçek olmamasını düşünmek mantıklı mıdır?' veya 'Bu inançların bilimsel olarak veya olmayarak saygı ve kabul görmesi için daha kaç insanın tanıklığı gerekiyor?'

Bu çok önemli sorulara tatmin edici yanıtlar bulamadan kişinin kendi zihnini karşıt bilimden tamamen ayıklamasının, özellikle içinde bulunduğumuz ve karşıt bilimle çok sık ve yaygın karşılaştığımız Türk toplumunda hemen hemen imkânsız olduğunu düşünüyorum. Zamanın yıkıcılığına dayanan, kitlelerce inanılan, uğruna insanların can verdikleri düşüncelerin yalnızca insanların cahilliğiyle veya kafasızlığıyla açıklanabileceğini düşünmek çok büyük bir yanılgı olur. Üstelik bilim karşıtlığını bu şekilde yargılamakla ona karşı savaşılamayız. Aynı şekilde karşıt bilimle savaşmayı, çağdaş bir toplum yaratmayı amaçlarımız ara-

UFO'lar neden çoğunlukla Amerika semalarında görünmeyi tercih ederler?

sında görüyorsak karşıt bilime onay verenleri aşağılamak, yıkıcı yaklaşımlarda bulunmaktan ziyade karşıt bilimin doğuşunu ve yayılışını kavrayabilmek böylece sorunun özüne inebilmek ve nihai aşamada insanların karşıt bilime olan ihtiyacını kurutabilmek geliyor. Bu bakışı kazanabilmek için, karşıt bilimin doğuşu ve yayılışına dair gerekli bilgi kaynakları mevcut, kendi içinde devrim yapmaya susamış insanların okumasını bekliyoruz. Yukarıdaki sorulara yanıt aramanın okuyucu için çok geliştirici olacağını düşündüğümüzden okuyucuya bu sorular üzerine de eğilmesini öneriyoruz ama biz bu yazıda gerek yer darlığından, gerekse kendi içinde devrim yapmak için emek harcamaya yanaşmayanları da düşünme zorunluluğundan sahte bilimi nerde görsek teşhis ve belki imha edebilmemizi kolaylaştıracak bakış açısını geliştirebileceğimiz bir soru reçetesi hazırladık.

Safsatasının: Yeni nesil safsata reçetesi. Bilgiye aç zihinle kullanılması önerilir!

Bu reçete iddiaların safsata olanlarını tespitine yarayacak fakat bir iddianın gerçek olduğunu bize kanıtlayamayacak. Çünkü bu kanıt için, reçete değil, çok daha zor olan bilimsel metodları kullanmak zorundayız ve her iddiayı aşağıdaki gibi topluca değil, tek tek göz önüne almalıyız. Son olarak bu reçetenin aynı zamanda yukarıdaki soruları ce-

vaplamamızı kolaylaştıracak ilhamı da verebileceğini düşünüyorum.

1) 'Kimin işine yarıyor?' sorusu: Pek çok sahte bilim bazı çıkar çevrelerine hizmet eder. Çıkar çevreleri sahte bilimi kullanarak siyasi ve ekonomik çıkarlar elde ederler. Mesela bir şeyh kendisinin kerametli olduğuna yöre halkını inandırırsa bu işten hem siyasi hem ekonomik çıkar elde etmiş olur. Ortada bu safsata adayıyla kurulmuş bir sömürü söz konusu mu, değil mi, öncelikle araştırılmalıdır. Formüleştirecek: Bir iddianın yaygınlığı ve kuvveti bir kişiye veya gruba ne kadar siyasi veya ekonomik getiri sağlıyorsa o iddianın safsata olma olasılığından o kadar şüphelenmeliyiz. Bu kuralın tersi ise işlemez; yani bir iddianın yaygınlığı ve kuvveti bir kişiye veya gruba siyasi veya ekonomik getiri sağlıyorsa, o iddia doğrudur diyemeyiz.

2) 'Ne kadar genel-geçer?' sorusu: Sahte bilimin bulunduğu toplumun kültürüyle yakın ilişkisi olduğunu vurgulamıştık. "Ne kadar genel geçer?" sorusuyla ölçmeye çalıştığımız ortaya atılan iddianın genel yani mekânüstü, geçer yani zaman üstü olup olmaması. Mesela UFO'lar nedense hemen hep Amerika semalarında görünmeyi tercih ederler. Amerika'da çok yaygın olan, insanların çoğunun inandığı UFO iddiası birçok Afrika ülkesinde esamesi bile okunmayan bir iddia olarak mekânüstü değildir. UFO

iddiasının geçmişine de baktığımızda 1950'lerden önce neredeyse var olmayan bir iddia olduğunu görürüz. Görüldüğü gibi zamanüstü testini de aşamayan UFO iddiasının genel-geçerlik yönü son derece zayıftır. Bunu da formüle ettiğimizde bir iddia ne kadar genel-geçerlikten sapmışsa öne sürülen iddianın safsata olmasından o kadar kuşkulananmak lazım diyebiliriz.

Ne kadar genel-geçer sorusunu sorkarken dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta da kontrol edilecek iddiaların genel-geçerliğinin yalnızca "Var mı, yok mu?" sorusuna indirilmesi gerekliliğidir. Mesela insanlarda görülen pek çok bozukluğun içlerine giren cinlerden kaynaklandığı iddiası hem Amerika için kabul gören bir iddiadır. Bu iddia aynı zamanda çok da eskidir. Yani sanki genel-geçer olabilmek kalıplarına uyuyor gibi görünmektedir, fakat cinlerin oluşturduğu hastalıklar, cinlerden korunma yolları, cin tanımları birbirinden çok farklıdır. Mesela içine cin girmiş birinin cini Afrika topraklarında gürlütü çıkarak çarılırken, Türkiye'de Kur'an okuyarak, Hristiyan coğrafyasında ise kutsal su serpilerek çıkarılabilir. Yani insanlık ilk görüşte zannedilenin aksine genel-geçerliliği kayda değer tutarlı bir cin-ruhşeytan iddiası geliştirememiştir.

3) 'İddianın gerçek olmasını ne kadar istiyorum?' sorusu: Duygusal tarafımız(duygusal zeka), mantıklı tarafımızın aksine(analitik zeka) bir şeyi kabul etmek istediği zaman ikna olmak için sağlam delillere fazla ihtiyaç duymaz; öte yandan kabul etmek istediği şeyin geçersizliğine dair öne sürülen kanıtlardan olağanüstü şüphe duyar. Birçok insanın inançlarındaki çelişkinin o insanlara kabul ettirememesinin de nedeni budur.

Yaygın safsataların yaygınlığının nedenlerinden biri de o safsataya inanmak istenmesidir. Fala inanma, falsız kalma söyleyişi falın insan için gerçeklikte yeri olmamasına rağmen hoş gittiği için kabul edilmesini gösterir. Mesela pek çok iddia bize ölümün bir bitiş olmadığını söy-

luyor ve belki de bu iddialar gerçek olup olmama ihtimali fazlaca önemsenmeden, ölüm korkusuyla yüzleşmekten kaçınmamızı sağlayan bir sığınak görevi gördüğü için kitlelerce kabul ediliyor olabilir. Hintlilerin öldükten sonra başka bir çarının bedeninde tekrar hayata başlaması, ölenlerin ruhlarının hâlâ ortalıkta dolaşıp çağırılınca gelebilmesi buna örnek olarak verilebilir. Yine mesela UFO'lar insanın hem evrende yalnız olmadığını hem de uzakta bir yerde çok heyecan verici bir şeylerin olduğu mesajını verip insanları avutuyor olabilir. Yine formüleleştirerek bir iddiayı kabul etmek insanların ne kadar hoşuna gidiyorsa safsata olma olasılığından o kadar kullanılmak lazım.

Kendi perdelerini yırtmak

Buradan şu sonuç çıkıyor: İnsanlar zaman zaman safsatalara çeşitli nedenlerle boyun eğerek, bundan kurtulmanın yolu ise safsatalara üstten bakabilmesi, onların tarihsel ve sosyo-kültürel gelişimlerini iyi anlamaktan geçer. Bu da gerçekten sorgulayan bir karakter ve entelektüelleşme ister. Özellikle gelenekleşmiş safsatalar o kadar hayatın içerisinde ki insan iyi-kötü yaşadığı bu hayatı altüst etmesi olası sorgulamaya işine bir türlü cesaret edemiyor. Sorgulamanın gereğine inanmış olanlar da aslında tam kabul etmedikleri veya zaten reddettikleri şeyleri sorguluyorlar. Hayatlarını, üzerine kurdukları değerleri, çoktan kabul etmiş olduklarını değil... Yeni gelen fikirleri, olguları bir muhafazakârlık alâmeti olarak, zaten mevcut olan bakış açılarıyla(paradigma) sorguluyorlar. Diğer paradigmalara uzak kalmayı, öğrenmemeyi tercih ediyorlar; çünkü o diğer paradigmaları benimseme ihtimallerinden korkuyorlar; çünkü huzurlu ve sabit değerlere dayanan bir yaşam istiyorlar, haklı olarak altüst olmaktan korkuyorlar. Perdelerini yırtmak zor iştir doğru; ama bu sürecin sancılılığını abartanlar, deliliğe neden olacağını savunanlar(çok okuma delirirsin), kendi gelişmemişliklerinin ezikliği üzerinden atmayı çalıştıkları için bu yola başvuruyorlar. Bu kendi per-

delerini yırtma sürecinde çıldıranlar, eminiz meczupluktan veya safsatalara fazla kaptırmaktan çıldıranlardan çok daha azdır. Oysaki altüst oluşların ardından olgunlaşıyor ve bahsettiğim olgunlaşmayı yaşamadan önceki hareketleri belki tekrarlamana rağmen artık gerçekten bu hareketleri yalnız hoş vakit geçirmek için yapıyorsun. Olaylara üstten bakabiliş, 'bilme' eylemi kişinin özgürlüğüdür. Onu, adı konmamış korkuların yönlendirmesine izin vermez.

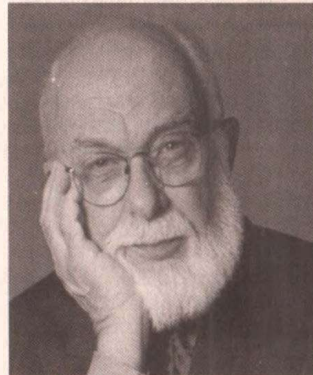
Sahte bilim

Üzerinde bilimsel örtü bulunmaktadır. Sahte bilimin örtüsü kaldırıldığında içi ya boştur ya karşı bilimle karşılaşılır. Bilimsel olduğu iddiasındaki desteksiz veya olağanüstü bulgular, bilimsel olduğu iddiasındaki yöntemler bu gruptadır.

Sahte bilim üç örnekle devam edeceğimiz: gazete haberleri, kuantum fiziği üzerinden sömürü ve evrim tartışlığı.

Sirilankalı bilim adamları, domatesin ömrü uzattığını buldu!

Herhangi bir günlük gazetesinin arka sayfasında sıkça rastlayabileceğiniz türden bir haber Sıkça duyduğumuz ve sorgulamaya gerek bile duymadığımız,

www.youtube.com adresinden James Randi'nin kaşık bükme, taşlarla iyileştirme, zihnen odaklanarak görme olaylarını çürütmeye çalıştığı videoları izleyebilirsiniz.

sohbetlerimizde söylendiğinde derhal ilgi çekecek, üstelik kimsenin kalkıp itiraz edemeyeceği bir bilgi. İşte bu bir desteksiz bulgu örneği. Bilimsel bulgu referans verilerek yapılır. O bulguyu yayınlayan birileri o bulgunun sorumluluğunu taşıyabilecek birilerini göstermek zorundadır. Sirilankalı bilim adamlarının adları, o bulgunun elde edildiği makalenin hangi dergide yayınlandığı, hiç olmazsa makalenin adı verilmelidir. Aksi takdirde gazete, hem bilimsel çalışmayı yapan bilim adamlarına hem de 'dedikodu'laştırdığı bilimsel bilgiyi(tabi o da gerçekse, malum yalan ucuz) hiç çekinmeden sunduğu halkına ayıp etmiş olur.

Kuantum mekaniği in! Newton mekaniği out!

Yaklaşık 100 yıllık bir bilim olan ve bugün teknolojiye de sıkça kullanılan kuantum mekaniğinin atom altı düzeyde işlerin hiç de bildiğimiz Newton mekaniğine uymadığını görüyoruz. Newton mekaniğinin ciddi yorumları arasında paralel evrenler, tanrı gözlemci gibi sıradışılıklar da var, elbette ki felsefemizi oluştururken bu bilimsel bilgilerden de yararlanabiliriz ama şunu görmek lazım ki kuantum mekaniği çıkar çevrelerine safsatalarını 'sahte bilimselleştirebilmeleri için pek çok açık kapı bırakıyor. Peki bilim adamı olmayan bizler bilim adamlarının sunduğu bu yorumlara bel bağlayıp, zihnimizi, bakış açımızı bunlar üzerinden şekillendirmeli miyiz? Newton mekaniği materyalist felsefenin yükselişine neden olmuştu, aynı şekilde kuantum da bize zihnin başrolde olduğu yeni bir felsefe penceresi açabilir mi? Bunlar zor ve herkesin tercihi göre cevaplanabilecek sorular. Bu aşamada vurgulamamız gereken bilimsel yöntemin bilim adamı olmayanlarca 'sahteleştirilip' kendi ürettikleri safsatalarını daha inanılır hale getirmek için kullanılması ve safsataya düşmemek için buna dikkat etmemiz gerekliliği. İllüzyonculuk, hokkabazlık günümüz dünyasında insanları şaşırtmamaktadır. Oysa zihnin gücüyle kaşık büküğünü söyleyen bir illüzyoncu, artık kendisini izleyen kalabalığı yaptığının olağanüstü olduğuna inandırabileceği bir

kırık kuantum mekaniği yorumu vardır. Kuantum mekaniği bir satsatıcının televizyonda 'kuantum Türkiye'ye ben getirdim' diyebileceği kadar sosyeteye düşmüştür.

Evrim kuramı: Gölgede kırk derece

Evrim bütün dünyada sahte bilimcilerin en sistematik şekilde bütün güçleriyle saldırdıkları savaş alanı.

Evrim, bilimsel yöntemle geliştirilmiş bir kuram. Yaratılış düşüncesi ise bir din felsefesidir. Yaratılışçıları canlılardaki muhteşem düzenliliği, karmaşıklığı çok sefer de abartmayla ve yanıltarak gözler önüne serip bizi şaşırtmaya çalışırlar. Yaratılışçıların uğraşlarının tek bir amacı vardır: "Evet, artık pes, bu mükemmelliği yaratan doğa üstü bir yaratıcıya ihtiyaç var." Oysa bilim doğa yasalarını ortaya çıkarıp 'olan'ı, 'olağan'a çeviren bilme eylemidir, 'olağanüstü'ye değil. İyi bir yaratılışçı olmak için yüksek bir zekaya sahip olmak, çalışkan olmak, laboratuvarlarda sabahlamak, tezinizin eksik noktasını bulayım da çürüteyim diye bekleyen tez hocalarıyla uğraşmak gibi sıkıntıları yaşamazsanız gerek yoktur. Canlılara bakıp içten, ağız açık bıraktıracak kadar kuvvetli bir şaşkınlık duy-mak ve o şaşkınlığı dinleyenlere de aktarabilecek kadar ikna edici bir polemik gücüne sahip olmak yeterlidir. Bıkıp usanmadan, bin bir emekle çalışan bilim insanları canlılığın mekanizmalarını, evrimini

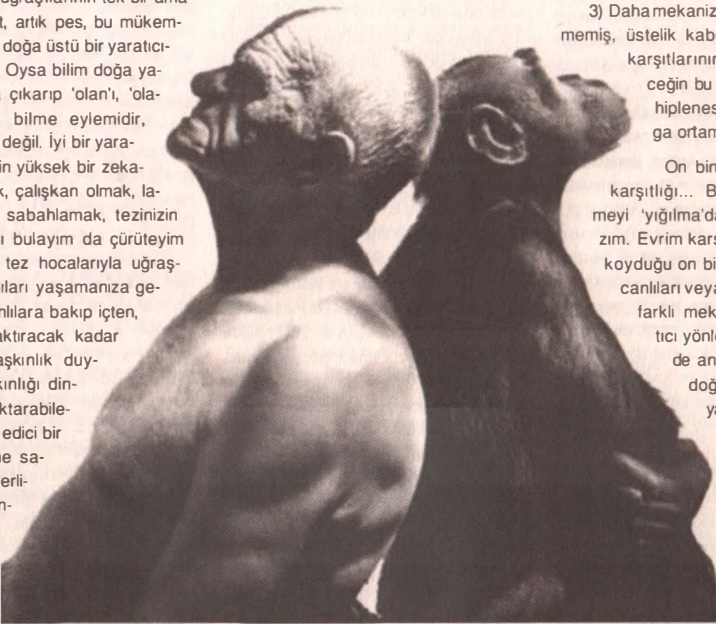
bilgilerle, pek çok bilim kolundan beslenen, kuramsalda kalmayıp laboratuvarlarda hipotezleri de sınanabilen bir kuram evrim kuramı. Yaratılış ise bilimsel bir kuram değil. Bilimsel kuramların özelliği olan doğrulanma, yanlışlanma, zaman içinde zenginleşme gibi özellikleri taşıyor. Yanlışlanma özelliğine bir örnek verelim. Evrim kuramında moleküler biyolojiden de gelen bilgiyle güçlenmiş bir soy ağacı var. Buna göre memeliler sürüngenlerden çok sonra ortaya çıkmışlar. Sürüngenlerin ortaya çıkışından önce, mesela canlı çeşitliliğinin patladığı kambriyen çağında bulunabilecek tek bir memeli fosili bugünkü evrim kura-

1) Yaratılış düşüncesi yerinde sayıyor, zenginleşmiyor da nasıl oluyor da evrim karşıtlığını yaymaya çalışan çevreler yüz binlerce sayfa kitap ve makale yazabiliyorlar, cilt cilt ansiklopediler çıkarıyorlar?

2) Madem evrim alternatifsiz ve bilim çevrelerinde kesinlikle doğruluğu tartışılmıyor ve yöntemleri ortaya çıkarılmaya çalışılıyor neden o zaman evrim konusunda ikna olmak sıradan bir vatandaş için bugün bu kadar güç? Keskin parlayan gerçek olduğu iddia edilen evrim neden o halde hak etmesi gereken inandırıcılığı ve ikna ediciliği halk nezdinde görmekten uzak?

3) Daha mekanizmaları çözülüp bitmemiş, üstelik kabul ettiğinde evrim karşıtlarının öfkelerini çekeceğin bu kuramı neden sahiplenisin, neden bu kavga ortamına giresin ki?

On binlerce sayfa evrim karşıtlığı... Burada zenginleşmeyi 'yığılma'dan ayırmamız lazım. Evrim karşıtlarının önümüze koyduğu on binlerce sayfa farklı canlıları veya farklı canlılardaki farklı mekanizmaların şaşırtıcı yönlerini şaşırtıcı şekilde anlatıp 'pes, mutlaka doğaüstü bir yaratıcıya ihtiyaç var' dedirtebilmek. Bu aynı şeyin dönüp dolaşıp yığılmasıdır. Ne kadar şaşırtıcı şeyler de söyleseniz kurudur. Canlılardaki heyecan verici mekanizmaları bu kadar

Evrim kuramı bugün çok farklı kesimlerden bilim karşıtlarının ve sahte bilimcilerin işbirliği yapıp bütün güçleriyle yükledikleri alan.

en doyurucu şekilde açıklayabilmek için yeni görüşler ortaya atıyorlar, bazı var olan görüşleri çürütüyor veya zenginleştiriyorlar. Bırakın yüz yıl önceki evrim kuramını, geçen seneki evrim kuramı bile bu senekiyle kıyaslandığında ilkel kalıyor. Başta moleküler biyolojinin sunduğu

minin temel ilkelerine aykırı olduğundan kuramın ciddi yanlışlar içerdiğini gösterebilir. Oysa yaratılış bilimin bu özelliğine sahip değil ve yanlışlanmıyor. Pekli burada da zihin açıcı şu soruları soralım:

yavan kabullenmek, bir açıklamaya ihtiyaç duymamak evrim karşıtlarının özelliğidir. Evrim ise bu kadar basit değildir. Entelektüel açıdan daha tatmin edici açıklamalar sunar. Farklı bakış açılarıyla zenginleşir. Mesela insanın iki ayak üzerine kalkışıyla ilgili mevcut iki, üç

ciddi hipoteze geçenlerde bir yenisi eklenmiştir. Hepsisi de eksiktir. Bu eksikliklerin giderilmesi, onarılması, geliştirilmesinin bedeli binlerce bilim insanının çalışmakla geçen geceleri, harcanan mülthiş bir emektir.

Sahte bilimin belirgin bir özelliği sosyal hayata arsızca müdahalesidir. Evrim karşıtları da evrimi bilimsel olarak çürütmele kalmazlar, savaşların, faşizmin, terörün nedenini de evrim kuramına bağlarlar ve evrim kuramının ortadan kalkmasıyla barışın, kardeşliğin dünyada egemen olacağını söylerler. Oysa evrim kuramından çok önce, dünya üzerinde medeniyetler kuralları beri insanlar arasında savaşın, despotizmin, terörün, eşkiyalığın üstelik belki şimdikinden kat kat fazla olduğunu biliyoruz. Bu tuhaf önerme savaşları durdurabilmek için silahları yok edip, bütün askerleri öldürüm önermesi ile aynı değerde. Bu karmakarışık dünyada, tam olarak anlaşılması imkânsız çıkar çevrelerinin kendi aralarındaki ilişki yumaklarını sezemeye uğraşmadan, sosyolojiye, siyaset bilimine, iktisada ulaşmadan bu büyük sorunlara çözüm getirebilmek hepsinin kaynağını bir tek düşünme bağlamak, düşmanın billurlaştırma, o düşmana karşı kendini feda edebilecek kadar inanmış olmak ne muhteşem bir duygudur, ne kadar dayanılması güçtür. Öyle olmasın ne kadar çok isterisin; ama maalesef gerçeklikte payı yoktur, tatminkârdır; ama çözümün kıyısından geçmez. Evrim karşıtlarının evrimi sosyal hayata sokmaya çalışması tamamen siyasi ve ekonomik gücünden yararlanabileceği bir kamuoyu oluşturabilmek. Evrim karşıtı bazı çevreler edindikleri kamuoyuyla mafyavari yöntemlerle bilim adamlarını tehdit etmeye kadar işi vardi-mişlardır. Aynı çıkar çevrelerinin tarikatvari yapılarında kendi müritlerine sundukları model şudur: Darwin, Kur'an'da sözü edilen deccaldır, evrim kuramıyla müminlerin aklını çelmeye çalışmaktadır; ama Allah'a şükür evrim karşıtı çıkar çevresinin tarikatının lideri beklenen Mehdi'dir ve insanları bu deccaldan müritlerinin de yardımıyla kurtaracaktır.

Evrim kuramı, nasıl demagoji yap-

abilecek kadar evrim bilen fanatik evrim karşıtları tarafından toplumsal hayata zorlamayla sokulup, ağır suçlamalarla suçlanıyorsa; yine karşıtındakine demagoji yapabilecek kadar evrim bilen evrimci fanatiklerce de zorlamayla toplumsal hayata sokulabiliyor. Bu evrimci fanatikler sosyobioloji adı altında, yerli kanıt aramaya gerek duymadan hemen bütün insan davranışlarını indirgemeci yaklaşımlarla hayvan davranışlarına çok benzediğini söyleyebiliyorlar. Bilimsel dayanaklarını fazla sorgulamaksızın kültür ve çevrenin, kalıtımın ve içgüdülerin yanında ne kadar önemsiz olduğunu belirtip yine kendilerince bize doğru düşünmemizde yardım ediyor, akıllarına bize çok farklı bir dünyanın kapılarını açıyorlar. İnsanın hayata bakışını değiştirebilecek müthiş bir gerçeği herkesten önce bulmak, bu gerçeğin yılmaz savunuculuğunu yapmanın dayanılmaz keyfi onları mest ediyor. Oysa yine hayat böyle indirgemeler için fazlasıyla kadarişık ve gerçek hiçbir zaman bu kadar basit olmadı. Asla net değil, hep arada bir yerde, zifiri karanlıkta belli belirsiz tahmin edilebildi. Bu konuda Jap Gould'un *Darwin ve Sonrası* kitabında geçen ilham verici bir örneği sunmak isterim. Eskimolarda ailenin en yaşlı, hasta bireylerinin yıllık olağan göç sırasında geride ölmeye bırakıldığını biliyoruz. Fanatik sosyobiolog arkadaşı Gould'a bu geride kalma mekanizmasının tamamen doğal seçilimle evrimleştiğini söylüyor. Ona göre birçok Eskimo kabilesinden, yaşlılıkta ve hastalıkta kabilenin geri kalanının göçünü olanaklı kılabilmek için fedakârlık sağlayan genleri içeren bireylerin bulunduğu kabileler, fedakârlık geni bulunmayanlara göre göç etmede daha başarılı olmuş ve hayatta kalabilmişlerdir. Fedakârlık geninin üstünlüğüyle bu nesiller boyu sürmüş ve şimdiki Eskimolarda fedakârlık geni bu yüzden çok yüksektir ve yaşlı-hasta Eskimolar bu genetik yapıdan gelen içgüdü ile bu fedakârlığı gerçekleştirmektedir. Gould bu heyecan verici iddiaya kapılmak için yeterli delil olmadığını açıkça görmektedir. O da arkadaşına şu çok daha basit anti-

tezle cevap verir: Eskimo kabilelerinde türküler, masallar, destanlar hep bu geride kalmayı yüceltici şekildedir. Doğumundan itibaren bu kültürle büyüyen genç için en kutsal görev, belki hayatı boyunca yaşama nedeni, yaşanabilip ailesi giderken kendini feda etmenin kutsallığına bulanmış, onların ufukta kaybolmalarını izleyebilmektir. Hiç de mantıksız sayılmaz ve bu konuyu açıklamada yeterince tatmin edici, Gould'un sosyobiolog arkadaşının tezine pek de gerek bırakmayacak nitelikte değil mi?

Evrimcilerin çıkmazı

Başığa bakıp, yeni bir yaratılışçı düşünce geliyorsa sanmayın. Evrimcilerin yaratılışçılarla polemik girdiklerinde halkı ikna edememek gibi bir problemi var. Böyle bir polemikte halkın bu iki görüş arasında bir tartışma olduğunu düşünmesi bile evrimciler için çok büyük bir kayıptır. Fakat evrimcilerin evrim konusunda halkı ikna etmede üstesinden gelemedikleri çok büyük çıkmazları var. Şöyle ki:

1) Bilimsel kuramları anlamak için birikim ve emek gerekir: Sade bir vatandaşın bilimsel bir kuramı anlaması gerekebilir, sonuçlarından yararlanması ve kuram hakkında bilgi sahibi olması yeterlidir; ama sahte bilimle kirlenmiş bir ortamda gerçekten bilimsel olan kuramı öğrenmek istiyorsa bu kuramı anlamak için zamanını, emeğini verip çalışması gerekir. Düşünün ki matematiğin hayli filozofluk da içeren kısmı kalkülüsü öğrenmek istediniz. Üstelik kalkülüs karşıtı, kafa karıştıracak herhangi bir akım da mevcut değil. İnternetin başına oturdunuz ve araştırmaya başladınız. Sizce nasıl kullanılabilecek çok üniversitede iki dönemde öğretilen kalkülüsü bu şekilde sağlıklı öğrenilebilir ne kadar mümkün?

2) Bir evrimci kolay yetişmez: İlk şıkta evrimi anlamamanın, evrimcilerin anlatıklarının algılanmasındaki çıkmazdan söz ettik. Evrimcilerin bir diğer çıkmazı da evrimi sunanların yetişmesindeki zorluklarda. Bilimsel bilgiyi anlayıp, ondaki

güzelliği keşfedip, bundan heyecan duymak ve bunu er meydanlarında savunmak sürecine giden yol çok zorlu. Üstelik bakalım bu bilim insanı halka evrimi anlatmaya gönüllü olacak mı, yoksa toplumsal sorumluluk duymayıp veya evrim karşıtlarının öfkesini çekmemek için bilgisini kendisine mi saklayacak? Olayın bir diğer boyutu da bir bilim insanının evrim gibi çok geniş bir konuda önceden hazırlanmış bütün polemiklere cevap verebilecek kadar yetkin olabilmesi için o bilim insanının zamanının bir kısmını özelleştirdiği konudan kısıp bu polemiklere verilecek cevaplara ayırması gerekiyor.

Bilimi ve evrimi anlayabilmek için emek vermeye gönüllü okuyucularımıza türünün en ünlü ve muhtemelen en iyi kitaplarını, evrim kuramı konusunda Richard Dawkins'in *Kör Saatçi'sini*, genel bilim hakkında da Carl Sagan'ın *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı* kitaplarını ilk aşamada şiddetle tavsiye ediyorum.

Evrim kuramını kabul etmemek Allah'ın kudretini inkar etmektir

Evrim kuramının yalnız dinsizlerin tekelinde olduğu, evrim kuramını kabul etmenin ön koşulunun dinsiz olmak zorunluluğu olduğu evrim karşıtlarınca yaygın dile getirilen bir savdır. Oysa evrim kuramının kurucusu Darwin aynı zamanda bir din adamıydı. Farklı disiplinlerden bilimsel bulgularla sürekli desteklenen, yöntemleri artık teknolojiye dönüşmüş evrim de tipki yağmurun yağması, bitkilerin büyümesi gibi dinamikleri çıkarılmakta olan geçmişin, bugünün ve geleceğin doğa kanunudur. Bilimsel gerçekliktir. Nasıl yağmurun yağmasının mekanizmaları çözüldü ve artık bundan sonra yağmurun yağmasını yalnız 'Allah yağ dediği için yağıyor'la açıklamak akıllı ve samimi bir Müslümanda eksiklik hissettireceği gibi canlıların ortaya çıkışı ve evrimleşmesinin bilimsel açıklamasını sunmadan yalnız son derece basitçe 'Allah öyle yarattı' açıklaması da aynı şekilde eksiklik ve tatminsizlik hissi yaratacaktır. Akıllı ve samimi bir Müslüman modern dünyada 'Allah öyle yarattı' ile tatmin ol-

maz, bu kadar bilgiyle yetinemez. Allah, Kur'an'da yazdığına göre her yerde, her zaman olmalıdır, demek ki Kur'an'a göre doğa kanunları da, bilimsel gerçekliklerin tamamı da Allah'tandır ve bilimsel gerçeklikleri inkâr etmek bu bakışa göre Allah'ı da inkâr etmektir.

Dine en büyük zarar Allah'ı görünende, olanda değil de henüz keşfedilmeyende, karanlıkta arayan din adamlarından gelmektedir. Geçmişte, mikropların keşfedilemediği zamanlarda, nedeni açıklanamayan bir salgın hastalıkta 'işte, Allah bu gazaptadır' savında, bugün için ise evrim karşıtlarının canlılardaki karmaşıklığın açıklanamayacağını söyleyip 'işte, Allah bu açıklanamazlıktır' savındaki gibi. Oysa bu bakış demin belirttiğimiz gibi en başta İslam'a aykırıdır. Peki o zaman çok provokatif bir soruyla kafa karıştıralım: Kur'an bize ilk insanları Adem ve Havva olduğunu söylüyor, evrim ise insanların maymunla ortak atadan geldiğini ortaya koyuyor. Şimdi samimi bir Müslüman ne karar verecek?

Din alimleri Kur'an'ın şifreli ve sembolik bir anlatıma sahip olduğunu söylüyor. Mesela Kur'an'da insanın topraktan yoğrulduğu anlatıldığında, Allah'ın toprağa ellerini daldırıp yoğurup insan şekli yaptığı düşünülüyor, hatta böyle düşünmek Allah'a insansı özellikler atfedildiği için günah da sayılıyor. Din alimlerine göre, Kur'an'da geçen dünyanın yedi günde yaratılması da böyle sembolik bir anlatım. Bilimsel gerçeklik dünyanın çok uzun süre zarfında şimdiki şeklini aldığı söyleniyor. Din alimlerine göre Kur'an'da geçen yedi gün insanların 24 saatten oluşan yedi günü olmayabilir: Bir günü güneşin doğuş batışı arasındaki süre olarak tanımlarsak dünyanın bile farklı yerlerinde bir günün süresi sabit değil ve mesela kutuplarda bir günün 6 aya denk geldiğini söyleyebiliriz. İlk insanlar olarak gösterilen Adem ve Havva'da da böyle bir sembolik anlatım bulunabileceğini düşüncem bilimsel gerçekliklerle Kur'an'ın uyuştuğunu düşünen bir Müslüman için çelişki olmamalı. Bilimsel gerçeklik olan evrimin samimi bir Müslümanca kabul edilmek istenmemesine neden olmamalı.

Evrimi daha yüzyıllar öncesinden, henüz bilimsel bir gerçeklik olarak ortaya bile konmamışken sezen İslam düşünürleri evrimin İslam'la uzlaşabileceğinin en güzel kanıtıdır. Günümüzde ise birçok dindar bilim insanı evrimi kabul etmekten zerrece gücenmemektedir. Avrupa Katolik kilisesi de evrimle Hristiyanlığın çelişmediğini açıklamıştır.

Sonuç

Safsatalar insanın geçmişi kadar eskidir ve dayandıkları sosyal, ekonomik, biyolojik kökleri vardır. Eğer 'hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir' sözünü kabul ediyorsak, bilimsel yöntemi kullanmalıyız, böylece safsataları ilşa etmek, onları dolayısıyla onları yaratan ve sürdüren insanı anlayabilmek mümkün olur. Kendimize bilimsel bilginin bulgularını rehber edinecek kuracağımız hayat felsefesi muhtemelen en tutarlı ve eğer hakikat varsa hakikati en az ıskalamış olanı olacaktır. Bilime saygı duymamak, kabul etmemek özgürlüğümüz de vardır, ama böyle bir hayat hiçbir zaman bizim kendi kontrolümüzde olmaz, siyasi-ekonomik sömürülerin kurbanı oluruz ve ulus olarak da bilimle gelen teknolojinin getireceği rahatı elde edemeyeceğimiz için fakir kalırız.

Bilim, bilim insanları tarafından yapılmasına rağmen bilime ayrılan fonlar bilimle uğraşmayanların denetimindedir. Demokratik sistemlerde halkın bilim karşıtlığı veya bilime duyduğu şüphe azalması doğrudan bilimsel üretimi engellerebilir. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da karşıt ve sahte bilimin demokratik sistemlerin vazgeçilmez bir unsuru olmasıdır. Carl Sagan'ın deyişleyle gerçeklikte olmayan her düşünce toplumda kendine yer edinebilir. Hele hele iç ve dış gerici çıkar çevrelerince destekleniyor ve yaygın propagandası yapılıyorsa.

Koşulların, bilimi kendine rehber edinmiş insanlara –ama mutlaka halkı da ikna etmeye çalışarak– karşıt ve sahte bilimle savaşma sorumluluğu yüklediği açıktır. Gücünü gerçeğin yalıcılığından, ilhamını topluma önderlik etmiş bilim insanlarından alan genç kuşaklar yetişmektedir...

Hani kızıl pandalar nereye kayboldu?

Charles Wynn

Çeviri: Seçkin Eroğlu

Orijinal adı "Seen Any Red Pandas Lately?" olan bu makale Journal of College Science Teaching adlı dergide Mart 2007 tarihinde yayımlanmıştır.

Biz insanlar olaylara hep açıklama getirme arayışlarıyla yarıp tutuşmuşuzdur. Neyse ki başta mantıklı görünen ve o günün zihniyetini tatmin edici pek çok açıklama sonradan tarihin sayfalarına gömüldü gitti. Örneğin; artık dünyada kimse saydıklarını, yarıya kadar tanırının dağın içindeki ocağını harlamasıyla püskürdüğüne inanmıyor. Yine de bunun gibi pek çok safsata, örneğin astroloji, ne yazık ki çok uzun zamandan beri varlığını sürdürmeye devam ediyor. Şimdilerde ise daha da kötüsü, safsata-bilimsel açıklamalara olan ilginin artmakta olması. Amerika'da Gallup şehrinin düzenlediği ankete göre, 1990'da Amerikan halkının yüzde 25'i astrolojiye inanırken bu oran 10 yıl sonra düşeceğine yüzde 28'e çıkmış. Sözde bilimsel açıklamaların sürmesinin hatta zaman zaman güçlenip yaygınlaşmasının nedeni kökünde yanlış bilginin bulunması ve doğal olayların yetersiz açıklanması kadar insanların bu açıklamalara inanmak istemesidir. Gerçek olmasını dilediğin bir açıklamayı değerlendiren nesnel olabilmekten zor ne olabilir?

Geçen birkaç yüzyılda geliştirdiğimiz bir yöntem bizim hakikati görmemizi perdeleyen öznell ve arzu temelli değerlendirmeye alışkanlığımıza panzehir sunuyor. Adına bilim denen bu yöntem, bizim gerçeği yanlışlamadan ayırtabilmemizi olanaklı kılıyor. Biliminselere olaylara getirdiği açıklamaları kabul etmek için bir nedenimiz var: işe yarıyor! Bilimin kendi kendini tamir eden, geliştiren iç dinamiği olaylara getirilen açıklamaların kusurlarının tespitini ve sonra gerekli kısımlarının onarılmasını sağlıyor.

Herşeyden önce, bilimsel açıklama somut gerçeklik üzerinden kurgulanmalı. Bir olay hakkında açıklama duyduğumuzda somamız gereken ilk soru gerçekten olan, tabii varsa, nedir? Eğer olay aslında olmamışsa açıklayacak bir şey de yoktur. Yani 'Koca ayak adlı yaratığın insanlara yakalanmadan bu kadar uzun süre kaçabilmesini nasıl açıklıyorsunuz?' sorusuna cevap bulmaya çalışmadan önce bu yaratıkların gerçekten var olduğuna dair güvenilir kanıtlara sahip olmalısınız.

Eğer insanlar Koca ayak görmeyi umuyorlarsa Koca ayağa benzetilecekleri bir şey gördüklerini sanacak bir fırsatla karşılaşmaları çok olasıdır. 1978 Aralık'ında Rotterdam hayvanat bahçesinden kaçan kızıl panda vakasında görüldüğü gibi... Kızıl pandalar ne Hollanda'nın yerel ne de özgün vücut yapılarıyla başka herhangi bir hayvanla yanlışlıkla benzetilebilmeleri de pek mümkündür. Pandanın geri dönüşünün sağlanabilmesi ve insanların uyarılması için hayvanat bahçesi yetkilileri yerel gazeteyle bir kızıl pandanın kaçtığını bildiren ilan verdiler. Aynı zamanda, gazetede ilan çıktıktan gün kaçak kızıl panda hayvanat bahçesinin yakınında ölü bulundu. Kızıl pandanın çoktan ölmüş olmasına rağmen Hollanda'nın pek çok yerinden, yüzlerce, hayvanat bahçesi yetkilileri

lerine 'kızıl pandayı gördüm' ihbarıyla yazıldı. Bu öyküdeki kızıl panda yerine koca ayağı getirir, fikir verecektir.

Koca ayağın varlığına dair elimizde güvenilir kanıtlar yoktur; ama diğer bazı gizemli olayların varlığına dair, en azından varlığıyla ilişkilendirilen veriler var. İşte burası ikinci adımın başlangıç noktası: eğer bir şey gerçekten olmuşsa bunu nasıl açıklarsınız? Varsayalım ki yüz kadar insan gece gökyüzüne bakıyor ve hepsi de gece karanlığında bir grup parlak ışığın birden ortaya çıktığını, beraber hareket ettiğini ve sonra kaybolduğunu bildirdi. Bu olaya bilimsel yaklaşım bir açıklama istersek, ilk varsayımımız en basit ve doğal olanı olmak zorundadır. Bir uçak kanadındaki geçirici ışıklar ya da buluta girip çıkan bir uçağın ışıkları... Yalnızca bu basit ve doğal ihtimallerin doğruluğunun tatmin edemez olduğu koşullarda daha karmaşık ve yapay olan uzağlıkların kullandığı uzağ gemisi görüşü gündeme gelebilir.

Aynı kızıl panda öyküsünde olduğu gibi, yaratıklar tarafından kullanılan bir uzağ gemisi görmek için bakan insanların böyle nesneler görme eğiliminde olmalarını garip karşılayacak değiliz. Çok ilginç ve ilgilendirmesi zevkli bir nokta da bu yaratık görüntülerinin zaman içerisinde geçirdikleri değişimi gözlemektir. 1947'de uzağlıklar yeşil, küçük adamlar olarak tanımlanırken, 1952'de dış dünyalı güneşe muhtaç yaratıklar, 1970'te üç gözlü devler, 1983'te kertenkele adamlar olarak devam ediyor ve günümüze kadar ulaşıyor. Anlaşılan ya uzağlıklar akıl almaz bir hızla evrimleşiyorlar ya da 1947'den beri bu 'kızıl pandalar' tekrar tekrar yaratılıyorlar.

Olan olaylara getirilmesi düşünülen açıklamalarda diğer bir husus, bilimsel hipotezlerin kesinlikle sınanabilir kestirimler öne sürmek zorunda olmalarıdır. Eğer bir açıklama bu özelliği içermiyorsa bilimsel bir açıklama olmaz. Mesela hayalleri bir ödünkten sonra yaşamaya devam eden ve bedenden ayrılmış bilincimiz olarak açıklayabiliriz. Kanlı, canlı, somut kızıl pandalar gibi değil de farklı bir dünyada veya farklı kurallara göre yaşayan varlıklar... Bu savı denetleyebilmemiz, bu savı sınavabileceğimiz bir deney düzeneği tasarlayabilmemiz ise mümkün olmadığı için iddiamızın bilimsel bir tarafı olmaz.

Yüzlerce efsane ve iddia arasında çoğu bu üç kriteri yerine getirmiyor: bermuda şeytan üçgeni, tarot kartları, zihin okuma gibi...

Bilimle uğraşan insanların öğrencilere arzu temelli düşünmeden soyutlanabilmeyi öğretebilmeleri lazım. Bu konuda tavsiye edilebilecek şey şu yazarların kitaplarını okuyarak işe başlamak olabilir: Carl Sagan, James Randi, Stephen Gould, Marcia Bartusiak, Lewis Thomas, Robert Hazen, K. C. Cole, May Berenbaum, Isaac Asimov, Lynn Margulis ve James Trefil. Şu söze bilime savaş açan internet siteleri de bakılmaya değer: kuşku soruşturma komitesinin sitesi (www.csicop.org); alternatif tip iddialarıyla uğraşan www.quackwatch.com sitesi; akıl okuma, bakarak kaçır bükme gibi iddiaları çürüten James Randi Eğitim Vakfı'nın internet sitesi (www.randi.org).

Soru soran açık bir zihin insanın en kıymetli malıdır. Aristoteles'e kulak verelim: 'Eğer bir insan kendini geliştirmek isterse en önce kuşku duymalıdır. Çünkü insan doğruyu ancak kuşku duyarak bulabilir.'

Çev: Efe Can GÜRCAN, Cem İsmail SAVAŞ
Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Kulübü Başkanı

Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencisi

Toplumun ve toplumsal değişimin bilimi Marksçılık

Marks'ın dehası, diyalektik maddeciliğin kanunlarını toplumun tetkikine uygulamak suretiyle tarihsel maddeciliği türetilip toplumun tetkikini bilim haline getirerek; toplumun çeşitli aşamalardan geçerek ilerlediğini ve kapitalizmden sonra gelecek daha yüksek aşamanın sosyalizm olduğunu kanıtlayabilmiştir.

ABD'li emekli fizik profesörü, Marksçı akademisyen, ABD Komünist Partisi (ABD KP) yöneticisi John Pappademos'u 6 Mayıs 2007 tarihinde kaybettik. Yoksul bir işçi ailesinden gelen Pappademos yaşamını adalet ve barış adamı bir bilimciydi. Vietnam savaşına karşı çıkan bilimcilerin en ön saflarında yer aldı. ABD KP'nin teorik yayın organı olan *Political Affairs* gibi Marksçı dergilerde ve *Journal of African Civilizations* gibi akademik dergilerde birçok çalışması yayımlandı. *American Journal of Physics* yayımının hakemliğini yaptı. Öne çıkan araştırma alanlarından bir tanesi bilimin Afrika kökenleriydi. "An Outline of Africa's Role in the History of Physics" ve "Blacks in Science: Ancient and Modern" bu alandaki önemli çalışmalarıdır. Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Karl Marks ve Friedrich Engels, bundan yaklaşık 150 sene önce toplumun bilimsel tetkikinin, başka bir deyişle bilimsel sosyalizmin temellerini attılar. Marks öldükten sonra Engels, *Doğanın Diyalektiği* adlı eserinde diyalektik maddeciliğin teorik temellerini tertipleyerek Marks'la birlikte gerçekleştirdikleri tetkikleri bir adım ileriye taşıdı.

O zamanlarda çağdaş bilim emekleme dönemindeydi. Hücrenin, enerjinin sakınımının ve evrim teorisinin keşfi Engels'in çalışmasının kaynağını oluşturmuştu.

Engels'in yeni ufuklar açan çalışmasını kaleme almasından yaklaşık 125 yıl

sonra kalabalık bir bilimsel buluş deryası, doğa ve kanunları üzerine bilgilerimizi zenginleştirdi. DNA'nın yapısı, görecelik teorisi, kuantum mekaniği, Güneş sistemindeki 155 gezegenin, kara deliklerin ve kuasarların varlığı gibi böylesi geniş kapsamlı keşiflerin hepsi Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'ni yazmasından sonra vuku buldu.

Bilim ve ideoloji

Marksçı-Leninci düşüncenin tarihi, bilim tarihinden beri gelen genel felsefesi ilkelere bağlı ve bunlarla örüldür. Diyalektik maddecilik, (bu nedenle) önceden düşünülmüş olarak dışarıdan dayatılan bir dünya görüşü değil, ancak bi-

Bilimsel sosyalizmin temellerini atan Karl Marks ve Friedrich Engels.

limsel ilerlemenin gelişmesidir.

Bilimin edimsel ilerlemesinin kendisi, bilimsel bakış açısının genel olarak insanlığı iyiliği dokunabileceği anlayışına bir örnek ve gerekçe teşkil etse bile, bilimi ideolojiden ayırmak olanaksızdır.

Örneğin, UNESCO/ICSU (Uluslararası Bilim Kurulu(1)), 1999 yılında Budapeşte’te dünyanın çeşitli yerlerinden 1800’den fazla katılımcıyı ağırlayan bir konferans gerçekleştirmişti. Konferans, bilimin silahlanma yarışında kullanılmasının yanı sıra dünyanın çeşitli ülkelerinde bilimsel ilerlemenin faydalarının eşit şekilde dağılımını detaylandırmıştı.

Konferans (ayrıca) bilimsel araştırmanın önemli bir kısmını üstlenen çok uluslu şirketlerin konferansa hiçbir katkı sağlamadığını açıkladı. Tabii kimileri, şirketlerin kâr güdüsüyle hareket etmelerinden dolayı bunun böyle olduğunu güç bela düşünecektir. Ancak aynı zamanda belirtmeliyiz ki, bilimsel hakikatın kovaladığı amaç, kapitalist sınıfın kârlarını artıran gerçek faydalar söz konusu olmadıkça kapitalist ülkelerde oldukça az takip edilmektedir.

Çağdaş örnekler

Engels, zamanının bilimine dayanarak doğada işleyen diyalektik kanunların

izahatını gerçekleştirmişti. Burada, fizikteki daha yakın keşiflerden yola çıkarak oluşturduğum birkaç örneği Engels’inki-lere ilave edeceğiz.

Diyalektik düşüncesi fiziğin bütününe nüfuz etmiştir. Örneğin, gezegenlerin, kuyruklu yıldızların ve asteroitlerin hareketlerinin üzerine bir düşünün. Sıradan bir dairesel yörünge; birbirine karşı iki cereyan olarak, güneşin cismi kendine çeken kütle-çekimsel kuvveti ile dışı doğru merkezkaç kuvveti arasında oluşan bir dengenin ürünü şeklinde alınmaktadır. Bu cereyanlardan biri arttı mı diğeri azalmaktadır; ikisi de eşitlendi mi bir “düşüm noktası”(2) varılmıştır ve cisim dairesel yörüngeye girecektir.

Einstein’in “genel” görecelik teorisinde, güneşin kütlesi, güneş etrafındaki uzayı eğiltir. Güneşin kütlesi ne kadar büyük olursa eğilme etkisi de o kadar büyüktür. Güneşin çevresinde başlangıç hızında dolaşan bir cisim, güneşin yörüngesinden ayrılacak ve güneşe bağlı kalmayacaktır. Ancak başlangıç hızı azaldığı taktirde, kütle-çekimsel kuvvetin cismi zaptedeceği ve cismin güneşin etrafında sabit bir yörüngeye gireceği noktaya varılacaktır. Şüphesiz, bu niteliksel değişim (cismin sabit bir yörüngeye girmesi) diyalektik sürecin bir kısmını teşkil eden, cismin başlangıç hızındaki niceliksel değişimler dizisi aracılığıyla sağlanmıştır.

Madde ve hareket

Diyalektik maddeciliğin yapı taşlarından biri, evrende salt maddenin bulunduğu ve hareketin bunun varoluş biçimi olduğudur.

Diyalektik maddeciliğin ana temellerinden birinin tasdik olduğu bir diğer durum ise Einstein’ın “özel” görecelik teorisinden ileri gelmektedir. Bu, hareketli sataşların yavaş işlemesi olgusuyla ilintilidir. Bu sonuç deneylerle birçok kereler tasdik olunmuştur.

Bunun arkasından, zamanın maddeden ayrı bir varoluşa sahip olamayacağı gelir; yani, zaman ve hareket bağımsız değildir.

“Genel” görecelik teorisine kara deliklerin varlığını öngörmüştür. O zamandan sonra, gökbilimciler, bu tuhaflı cisimlerin varlığının deneysel ispatına varabilmislerdir: fevkalade büyük kütleleriyle ışık dalgalarını bile bırakmayacak derecede yoğunlukta bir kütle çekimine sahip yıldızlar, bundan ötürü “kara delik” adını almıştır.

Bir cisim kara deliğe sürekli olarak yaklaştığında, bu cisme takılı bir saat, genel görecelik teorisine göre artık daha yavaş işlemektedir. Ayrılma mesafesi azaldıkça, saatin ardıl tıklamalarının aralığı artmaktadır. İşte iki karşılayıcı eğilim.

Fakat, saatin ardıl tıklama aralığının artmayacağı bir sınır bulunmaktadır; bu sınır sonsuzluktur. Saatin hızı sılıra doğru yavaşlar. Akabinde cismin kaçabilmesi için gereken menzilin çok küçük olduğu ve cismin kara deliğin bir parçası haline geldiği bu koşullar, “olay ufku” olarak bilinen ayrılmaz menzilde gerçekleşir. Bu hem kara deliğin hem de cismin kendisinin doğasında niteliksel bir değişimi imler. Böylesi bir “olay ufku”nun varlığı deneysel olarak zaten ispatlanmıştır. (Kara deliklerin varlığını ilk öngören Karl Schwarzschild 42 yaşının ilk aylarında, Birinci Dünya Savaşı devam ederken Rus cephesinde hayatını yitirmiştir, ironik bir trajedi.)

Einstein, her ne kadar “özel” görecelik teorisini formüleştirmeye itibarına sahip olsa da, bilinçli bir Marksçı değildi, buna karşın, aldığı ilham Marksçı ilkelere uyum içindeydi. O bir sosyalistti ve diyalektik düşüncü teorilerinin birçoğuna nüfuz etmişti.

Bilim ve toplum

Marksçı-Lenininci ideolojinin gücü, bu ilkerlerin insan toplumuna tatbik edilme-siyle açığa çıkar.

Böyle bir uygulama, her ne kadar ke-sin fizik kanunları haricinde gerçekleş-se de, sosyoloji ve tarihi topyekün bilim mertebesine çıkarmaktadır.

Marks'ın dehışı, diyalektik maddeciliğin kanunlarını toplumun tetkikine uy-gulamak suretiyle tarihsel maddeciliği türetip toplumun tetkikini bilim haline ge-tirerek; toplumun çeşitli aşamalardan geçerek ilerlediğini ve kapitalizmden sonra gelecek daha yüksek aşamanın sosyalizm olduğunu kanıtlayabilmiştir.

Kapitalizme karşıt olarak sosyalizm-de bilim, insansal ilerlemeyi aksatan bir güçten ziyade özgürleştirici bir güç ha-li-ne gelir. Kapitalizm ve onu ardıllayan emperyalizm ve küreselleşme aşamaları boyunca bilimin muazzam potansiyelinin suistimal edildiğini görmekteyiz. Çevre yağma edilmiş, vahşet dolu savaşlar iv-me kazanmış ve tıp bilimindeki ilerlemeler bir avuç ayrıcalıklının ömrünün uzatıl-masına yaramıştır. Çağdaş bilimin sağla-dığı faydalara erişemeyen gelişmekte olan ülkeler hastalık, savaş ve açlıktan harap olmuş durumdadır. Çevrenin ma-ruz kaldığı yağma dünyanın her yerinde devam etmektedir. Ve bu arada nükleer yok oluş, Demokles'in kılıcı misali insan-lığın tepesinde salınmaktadır.

Çağdaş kapitalizm yalnızca 500 ya-şındadır. Marks çağdaş kapitalizmin iş-

Kapitalizm ve onu ardıllayan emperyalizm ve küreselleşme aşamaları boyunca bilimin muazzam potansiyelinin suistimal edildiğini görmekteyiz. Çevre yağma edilmiş, vahşet dolu savaşlar ivme kazanmış ve tıp bilimindeki ilerlemeler bir avuç ayrıcalıklının ömrünün uzatılmasına yaramıştır.

leyişini açımlayalı ve kapitalizmin başta her ne kadar özgürleştirici bir güç arz et-se de, şimdiye kadar gereğinden fazla yaşadığını ve giderek insanlığın ilerle-mesine bir engel halini aldığını göstereli 150 sene geçmiştir.

Marks'ın açımılamasını izleyen 150 senenin sonunda, kapitalizmin imkânla-rını tükettiği ve başarısız olduğu daha önce hiçbir zaman olmadığı kadar açıktır. Örneğin, sosyalist Küba, yalnızca yüzde 0.1'lik kişi başına AIDS'le yaşı-yan yetişkin oranı ile dünya ülkeleri listesinde 144. sırayı işgal ededursun, kapitalist dünya devletlerinin lider süper gü-cü Birleşik Devletler 70. sırada bulun-

maktadır. Küba, Birleşik Devletler'e göre daha düşük bir çocuk ölüm oranına sa-hiptir; sayıca 23 milyonu bulan işlevsel okuma yazma bilmeyenlerle birlikte oku-ma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 7.8'e dayanan Birleşik Devletler ile kar-şılaştırıldığında, bu oranın Küba'da yüz-de 2.2 olduğu gözlemlenmektedir.

Birleşik Devletler'in kocamış altyapı-sına göz atarsak; her sene aşağı yukarı 13.000 ölümlü sonuçlanan otoyol kaza-ları, Amerika İnşaat Mühendisleri Oda-sı'na göre eskimiş otoyolların yetersiz bakımından kaynaklanmaktadır. Ve ülke altyapısının gelecekteki çöküşünü önle-mek için gelecek 5 yıl boyunca 1.6 tril-yon dolar harcanmalıdır, oysa bugün sa-dece 900 milyar dolar böyle bir amaca tahsil edilmiş durumda.

Kaymağa bal katmak gerekirse(3); Katrina Kasırgası trajedisi ve bunun so-nucunda federal hükümetin ırkçı ve yüz-karası performansından ileri gelen New Orleans'ın yerle bir oluşu, kapitalist sis-temin kendi vatandaşlarını doğal afetle-re karşı korumadaki mutlak ehliyetsizli-ğini ortaya koymuştur. Kapitalizmin tari-hinde öyle bir noktaya geldik ki bu siste-mi daha iyi bir sistemle, sosyalizmle de-ğiştirmenin ivediliği aşıkârdır.

DİPNOTLAR

1) Ç.N: International Council for Science.

2) Engels'in terminolojisi.

3) Ç.N: İngilizce "to add the icing on the cake" deyi-mi dilimizde şu şekilde çevirebiliriz: Pastaya krema-lı sos eklemek. Ancak bu deyimde Aziz Nesin ustannn bir deyişini yaladırdık: Kaymağa bal katmak (Efe-rum Oğlu Mehmet şinnden).

Çağdaş bilimin sağladığı faydalara erişemeyen gelişmekte olan ülkeler hastalık, savaş ve açlıktan harap olmuş durumdadır.

Aydınlanma devrimcisi Hasan Âli Yücel

Hasan Âli Yücel, sadece köy enstitülerini yaratan hareketin başında, bakan olarak katılan bir kişi değil. O aynı zamanda kültürün diğer alanlarında da müzikten, müzelere, edebiyattan, yayıncılığa kadar her alanda çok büyük işler yapmış biri.

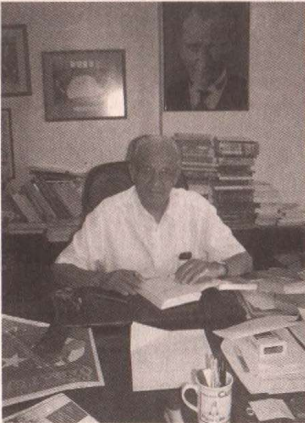
Hasan Âli Yücel, Cumhuriyet tarihimizin en önemli eğitim ve kültür adamlarından. Türkiye'nin son yarım yüzyılında neredeyse eş görülmemiş derecede idealist ve yurtsever bir aydın, politikacı, daha doğrusu 'devlet adamı' olan Hasan Âli Yücel hakkında, Türkiye'nin en çalkantılı toplumsal ve siyasal olaylarını gözeterek bunları *Hasan Âli Yücel: Aydınlanma Devrimcisi* kitabında bizlere aktaran, 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'in en genç üyesi Alev Coşkun'la, *Cumhuriyet* gazetesindeki odasında söyleştik. Soyadı gibi coşkulu bir insan olan Alev Bey'e, Hasan Âli Yücel gibi büyük bir kültür adamını, genç nesillere tanıttığı için şükran borçluyuz. Kendisi, bu çalışmanın bir vefa borcu olduğunu söylüyor. Biz de öncelikle politikacılarımıza salık veriyoruz bu kitabı. Çünkü Hasan Âli Yücel'in yaşamından çıkarılacak çok ders var.

- Alev Bey, kitabın hazırlanış sürecinden ve sizi böyle bir inceleme yapmaya iten sebep veya sebeplerden kısaca bahseder misiniz?

- Öncelikle bütün insanlık tarihi için son derece önemli bir olay olan Aydınlanma Devrimi'nden söz etmek ve böylece konumuza bir giriş yapmak istiyorum. İnsanlık tarihinde aklın zincirlerden, dogmalardan, özellikle dinsel ve kutsal

dogmalardan kurtarılması, arındırılması ancak Aydınlanma Devrimi'yle gerçekleşmiştir. Aydınlanma Devrimi Avrupa'da ortaya çıktı ve 400 yıl sürdü. Avrupa'da insanların eleştirel aklı kullanıp bilimsel devrime geçmeleri 400 yılı aldı. Sonunda aklın egemenliği ve eleştirel aklın gücü ortaya çıktı. 1789'da gerçekleşen büyük Fransız İhtilali sonunda insanlık, ulus devlet ile tanıştı ve ulus devletle birlikte laiklik ilkesi ortaya çıktı. Dinle devletin birbirinden ayrışması böyle sağlanabildi. Böylece bağınazlıklardan, kutsal duyguların esiri olmaktan kurtulan insanlık, büyük bir atılım yapma olanağı buldu. Aydınlanma Devrimi'nin getirdiği yeniliklerin tüm dünyaya bütünüyle yayılması olanaklı değildi ancak bunu Müslüman dünyasında bir tek toplum başarabildi, bir lider bunu yaratabildi. Bu lider Mustafa Kemal Atatürk'tür. İnsanın yarattığı Aydınlanma Devrimi'nin ürünlerini Türkiye'de uygulamaya çalıştı, ancak aydınlanma devrimleri uygulaması ancak 15 yıl sürdü. Avrupa'da alttan gelen bu hareket Türkiye'de üstten geldi. Bu aydınlanma hareketinin içinde birçok devrimci kişi vardı: Mahmut Esat Bozkurt, Yunus Nadi, Reşit Galip ve niceleri. Bu genç devrimcilerin uygulamaları sonucunda, bu hareketin bir ürünü olan Hasan Âli Yücel de ortaya çıktı.

Hasan Âli Yücel, dünyanın hiçbir yerinde benzeri olmayan bir eğitim devri-

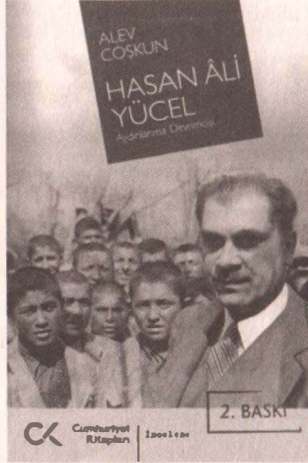

Alev Coşkun ile röportaj sırasında.

minin, köy enstitüsü devriminin yaratıcısı oldu. 1997 yılında Hasan Âli Yücel'in doğumunun 100. yılında çok önemli bir olay oldu. UNESCO bütün dünyada 1997 yılını Hasan Ali Yücel yılı olarak ilan etti. Şunu da belirtiyim, bugüne kadar Türkiye'den beş kişi UNESCO tarafından seçilmiştir: Atatürk, Yunus Emre, Nasrettin Hoca, Hasan Ali Yücel ve son olarak Nazım Hikmet. Ege Üniversitesi ve 9 Eylül Üniversitesi müştereken Hasan Âli Yücel'in yüzüncü doğum yıldönümü için iki gün süren toplantı yaptı. Benden de Hasan Âli Yücel'in devlet adamı nitelikleri konusunda bir tebliğ hazırlamam istendi. O tebliği hazırlarken Hasan Âli Yücel'i daha derinlemesine inceledim. 2007 yılı da Hasan Âli Yücel'in doğumunun 110. yıldönümü. Bu nedenle Hasan Âli Yücel'e karşı saygımı ve vefa borcumu yerine getirmek düşüncesiyle incelememi daha da derinleştirerek sonuçlandırdım. Böylece Hasan Âli Yücel: Aydınlanma Devrimcisi adıyla bu kitap ortaya çıktı.

- Tam da bu 'devlet adamı' niteliğinden bahsetmişken, size şunu sormak istiyorum. Kitabınızda "Her milletvekili, her bakan, her başbakan, her cumhurbaşkanı devlet adamı değildir" diyorsunuz. Bugün Türkiye'nin kaderini çizen siyasetçilere baktığımızda, birçoğunun kendi iradesiyle hareket etmekten yoksun olduğunu ve devlet adamı niteliğine sahip olmadığını görüyoruz. Hasan Âli Yücel'in önemi sanırım bu noktada daha da belirginleşiyor.

- Evet, birçok kişi politikacı, bakan ya da başbakan olabilir, hatta şimdi seçilecek bir cumhurbaşkanımız var, onu da bekliyoruz. Ama devlet adamı olmak ayrı bir olgudur. Devlet adamı gününü düşünmeyi değil, ülkesinin yarınlarını düşünür. Atatürk'ün bağımsızlık anlayışını benimsen. Ama biz öyle insanlar görüyoruz ki, onlar devlet adamı olmak bir yana, insanlıktan bile yoksun oluyorlar. Özellikle ülkenin bağımsızlığı konusunda, yabancı güçlere teslim oluyorlar. Şimdi burada çok dikkat etmemiz gerekir: Hasan Âli Yücel gerçek bir devlet adamı. Ülkesinin yarınlarını düşünüyör, ülkesinin gençlerini düşünüyor. Ülkesi-

Hasan Âli Yücel, benzersiz bir eğitim devrimi olan köy enstitülerinin yaratıcısı oldu.

nin eğitim sorunlarına hayatını adıyor.

Akılla Batı'da, gönlüyle Doğu'da bir aydın

- Hasan Âli Yücel'in çocukluk ve ilk gençlik yıllarına baktığımız zaman şunu görüyoruz: Hasan Ali Yücel gerçekten ateşi gören bir insan; Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı ve nihayetinde Ulusal Kurtuluş Savaşı. Böyle bir toplumsal ve siyasal ortamdan gelmiş olması, Hasan Âli Yücel'in belleğinde ne gibi izler bırakmıştır, kişiliğinin oluşmasında nasıl etkileri olmuştur?

- Atatürk döneminin, yurtseverleri, devrimcilerinin ortak bir özelliği vardır: Yıkılan bir imparatorluğun son günlerini yaşamışlardır. Balkan Savaşı'nı, Birinci Dünya Savaşı'nı yaşıyorlar, imparatorluğun yavaş yavaş ellerinden gittiğini, ülkenin işgal edildiğini, bütün değerlerin teker teker ellerinden kaydığını görüyorlar. İşte Hasan Âli Yücel de bunları yaşayanlardan biri. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subaylık yapıyor ama Alman subaylarla beraber çalışmak zorunda kalıyor. Gerek yetiştiği zamanki ortam, gerekse daha sonraki ortam onu,

çekikle örs arasında tam bir vatansız yapıyor. Hem Doğu kültürünü, hem Batı kültürünü özümsemiş yepyeni bir adam, yepyeni bir aydın çıkıyor ortaya. Ulus devletin kurulması için canla başla çalışanlardan birisi de Hasan Ali Yücel. Zaten kitabımızın birçok noktasında bunu özellikle belirtmeye çalıştık.

- Hasan Âli Yücel'in Doğu kültüründen ve Batı kültüründen beslendiğini söylediniz. Kitabınızda da Yaşar Nabi Nayır'ın, Hasan Âli Yücel'e ilgili "akılla Batı'da, gönlüyle Doğu'da" tespitini aktarmışsınız. Fakat Attila İlhan'ın Hasan Âli Yücel'e ilgili eleştirileri var. Hasan Âli Yücel'in Batıcı bir eğitim sistemini benimsediği, özellikle Latin ve Yunan kültürüne fazla önem verdiği konusunda eleştirileri bulunuyor. Bu konudaki görüşünüz nelerdir?

- Ben Attila İlhan'ın hayranlarından biriyim. Şair Attila İlhan, yurtsever Attila İlhan, Mustafa Kemalci Attila İlhan, Kuvayı Milliye Attila İlhan benim için son derece önemli bir kişidir. Onun kitapları bana esin kaynağı olmuştur. Bağımsızlıkçı, bir ülkenin bağımsız olması gerektiğine inanan bir insandır. Şiirleri de beni her zaman etkilemiştir. Ama Attila İlhan'ın bu değerlendirmesine katlamıyorum. Hasan Âli Yücel'in yaptıklarına bakalım. Türk Neşriyat Sergisi ve Kongresi'ni gerçekleştireyor. Birinci Eğitim Şurası'nı topluyor. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ni kuruyor. Ondan sonra ansiklopediler yayınlıyor. Ankara Konservatuvarı'nı kuruyor. Türk dilinin arılaşması için uğraş veriyor. İmla kılavuzlarını, felsefe terimlerini, coğrafya terimlerini, gramer terimlerini ve hukuk sözlüğünü çıkartıyor. Ders kitaplarını standartlaştırıyor, tek bir biçime sokuyor. Mesleki ve teknik eğitimdeki büyük başarılar gerçekleştireyor, çünkü teknik eğitim çok önemli. İlk kez beden eğitimi ve spor örgütünü kuruyor, eski eserler ve müzeler üzerinde çalışmalar yapıyor, üniversiteler kanunu yapıyor.

Ayrıca bir tercüme bürosu kuruyor ve 496 adet dünya klasiği dilimize kazandırılıyor. Bunlardan sadece 62 tanesi Yunan klasiği, 18 tanesi Latin klasiği yani

496 tanede 80'i. 63 tane Rus, 13 tane Macar, 12 tane İtalyan klasiği, 171 tane de Fransız klasiği var. Ama Fransız klasiği dediğimiz zaman Aydınlanma Devrimi giriyor işin içine. Herkesin yabancı bir lisan bilmesi mümkün değil. Lisan eğitimi almadan bu eserleri kendi dillerinden okumak da olanaksız. Bu yüzden Tercüme Bürosu'nu kurmuştur Hasan Âli Yücel. Bütün bu büyük yapıtlar Türkiye'ye kazandırılmıştır. İnsanlık aleminin yarattığı ürünler, o ülkenin ürünü değildir. O bütün insanlıktır, evrenseldir. O ürünün başka bir dile çevrilmesi, aynı zamanda yeni bir ürün yaratmaktır. Onun için bu konuda hemşerim olan Attila İlhan'dan ayrılıyorum.

- Genç yaştan itibaren sürekli yazan, çalışan, araştıran, sorgulayan bir beyin Hasan Âli Yücel, öncü bir eğitimci olmasının yanı sıra, bilime ve sanatın her dalına, resim, heykel, edebiyat, müzik gibi birçok alana önem veren önemli bir kültür adamı. Bu konuda neler söyleyebiliriz?

- Burada size katılıyorum. Hasan Âli Yücel, sadece köy enstitülerini yaratan

hareketin başında Milli Eğitim Bakanı olarak katılan bir kişi değil. O aynı zamanda kültürün diğer alanlarında da müzikten, müzelerle, edebiyattan, yayıncılığa kadar her alanda çok büyük işler yapmış biri. Onun için ben onu aydınlanma devrimcisi, çığır açan aydınlanmacı ve kültür adamı olarak niteliyorum.

Örnek bir davranış

- Ortaöğretim Genel Müdürü iken, Hasan Âli Yücel'in, siyasal kayırmalara karşı, dönemin Milli Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur'a tavır alması, hem Yücel'in dürüst kişiliğinin bir göstergesi hem de bugünkü politikacıların ders çıkarmaları gereken bir olay.

- Bu olayı kitaba koymamın kesin nedeni budur. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Yusuf Hikmet Bayur, çok önemli bir kişidir. Yüksek öğrenimini Fransa'da tamamladıktan sonra yurda dönmüş ve Ulusal Savaşta katılmış biridir. Bayur devrimci bir kişiliğe sahiptir ve önemli kitaplar yazmıştır. Örneğin Atatürk'ün hayatı hakkında ciddi bir kitabı vardır. Bayur, bir tayinin yapılmasını istiyor. Hasan

Âli Yücel, Ortaöğretim Genel Müdürü iken, bakan tarafından kendisine teklif edildiği halde bu atamayı yapmıyor, reddediyor. Ne kadar soylu bir davranış! Bu olay Hasan Âli Yücel'in kişiliğini ortaya çıkarması bakımından çok önemli. Bayur'un isteğine karşılık Hasan Âli Yücel'in sergilediği hareket, onun ne kadar güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu bize gösteriyor. Bugünse Türkiye'de yozlaşmış bir politika var. Başbakanın her dediği, partinin her dediği yapılıyor. Yasa dinlenmiyor. Yasalar bir tarafa bırakılıyor. Basın özgürlüğü bir tarafa bırakılıyor.

- Oğlu Can Yücel'i de "Eğitim bakanının oğlu yurtdışına okumaya gider miymiş" diyerek yurtdışına eğitime göndermiyor.

- Evet o da var. Can Yücel babası için bir şiir yazmış. Şöyle diyor şiirinde: "Hayatta ben en çok babamı sevdim / Karaçalılar gibi yardan bitme bir çocuk / Çarpık bacaklarıyla ha düştü, ha düşecek / Nasıl koşarsa ardından bir devin / O çapkın babamı ben öyle sevdim / Bilmezdi ki oturduğumuz semti / Geldi mi

Köy enstitülü öğrencilerin 19 Mayıs töreni için bayraklı yürüyüşü.

Yücel ve Tonguç, köy enstitüsü öğrencileriyle piknikte.

de gidici hep, hep acele işil" Çünkü o kadar görevine düşkün ki, Milli Eğitim müfettişi, sürekli dolaşıyor. Çocuğunu ihmal etmiş. Onun kızı da çok değerli bir insan. Canan Yücel Eronat. Kitabın hazırlık sürecinde onun arşivinden de epey yararlandık.

Karşıdevrim hareketinin ilk kurbanı

- İlhan Selçuk kitabın önsözünde şöyle diyor: "Hasan Ali Yücel'in anlamını ve gerçeğini ancak Türkiye Aydınlanması'nda 'devrim-karşıdevrim' çatışmasının çelişkisinde değerlendirebiliriz." Bu cümle çok önemli. Devrim-karşı devrim çatışmasında Hasan Ali Yücel'in rolünden ve diğer etkenlerden biraz bahseder misiniz?

- İlhan Selçuk, karşıdevrim hareketine değiniyor ve dikkat ederseniz karşıdevrim, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili sisteme, demokrasiye demiyorum, çok partili sisteme CHP içindeki parçalanmalar ortaya çıkıyor. Özellikle 46 ve 50'den itibaren karşıdevrim sürecine giriliyor. İşte o karşıdevrim, Atatürk devrimlerine fren yap-

mak istiyor. Karşıdevrim bugün de en üst noktada sürüyor. Karşıdevrim 22 Temmuz seçimlerinde en yüksek noktasına ulaştı. Toplumların yaşamlarında devrim-karşı devrim vardır. Tez, antitez, sentez ortaya çıkar ve bu karşıdevrim

Enstitü sayısının bir yıl içinde kırktan, altmışa çıkarılmasını isteyen, Lozan görüşmelerinde tüm büyük devletler karşısında Türkiye'nin haklarını çatır çatır savunan, İkinci Dünya Savaşı'nda güçlü devletlerin baskısına rağmen Türkiye'yi savaşa sokmamayı başaran İnönü'nün, enstitüler konusunda karşıdevrimcilere neden direnemiyor?

hareketinin ilk kurbanı Hasan Ali Yücel'dir. Yücel'in özellikle 50'den sonra mahkemelerde süründürülmesi, bu olguyu en açık biçimde ortaya koymaktadır. İlhan Selçuk'un belirttiği gibi Hasan Ali Yücel zaman içinde kendi yaşamının da trajedisini yaşadı ve Türk demokrasiyi yaşamında, özgürlükler yaşamında ve devrim yaşamında, karşıdevrim çatışmasının bir simgesi haline gelmiştir. Benim bu kitabı yazma amaçlarımdan biri, karşıdevrimin ne kadar acımasız olduğunu, köy enstitülerini nasıl yıktığını ve onu yaratıcıları, Hasan Ali Yücel'in, İsmail Hakkı Tonguç'un ne yaman sıkıntılara girdiğini anlatmaya çalışmaktır.

- Tam da bu 'devrim-karşıdevrim' tartışmasına gelmişken şuna da değinelim: İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Türkiye'de 'Mc Carthycilik' yükseldiği bir siyasal ortamda, İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel, karşıdevrimcilerin saldırılarına direnemiyorlar. Bir yıl içinde enstitü sayısının kırktan, altmışa çıkarılmasını isteyen, Lozan görüşmelerinde tüm büyük devletler karşısında Türkiye'nin haklarını çatır çatır savunan, İkinci Dünya Savaşı'nda yine güçlü devletlerin baskısına rağmen Türkiye'yi savaşa sokmamayı başaran İnönü'nün, enstitüler konusunda karşıdevrimcilere direnememesi düşündürücü değil mi?

- Efendim kitabın can alıcı noktası burası. İkinci Dünya Savaşı biterken Mc Carthycilik yükseliyor. Tonguç ve Yücel fazla direnemiyorlar dediniz. Hayır, ikisi de direniyor. Direniyor ama tank karşısında elinizde piyade tüfeğiyle nasıl direnebilirsiniz? Sel karşısında nasıl direnebilirsiniz? Onlar büyük mücadele veriyorlar. Fakat onların arkasındaki güç, artık onları koruyamıyor. Onların arkasındaki güç de açık ve net konuşalım, İsmet İnönü. Şimdi İnönü için "çok kötü yaptı, direnemedi, yapamadı, yıkılmasına vesile oldu" diyebilirsiniz. Bu bir görüştür. Şimdi ben bu kitapta bir kişiyi ya da bir sistemi savunmuyorum. Burada disiplinler arası yani multi disiplinler bir şekilde olaya yaklaşıyorum. Tarihsel ve siyasal olayları anlatırken o günün koşullarını, toplumsal gelişmeleri, sosyo-ekonomik

olguları liderlerin ve karşı aktörlerin düşüncelerini aktararak, dünya konjonktürü çerçevesinde vermeye çalıştık.

İnönü, Balkan Harbi'ni yaşamış, Birinci Dünya Harbi'nde bulunmuş, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda en önemli cephe olan Batı Cephesi Komutanı, 16-17 yıllık, henüz ekonomik gücü olmayan Türkiye Cumhuriyeti'ni 2. Dünya Savaşı'na sokmak istemiyor. En büyük derdi bu. İngiltere ile Almanya ile diğer devletlerle antlaşma yapıyor. Almanlar Bulgaristan'ı işgal edip 10 km yaklaşıyor. Her an Türkiye'ye gelebilir. İşte tam bu noktada Almanların Sovyetlere savaş ilan etmesi İnönü'yü rahatlatıyor. Ama Almanlar bu sefer kendi istihbarat örgütlerini çalıştırıyorlar. Tam rahat edileceği sırada, Türkiye'de yeni bir dalgalanma başlıyor. Türkiye'de Turancı akım diyor ki "madem Almanlar Rusya'ya savaş açtı, Japonlar da Rusya'ya savaş açtı, öyleyse esir Türklerin kurtarılması için bir şans doğdu, öyleyse biz de Enver Paşa'nın yaptığı gibi Kafkaslardan Rusya'ya savaş açalım." Bu nokta İnönü'yü çıldırtıyor. Buna karşı

Köy enstitülerinin kapatılması hakkındaki yargımı iki sosyologun düşüncesine bağladım. Bunlardan birisi İlhan Başgöz, ötekisi Server Tanilli'dir. İkisi de köy enstitülerinin kapatılmak zorunda olduğunu çünkü tabanlarının bulunmadığını söylüyor. Feodal bir toplumda, feodalite köy enstitülerini yedi.

çıkıyor. Karşı çıkınca bu sefer içeride hareketler başlıyor. Bütün bunları kitabımda vermeye çalıştım. Herkesin kusura bakabilir. Zaten İnönü kendisi söy-

lüyor, benim gücüm bitmişti artık, diyor. 1946'da yeni bir dünya düzeni kuruluyor. Birleşmiş Milletler kuruluyor. İnönü bunun dışında kalmak istemiyor. Savaşın bitimine on beş, yirmi gün kala savaşa giriyor. Tüm bu verileri nesnel bir biçimde ortaya koymaya çalıştım. İnönü "Çok partili siyasal yaşama girdikten sonra gücümü kaybettim. Eskiden ben gücümü partiden, parti grubundan alıyordum. Parti grubu artık eskisi gibi beni dinlemiyor" diyor.

Karşıdevrim de parti içinden çıkıyor. 1947 Kurultayı çok ilginçtir. Oradaki konuşmaları gördüğü zaman insan irkiliyor. Mesela Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, Fahri Kurtuluş'un konuşmaları çok ilginçtir. Laikliğe, devletçiliğe saldırılar başlıyor. CHP'nin içindeki zaten homojen olmayan yapı ortaya çıkıyor. Sağcılar da var yani. Mesela Maraş'tan gelen bir delege ne demiş: "Artık yeter, bu adamlar vicdanımıza, dinimize ve mukaddesatımıza dil uzatmasınlar. Din terbiyesi verilmelidir." Zaten ondan sonra

Yücel ve İnönü köy enstitülerinde.

imam hatipler kurulmaya başlandı. Hamdullah Suphi diyor ki: "*Buraya gelirken, altı tane meclis hademesi yanıma geldi, gözleri yaşlı olarak şunları söylediler: Vallahi billahi artık köyümüzde bir tek imam kalmadı. Ölümlere nöbet bekletiyoruz. Eğer bize imam hatip vermezseniz, ölümlerimizi köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz.*" İşte sosyal bir veri. Böyle bir ortamda laiklik ilkesinden ödünler veriliyor. Buna ilk karşı çıkan da Behçet Kemal Çağlar oluyordu ve partiden istifa ediyordu. Bu verileri "çok kötü, felaket" şeklinde anlatmak başka şeydir. Nesnel olmak gerekir. O günkü şartları değerlendirmek gerekir. Bunları değerlendirince zaten okuyucu bir yargıya varacaktır.

Köy enstitüleri hakkındaki değerlendirmeler

Köy enstitülerinin kapatılması hakkındaki yargımı iki büyük düşünürün düşüncesine bağladım. Bunlardan birisi İhsan Başgöz, ötekisi Server Tanilli'dir. İkisi de köy enstitülerinin kapatılmak zorunda olduğunu çünkü tabanlarının bulunmadığını söylüyor. Feodal bir toplumda, feodalite bunları yedi. Bu Marksist bir yaklaşımdır ve ben de bu açıklamaya katılıyorum.

İhsan Başgöz şunu söylüyor: "*Köy enstitülerinde İnönü'nün büyük ağırlığı olmuştur. İnönü'nün bu desteği savaş bitene, memleketimizde ve dünyada yeni güçler dengesi kurulana kadar sürmüştür. Çok partili döneme gelince, İnönü artık eski gücünü bulamamış ve köy enstitülerine bu desteği verememiştir. Köy enstitüleri de Türkiye'nin öbür reform girişimleri gibi yukarıdan geldiği için, tabanda itici bir güçce dayanmadığı için enstitünün oturduğu temellerden yıkılmasına neden olmuştur.*" Burada anahatar cümle köy enstitülerinin yukarıdan gelmesi, tabanda itici kuvvete sahip olmaması. Şimdi yanlış anlaşılmasın, köy enstitülerinin yukarıdan gelmesini kınamıyorum, tersine onaylıyorum. Bütün devrimler böyledir. Ama o devrim 15 yıl yaşadı, belki İkinci Dünya Savaşı olmasa 15 sene daha yaşayacak ve tabana yayılacaktır.

Server Tanilli yeni düşünceleri ortaya koyuyor, diyor ki: "*Köy enstitüleri geliştiği ona karşı tepki yalnız kırsal kesimden, feodaliteden, ağadın, şeyhten gelmedi, aynı zamanda o zamanki küçük burjuva ve aydından da geldi.*" Küçük burjuva karşıdevrimci oldu. Öte yandan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sadece feodaliteye karşı değil, her türlü sömürüye karşı bilinçlenme hareketinin gelişmesi, kökleşmesi gerekir. Özetle diyor ki, köy enstitüleri Türkiye'deki sınıfsal gelişmelerin mantığı bakımından zaten yıkılmaya mahkûmdur. Server Tanilli sosyalist bir görüş ortaya atıyor. Bu iki sosyologun fikirlerini bir araya getirdiğiniz zaman şu ortaya çıkıyor: Bir taraftan feodalitenin azgınlaşması, diğer taraftan küçük burjuvazinin Demokrat Parti etrafında birleşip tam anlamıyla karşıdevrimci olması, devrimci güçlerin tam anlamıyla gücü elinde bulunduramaması sebebiyle, köy enstitüleri karşıdevrimciler için yıkılması gereken kurumlar haline dönüştü ve yıkıldı. Burada ben kişilerden arındırıyorum olayı. Makro açıdan bakıyorum olaya. Siyaset bilimi, sosyoloji, ekonomi, psikoloji var bu kitapta. Birçok kişi bunu okuyunca şunu da söy-

Köy enstitüleri kısa ömrüne rağmen, çok büyük bir aydın kitlesi yetiştirmiştir. Eğer devrimci hareket yürüyüp anayasadaki eşitlik ilkesine dayanarak gerek eğitimde, gerek kültürde, gerek ekonomide, sosyal eşitliğin olanakları büyük kitlelere yayılabilseydi, Türkiye'nin kalkınması ve gelişmesi çok daha büyük olacaktı.

leyebilir: "*Alev Coşkun burada tam manasıyla tenkit etmiyor.*" Bu da bir görüştür. Tenkit eden kitaplardan çok var Türkiye'de. Ben bilimsel bir kitap oluşturmayla çalıştım günün koşullarını nesnel olarak vermeye çalıştım ama kitapta kendi fikrimi de söylüyorum.

- 1950'den bugüne kadar Türk milli eğitimini nasıl değerlendiriyorsunuz? Ortaöğretimde köy enstitüleri kadar etkin olabilmemiş reformlar yapıldı mı? Yoksa sürekli geriye gidiş mi oldu?

- Köy enstitüleri kısa ömrüne rağmen, çok büyük bir aydın kitlesi yetiştirmiştir. Talip Apaydın, Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Gazalci, Kaftancı, Binyazar, daha birçokları... Eğer devrimci hareket yürüyüp anayasadaki eşitlik ilkesine dayanarak gerek eğitimde, gerek kültürde, gerek ekonomide, sosyal eşitliğin olanakları büyük kitlelere yayılabilseydi, Türkiye'nin kalkınması ve gelişmesi çok daha büyük olacaktı. Şimdi eğitim, hele bu dershanelerle birlikte zengin burjuvazilerin elinde kaldı. Bir zamanlar köy çocukları köy enstitülerine gidiyorlardı, artık imam hatiplere gidiyorlardı. Şemsiyeyi böyle tersine çevirdiler. Maalesef köy enstitülerini kadar etkin reformlar yapılmadı. Türkiye'nin bugünkü eğitim durumunu son derece kötü görüyorum. İçler acısı bir durumla karşı karşıyayız. En büyük karşı devrim eğitimi yapıldı. 3 Mart 1924'te Atatürk'ün en büyük devrimlerinden biri olan Eğitim Birliği Yasası delindi, özellikle 1980'de Kenan Evren'in gerici, karşıdevrimci hareketinden sonra Eğitim Birliği tamamen ortadan kalktı. Şimdi 650 tane imam hatip okulu var. Kenan Evren'in yaptığı düzenlemeye imam hatip okulundan mezun olanlar istediği fakültelerde okuyabilmiştir ve böylece bugünkü Türkiye yaratılmıştır. Onların amacı imam hatip mezunu doktor, imam hatip mezunu kaymakam, vali, milletvekili, bakan, yargı mensubu, başbakan ve şimdi de imam hatip mezunu cumhurbaşkanı yaratmaktır.

- Açıklamalarınız için çok teşekkür ederiz Alev Bey. Çalışmalarınızda kolaylıklar dileriz.

Turan Dursun internet sitesi açıldı

Ateist ve diğer din karşıtı felsefede olan bireyler, toplumumuzda ya-
kın bir döneme kadar bu ortaklık-
ları temelinde pek bir araya gelemediler.
Her ne kadar sosyalist çizgideki partiler
ve çeşitli örgütlerde bu bir anlamda sağ-
landıysa da, asıl ortak payda alanı olma-
dı. İnternet ortamının yarattığı olanaklar
sayesinde bu durum son yıllarda ortan-
dan kalkmaktadır. Artık ateistler ve diğer
din karşıtı felsefede olanlar, en azından
internet ortamında bir araya gelip sesle-
rini duyurmaya başladılar. Bu sitelerden
biri de interaktif özellikteki az sayıdaki si-
te-lerden biri olan Turan Dursun Sitesi.

Turan Dursun Sitesi (<http://www.turandursun.com>), aydın ve cesur insan
Turan Dursun anısına yapılmış bağımsız
bir internet sitesi. Site ateizm, panteizm,
panenteizm ve agnostizm gibi din karşıtı
felsefeleri benimsemiş olan birey-
leri bir araya getirerek hem bireysel geli-
şime katkıda bulunmak hem de ortak
amaçlar doğrultusunda dayanışma sağ-
lamak amacını güdüyor. 1997 yılında
kurulan site 2004 yılından itibaren do-
main isim altında yayına geçti ve üyelik
sistemine başladı. 2006 yılından itibaren
ise bir yönetim kurulu tarafından yönetil-
meye başlanarak, deyim yerindeyse sanal
bir sivil toplum kuruluşu olma yönün-
de adımlar atmaya başladı. Bu amaçla
bir tüzük ve disiplin kurulu da oluşturdu.
Turan Dursun Sitesi herhangi bir siyasi
partinin, örgütün veya kuruluşun uzantısı
değil. Sitede Turan Dursun'un yazıla-
rından özetler bulunmasının haricinde
Arif Tekin, Erdoğan Aydın gibi din eleştir-
menlerinden de yazılar bulunuyor. Ay-
rıca dört binden fazla üyeye sahip sitede
yaklaşık 76 binden fazla üye mesaj bu-
lunuyor. Forumlar, özel mesajlaşma sis-
temi ve sohbet odaları üyeler arasında
etkileşimli ortamı sağlıyor. Üyelik için
herhangi bir kriter aramıyoruz. Bu ne-
denle herhangi bir kişi siteme üye ola-
biliyor ancak "Dinlerden Özgürlük" adını
verdiğimiz ve sitemin çekirdeğini oluşturan
gruba girmek için ateizm veya panteizm,
agnostizm gibi bir felsefeyi savunuyor
olmayı kriter kabul ediyoruz.

Geçtiğimiz aylarda Turan Dursun Si-
tesi'nin öncülüğünde Türkiye'de domain
isim altındaki evrim teorilerinin yana ilk
web sitesi kuruldu. evrim-teorisi.org adre-

sinden yayına başlayan site, Turan Dur-
sun Sitesi üyeleri dışındaki isimleri de bir
araya getirerek özerk bir çatı oluşturmaya
çalıştı. Ülkemizde her ateist veya her din-
siz kendisini bu yönüyle rahatça ifade
edebilmelidir diyoruz. Din olgusunun say-
gı sınırları içinde eleştirilmesi, ifade özgü-
rlüğü sınırları içinde kabul edilebilmeli-
dir. Toplumumuzdaki diğer azınlıklar gibi
ateistler ve dinsizler üstündeki toplumsal
baskı da ortadan kalkmalıdır. Bu nedenle
demokrasinin ve temel insan hakları ve özgü-
rliklerini savunuyoruz. Dünyaı bakiş
açımız; dinlerin, dinlerin tasvir ettiği tanrı-
nın ve cennet, cehennem, melek, şeytan,
cin, peygamberlik ve benzeri us dışı kav-
ramların gerçek olduğunu red etmek ve
bu dünyayı temel alan hümanist anlayışı
savunmaktır. Uygurların geliştirilmesi ve
insanlığın mutluluğu için barışın ve de-
mokrasi, adalet, hak ve fırsat eşitliği-
nin sağlanması, tabiatın korunması, bi-
limsel ve sanatsal yaratıcı etkinlikler, in-
sanlararası dostlukların gelişmesi, kısaca
sadece ve sadece dünyevi amaçlı
etkinliklerle mümkündür diye düşünüyo-
ruz. Böylece bizler sadece dinlere, sade-
ce "bir şeylere" karşı çıkmamız ötesinde
de kendimizi tanımlamakta, kendi pozitif
değerlerimizi ortaya koymaktayız. Toplu-
ma ateistlerin ve dinsizlerin, sadece "bir
şeylere" karşı çıkan, sadece muhalefet

eden insanlar olmadığını da anlatmaya
çalışıyoruz. Site bugüne dek yaklaşık bin
kez taciz girişimine uğradı. Bilgisayar di-
linde hack olarak adlandırılan bu illegal
ele geçirme veya inaktive etme girişimle-
rinden 6-7 tanesi sitemizin geçici olarak
yayınının kesilmesine yol açtı. Bu teknik
saldırlar nedeniyle sitemiz geçici olarak
yayın yapamadıysa da son aylarda din
eleştirisi konulu sitelere asıl önemli tehdit
yapan Yahya'nın avukatları aracılığıyla
açtığı davalardan geliyor. Üyelerin bırak-
tığı binlerce mesaj içinde yöneticilerin gö-
zünden kaçırıp silemediği birkaç sözcük
nedeniyle din eleştirisi üzerine olan siteler
Türktelekom tarafından erişim engellen-
mesine uğradı. Bunlardan bazıları: isla-
miyetgercekleri.org, ateizm.org ve evrim
teorisi savunup Harun Yahya eleştirisi
yapan bilimvedin.blogspot.com. Bu site-
lere Türktelekom engel koyduğu için sa-
dece yurtdışından veya proxy üzerinden
bağlantı kurulabiliyor. Site yöneticileri
kimlikleri deşifre olup saldırıya uğrama-
mak için davalara katılmıyor. Turan Dur-
sun Sitesi ise baştan beri dil ve üslup ko-
nusunda gösterdiği özen sayesinde şim-
diki Türktelekom engellemesine takilma-
dı. Ortadaki sorun ateistlerin bireysel veya
küçük gruplar halinde etkinliklerinin
yetersizliğini göstermiş oldu. Görünen o
ki artık örgütsel çalışma ve dayanışmayı
artırmak gerekiyor.

Dilaver Koman

Anadolu Güneşi Müzik Topluluğu Makedonya'da ışıdı

24-27 Temmuz tarihlerinde Üsküp
ve Manastır'da verdiği iki konserle
Makedonların ve soydaşlarımızın tak-
dirlerine neden olan Anadolu Güneşi,
böylece yurtdışındaki başarılarına bir
yenisini daha ekledi. Uluslararası 28.
Üsküp Yazı Festivali çerçevesinde önü-
müzdeki günlerde Makedonya Devlet
Televizyonu'nda tamamı yayınlanacak
olan ilk konser 26 Temmuz akşamı Üs-
küp'te tarihi Davut Paşa Hamamı'nda
gerçekleşti. Dolup taştan salonda üstün
bir performans sergileyen grubumuz
gelecek yıl için Ohri festivaline de davet
aldı. Ertesi gün ise Atatürk'ün mezun
olduğu Manastır Askeri Okulu ve ora-

daki kültürel izlerimiz nedeniyle bizim
için özelliği yeri olan Manastır'da (Bitola)
restore edilmiş eski bir tekkenin
önünde açık hava konseri verildi. Ana-
dolu Güneşi, organizasyonu yapan kişi-
lerin deyimliyle orada şimdiye değin ya-
pılmış en başarılı konserlerden birini
verdi ve Manastırın orta yerinde ses-
lendirdiği "Hoş Gelişler Ola Mustafa
Kemal Paşa" türküsüyle Atamızı se-
lamlayarak soydaşlarımızın duyguyu seli-
ne kapılmasına neden oldu. Anadolu
Güneşi Müzik Topluluğu'nun ileriyi dö-
nük olası yurtdışı bağlantıları arasında
Mısır, İsviçre, Almanya ve Amerika Bir-
leşik Devletleri bulunuyor.

“Eskiçağ’dan Modernçağ’a Ordu: Oluşum, Teşkilat ve İşlev”

Birsel Küçüksipahioğlu

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi tarafından 14-16 Mayıs 2007 tarihleri arasında “Eskiçağ’dan Modernçağ’a Ordu: Oluşum, Teşkilat ve İşlev” konulu bir sempozyum düzenlendi.

Eskiçağ’dan itibaren günümüze kadar tüm devletler için önemini ortaya ordunun pek çok bilinmeyenini koruya çıkarmak ve tartışılmasını sağlamak olan sempozyum Türkiye’de bu konuda yapılan en kapsamlı sempozyum olma özelliğini taşımaktaydı. 3 gün boyunca 12 oturum halinde gerçekleştirilen ve 48 bildirinin sunulduğu sempozyumun açılış konuşması Tarih Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Feridun Emecen tarafından yapıldı. Emecen konuşmasında ordunun öneme değinerek ordu kavramının teşkilatlı ve düzenli askerî birliği ifade ettiğini belirtti. Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Korkut Tuna da ordunun devletlerin hayatındaki dinamik rolüne temas edip, bunun özellikle Türklerin tarihinde ve teşkilatlanmasında açıkça görüldüğüne dikkat çekti.

Birinci oturum

Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar başkanlığındaki I. Oturum’a genel olarak Eski Türk ordusu ele alındı. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl konuşmasında Türk ordusunun kuruluş tarihinin MÖ 209 yılı olduğunu ama bunun çok daha öncelere MÖ 2000-2500’lere kadar uzanabildiğini belirtti. Ordu sözünün Hunlardan itibaren hükümdarın bulunduğu yeri anlattığını şimdiki anlamını ise sonradan kazandığını söyleyen Taşağıl, Eski Türk ordusunu diğer ordulardan ayıran özellikler üzerinde durdu. Bu bildirinin tamamlayıcısı ve devamı niteliğindeki diğer bir bildiri Prof. Dr. Abdülkadir Donuk tarafından sunuldu. Donuk Türk ordusunun diğer milletler tarafından taklit edildiğini, MÖ 209’da yapılan teşkilatlanmanın bugün bütün dünyada kullanıldığını, 11. yüzyıla doğru Batı Avrupa ordularının tamamen Türklerden etkilendiklerini söyledi. 14. yüzyıl

Fransız kaynaklarına göre Türk-Fransız askerî temasları hakkında bilgi veren Yrd. Doç. Dr. Mustafa Daş da, Osmanlıların ve Fransızların askerî alanda yoğun bir temas içinde oldukları bu yüzyıla ait Fransız tarihi kaynaklarının, Türk-Fransız temaslarına ait bilgiler ihtiva edebileceklerini fakat bunun böyle olmadığını ifade etli ve üç kaynak üzerinden değerlendirmelerde bulundu.

İkinci oturum

Eskiçağ’dan Ordu’nun anlatıldığı II. Oturum’un başkanı Prof. Dr. Abdülkadir Donuk’tu. Bu oturumda yer alan Yrd. Doç. Dr. Esma Reyhan, askerlik kurumunun Hittitlerin siyasal birliğini sağlayan en önemli kurum olduğu ve bu kurumun disiplini, itaatkar ve kontrollü bir şekilde işleminin gerektiğini ve bu bakımdan ilahî simgesel bir anlam da içeren “Hitit asker yemini metni”nin askerî disiplini ve itaati sağlayan bir kontrol aracı olduğunu söyledi. Yrd. Doç. Dr. Muzaffer Demir, Eski Yunan’da vatandaşı olduğu devletten bağımsız olarak ücret karşılığında yabancı bir güce hizmet eden paralı askerlerden bahisle, paralı askerliğe yol açan etkenler olarak ekonomik zorlukları, zengin doğu monarşilerinin talebini, devletlerarasındaki ikili ilişkileri ve sikkenin yaygın olarak kullanılmaya başlamasını gösterdi. Arş. Gör. Serap Özkan Kılıç’ın Pers Ordusu’nun özellikleri, bu ordunun 10’lu, 100’lü, 1000’li birliklere ayrılması ve merkezi ordunun yanında satraplıkların ordularının da bulunduğunu belirttiği konuşmasını, Romalı bir asker 25 yılını dolurduğunda emekli olması, bunun sonucunda Roma devletinin ona bir diploma vermesi ve bu diploma ile vatandaşlık hakkı elde ettiğini ifade eden Yrd. Doç. Dr. Hamdi Şahin’in bildirisi izledi.

Üçüncü oturum

Prof. Dr. Feridun Emecen’in başkanlığını yaptığı III. Oturumun ilk konuşmacısı Doç. Dr. Asnu Bilban Yalçın’dı. Yalçın, Bi-

zans ordusunda görev yapanların onların inancına göre şehit olduklarında aziz mertebesine ulaştıklarından ve Bizans’ta asker azizlerin sınıflandırıldığından bahsetti. Doç. Dr. Mevlüt Koyuncu’nun H. 2. yıldan itibaren İslam dünyasındaki ordu yapılımasını anlattığı bildirisi, Müslüman olan herkesin asker sayılmasından, savaşa katılan askerlerin ganimetten pay almalarından ancak ücretli olmamalarından söz etmekteydi. Dr. Abdurrahman Sağır, 16. asır Şehnamecilerinden Ârifî Fethullah Çelebi’nin (1561-1562?) Farsça yazdığı Şahname adlı esere ve bu eserde Osmanlı askerî zümrelerinin anlatılmasına değinmekte ayrıca Fütuhât-ı Süleymânî adlı diğer bir eserde bahsedilen Osmanlı askerî teşkilatı hakkında bilgi vermektedir. Kahraman Şakul da arşiv vesikaları ışığında Rus donanmasının Osmanlılar tarafından işgesi meselesini ele aldı.

Dördüncü oturum

Pazartesi gününün IV. oturumu Prof. Dr. Ahmet Taşağıl başkanlığında gerçekleşti. Oturumun ilk konuşmacısı Yrd. Doç. Dr. Cengiz Çakaloğlu Yemen’de kurulan Hamidiye Askerleri hakkında ayrıntılı bilgiler verirken; Doç. Dr. Abdullah Martal da Osmanlı’nın modernleşme çabalarında ordunun öncü bir rol oynamasından, birçok yeniliğin ordu kurumlarında başlamasından, Tanzimat’dan sonra devlet hizmetinde çalışanların emeklilik ve sosyal güvenlikleriyle ilgili ilk yasal düzenlemelerin de yine ordu kurumlarında gerçekleşmesinden ve bu düzenlemelerin daha sonra devletin diğer kurumlarına olan tesirinden söz etti. Doç. Dr. Halil Bal’ın sunduğu bildiri 28 Mayıs 1918’de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Türkleri’nin çeşitli nedenlerden dolayı ordu kuramamaları ve Osmanlı Devleti’nden yardım istemeleri, bu istek karşısında Osmanlı’nın Kafkas İslam Ordusu’nu Gence şehrinde kurarak Azerbaycanlılara yardım etmesini ele almaktaydı. Oturumun son konuşmacısı olan Prof. Dr. Ali Arslan da Sevr Antlaş-

masına göre oluşturulacak Osmanlı ordusu hakkında bilgi verdi.

Helenistik dönemin siyasi yapısı

Sempozyumun ikinci gününün ilk oturumu Prof. Dr. Oğuz Tekin'in başkanlığında yapıldı. Prof. Dr. Hamdi Sayar, Helenistik dönemin siyasi yapısını anlatarak özellikle Bergama'nın Helen ve Roma dönemi siyasi tarihi ile, Seleukos Krallığı ve Bergama Krallığı arasındaki savaş, Bergama'nın savunma amaçlı yaptığı askeri garnizon, karakol ve surlar üzerinde durdu. Dr. Selim Pullu'nun bildirisi Zirhlî savaş arabaları yani Tank'lara değinmekte, MÖ 9'da Assur Devleti'ndeki tank ve savaş aletleri hakkında bilgi vermekteydi. Bu bildirinin tamamlayıcısı ve daha geniş kapsamlısı Arş. Gör. Gürkan Ergin tarafından sunuldu. Ergin, geleneksel kuşatma yöntemleri (su kesme, içeriden birisini ayarlama, kuşatma merdiveni, kaynar su ve yağ dökme), kuşatma kulelerinin mimari yapıları, tekerlekli şahmerdanlar ile ok ve yaylardan, yaylı ve havalı fırlatma düzeneklerinden bahsetti. Dr. İsmail Mangaltepe de, Tuna ve Karpat bölgesinde çıkarılan buluntuların Türklerin kullandıkları silah ve teçhizat hakkında fikir verdiğini söyleyerek, Avar, Peçenek ve Kumanların kullandığı savaş aletlerinden söz etti ve bunların tamamının Orta Asya menşeli olduğunu vurguladı.

Gemilere sağlanan lojistik destek

Başkanlığını Prof. Dr. Ali Arslan'ın yaptığı II. Oturum Arş. Gör. Derya Çiğir Dikyol'un bildirisi ile başladı. Dikyol, Antik dönemde güney Marmara kıyılarıнын özellikle gemilere sağladığı lojistik destek üzerinde durdu. Yrd. Doç. Dr. Şenol Çelik, ordunun geçeceği güzargâhlara daha önceden gödermek başta padişahın otağı olmak üzere bütün çadırları kuran orducu esnafından, bunların vazife ve sorumluluklarından ve orducu yazılma özelliklerinden söz etti. Arş. Gör. Dr. Selim Kaya, Selçuklu Devletlerinde kullanılan askeri malzemelere ve Selçuklu sultanlarının buna verdikleri öneme değindi. Yrd. Doç. Dr. Ayşe İşbilen ise Osmanlı Devleti'nde

18. yüzyıl sonlarına kadar fazla çeşitlilik göstermeyen askeri kıyafetlerini, III. Selim'den itibaren gerçekleştirilen yenileme hareketleri içinde büyük bir değişim göstermeye başlamasını anlattı.

Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'ın başkanlığını yaptığı III. Oturum, bildirilerini müşterek olarak hazırlayan Prof. Dr. Atilla Bir ve Doç. Dr. Mustafa Kaçar'ın yay ve okun Türk devletleri ve Osmanlı ordusu için önemli bir silah olduğunu açıkladıkları bildirileri ile başladı. Bunu Öğr. Gör. Hülya Çakıroğlu'nun Türk savaş stratejilerini ele aldığı konuşması takip etti. Yrd. Doç. Dr. Muharrem Kesik ise bildirisinde Türkiye Selçukluları'nda savaş geleneği ve taktikleri üzerinde durdu. Oturumun son konuşmacısı Prof. Dr. Feridun Emecen de Osmanlı'nın ilk ortaya çıkışından itibaren sergilediği savaş yöntemleri ile ilgili detaylı bilgiler verdi.

Başkanlığını Prof. Dr. Mahir Aydın'ın yaptığı IV. Oturum, tarihi süreç içinde Tophane-i Amire'yi anlatan Nejat Eralp ile başladı. Osmanlı'nın barut üretiminden ve barutun savaşlardaki rolünden bahseden Yrd. Doç. Dr. Zafer Gölen'den sonra söz alan Yrd. Doç. Dr. İbrahim Sezgin bir önceki bildirinin devamı sayılabilecek bildirisinde üretilen barutun daha nitelikli hale gelebilmesi için yapılan çalışmalar hakkında bilgi verdi. Arş. Gör. İsmet Üzen'in I. Dünya Savaşı'nda Sina cephesinde uygulanan strateji ve taktikleri anlattığı bildirisini Çanakkale Savaşı'nda Osmanlı donanmasının durumunu ve boğazi nasıl savunduğunu görsel malzeme eşliğinde anlatan Halil Ersin Avcı takip etti.

Askeri alanda yapılan ıslahatlar

Sempozyumun son gününün ilk oturumu Prof. Dr. Cezmi Eraslan'ın başkanlığında başladı. Dr. Mesut Aydiner, III. Osman'ın son zamanları ile IV. Mustafa döneminde görev yapan Ragıp Paşa'nın askeri alanda yaptığı ıslahatları anlattı. Dr. İlhami Yurdakul da Osmanlı'nın orduda görevlendirilecek asker ihtiyacını karşılamak üzere oluşturduğu ve Tanzimat'tan sonra uygulanmaya başlanan kura sistemi hakkında bilgi verdi.

Prof. Dr. Feza Günergun'un başkanlığındaki II. Oturum, Doç. Dr. Mehmet

Tunçer ile Yrd. Doç. Dr. Ayşe İşbilen'in 15-18. yüzyıllarda Osmanlı ordu teşkilatı ve yapılan seferlerin etkilerini ele aldıkları bildirileri ile başladı. Yrd. Doç. Dr. Özlem Kumrular Avrupa'nın 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı'nın başarısını kaynaklara dayanarak incelemeye başlamasına değinerek İspanya kaynakları üzerinden Osmanlı Türk ordusunun özelliklerini aktardı. Kazuaki Sawai, 16. yüzyılın sonunda Kore'ye karşı kazanılan Japon zaferinden ve bu esnada kullanılan Osmanlı tüfeklerinin özelliklerinden bahsederken; Arş. Gör. Özgür Kolçak da askeri devrimde etkili olan silahlar ve savaş tarzları hakkında bilgi verdi.

Başkanlığını Prof. Dr. Fahameddin Başar'ın yaptığı III. Oturum, Yrd. Doç. Dr. Meryem Gürbüz'ün genel olarak Resm-i Geçit'in Türk devletlerindeki önemine değindiği bildirisi ile başladı. Ardından Prof. Dr. Ali İhsan Gencer, buharlı gemilerin donarılmaya girmesi ile meydana gelen mûset ve menfi gelişmeler üzerinde durdu. Yrd. Doç. Dr. Şamil Mutlu, Yeniçeri isyanları ve Yeniçeri ocağının lağvedilmesine sebep olan hadiseleri detaylı olarak ele aldı. Oturum Babür devletinin ordu yapısının Türk ordusunun bir uzantısı olduğuna dair görüşleri aktaran Prof. Dr. Azmi Özcan'ın bildirisi ile sona erdi.

Sempozyumun son oturumu Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'in başkanlığında yapıldı. Dr. Erol Cihangir'in İttihad ve Terakki'nin ordu ve siyaset üzerindeki etkisi üzerindeki konuşması ile başlayan oturum Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu ve Batı cephelerinin Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan işbirliğine şahit olduklarını belirten Arş. Gör. Mehmet Bora Perinçek ile devam etti. Oturum, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ordunun siyasete bulaşmaması hususunda o dönemde alınan önlemleri ve çıkarılan yasaları anlatan Prof. Dr. Cezmi Eraslan'ın ve ardından savaşlaştırmaya özelleşmesi ve modern orduların değişimi konulu bildiriyi sunan Yrd. Doç. Dr. Haldun Yalçınkaya'nın konuşmaları ile sona erdi.

Sempozyum bu oturumun ardından yapılan değerlendirme konuşmaları ile kapandı.

Bilim Okulu'nda bilim söyleşileri devam ediyor

Bilim Merkezi Bilim Okulu Projesi son hızla devam ediyor. Türkiye Bilim Merkezleri Vakfı'nın bir kuruluşu olan Şişli Belediyesi Bilim Merkezi'nde gerçekleştirilen projenin en önemli aktivitelerinden biri katılımcılarla bilim insanlarını bir araya getirmeyi hedefleyen "Bilim Söyleşileri".

Bilim Söyleşileri bölümünün son dönem konuklarından biri Prof. Dr. Vural Altın'dı. Lisans, master ve doktorasını Berkeley'de bitiren Altın, Boğaziçi Üniversitesi Nükleer Mühendislik Anabilim Dalı'ndan emekli bir öğretim üyesi. Çalışmalarını enerji konusu üzerine yoğunlaştıran Prof. Dr. Vural Altın, katılımcılara da enerji hakkında genel bilgiler verdi. Özellikle nükleer enerji hakkında sorulan soruları yanıtlayan Altın, katılımcılar tarafından büyük bir dikkatle takip edildi. Çağımızın en önemli konuları arasında yer alan enerjinin, 7-13 yaş arası çocuklar tarafından da bu kadar ilgi görmesi şaşırtıcıydı.

Bilim ve Ütopya dergisi Genel Yayın Yönetmeni Erdem Ergen çocuklarla "Ütopya Atölyesi"nde bulundu. Katılımcılara öncelikle Ütopya'nın tanımını yapan Ergen, daha sonra tüm katılımcıların ütopyalarını öğrendi. Ütopyalarını resme döken çocuklar, hayallerini çizgilerle anlattılar. Bilim ve bilimsel düşünce konularında da çocuklarla sohbet eden Ergen, genç beyinlerin sınırsız hayallerine ışık tuttu.

Bilim Söyleşileri bölümünün bir sonraki hafta konuğu İstanbul Üniversitesi Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Saffettin Yıldırım ve İstanbul Üniversitesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Nihat Çimen'di. Çocuklarla yaşamımızın içinde kullandığımız basit fizik ve kimya olaylarını tartışan ikili büyük ilgiyle karşılandı. Çocuklar için Kimya Tiyatrosu gibi konularda da çalışan Yıldırım ve Çimen zaman zaman tiyatral bir dille katılımcılara ulaştılar.

Bilim Merkezi Bilim Okulu kapsamında bilim söyleşileri devam edecek...

Bilim Merkezi, Bilim Okulu'na burslu öğrenci kabulü

Şişli Belediyesi Bilim Merkezi'nin düzenlediği Bilim Okulu Projesi kapsamında 7-13 yaş arası çocuklara yönelik olarak burslu öğrenci kabulü devam ediyor. Bilim Merkezi Bilim Okulu'nda öğrencilere; genetik, elektronik, maket, fizik, kimya, biyoloji, uzay, matematik gibi bilim dalları temel hatları ile interaktif ve eğlenceli bir şekilde öğretilmekte ve çocuklara bilim sevgi ve ilgisi aşılanmaya çalışıyor. Programı daha faydalı ve verimli yapmak amacıyla Resim&Heykel, Fotoğrafçılık, Pantomim gibi sanat dallarında da atölyeler verilmekte, ayrıca çocuk tiyatrosu, sıvı azot deney gösterisi, belgesel ve çocuk filmleri gösterimleri, bilim söyleşileri gibi aktivitelere de yer veriliyor. Bilim Okulu'nda atölyeler geziler ile destekleniyor, böylece öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmeleri ve keyifli zaman geçirmeleri sağlanıyor. Buna örnek olarak Arkeoloji Atölyesi'nin Arkeoloji Müzesi'nde, Genetik Atölyesi'nin Genetik Laboratuvarı'nda yapılması gösterilebilir. Bilim Okulu'nun programı hafta içi her gün 10:00-17:00 saatleri arasında gerçekleştiriliyor.

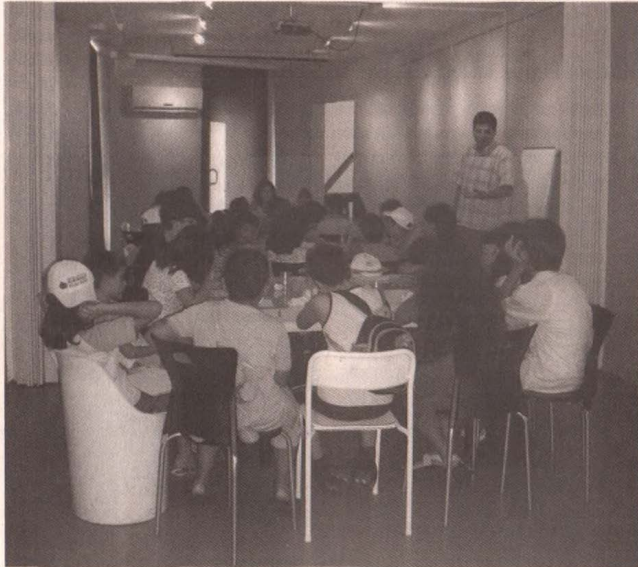
Bilim Merkezi Bilim Okulu Projesi TÜBİTAK tarafından desteklenmektedir. Bilim Okulu bu sene 27 Ağustos - 7 Eylül, 3 Eylül - 14 Eylül tarihleri arasında yapılacak 2'şer haftalık 2 dönemine burslu öğrenci alacaktır. Maddi imkanları kısıtlı öğrencilerin kapsayan bu program bursu için Bilim Merkezi ile iletişime geçebilirsiniz.

Yer: Şişli Belediyesi Bilim Merkezi
Öğretmen Haşim Çeken Cad. (Polat Tower Yanı) Fulya/ İstanbul

Tel: 0212 266 00 46

Faks: 0212 266 00 46/ 134

e-posta: www.bilimmerkezi.org.tr
info@bilimmerkezi.org.tr

Bilim ve Ütopya Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Erdem Ergen önce çocukların ütopyalarını öğrendi. Sonra da hayallerini çizmelerini istedi.

Bilim Tarihinde Bu Ay

Penisilin

“Bazı insanlar gerek benim, gerekse diğerlerinin insanlığın ıstıraplarıyla ilgilendiğimiz için penisilin üzerinde çalıştığımızı düşünüyorlar; oysa ben, ıstırap içindeki insanlığın aklımızın kenarından bile geçtiğini sanmıyorum, yaptığımız ilginç bir bilimsel egzersizdi, o kadar.” (1) Penisilin keşfedilmesinde rol almış başat bilim adamlarından biri olan Profesör Howard Florey'e (1898-1968) ait olan bu sözler, bilimsel merakın bilime yaptığı katkıyı gözler önüne sermektedir. Gerçekten de tek mil bilim insanları hayatları boyunca merak etmiş, araştırmış ve gösterdikleri çaba ve uğraşmadan zevk almışlardır. Kimi zaman tesadüflerin büyük buluşlara omuz verdiği görülmüşse de, mazesinde terli gömlek birkirtmeyenlerin bu tesadüflerden nasiplendikleri pek de vuku bulmamıştır. *Bilim Tarihinde Bu Ay* köşesinin bu ayki konusu penisilin keşfedilmesi; konukları ise değerli bilim adamları İskoç bakteriyolog Sir Alexander Fleming (1881-1955), Avustralyalı patalog Sir Howard Florey ve Alman biyokimyacı Sir Ernst Chain'dir (1906-1979).

Alexander Fleming

Çekingen ve iletişim beceresi düşük olmasına rağmen çevresinde saygı uyandıran bir kişi olan Fleming'in penisilin keşif hikâyesi son derece ilginçtir. Tatil dönüşünde, yolculuk öncesi yeniden inceleyebilmek için üstüste koyduğu bakteri kültürü kaplarına bir arkadaşıyla beraber göz atan Fleming, kaplardan birinde, stafilokok (bir cins mikrop) kolonisinin aç ilerisinde tüylü bir mantarimsi küf parçacığı görür. Besiyerinin öteki bölgelerinde çok sayıda bulunmasına rağmen, küfün içerisinde stafilokoka rastlamayan Fleming, bu ilginç durumu bölümdaki diğer bilimadamlarıyla paylaşır fakat beklediği ilgiyi göremez. Araştırmalarına devam eden Fleming, maddeye Penicillium mantarının bir küf olduğu için penisilin adını verir.

Penisilin bazı hastalık yapan bak-

Alexander Fleming.

terilere zararı dokunmasına rağmen, insanlara, tavşan ve farelere zararlı etkileri görülmez. Çalışma arkadaşları penisilin kendi enfeksiyonlarını tedavi etmek için denerler. Çarpıcı sonuçlar elde edilmemesine rağmen kimse zarar görmez. Fleming, kültürlerinde istemediği bakterileri devre dışı bırakmak için penisilin kullanmaya devam eder. Keşfi de bilim dünyasının sadece bu cephesinde ilgi görür. Belki de bu sebepten, bakterilere zarar verdiği apaçık ortada olmasına rağmen, bakteri kaynaklı hayvan hastalıklarını gözlemleyeceği tek bir deney bile yapmaz. İnsanlık, bu müthiş keşfin faydalarından yararlanmak için on yılı aşkın bir süre bekleyecektir..

Howard Florey ve Ernst Chain

Alexander Fleming, penisilin bulmadan önce 1922 yılında burnundan akan sümüşün bakteri yetiştirdiği kaba damlamasıyla bakterileri parçalayan bir proteini olan lizozimi bulmuştu. Lizozim hakkında araştırma yapmayı düşünen Florey, çalışmasını Chain'le beraber yürütmeye karar verir. Penisilin'i inceleme düşünceleri ise araştırmalarının boyutlarını genişletme isteklerinin peşi sıra belirir. Araştırmaları derinleştikçe penisilin etkinliği gözler önüne serilir. Rockteller Vakfı'ndan gördüğü destekle çalışmalarına devam eden ikili hayvanlarla deney yapmaya karar verir. Sekiz fareye şırınga edilen öldürücü dozdaki bakteriler, penisilin iğnesi yapılan dördüne etki etmez. Florey durumu şöyle değerlendirir: "Bu bir mucize." (2)

Soru işaretleri, penisilin insanlarda kullanılıp kullanılamaması konusuna ge-

lip dayanır. İnsan tedavisi için büyük miktarlarda penisilin ihtiyacı duyan ikiliye ilaç şirketleri şaşırtıcı bir şekilde destek olmaz. Florey kendi laboratuvarında üretme geçer. Ve nihayet penisilin gerçekten insanlardaki bakteri enfeksiyonlarını geçirdiği kanıtlanır.

Penicilinin sırrı

Yüzeylerinde onları hasarlara karşı koruyan hücre duvarlarına sahip olan bakteriler, penisilin bu savunma gücünün oluşumunu engellemesi ve hasarlara açık hale getirmesi sonucu ölürler. İnsanların ve hayvanların hücrelerinde ise bu hücre duvarları bulunmamaktadır. İşte penisilin insan ve hayvan hücrelerine dokunmayış, bakterileri ise öldürmesinin ardında yatan sır buradadır. Bakterileri öldüren ilaçların insanlara da zararlı olacağı şeklindeki yaygın görüş ise penisilin ve çeşitli antibiyotiklerin devreye girmesiyle ortadan kalkmıştır.

Hacı Bektaş Veli

Geride bıraktığımız ay, adına düzenlenen şenlikler vasıtasıyla saygıyla andığımız Hacı Bektaş Veli'yi bu güzel dörtlüğü ile bir kez daha hatırlıyor ve yazımızı da son noktayı koyuyoruz.

Hararet nardadır, sacda değildir

Keramet başdadır, taçta değildir

Her ne ararsan kendinde ara

Kudüs'te, Mekke'de, Hac'da değildir

DİPNOTLAR

1) Ashall, Frank, *Olağan Üstü Buluşlar*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Şubat 2006.

2) Ashall, Frank, *Olağan Üstü Buluşlar*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Şubat 2006.

KAYNAKÇA

1) Assimov, Isaac, "Bilim ve Buluşlar Tanhı", İmge Kitabevi, 2006.

2) Ashall, Frank, *Olağan Üstü Buluşlar*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Şubat 2006.

3) Ronan, Kolin A., *Bilim Tanhı, Dünya Kültürlerinde Bilimin Tanhı ve Gelişmesi*, Tübitak Yayınları Akademi Dizisi, Haziran 2005.

4) *Bilim Tanhine Giriş*, Nobel Yayın Dağıtım.

5) Sagan, Karl, *Karanlık Dünyada Bilimin Mum Işığ*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Mart 2006.

Bilim ve Teknoloji Güncesi

Fok balıkları okyanuslardan yeni bilgiler topluyor

Uluslararası bir bilim adamı grubunun oluşturduğu yeni bir teknik, Atlantik Okyanusu'ndaki ısı değişimleri ve akıntı bilgilerinin gerçek zamanlı olarak elde edilmesine yardımcı oluyor.

Daha önceleri bölge sularından bilgi toplamının, özellikle kış mevsiminde ısı verilerini toplamının büyük zorlukları vardı. Bu çalışmalar yüksek maliyetliydi fakat büyük buzlarla kaplı sulara gemi göndermenin imkânsız olduğu bölgelerde yapılması gereken işlerdi. Bir gemi okyanusun ancak ufak bir kısmını tarayabiliyordu. Şimdi ise foklardan oluşan ufak bir deniz filosu henüz hiçbir geminin gitmediği yerlerden bilgiler topluyor. Hem de masrafsız.

Araştırma University of St. Andrews, University of Tasmania, University of California ve Fransa'daki Centre National de la Recherche Scientifique gibi kurumlarca yürütülüyor.

Çalışmaların iki yıllık bölümünde Antarktik bölgesinin 4 farklı noktasından (South Georgia, Kerguelen Adaları, Macquarie Adası ve Livingston Adası) 85 fok balığı işaretlendi. Göç eden bu foklar kış maceraları sırasında sürekli yi-

yecek arayarak Antarktiğin etrafını boydan boya dolaştılar ve bu kıta sahanlığında 600 metre derinliğe kadar günde 60'dan fazla dalış yaptılar.

Her dalışta sensörler hayvanların yeri, derinliği, okyanus sıcaklığı ve tuzluluk oranı ile ilgili bilgiler topladı. Toplanan tüm veriler fokların nefes almak için su üstüne çıktıklarında uydu üzerinden Amerika'daki NODC (Ulusal Okyanusbilim Veri Merkezi) ve Fransa'daki Coriolis merkezince toplandı. Bu merkezlerde bu şekilde elde edilen veriler okyanusbilimcilerce yayımlanıp, bölgesel değişiklikleri işaretlenip, iklimsel modeller olarak test ediliyor.

Yolculuğunu tamamlayıp evine dönen fokların deri değiştirirken kafalarınındaki aksesuarın da deriyle sıyrılıp gittiği fark edildi.

[Technology Review, 7 Ağustos 2007]

Çev: Hidayet Metin

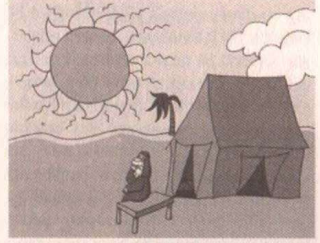
Yeniden kavurucu bir on yıla daha hazırlanın

Önümüzdeki on yıl içinde küresel iklimin nasıl değişeceğini gözlemleyen araştırmacılar sıcaklık kayıtlarının gelecek beş yıl boyunca allak bullak olacağını söylüyorlar.

Bu tahmin, tipik olarak birkaç gün ileriye bakan hava tahmincileriyle yüzyıllık izdüşümler üreten iklim modelleyicilerin kullandığı yaklaşımları birleştiren yenilikçi bir teknikle yapılıyor. Bunun sonucunda, 2015'e kadar iklim tahmini üretebilen bir model ortaya çıkmaktadır.

Ortalama küresel sıcaklıklar göreceli olarak son yıllarda düz bir seyir izlese de, söz ettiğimiz modele göre bu sıcaklıklar gelecek yıl tekrar yükselmeye başlayacak. 2009 ve 2015 yılları arasındaki dönemin en azından yarısında sıcaklıklar şu anda kayıtlı olan en sıcak yılı geçecek. 2015'ten itibaren küresel sıcaklıklar son otuz yılın ortalama değerinin 0.5°C derece üstüne çıkacak.

Bugün okyanusta faaliyette gösteren 3 bin civarında aygıttan oluşan bir şebeke, 1999'da yerkürenin etrafına yerleştirilmiştir. Argo mantarı olarak bilinen bu aygıtlar okyanusun sıcaklığı ve tuzluluk

Küresel ısınma önümüzdeki yıllarda da büyük bir artış gösterecek.

miktariyla –küresel iklim modellerini belirlemede kritik öneme sahip etkenler– ilgili veriler sağlamaktadır.

İngiltere, Exeter'deki Hadley İklim Tahmin ve Araştırma Merkezi'nde meslektaşlarıyla tahminler geliştiren iklim modelleyicisi Doug Smith, Argo'nun sağladığı sonuçlardan yararlanarak dünya-daki okyanuslara ilişkin doğru bir model geliştirebildi. Böylesi bir veriye ulaşılma-sızın gerçekleştirilen, geleneksel modeller mevcut iklimin ince detaylarını yok saymışlardı. Bu modellerin yaptığı tahminler sadece gelecekteki on yıllık dönemler için güvenilirli.

[New Scientist, 9 Ağustos 2007]

Çev: Cem İsmail Savaş

Küresel ısınmanın net bir resmi

Küresel ısınmanın tanınmış sembollerinden birisi devasa buzulların erime hızı. Grönland ve Antarktika'daki erimenin hızını –ve dolayısıyla deniz seviyelerinin ne kadar hızlı yükseleceğini– ölçme çabaları, dünyanın kabuğunun "buzul sonrası geri tepmesi" olarak adlandırılan bir olgu nedeniyle karmaşılaşıyor. Kabuk binlerce yıllık buzul yükünden kurtulduğunda bir nebze kayarak yer değiştiriyor ve eğiliyor.

Uluslararası bir ekibe ait bilim adamları, bu etkinin ölçümlerde neden olduğu sapmayı düzeltme amacıyla ilk kez kapsamlı bir girişimle, bu yaz Grönland'ı hızla dolaşarak sahil yakınındaki kayalarla 24 sabit GPS istasyonu yerleştiriyorlar ve onları çetin kış şartlarında ayakta tutacak güneş panelleri ve büyük pillerle donatıyorlar.

İstasyonlar dünyanın kabuğunun ya-

Yolculuğunu tamamlayıp evine dönen fokların deri değiştirirken kafalarındaki aksesuarın da deriyle sıyrılıp gittiği fark edildi.

tay ve düşey değişimlerini milimetre ölçeğinde bir hassasiyetle tespit edebiliyor. Önemli bir başka özellikleri de bulgularını sürekli olarak bilimcilere iletebilmeleri. İstasyonların gönderdiği veriler yükselti değişimleri, buzul akış oranları ve büyük buzulların toplam kütlesi gibi başka verileri izleyen diğer sensörlerin buzul erimesi ölçümlerini çok daha hassas yapabilmelerini sağlayacak. Uluslararası ekip, yılın geri kalanında proje çerçevesinde Antarktika'da 16 istasyon kurmayı planlıyor.

İstasyonlar aynı zamanda NASA'nın GRACE adlı uydusu projesini tamamlama konusunda da önemli katkı sağlayacaklar. GRACE uyduları 30 günde bir yerçekimi değerlerindeki değişimlerden çıkarttıkları neticeler doğrultusunda buzul kütlelerinin ölçümlerini yapıyor. GRACE projesi bilimcilerin buzul değişimlerini anlamalarını kolaylaştırmış olsa bile, yine de buzulların tam olarak hangi bölgelerinin kütle kaybetmekte olduğunu tespit edemiyor ve buzul sonrası geri tepme etkisinin yarattığı sapmayı düzeltemiyor.

Grönland ve Antarktika'nın buzulları, tamamı eridiği takdirde deniz seviyelerini 70 metre yükseltecek kadar buz içeriyor ve son yıllarda buz erimesinin hızlanmakta olduğu yönündeki kanıtlar gitikçe artıyor. Sabit GPS istasyonlarının sağladığı yeni veriler, araştırmacıların bu alandaki ölçümlerinin hassasiyetini artırmasına yardımcı olacak.

[Technology Review, 9 Ağustos 2007]

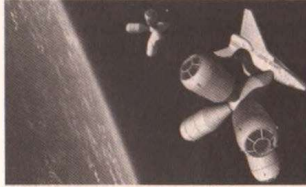
Çev: Murat Güneş

İstasyonlar dünyanın kabuğunun yata ve düşey değişimlerini milimetre ölçeğinde bir hassasiyetle tespit edebiliyor.

Beni aya uçur: Uzay otelinin açılışı 2012'de

Uzayda kalmak için tasarlanmış ilk otel olan "Galactic Suite" in 2012'de ziyaretçilere kapısını açması ve gelenlere dünyanın çevresini 80 dakikada dolaştıran bir tur etkinliği sunması bekleniyor.

Uzayda kalmak için tasarlanmış ilk otel olan "Galactic Suite" in 2012'de ziyaretçilere kapısını açıyor.

Otelin Barselona merkezli mimarları, "Galactic Suite" in üç günlük konaklama için 4 milyon dolar gibi bir fiyatla galaksidaki en pahalı otel olacağını söylüyorlar. Bu süre içinde, konuklar güneşin doğuşunu günde 15 kez izleyecekler ve odalarında Örmcek Adam gibi kendilerini duvarlara yapıştırarak dolaşmak için Velcro elbiseler giyecekler.

Şirket yöneticisi Xavier Claramunt, üç yataklı odalı butik otelin, bitişik ve fasulye tohumunu andıran yapısıyla bir molekül modelini andıracağını; bu yapı tarzının seçilme nedenininse her tohum odanın bir roketin içine sığarak uzaya gönderilebilmesinin sağlanabileceği olduğunu söyledi.

Claramunt, insanlarda uzaya gitmeye ilgili yerleşmiş bir korku olduğunu ve bu yüzden mekik roketinin konukların ziyareti esnasında dünyaya rahatça geri dönebileceklerini bilmeleri için otele bağlı kalacağını söylüyor.

İklim değişikliği konusunda kaygıların arttığı bu dönemde, Galactic Suite'in bir seferde sadece altı yolcu taşımak için uzaya roket göndermenin yaratacağı kirliliği en aza indirme konusunda bir planı yok. Claramunt, dünyayı uzaydan görmenin insanlarda yaratacağı etkinin gezegenimize değer verme ve onu koruma yönünde bir dürtü yaratacağını umduğunu söylüyor.

[Scientific American, 10 Ağustos 2007]

Çev: Güneş Öztürk

Alevli kaya hayatın uzaydan gelip gelmediğini test edecek

Dünya atmosferine yanarak girecek şekilde programlanmış roketle bağlı bir kaya, uzaya gönderilecek. Kaya deneyi Avrupa uzay ajansının Foton M3 görevi olarak adlandırıldığı 35 deneyden biri ve 14 Eylül'de Kazakistan'daki baikonur uzay üssünde başlatılacak.

Bazı bilim adamları güneş sisteminde hayatın bir gezegenden ya da Ay'dan dışarıya asteroit çarpmaları ile yayılmış olabileceğini söylüyor.

İlk biçimlendirilen kaya bir uzay aracının içinde muhafaza edilerek fırlatılacak ve araç yeryüzünden 8 km yükseldikten sonra kayayı serbest bırakıp kayanın atmosfere geri dönmesini (düşmesini) sağlayacak.

Araştırmacıların görmek istedikleri şey atmosfere geri dönüşüm sürecinin, kayanın moleküllerini nasıl etkilediği ve canlı şeyleri ne derecede çürüttüğü gibi soruların cevapları.

Parnell'in söylediğine göre kayanın dış parçalarının daha fazla yok olması ve özelliğini kaybetmesi mümkün. Buna kıyasla kayanın iç kısımları daha iyi korunuyor olması ve daha az deforme olması da mümkün.

Yine Parnell'in sözlerine göre hücre duvarından türemiş steran ve hopenlar meteorlardaki eski yaşamların muhtemel imzası olarak özellikle umut veriyor. Çünkü DNA'nın aksine milyon ve milyar yıllarca dayanabilecek kadar daha dayanıklı ve kalıcılar.

1996'da birçok bilim adamının itirazına rağmen bilim adamları Mars kaya örneklerinde fosilleşmiş işaretler bulunduğunu söylemişlerdi.

De Vera başka bir Foton M3 projesi olan Stone isimli deneyde, meteorlarla taşınan canlı hayatın doğurganlığını inceliyor. Bu çalışma Liken kolonisinin yaşadığı bir kayanın atmosfere girme sıcaklığına geldiğinde likenlerin hayatta kalıp kalamayacağını ortaya çıkaracak.

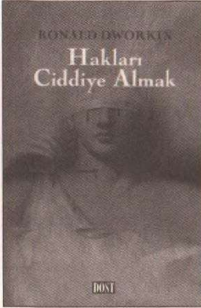
[New Scientist, 13 Ağustos 2007]

Çev: Hidayet Metin

Kitap Kurdu

Hakları Ciddiye Almak

Ronald Dworkin

Hukuk nedir? Hukuk ne işe yarar? Daha önce verilmiş hükümlerin emsal teşkil etmediği yeni davalarda yargıçlar nasıl karar vermelidir? Tanınmış ve saygın bir hukuk felsefecisi olan Ronald Dworkin bu sorular etrafında örüyor tartışmasını. Özellikle H. L. A. Hart'ın savunduğu pozitivist yaklaşımı eleştiren Dworkin, John Rawls'un adalet kuramını da baştan başa kat eden bir argümanla çalışmasını destekliyor. Sadece sivil itaatsizlikle ilgili teorik sorunlara yanıt vermeyi amaçlamayan, bunu yurttaşlar ve resmi yetkililer için bir tür "modus operandi" olarak gören bir düşünür Dworkin, Ronald Dworkin'in hukuk kuramı ve bireysel haklara ilişkin moral kavramlaştırmaları, alanın başat tartışmalarını bugün de etkilemeyi ve biçimlendirmeyi sürdürüyor.

Kitabın bölümleri, hukukun ne olduğu ve kimin, ne zaman ona itaat etmesi gerektiği konusunda büyük siyasi tartışmaların olduğu bir dönemde, ayrı ayrı yazılmıştır.

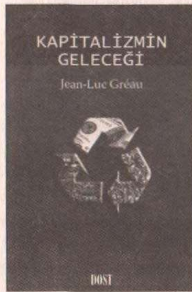
Dost Kitabevi Yayınları, Haziran 2007, Ankara, 432 sayfa.

Kapitalizmin Geleceği

Jean-Luc Greau

Kapitalizm dünya çapında bir entegrasyon düşü kurarken bir taraftan patlak veren eşi görülmemiş skandallar, bir taraftan da bu uke- nin sadece uluslararası para piyasalarıyla sınırlı bir tahakküm rejimi- ne evrilmesi, insanoğlunu tarihsel bir sınır deneyiminin eşiğine getirdi. Tüm kurucu prensiplerinin tersi yönde işleyen kapitalizm, yağmaladığı yardım fonlarından finanse ettiği köktenci eğilimlere dek dünya çapında yaşanan altüst oluşun her veçhesinde karşımıza çıkıyor. Tüm bu çıksızlıkları ayrıntılarıyla gözler önüne seren Greau, büyük bölgesel pazarların yaratılması, işverenlerle çalışanlar arasında efektif bir yardımlaşmayı öngören sözleşmesel düzenlemeler ve varlık sebebini yitiren borsaların tümüyle işlevsizleştirilmesi gibi savlarla bu anomaliyi ortadan kaldıracak bir çerçeve öneriyor. Kapitalizmin yirmi birinci yüzyıldaki akıbetini irdeleyen, teknik olduğu kadar toplumsal ve özgeci bir soruşturma.

Dost Kitabevi Yayınları, Temmuz 2007, Ankara, 232 sayfa.

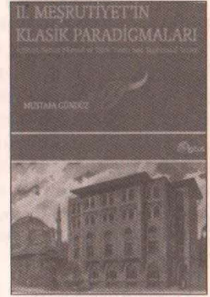
II. Meşrutiyet'in Klasik Paradigmaları

İçtihad, Sebilü'r-Reşad, Türk Yurdu'nda Toplumsal Tezler
Mustafa Gündüz

1908'deki devrim sadece siyasi alanda değil, toplumun bütün katmanlarında etkili olan bir değişim meydana getirmiştir. 33 yıllık II. Abdülhamit iktidarı kendi içindeki modernleşme ve gelenekselcilik mücadelesine sonunda modernleşme adına yenik düşmüştür. Bu ortamda daha önce söylen(e)meyenler, konuşul(a)mayanlar, tartışıl(a)mayanlar yazılmaya, basılmaya ve kamuoyunda teşhira başlanmıştır... Tanzimat yıllarında oluşmaya başlayan Batıcı, Türkçü, İslamcı paradigmalara, kültürel ve bilimsel mirasını işleyerek, en yüksek düzeyini II. Meşrutiyet döneminde oluşturmuştur. Bu paradigmalardan en yüksek düzeyde sözcülüğünü yapan basın ürünlerinin başında İçtihad, Sebilü'r-Reşad ve Türk Yurdu dergileri gelmiştir.

Mustafa Gündüz kapsamlı araştırmasında bu üç dergiyi "Toplum, Toplumsal Sorunlar ve Toplumsal Değişime Bakışları", "eğitim", "kadın", ve "dil" başlıkları altında karşılaştırmakta ve kritik etmektedir.

Lotus Yayınevi, Nisan 2007, 614 sayfa.

Felsefenin Işığında Tartışmalar
Hasan Haluk Erdem

Bu kitapta yer alan yazılar çeşitli yerlerde daha önce yayımlanmış ve ilk olarak burada yayımlanan çalışmalardan oluşmaktadır. Kitapta Vedat Günyol'dan Hasan Ali Yücel'e, Arnold Toynbee'den Bertrand Russell'a, Erich Fromm'a kadar pek çok düşünürün temel problemleri yer almakla birlikte, Türkiye'de felsefe, felsefe-eğitim ilişkisi, 20. yüzyılın düşüncesinde toplum sorunu ve Dünya Felsefe Günü'nün önemi gibi konulara da yer verilmektedir.

Kitaptaki yazılar felsefe ışığında gerçekleştirilen tartışmaların zenginliğini ve bu zenginliğin insanın gerek düşünme gerek doğru eyleme olanağına sağladığı yaşamsal katkıyı gündeme getirmektedir.

Arma-1 Yayınları, Mayıs 2007, 240 sayfa.

Hitler'in Barışı

Philipp Kerr

Philipp Kerr'in bilimkurgu romanı Izgara'yı okuduğumda heyecanlanmıştım. Yazar akıllı bir binanın bilinç kazanıp insanlar üzerinde nasıl yıkıcı olduğunu güzel bir şekilde anlatıyordu. Ama insan bedeni üzerindeki teknolojinin yıkıcılığını gösteren Kerr nedense aynı teknolojinin (o yıkıcı teknolojileri icad eden kim acaba?) insan ruhu üzerindeki yıkıcılığını göstermekten kaçınıyordu. Philipp Kerr, Batı'nın 1973-2001 yılları arasında hem kendi coğrafyasını hem de dünyanın geri kalanını nasıl dönüştürdüğünün bilincindeydi ve biraz da bu perspektife sahip müşterileri için yazıyordu. Bu kanım Kerr'in Doğan Kitap'tan çıkan ve onu asıl ününe kavuşturan Berlin Noir serisinden *Hitler'in Barışı* romanını okuyunca iyice pekişti.

Hitler'in Barışı'nda, Stalingrad ve El Alameyn yenilgilerinden sonra 1943 yılında, Nazi Almanyasının ABD ve Sovyetler Birliği ile yaptığı yazar tarafından farzedilen gizli barış görüşmelerine tanık oluyoruz. Philipp Kerr'in Nazi savaş çetesi hem rasyonel hem de alabildiğine kötü olarak resmetmesi son derece yerinde. Faşizmde kimsenin can güvenliği nin olmadığı açık: Herkes Hitler ve ekibinden korkuyor Hitler ise suikaste uğramaktan veya bir darbeden korkuyor. Şu anda neo-conlar eliyle iyice faşizan olan ABD'de olduğu gibi Nazi Almanyası'nda da bülümüne bir rekabet ve kitlesel bir paranoya hakim. Fakat Kerr iş Nazileri değil Stalin'i ve Sovyet Rusya'yı anlatmaya gelince gerçekleri alabildiğine çarpıtıyor. Aslında Kerr, Hannah Arendt'in felsefede "icad ettiği" sosyalizm-Stalinizm=Nazizm eşitliğini edebiyatta uyguluyor. Komünist Partisi ve Stalin'in, Nazi Partisi ve Hitler'den hiçbir farkı yok Kerr'e göre. Hitler Yahudiler üzerinde soykırım uyguluyor ama Ruslar da Polonyalıları ve Alman savaş esirlerini katlediyor. Bunun dışında güya Stalin'in hep zil zurna sarhoş gezdiğine ve yazarın Komünist Partisi üyelerine bel-den aşağı vuruşlarına şahit oluyoruz. Kısacası Kerr bir "Batılı" olduğunu iyice gösteriyor.

Bir de Kerr ABD ve Nazi Almanyası yönetiminde tekellerin hiçbir söz hakkı yokmuş gibi yazıyor. Sanki Nazi Almanyası Krupp'tan Amerika da General Motors'dan bağımsız barış görüşmeleri yürütebilmiş gibi. Kısacası Kerr Sovyetleri kötülerken tekelleri gizlice aklıyor.

Kerr'in iyi bir üslubu olduğu ortada. Ama Kerr, Arendt'in daha önce keşfettiği sosyalizm=Stalinizm=Nazizm eşitliğine

sıkı sıkı sarılıyor. Yazarın kendisi ise bir pasif nihilist. Pasif nihilizm ise neo-liberalizmden bir önceki duraktır. Kerr'in romanında da bu görüldüğü: Stalin yerden yere vurulup adeta Hitler'le eşitlenirken, Roosevelt ve özellikle Churchill alabildiğine yüceltiliyor. Zaten Batı emperyalizminin önünde üç düşman var: 1) sosyalizm, 2) ulusalcılık, 3) İslam fundamentalizmi. Kerr de sosyalizme saldırarak Batı tarafından ünlü yapılıyor. Hamamın namusunu kurtarmak için de Nazizme de saldırıyor. Benzeri taktikleri Kundera, Rushdie, Pamuk ve diğer ünlü yazarlarda da görüyoruz. Kısacası günümüzün neo-liberal edebiyatçıları Batı'nın tekeldi burjuvazisinin egemenliğini meşrulaştırarak ün ve para gibi rantlar elde ediyorlar. Bu entelektüel kesiminin uzantılarını başta medya ve üniversiteler olmak üzere pek çok kurumda görmek mümkün.

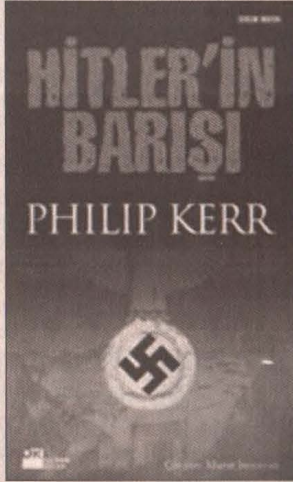
Belki Kerr için söylenebilecek en iyi şey iyi bir üslubu olduğu ve Nazi Almanyası'nı tüm romantik karanlıkçılığından soyutlayıp çığ bir gerçekçilikle betimlemesi. Kısacası Kerr Nazileri romantizmden ve karanlık "ideallerden" bile yoksun, çıkar ve komplodüşkünü kendi kendini kapana kısırmış kişilikler olarak resmediyor. Ama bunun dışında Kerr bir sanatçı olarak sınıfta kalıyor. Kerr her şeyden önce bazı rakamları çarpıtıyor: Sovyetler Birliği Stalingrad'da 200 bin değil 91 bin Alman Askeri esir almıştı. Ve toplamda kamplarında Yahudi soykırımı 1943 sonları ve 1944 yılında değil 1942'de başlamıştı.

Şimdiye kadar yazdıklarımdan Kerr'in son derece politik ve önemli bir yazar olduğu anlaşılmasın. Kerr aslında gerilim, macera ve polisiye yazıyor ve tür edebiyatı yapıyor. Kitapta gerçek hayatta yaşamış karakterlerin çokluğu ve çeşitli politik metinler var ama yazarın son kertede bir Tolkien'den pek de farklı olmadığına şahit oluyoruz. Ayrıca Kerr felsefeci William Mayerd karakterlerini iyi silah kullanan, iyi kumar oynayan, güzel kadınlarla beraber olan ve bunalımlı dönemlerinde alkolle sığınan bir ajan olarak resmederek Mayer'i iyice James Bond'laştırıyor. Kısacası Kerr klişeleri aşmıyor.

Peki neden Kerr'i yazmayı seçtim. Philip Kerr'i Türk okuru yeni yeni tanısa da kendisi Batı'da ve dünyada çok ünlü bir yazar. Batı emperyalizmi nasıl Kundera'yı, Pamuk'u, Rushdie'yi pazarladıysa şimdi de Kerr'i dünyaya ve Türkiye'ye pazarlıyor. Ve Philip Kerr temelde anti komünist bir best-seller yazarından başka bir şey değil.

Doğan Kitap, Kasım 2006, 360 sayfa.

Tanıtım: Sinan Tamer

Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi Dünyasından

Bizans Kurşun
Mühürleri
Vera Bulgurlu

Vera Bulgurlu, Marmara Üniversitesi'nde görevli bir öğretim üyesi. Bizans kurşun mühürlerini doktora konusu olarak seçmiş. Çalışması Türkiye'de bu alanda bir ilk olmasıyla büyük önem taşıyor.

Bizans İmparatorluğu'nun devlet yapısı, saray, kilise, ordu teşkilatı vb. birçok kurumla ilgili önemli bilgiler taşıyan kurşun mühürlere yönelik bilim insanlarının ve koleksiyonerlerin ilgisi 19. yüzyılda başlar. Bugün çeşitli müze ve koleksiyonlarda 70 bin civarında Bizans kurşun mühürü olduğu tahmin ediliyor. Bunların çoğu İstanbul ve Anadolu'dan toplanmış. Vera Bulgurlu İstanbul'dan giden mühürlerin ilginç bulunuş öyküsünü şöyle anlatıyor: "XIX. yüzyıl boyunca İstanbul'da birçok yeni inşaat yapılmıştır. Beyazıt'ta Seraskerlik Makamı Binaları, Rumeli demiryolu hattının Büyük Saray ve Topkapı Sarayı arasında rastlayan bölümü, Ayasofya önünde... Darülfünun Binası gibi inşaatların temel hafriyatlarında değişik arkeolojik kalıntıların yanında kurşun mühürler de bulunmuştur. Özellikle Seraskerlik binalarının inşaatı sırasında 1864-1866 yıllarında Beyazıt'ta çok sayıda çıkan bu mühürler, araştırmacılara Bizans Dönemi'nde bazı önemli devlet dairelerinin ya da arşivlerinin bu çevrede olduğunu düşündürmüştür.... Bölgedeki bütün bu hafriyatların toprağı Marmara sahili boyunca denize dökülmüştür. Lodos estiğinde sahillerde, 'arayıcı' veya 'lodosçu' denilen kişiler bu mühürleri koleksiyoncular ve antikacılar için toplamışlardır".

Böylece toplanan Bizans kurşun mühürleriyle 19. yüzyıldan bu yana dünyanın çeşitli yerlerinde oluşan koleksiyonlardan biri de İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmaktadır. Vera Bulgurlu çalışmalarını müzenin sikke bölümünde mevcut 2000 civarındaki mühürden 332'si üzerinde yapmış. Her bir mühürün ayrıntılı katalog bilgileri ve fotoğraflarının yer aldığı çalışmada, dünyada ve Türkiye'de kurşun mühürlerin tarihçesi, bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmalar ve oluşturulan koleksiyonlar hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyor. Ayrıca mühürlerin üretim teknikleri, kullandıkları malzemeler, kullandıkları alanları, biçime ilişkin özellikler ve Bizans sanat tarihi içindeki yeri hakkında da okuyucuyu bilgilendiriliyor. Kitabın sonundaki Sözlükçe'de yer alan bilgiler, hem kurşun mühürler hem de Bizans yönetim sistemi üzerine zengin bilgiler sunuyor.

"Kurşun mühürler neredeyse bütün Bizans tarihi boyunca imparatorlardan din adamlarına, devlet memurlarından tüccarlara kadar farklı sınıflardan insanlar tarafından kullanılmıştır. Bu mühürler, üzerlerinde, kullandıkları dönemle ilgili her türlü bilgiyi yansıtır; Bizans İmparatorluğu'nun yönetim sistemi, bu

sistem içinde yer alan sınıflar ve bu sınıfları oluşturan meslek grupları..... İmparatorluğun sanat anlayışının değişik sınıflardan insanları tarafından nasıl kavrandığını anlamak için de yeni bir malzeme grubu oluşturulur" diyen Vera Bulgurlu, kitabını şu temennilerle bitiriyor:

"Kurşun mühürlerle ilgili çalışanların karşısına çıkan her farklı mühür, zengin içeriği ve bezemesiyle yeni bir araştırma konusuna kapılarını açacaktır. Bizans kurumlarının Osmanlı kurumlarına etkileri bugüne kadar fazlasıyla araştırılmamıştır. Bu konuda ilk akla gelen M. Fuad Köprülü ile Ahmet Emin Yalman'ın çalışmalarıdır. Ancak Bizans kurşun mühürlerine yansıyan devlet yönetiminin, Osmanlı yönetimi ile olan benzerlikleri ancak yapılacak yeni çalışmalar sonunda saptanabilir. Bu konu, genç bilim insanlarının araştırmalarını bekleyen engin bir alandır."

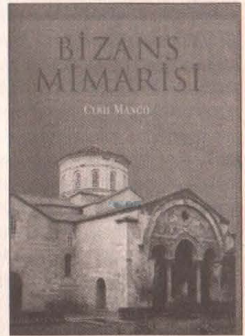
Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, VIII + 342 sayfa.

Bizans Mimarisi
Cyril Mango

İlk baskısı 1974 yılında İtalyanca olarak yayımlanan eser, aradan geçen süre içinde Bizans mimarisi konusunda daima temel başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Bizans mimarisinin ana özelliklerini hem malzeme, teknik ve mimarlar hem de Bizans sanatının on yüzyıl boyunca evrimini kapsayarak inceleyen yazar, kitabın Türkçe baskısına yazdığı önsözde şunları belirtiyor:

"Bizans mimarisi hiçbir modern devletin malı değildir' denilecek olursa, o zaman da 'sürekli değişen Bizans İmparatorluğu toprakları ile de sınırlı değildir' demek gerekir. Belki de onu, Bizans etkisi altına giren, ilk aşamada Ortodoks inancını benimseyen; Bulgaristan, Sırbistan, Rusya, Romanya ve Gürcistan gibi ülkelere gönderilen kültür paketi içinde yer alan bir mimari üslup olarak algılamak daha doğru olabilir.. Türk okurlar kendilerine, 'klasik' Osmanlı mimarisinin, yani İstanbul camii mimarisinin aslında 14. ve 15. yüzyıllardaki çağdaş Bizans eserlerine açık olan ama on yüzyıl boyunca Justinianus'un Ayasofya'sının meydan okumasına karşı duran bu mimarinin, Bizans'tan ne kadar ilham almış olduğunu sorabilir."

Yayınevi ve yayım tarihi bilgileri olmayan, büyük boy 360 sayfalık kitabın isteme adresi şöyle: bizansmimarisi@gmail.com

S a h a f

Türk halkını ve aydınlarını özellikle Marksizm bağlamında, derinlemesine bilgilendirmeye, yanlış algılamaların, sapmaların, kastlı saptırmaların, dayanaksız/olumsuz eleştirilerin önünü almaya kendini adanmış/havari' Kerim Sadî'nin bir kitapçıyla daha karşınızdayız!

Adı *Muhammed ve İslâmiyet*, 1948 yılında F.K. Matbaası tarafından basılmış. Fiyatı 50 kuruş!

Kitapçık "*Muhammed ve İslâmiyet* (Marx ve Engels'in mektuplarından) / *Felsefenin Sefâlet'inde materyalist tarih görüşünün düsturları / Almanya'da fikir hayatının bugünkü durumu: Meşhur simâlar*" başlıkları altında, yine ilginç savlar ortaya koymuş!

Ne ki, Muhammed ve İslâmiyet başlığı altındaki Marx ve Engels'in mektupları'nı çerçevesinde herhangi bir savı yok! Mektupları "1844'den 1883'e kadar Marx ve Engels arasında teati edilen mektupların sayısı 1569'a varmaktadır. Burada, C. Gürkan tarafından çevrilen, politik, ilmi ve tarihi büyük ehemmiyet taşıyan mektupların yalnız Muhammed ve İslâmiyete tealluk eden üç tanesiyle alakadar olunacaktır. Bu mektuplar, Muhammed tarafından yapılan din inkilâbının mahiyetine ışık saldı gibi, bizi "Doğu tarihi, niçin bir edyan tarihi olarak meydana çıkıyor?" sualiyle de karşılaştırmaktadır. Doğuda şahsî toprak mülkiyetinin bulunmayışı, siyasi ve dinî birçok neticeler doğurmuştur. Politika ve din tarihinde bütün Şark dünyasının anahtarı da bu istikamette aranmalıdır." sözleriyle, "Not" olarak sunmakla yetinmiş. Kuşkusuz, kitapçığın içerdiği diğer başlıklar altındaki savlar da, aydınlanma açısından okunmaya değer. Ne ki, biz de doğal olarak "*Muhammed ve İslâmiyete tealluk eden*" mektuplar üzerinde duracağız.

Mektuplar "*Muhammed'in yaptığı din inkilâbının mahiyeti - Doğu tarihi, niçin bir dinler tarihi gibi tezâhür ediyor? - Doğudaki hadiselerin esas şekli - Şark'ın ve Şark cenneti'nin anahtarını nedir?*" sorularını, Mukaddes Kitabı, Kur'an'ı, Se-yahatnâmeleri, döneme ışık tutan tarih

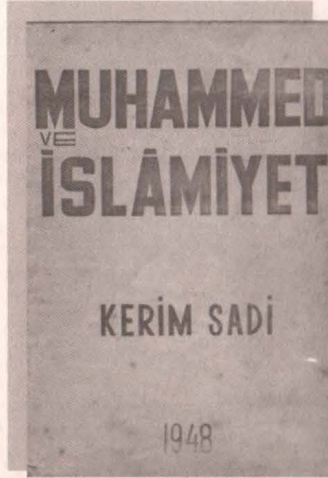
ve coğrafya kitaplarını Marksizm'in içerdiği, sağlam, yadsınmaz bir yol gösterici olan 'metod'la irdeleyip, cevaplamışlar. Bu ilginç mektupları ayrıntılı biçimde sunmak isterdik, amma, 'vuruş-sayımız' -maalesef- engelliyor! Bu yüzden, kimi özgün bölümleri aktarmakla yetineceğiz:

Engels'in Mayıs 1853'te Marx'a yazdığı mektupları: "*Sana bahsetmiş olduğum R. Charles Foster'in Arap kitâbeleri hakkındaki eseri dün okudum. Entere-san. İşte, eserin en iyi tarafları: 'Mukad-des Kitabın tekvin faslındaki Nuh, İbrahim ve saireye ait farazi şecere, o zamanki bedevî aşiretlerinin oldukça sahilî bir tâdâtıdır. Bedevî aşiretlerinin, zama-*

da Mısırlılar ve Âsuriler kadar medenî bir kavim oldukları anlaşıyor. Âbideleri bu hakikatin delilleridir. Din meselesine gelince, hâlâ, eski Arap milletine has geleneğin monoteizmin tesiri altında bulunan eski kitâbelerden anlaşıyor ki, Muhammed'in yarattığı din inkilâbı da hakikatte her dinî hareket gibi, eski dine, saf dine dönüş iddiasını taşıyan bir reaksi-yondan ibarettir. Şimdi, Yahudilerin mukaddes farz olunan kitaplarının netice itibariyle, Arap kabilelerine ait eski dinî ananelerin tescilinden başka bir şey olmadığını katî bir vuzuha görüyorum."

Marx'ın 2 Haziran 1853'te Engels'e yazdığı mektupları: Marx, Şark'ta şehirlerin neden "teassüs" edemediğini, Şark'ta 9 yıl doktorluk yapmış olan François Bernier'nin kitabından aktarıyor: "*Moğol Hakanı bir sefere çıktığında (ömeğin Keşmir'e) çoğunlukla suvarîlerin yer aldığı 400.000 kişilik ordunun iâşesi ve rahatı için gereken çadırların, mutfakların, sandıkların, eşyanın, hayvanların kullanımını temadi ettiren yüzlerce hizmetkârın, seyislerin yanı sıra; Hakanlığa bağlı, ordugâhlardan biraz daha mütekâmil olan beldelerin ahalisi de bu sefere katılırlardı. Bernier, Şarktaki bütün hadiselerin âmillerini şahsî toprak mülkiyetinin mevcut olmayışı keyfiyetinde bulmaktadır."*

Engels'in 6 Haziran 1853'te Marx'a yazdığı mektupları: Toprak mülkiyetinin yokluğu siyasi tarih bakımından olduğu kadar, din tarihi bakımından da bütün Şarkın anahtarlarıdır. Fakat nasıl oluyor da şarklılar arazi mülkiyetini feodal şekliyle tanımadılar? Bana kalırsa bunun başlıca sebebi, toprak şartları ile münasebettar olan iklimdir. / Şarkta hükümetin yalnızca üç vekâleti vardır: Maliye (dahilî soygunculuk), Harbiye (dahilî ve haricî soygunculuk), Nafia (istihsâl işlerine bakar). / Muhammed'in tarihine gelince; bence bu inkilâp şehirleri yerleşen fakat her itibarla, hatta din bakımından bile, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın halitasından ibaret olan ibadet şekilleri inhitaya yüz tutan Fellahlara karşı, bedevilerin yaptığı bir aksü'amel mahiyetini taşımaktadır."

nımızda da hâlâ Benî Salih, Ben Yusuf ilâhîri (Yani falan veya filanın oğlu) adlandırıldığı malumdur. Eski patriyalkal yaşayıştan doğan bu tesmiye tarzı, nihayet bu kabil bir şecereye müncer olmuştur. / Yahudiler de ziraat vesaire gibi mahallî şartlarla diğer kabilelerden farklılaşan bir bedevî aşiretidir. / Bedeviler de tıpkı Moğollar gibi, periyodik istilâlar yapmışlardır. Âsur ve Babil imparatorlukları, bedevî kabileler tarafından kurulmuştur. Babil imparatorluğu'nun kuran Geldaniler, hâlâ aynı ülkelerde ve Benî Halit ismi altında yaşamaktadırlar. / Yerleşmiş bulundukları ülkelerde Arapların

Matematiğin B&Ü'sü

Dilin matematiği 10

Türkçemiz 5

Mehmet Ali İrmak

Ne yaptık, ne yapıyoruz, amacımız ne?

(Eğer varsa) Okurlarımızla bunları ara irdelemek, tartışmak istiyoruz. (Okurlarımızdan pek tepki gelmiyor ve bu kendi kendine konuşma gibi oluyor ama ne yapalım, biz sabırlıyız, sabırlı olmak zorundayız.)

"Mustafa Saka, Semih Koray Bey'in üniversitelerimizdeki öğrenim üzerine bir konuşmasını dinlemiş; beğenmiş ve onun matematik profesörü olduğunu öğrenmiş. O sıralarda Matematik Dünyası'nı da Ali Nesin Bey çıkarmaya başlamış. Üniversitelerimizin üniversitelerden düzeltilmeyeceğine inanan ve bunun temelden ele alınması gerektiğini düşünen Mustafa Bey (Semih Bey'e) bu amaçla Ali Nesin Bey'e katılmayı önermiş. Semih Bey bu öneriyi benimsemiş ama işbirliği oluşmamış. Bunun üzerine Semih Bey'in karşı önerisi, bu işe (yani ülkemizde matematik öğrenimini amaçlı ve başarılı kılma çalışmasına) Bilim ve Ütopya'da başlamak olmuştuk. Çocukluğundan beri coşkulu olan Mustafa, bu gelişmeleri, daha başlangıcından bugün 94 yaşındaki Lise Matematik öğretmenine (bana), Lise ve Almanya'daki üniversiteden sınıf arkadaşlarına (Mustafa Uslu ve Manfred Kaestner'e) iletmiş ve Anadolu Grubu'nu kurmuş..."

Matematiğin B&Ü'sü böyle oluştu. İlk yazılarımız Ağustos 2004'te yayımlandı. Şu anda grubumuz sekiz kişi. (Mustafa'nın sınıf arkadaşı Birol Baransü baştan beri Manfred'e Türkçede yardım ediyor. Erdal Akas'ın iki kızı Umud ve Uluk bizim hem bilgisayar yazıcımız, hem de denetmenimiz. Karahan Keskinli bize sonradan katıldı. (İlk yazısı Eylül 2006 da.))

Bilim ve Ütopya "Durl" demediği sürece yazmaya devam edeceğiz. Planımızı hiç ölmeyecekmiş gibi yapıyoruz. Amacımız bir isim Grubu 1 ile bile tanımlanacak denli yalın: *Toplumcu Matematik*. Doğaldır ki imecemizi genişletmek istiyoruz, bize birçok aydınımız katılın istiyoruz. (Bu çağırısı sürekli yapıyoruz, musaka40@yahoo.com, manfred_kaestner@yahoo.com, adreslerini sık sık yineliyoruz. Sonradan tek katılım Karahan Keskinli. İki aydınımız da katılma isteğini belirtti ama henüz bir sonuca ulaşamadık.) Toplumcu matematikle amacımız matematiğe katkıda bulunmak, matematiği geliştirmek, çözülmemiş problemleri çözmek, hatta başkalarından fazlaca bildiklerimizi sunmak değil. Biz matematiği halkımıza yararlı kılmak istiyoruz. Halkımız doğru çözümlemeler, doğru bireşimler, doğru çıkarımlar yapabilsin, doğru yargılara, doğru kararlara varabilsin, soyut matematiği de bu yönde kullanabilsin istiyoruz. Şimdi yaptığımız bunun ilk aşaması. Öncelikle üretken, halkımızın yanında yer almak isteyen aydınlarımıza (*Bilim ve Ütopya* okurlarından böyle düşünenlere) seslenmek ve onlarla birlikte geniş ve etkili bir imce oluşturmak istiyoruz. "Bu ilk aşamada

ne yapabiliriz?" diye düşündük ve şu sonuçlara ulaştık.

Sonuç 1: Bugün ilk ve ortaöğretimde sunulan ve çocuklarımızı problem çözmekten, düşünmekten uzaklaştıran, matematiği çözüm ezberlemeye dönüştüren, çocuklarımızın büyük çoğunluğunun matematikten nefret etmesine neden olan matematiği irdellemeliyiz ve doğru, yararlı ve bu nedenle sevimli olan matematiği (Atatürk yönetiminde, Köy Enstitülerinde örneklenebilir çalışılanı) belirlemeli, açıklamalıyız. Bunu *Okullarımızdaki Matematik* adı altında Mustafa Saka yapıyor.

Sonuç 2: Dil, ana iletişim (dert anlatım, bilgi aktarım) aracıdır. Düşünmeyi bile dil içinde yapıyoruz. Dilimizi bağıntılı (yani matematiksel) kılamaz, kullanamazsak, dilimizin gerçekle, somut yaşamla bağıni koparsak bilgi edinimimiz de, bilgi aktarımımız da, birbirimizle anlaşmamız da olanaksızlaşır. Bu nedenle dilimizi (matematiksel) çözümlemeli, irdellemeliyiz. Bunu *Dilin Matematiği* adı altında ben yapmaya çalışıyorum.

Sonuç 3: Tarih boyunca matematiğin gelişimi günümüz için çok yararlı örnekler oluşturuyor; ama bu gerçeğe uygun, olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle, insanlararası ilişkileriyle ve uydurup öyküleştirilmeden içerikli ele alınırsa. Bunu *Bin Yılların Emeli Matematik* adı altında Mustafa Uslu yapıyor.

Sonuç 4: Matematik (birçok dalı ve parçaları ile) çok geniş bir bilgi kümesi. Somut bilimin dili, somut problem çözüm aracı. Ama aynı zamanda matematik dallarını genelleştirerek somutlaştırmak da, somut uygulamasız soyut yapılar oluşturmak da olanaklı ve bu yapılmış. Böylece *Matematik ne?* sorusu yansız kılınmış. İşte bu genel soruyu yanıtlamak önemli, hatta toplumsal bir görev. Grubumuz içinde bu görevi üstlenen de Manfred Kaestner.

Sonuç 5: Karahan Keskinli aramıza sonradan katıldı. Ayrıca yaşamı boyunca, öğrenimimizdeki matematikten (sayı, konum, küme matematiğinden) uzak durmuş emekli bir tarih öğretmeni. "Ben de *Matematiğin B&Ü'süne* katılmak isterim. Ama ne yapabilirim" dedi ve birlikte "*Toplumumuzun Matematiği*" adı altında toplanabilecek her şey" kararı aldık. İlk yazısından önceki kaygısını, hatta korkusunu düşünebiliyor musunuz? Ama çalışma düzenimiz (önce yalnızca konular ve bu konuda yazılı kaynaklar belirleme, yazılı kaynakların Mustafa (Saka) ve Umud'ca sağlanması, sonra tek konu seçip bazı notlar olarak bir taslak yazı hazırlama, bu taslağa esas olarak tüm grubun katkılarla bulunması, bunun ön derlemesi ve yine Mustafa ve Umud'la birlikte son metin) Karahan'ı da çok başarılı kıldı.

Sonuç 6: Şimdilik gücümüz buna yetiyor. Böylece *Fiziğin Matematiğinden Tıbbın Matematiğine, Siyasetin Matematiğine*, ... birçok matematik açığa kalıyor...

Şimdi okurlarımıza sormak istiyoruz:

Soru 1: Sizin için matematiğin öncül bir önemi yok mu? Dolaysız üreten halkımız toplumcu görevini yapıyor. Bunu (bilgi sınırları içinde) çalışkanca ve zekice yapıyor. Buna karşın ül-

kemizde terörden açlığa her türlü sorun var. Bunun nedeni ülkenizin ülke dışından (onların bizimkilerle karşı çıkarları doğrultusunda) yönetilmesi değil mi? Buna dolaysız (yani politik) karşı çıkışı yapmıyoruz, değil mi? En üretken bir kesimi alıp dışardan kendi hizmetlerinde kullanabiliyorlar. Ülke içinde de halkımızın aklını karıştırıyorlar, adatarak yönlendirip umutlandırıyorlar, sonuçta değişik görünümdeki, değişik söylemde bulunan işbirlikçileriyle yönetip gidiyorlar, değil mi? Suçlu kim? Çözüm nerede? Neden son iki soruyu farklı yanıtlar vermeye başlıyoruz? Neden Atatürk yönetiminde durumumuz farklıymış? Neden Atatürk (uygun bir aydın bile bulamayınca) kendi, *Geometri Kılavuzu* yazmış. Neden Atatürk o zamanki gerçek üretici olan köylümüzün eğitimi için orduda çavuş, onbaşı olabilmis öğretmenlerle eğitim seferberliğini başlatmış? Neden Köy Enstitüleri'ni yok edenler bu hususta çok hızlı ve acımasız davranmışlar? Bugün neden Atatürk dönemindeki tam bağımsızlığı, (Halk Evleri, Halk Odaları, Halk Enstitüleriyle) dolaysız üreten halkımızla birlikte mutluluk arayışına dönemiyoruz? Neden bu ülküyü yönetime taşıyamıyoruz? Bu başarısızlıkta suç, çıkarını emperyalist güçlerle işbirliğinde arayan bireyci aydınlarımıza yükleyebilir miyiz? Bu mantıklı (yani matematiksel) olur mu? Bireyselliği seçmiş bir aydının, işbirlikçiden tüm toplumsal sorunlara uzak durmaya geniş bir yelpaze içinde bulunması ve tutarsızlığı doğal değil mi? Suç bizde. Halkımıza zarar vermekten kaçınmış, kendisine toplumsal akış içinde rastlantısal düşen görevi yerine getiren, küçük ölçekte toplumcu aydınlarla; onların imeceye, örgütlenmeye yanaşmamalarında veya bunun tam karşılığı tepkilerini örgütsüzce, bireysel (anarşistik) göstermelerinde değil mi? Dikkat edelim, "*Çözüm matematik*" demiyoruz. Çözüm, 1) Nesnel koşulların oluşturulmasında: Yönetenlerin yönetemez olmalarında, halkımızın sabrının taşmasında. 2) Bu arada toplumcu aydınlarımızın kendi aralarında uyuşabilmelerinde, (küçük burjuva dağınıklığından kurtulabilmelerinde) örgütlenabilmelerinde. 3) İşte bu toplumcu aydınlar uyuşmasının başlangıç aşamasında, (alışılabilirliği terimle) kavram kargaşasından kurtulmada matematik önemli diyoruz. Siz ne dersiniz?

Soru 2: Siz de bize katılmacı mısınız? Katılmak istemez misiniz? Bizim seçtiğimiz *toplumcu matematik* konularında daha aydınlatıcı yazılar yazamaz mısınız? Veya *Okullarımızdaki Fizik, Kimya, Tarih, Coğrafya... diye Tıbbın, Siyasetin, ... Matematik*i diye yeni konulara başlayamaz mısınız? Diyelim ki bunları yapmak istemiyorsunuz, *musaka40@yahoo.com'a* düşüncelerinizi, eleştirilerinizi bildiremez misiniz? (*Bilim ve Ütopya* yı düzenli almadıysanız) adresinizi bildirip eski yazılarımızı isteyemez misiniz?

Ben ne yazdım, ne yazıyorum, ne yazacağım?

İlk yazım, *Dil, Matematik, Felsefe* küreselleşme mantığının yozlaştırmaya, gerçek dışına itmeye, yok etmeye çalıştığı, üç temel bilgi alanını genelde irdeleme denemesiydi.

Sonraki üç yazım (amaçlarının aynı olması sonucu) tüm dillerde ortak matematiksel yapının genel çözümlemesiydi.

İki yazım, İngilizce'nin matematiği idi. Hem İngilizce'nin matematiksel yapısının en basit olması, hem de bu dilin uluslararası iletişimde en çok kullanılan dil olması nedeniyle.

Sonra Türkçemize geldim. Şimdiye kadarki dört yazıda dilimizin matematiksel yapısını genelde ama üstünlükleri, eksiklikleri, kusurları ile çözümlemeye çalıştım. Sonuncu yazıda da (bazısı belirli bir oranda ele de alınmış ama bizim tamamlanmış saymadığımız) dilimizle ilgili yedi genel görev belirledim. Bu ve bundan sonraki yazılarımda, 1) Düşün yazısı oluşturmayı örnekler üzerinden çözümlemeye, 2) Yazın (edebiyat) ve konuşkun (şirin) matematiğini türetmeye, 3) Belirlediğimiz yedi genel görevi (dergi yazısı biçimine sokabilmek için özel örneklerle dönüştürülerek) ele almaya çalışacağım.

Bu işleri tek başıma yapamayacak kadar yaşlıyım. Grubun yardımına güvenerek bu görevi üstlendim. Dili seçme nedenim ise (yaşım nedeniyle) Atatürk dönemini ve o dönemde dilimizdeki özleşme çalışmalarını yaşayarak izleyebilmis olmam. Matematik öğretmenliğine "*Bir müessesin mesayehi sathı yesi, kadesi ile irtifalın hasılı zarbının nışına müsavirdi*" diye başladım. Kısa zamanda, kolayca ve mutlulukla "*Bir üçgenin alanı, taban ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşittir*" geçtim ve bunu benimsemedim. (Eskisini yazarken yanlış bile yapmış olablirim.) Öztürkçemizi hep sevdim, sevmedem edemedim ve ona hizmet etmek bana mutluluk veriyor.

Fakir bir köylü çocuğuydum, çok zor ekonomik koşullarda ortaokul matematik öğretmeni diploması aldım. Ve sonra uzun süre bir kent lisesinde matematik dersleri verdim. Benim zamanımda öğretmen kadrosu (bugünkü ile karşılaştırılamayacak kadar) zengindi. Bir matematik ve bir fizik öğretmenimiz (en ileri öğrenimi yaşamaları ve ülkemize getirebilmeleri için) Fransa'da okutulmuştu. Yurtdışına çıkmamış bazı matematik ve fen öğretmenlerimiz de bir yabancı dilden yararlanabiliyordu. İTÜ kitap çevirileri ve bir dergi ile matematik ve fen öğreniminin düzeyini yükseltmede yardımcı oluyordu. Yabancı dil öğretmenlerimiz birden fazla dilde ders verebiliyor ve birçok öğrencimiz (sınırlı saatine karşın) lise sonuna dek bir yabancı dili kullanabilir hale geliyordu. (1950'lere dek öğretim kadrosuna katılan) bizden çok daha genç öğretmenlerimiz birçoğu da, bizden daha büyük bir coşkuyla öğretmenliği sevmiş ve bizden daha büyük başarıyla öğrencilerimize arkadaşça yardımcı oluyordu. Hep kentte olmama rağmen, Köy Enstitüleri'nin büyük eğitim atılımını da dışarıdan izleyebilmişim. Sonra ne oldu? ABD etkisi başladı, eğitimimiz tümüyle yön değiştirdi. Bilgi, bilim yerine boş inanç, gerçekçilik yerine boş umut, toplumculuk yerine bireycilik, çıkarıcılık egemen oldu. Eski kurumlar yıkıldı, yeni yapılar oluşturuldu. Nasıl? Öğrenmeyi yok ederek, matematiği yok ederek. Biz grupça bu gidişe karşıyız. Atatürk dönemine geri dönmek (siz isterseniz buna tam bağımsızlığımızı tekrar kazanmak, ulusal çıkarlarımızı en önde tutmak deyin) istiyoruz. Benim dalımı örnek alırsak inanıyoruz ki, Atatürk döne-

mi devam etseydi dilimiz özleşerek gelişecek ve en ileri düzeyde de öz Türkçe bir bilim dilimiz olacaktı... (Bu yazıları yazmamız da gerekemeycekti.)

Yazdıklarım grubumuzun ortak ürünü. Ben ön çalışmayı yapıyorum, titretiler bir el yazısı ile taslak hazırlıyorum. Sonra grup çalışmasıyla yayınlanan yazılar oluşuyor... Şimdi bu söyleşimize son verelim ve yazımızın ana konusuna geçelim.

Düşün yazılarının oluşumu ve bir örnek üzerinden irdelenmesi

Düşün yazılarında metin nasıl oluşuyor? Bu oluşumun ne kadar matematik, ne kadar etkin anlatım (edebiyat)?

Soyutlayarak (matematiksel) ele aldığımızda her metin (M) bir bildiri (B) kümesi (ΣB) ve metin oluştururken yapabileceği-miz işlemler sınırlı:

İşlem 1: Metnin ön yapısını yani metnimizle bilgi aktardığımız kişilerin önceden sahip olduğunu varsaydığımız bilgileri *belirlemek*. Bu ön yapı metinde yok ama yanlış belirlenirse (yani metin içinde okuyucunun bilmediği kavramlar kullanılmış veya öncülleri bilinmeyen çıkarım sonuçları verilmişse) metin anlaşılmas.

İşlem 2: Bildirileri yani aktarılan bilgiyi *belirlemek*.

Wittgenstein'in Tractatus'taki son bildirisi, "Söyleyecek sözumüz yoksa susmalıyız" burada temel bilgi.

İşlem 3: (Belirlenen) bildirileri gruplayarak sıralamak. Yani ana bildiri kümemizi (eğer uygun buluyorsak) alt kümelerle ayırmak ve bu alt kümelerdeki bildirileri (anlaşırlılığı kolaylaştıracak biçimde) sıralamak. (Simgesel bir anlatımla $M = \Sigma_k (\Sigma_L)$ (Burada L küme içi bildiri alt sayısı, k grup alt sayısı.))

Genelleyerek matematikleştirdiğimizde iş bu denli basit. Önce ne söyleyeceğimizi belirleyeceğiz (İ2), sonra bunları anlaşılır bir biçimde gruplayarak sıralayacağız (İ3), ama bu arada bilinmeyen bir kavram kullanmayacağız, anlaşılmas bir bildiride bulunmayacağız (İ1).

Doğaldır ki işimiz bununla bitmiyor. Eğer düşün metnimizin etkili olmasını istiyorsak etkin anlatımı da sağlamış olmalıyız. Bu ise uzun bir öğrenme, deneme süreciyle elde edilen, basitleştirilmiş matematikselleştirilemeyen bir beceri. Metnin geneline uygun terimleri seçmeliyiz, etkin bağlar kurmalıyız, akıcı, çarpıcı bir yapı oluşturmalıyız. Matematikte kolay, dilde zor bir iş, iki küçük örnek: $F = m_1 \times m_2$

d_2

Newton - Kütle Çekim Yasası

Dağlarda tek

tek

ateşler yanıyordu.

Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle ferahtılar ki
şayak kalpaklı adam

nasil ve ne zaman geleceğini bilmeden
güzel, rahat günlere inanıyordu
ve gülen bıyıklılarıyla duruyordu ki mavzerinin yanında,
birdenbire beş adım sağında onu gördü.

Paşalar onun arkasındaydılar.

O, saati sordu.

Paşalar : <<üç>>, dediler.

Sarışın bir kurda benziyordu.

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.

Yürüdü uçuşunun başına kadar,

eğildi, durdu.

Bıraksalar

ince, uzun bacakları üstünde yaylanarak

ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak

Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı.

Nazım Hikmet. Kuvayi Milliye Destanı

Newton'un (matematiksel) metnine ulaşmada zorluk bildiriyi oluşturmada, iki kütle ve aralarındaki uzaklık ile bu iki kütle-nin birbirini çekim kuvveti arasındaki bağıntıyı türetmede. (Newton'un başına düşen elma öyküsü yalan. Sanınız yasayı anlatan bir kitap kapağına böyle bir resim uygun görülmüş ve öykü buradan uydurulmuş. Bağntı, Newton'un Kepler yasaları üzere yıllar süren çalışmanın ürünü.) Yoksa metnin yazımı çok basit: İki kütle m_1, m_2 (mass: kütle), aralarındaki uzaklık d (distance: uzaklık) ve $m_1 \times m_2 / d^2$ ile aralarındaki çekim kuvveti F (force: kuvvet) orantılı. (Aslında bizim $K = k_1 \times k_2 / u^2$ yazmamız gerekli. Simgelemenin uluslararası olduğu da yalan.

(Örneğin yerçekim kuvveti olan ağırlık İngilizce'de weight (simgesi w), Almanca'da gewicht (simgesi g), Fransızca'da poids (simgesi p))

"Ama bu bir tek bildirin" demeyin. Buradan yeryüzü için bir çıkarımla $F_{\gamma} = k \times m_p \times m_c / d_{\gamma}^2$ (k : orantıyı eşitliğe dönüştüren boyutlu katsayı, m_p : dünyanın, m_c : cismin ağırlığı, d_{γ} : cisim-dünya uzaklığı, F_{γ} : yer çekim kuvveti ağırlık G (bu defa da Almanca'dan Gewicht : ağırlık))

(k, m_p sabit, d_{γ} 'de yaklaşık sabit alınarak)

$G = mg = ma \Rightarrow a = g$ (Yer çekim ivmesi sabit.) ikinci bir bildiriyi türetebiliriz.

Ayrıca yer çekim ivme yönünü de yaklaşık sabit alarak (ve vektörel hesabı da kullanarak) tüm yeryüzü devrimin bağıntılarını yazabiliriz.

Dikkat edilirse matematikte dil (öğeler, işlemler, bağıntılar, çıkarımlar ve bunların simgelemesi) sabit. Anlatım zorluğu söz konusu değil.

Nazım Hikmet'in şiirinde ise içerik basit gibi. (Bir savaş alanı, bir asker, gece saat üç, kurmay heyetiyle Mustafa Kemal.) Tüm zorluk betimlemede, öykülemde, anlatımda (sözcüklerin, deyimlerin, anlatımın seçiminde, dizinde, dizin içindeki müzikte (ölçüde, uyakta, vurgulamada, dizemde)) Bu basitleştir-

lip matematikselleştirilemeyecek kadar karmaşık bir nitelik, bir yapı. Burada matematikten yararlanma, 1) bildirilerin gruplama ve dizininde, 2) bildirilerin (karmaşık, bileşik) yapılmasında, 3) (biliniyor varsayılacak) ön bildirilerin belirlenmesinde, 4) yazılmış metinlerin çözülmesinde olabilir.

Şimdi ana örneğimize, Atatürk'ün söylevinin sonundaki Türk Gençliğine Seslenişine gelelim:

"Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegane temeli budur. Bu temel senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek, dahili ve harici, bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklal ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyette imkan ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkan ve şerait, çok namüsaıt bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklal ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile vatanın, bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerini almış, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve delâlet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhid edebilirler. Millet, fakrû zaruret içinde harap ve birtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evladı! İşte; bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!"

Çözümlememiz ise şöyle:

1) Bu bir sesleniş. Öyleyse bildiriler basit, etkileyici, çarpıcı olmalı. Atatürk de öyle yapmış. Üç paragrafa ayırdığı toplam 15 cümleden 11'i basit. (ve karmaşık cümle bağlacının (parantez kuralıyla) yüklem arasına alındığı P1.C2'yi de basit sayıyoruz.) Üstelik birinci ve üçüncü paragrafın başındaki iki cümle (yüklemsiz) eksik. (Bizim anlatımımızdaki iç içe parantezler burada söz konusu değil.)

2) Ana bildiriyi hemen ilk başta yapmış: "Birinci görevin Türk bağımsızlığını, Türk cumhuriyetini, sonsuza dek, korumak ve savunmaktır." (P1.C2) (Küreselciler, "Kemalizm eskimiştir, unutulmalı" diye boşuna demiyor. Bunu her ABD'ci, AB'ciye de sormalı.) Ana bildiriyi sonda da yinelemiş: "İşte bu durum ve bu koşullar içinde de görevin, Türk bağımsızlık ve cumhuriyetini korumaktır." (P3.C14) (Bugün de, ya Kemalistiz ve bu görevi taşıyoruz, ya değiliz. Özellikle Kemalistim deyip de karmaşık, belirsiz söylemde bulunanlara veya sessiz kalanlara sorulmalı.)

3) İkinci paragrafta önce (yalın bir biçimde) ana bildirideki

görevin nedeni: "Varoluşunun ve geleceğinin biricik temeli budur. Bu temel senin en kıymetli hazinendir." (P2.C3, P2.C4); sonra aşama aşama zorlaştırılarak görevin olası koşulları ve bu koşulların görevi ortadan kaldırmayacağı (P2.C5 ~ P2.C12). 3 bileşik ve 1 karmaşık cümle de bu betimlemelerde kullanılmış.

4) Son cümle (P3.C15) görevi yerine getirmek için gerekli gücün kaynağı: "Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

5) (Elimizde Nutukun 1967 tarihli yedinci basılsı) noktalama simgeleri, yazım kılavuzlarının öğütlediklerinin dışında da kullanılmış: Ünlem, beş yerde (P1.C1, P2.C6, P3.C13, P3.C14, P3.C15'de) kullanılmış. Bu cümlelerden üçü (C6, C14, C15) bildirî dizinin. (Elimizdeki Dil Deneği'nin Yazım Kılavuzu'na göre kural dışı.) Noktalı virgül, üçüncü paragrafta ana bildirî yinelenirken (P3.C14 de) cümle içinde iki defa, öğeleri ayırmada; dikkatli, tane tane okunsun diye kullanılmış. (yine DD.YK. kuralları dışı. Kılavuzlar yönetmelik, çok daha özenli hazırlanmalı, kullanana daha çok özgürlük tanımalı.) Metinde yirmi altı da virgül var. (Kılavuzla göre çok daha az olmalı. Neden?)

6) Matematik dışı (üstü) olması nedeniyle sözcük ve deyim seçimini, etkin anlatım düzenini irdemiyoruz.

Atatürk bu etkin anlatım düzeyine nasıl ulaşmış? Bunu da özetleyelim. (Kaynağımız da (bizce en iyisi) Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya'sı olsun. 1998 basımı.)

"Atatürk kız kardeşi ile beraber karga kovmak için bakla tarlası bekçiliği ettiğini hiç unutmamıştır." (s.18)

"Az bir zamanda bize bu dersi (matematiği) veren öğretmen kadar, belki daha çok bilgi edindim." (Atatürk'ten s.19)

"Fakat Fransızca'da geri idim. İlk üç aylık tatili geçirmek üzere Selanik'e geldiğimde gizlice Fransız mektebinin hususî sınıfına devam ettim. Fransızca'mı ilerlettim." (Atatürk'ten s.20)

"Tatil saatlerinde hatiplik idmanları yapardık. Ellenimizde saat, bu kadar zaman sen, bu kadar ben, diye yarışma ve tartışmalar düzenlerdik." (Atatürk'ten s.29)

"Daha harp okulunun son sınıfında yakın arkadaşlarıyla el-yazısı bir dergi çıkarmışlardı. Lider O, ve sorumluluğun en ağır yükü de onun omuzlarında idi." (s.30)

(Kurmaya kolağası ama alay komutan vekili olarak 38. piyade alayına geldiğinde)

"Mustafa Kemal bey alaya yaklaşıncı gür bir sesle:

- Merhaba asker dedi.

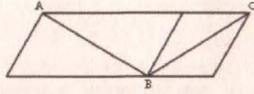
O tarihlerde yoklama ve teftişlerde komutanlar askere:

- Selâmlar aleyküm ... derlerdi ... " (s.63)

Biz burada duralım. Çankaya'yı siz okuyun.

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular çiraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında, zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan üç okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Burça Anger'in *Tarih Boyunca Erkek Gibi Kadınlar* adlı kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Eylül 2007 tarihine kadare-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır. Geçen ay ödüllü problemleri çözerek Kaynak Yayınları'nın yayımladığı V.I. Lenin'in *Örgütlenme* kitabını kazanmaya hak eden okuyucumuz Bolu / Merkez'den Onur Matur oldu. Kendisini tebri ediyoruz.

Çiraklık Sorusu

AB ve BC doğrularının uzunluklarının eşit olduğunu nasıl kanıtlarsınız?

Kalfalık Sorusu

Aşağıda görülen yanlış toplama işlemini, tek bir çizgi kullanarak, doğru hale

getiriniz.

$$1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7 + 8 + 9 = 580$$

Ustalık Sorusu

Aşağıdaki tam sayılardan yalnızca bir tekinin tam kare kökü vardır. Hesap makinesi kullanmadan bu sayıyı nasıl bulursunuz?

3 669 517 136 205 224
1 898 732 825 398 318
4 751 006 864 295 101
5 901 643 220 186 100
7 538 062 944 751 882
2 512 339 789 576 516

Ağustos ayı cevapları**Çiraklık Sorusu**

Burada bir söz aldatmacası var. Üç kişi 4 YTL'den 12 YTL vermiş oluyor ama bunun 2 YTL'si garsonun kendi cebine attığı 2 YTL'dir.

Genellikle, bu çeşit bilmecelerde "elma-armut" toplamı veya çıkarması yapılmaktadır. Yanlışlık, aritmetik işlemlerinin aynı cinsden büyüklükler arasında yapılması ilkesine aykırı işlem yapmaktan kaynaklanmaktadır.

Kalfalık Sorusu

M'nin 1'den büyük ve Mx A'nın 10'dan küçük olduğunu varsayalım. Eğer A, 1'den farklı bir sayı ise, M ve A, (a) 2 ve 4 veya (b) 2 ve 3 sayı çiftleri grubundaki rakamlardan birisi olmalıdır.

M ve A için bu değerleri sırayla yerine koyarak Mx F çarpımının sonucunun A'yı vermesi için gereken F değerini buluyoruz. Uygun bir F sayısını bulduğumuzda, öyle bir E sayısı da elde edilmelidir ki, MxE ile "elde var" olan sayının (örneğin, 1 veya 2 veya 3....) toplamı F'ye eşit olmalıdır. Bu şekilde akıl yürüterek;

(a) şıkında, eğer M = 2 ise D için ve M = 4 ise ne D ne de E için geçerli bir değer elde edilemez.

(b) şıkında ise, eğer M = 2 ise F için geçerli bir değer bulunamaz: Fakat M = 3 ise, aşağıda gösterilen çarpım sonucu elde edilir:

$$\begin{array}{r} 285 \ 714 \\ \times \quad 3 \\ \hline 857 \ 142 \end{array}$$

Yukarıda A'nın 1'den farklı bir sayı olduğunu varsaymıştık. Eğer A = 1 olursa M veya F'nin mümkün değerleri 7 veya 3 olabilir. M = 7 olduğunda E = F = 3 olur ki bu problemdeki şartı aykırıyor (farklı harfler farklı rakamları göstermektedir). Fakat M = 3 ise, aşağıda gösterilen çarpım sonucu bulunur:

$$\begin{array}{r} 142 \ 857 \\ \times \quad 3 \\ \hline 428 \ 571 \end{array}$$

Dolayısıyla M'nin değeri 3'dür.

Ustalık Sorusu

Matematikçi olan baba, telgraftaki her harlin değişik bir rakamı temsil etmesi gerektiğini düşünerek şöyle bir akıl yürütür:

• S ve M sütunundaki toplama işleminin sonucu 20 olamayacağından, M=1 olmalıdır.

• Bu sütunda M = 1 yaparsak toplamdaki M'nin değerinin 1 olması için S'nin ya 8 ya da 9 olması gerekir.

• Her iki şık için O = 0 değeri geçerli değer olacaktır.

• O=0 olduğunda, E ile O'nun toplamı 10 olamaz ve bu durumda S ile M'nin toplamına katılacak 1 (elde var 1) sayısı bulunmaz. Dolayısıyla S = 9 olmalıdır.

• E ile O'nun toplamı M ettiğinden ve O = 0 olduğundan, N'nin değeri E'nin değerinden 1 fazla olmalı ve N ile R'nin toplamı 10 etmelidir. Bunu denklem şeklinde,

$$E = N + 1 \quad (1) \text{ yazabiliriz.}$$

N ile R toplamından da,

$N + R + (+1) = E + 10 \quad (2) \text{ eşitliğini yazabiliriz.}$ Bu denklemde (+1) ifadesini kullanmamızın sebebi, D ile E'nin toplamından gelebilecek 1 sayısının ("elde var 1") olup olmadığını henüz bilmiyor olmamızdır. Öte yandan, N ile R'nin toplamından E ile O'nun toplamına eklenecek 1 sayısının ("elde var 1") olduğunu bilmekteyiz.

Şimdi, (2) denkleminden (1) denklemini çıkartırsak

$R + (+1) = 9 \text{ elde ederiz.}$ Bu eşitlikte, R = 9 olamaz zira S'nin 9 olduğunu biliyoruz. Dolayısı ile R=8 olmalıdır. Bu durumda D ile E'nin toplamından 1 sayısını ("elde var 1") eklenmiş olacaktır.

O halde D ile E'nin toplamı, Y =1 veya 0 olamayacağından, 12 etmelidir. Bu sonucu verebilecek D ve E rakamları hangileri olabilir?

9 ve 8 rakamlarını daha önce kullanmıştık. Geriye kalan ve yeterli büyüklükte olan sayı çiftleri 7, 6 ile 7, 5 sayılarıdır. Öteyandan, bu sayılardan birinin E'ye eşit olduğunu ve (N - E) = 1 olduğunu hatırlayarak,

$$E = 5, N = 6 \text{ ve } D = 7 \text{ eşitliklerini yazabiliriz.}$$

Bu sonuçları kullanarak Y=2 elde edilir.

O halde, öğrenci babasından 10 651 dolar istemiştir.

Bugün Aday, Yarın Büyük Usta!

Kıvanç Haznedaroğlu ve Emre Can: Büyük Usta olma yolundalar. Her satranç oyuncusunun rüyalarını süsleyen Büyük Usta (GM) ünvanı; üç turnuvada GM normu alınabilmesi ve 2500 ELO puanı na ulaşabilmesi ile elde ediliyor.

Suat Atalık ülkemizin tek satranç Büyük Ustası. Atalık bu ünvanı almayı, yıllar önce arkasında hiçbir kurumsal destek olmadan, tamamen kişisel gayretleri ile başarabilmişti. Satranç bireysel bir spordur. Ancak gelişim için kurumsal yapı gereklidir. Atalık'ın Büyük Usta olmayı başardığı yıllarda, bırakın destek görmeyi, o dönemin Türkiye Satranç Federasyonu yönetimi tarafından engellenmeye dahi çalışıldığını söylersek, sanırım yanlış bir değerlendirmede bulunmuş olmayız.

Büyük Usta olabilmek için; yurtdışı turnuvalara katılabilmek, eğitime "bir klasik batı müziği icracısı" seviyelerinde eğilebilmek gerekmektedir. Bütün bunlar, zaman ve maddi imkân konusudur. Atalık bir istisna olarak, kendi imkânlarını kullanabildi ve satrancı yaşam biçimi haline getirebildi. Büyük Usta olmanın da ötesinde 2600 üzerinde ELO puanına ulaşabildi. Ancak takdir edersiniz ki, tüm Büyük Ustalar böyle yetişmiyor, yetişemez.

Türkiye Satranç Federasyonu'nun çalışmaları, satrancın ülkemizde yaygınlaşmış olmasında en önemli etkidir. Ancak üst düzey turnuvalarda beklenen başarı bir türlü yakalanamamıştır. Bu noktada başarı beklenen sporcuların; en verimli, en fazla gelişim gösterebilecekleri öğrenme çağlarında, Türkiye'de satrancın dinamiklerinin farklı olduğunu belirtmeliyiz. Umut Atakişi ve Mert Erdoğan gibi isimler, satranç sporuna başlama yaşlarında, bugünkü federasyonun sağladığı imkânların maalesef yararlanamamışlardır. Daha genç kuşakların performansları, Ali Nihat Yazıcı'nın ikinci dönemdir başkanlığındaki yönetimlerin gerçek başarısını ya da başarısızlığını

ortaya çıkartacaktır görüşündeyim.

Kıvanç Haznedaroğlu ve Emre Can'ın başarılarının detaylarına geçmeden, bir değerlendirmede bulunmakta fayda görüyorum: Evet, Büyük Usta ünvanını almak önemli. Ancak bir gerçek var ki; 2800 ELO puanına yaklaşan oyuncular olduğu günümüzde, 2500 ELO puanlı Büyük Ustalar, Büyük Usta ünvanına eskiden verilen değerin gerisindedirler. 14, 15 yaşlarında bu ünvanını yakalayan sporcuların yanı sıra, 2500 ELO puanı da eskilerde olduğu kadar yüksek bir ELO puanı olarak görülemez. En yüksek puanlı 100 sporcunun ELO ortalaması 2671'dir. 2620 gibi bir ELO puanı ile kendinize ilk 100 içerisinde dahi yer bulamadığınızı belirtiriz.

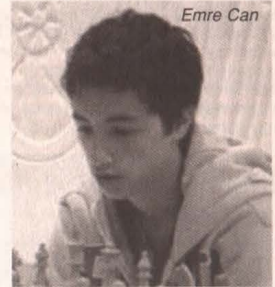
Gene de bu bireysel sporda, tüm sporcuların aynı potada değerlendirildiğini ve böyle bakıldığında da sıralamada yer bulmanın oldukça zor olduğunu gözönünde bulundurmalıyız.

Kıvanç Haznedaroğlu, 12-29 Temmuz 2007 tarihleri arasında Çek Cumhuriyeti'nin Pardubice kentinde düzenlenen "Çek Açık Turnuvası" GM kategorisinde 7/9 puan ve 2613 gibi iyi bir performans ile ilk GM normunu almayı başardı. Hali hazırda Uluslararası Usta (IM) olan Haznedaroğlu, 56 GM, 86 IM, 4 WGM, 15 WIM, 69 FM ve 9 FM olmak üzere toplam 239 ünvanlı sporcunun bulunduğu turnuvada 3-13. dereceleri paylaştı.

Kıvanç Haznedaroğlu, Pardubice'nin ardından 01-09 Ağustos tarihlerinde katıldığı Olomuc Chess Summer 2007 GM

B - Jihlavanka Cup Kapalı Turnuvası'nda, 12 sporcu arasında 8.5/11 ile birinci olarak ikinci GM normunu almayı başardı. Haznedaroğlu'nun Büyük Usta olabilmesi için gerekli üçüncü normu da elde etmesi ve 2500 ELO puanı

na ulaşabilmesi gerekmektedir.

Emre Can, Olomuc Chess Summer 2007 GM A - Valoz Cup'da en yakın rakibine 1,5 puan fark atarak 12 sporcunun yarıştığı turnuvada 8/11 puan ile biriciliği kazandı ve bu turnuvada ilk GM normunu almayı başardı. 17 yaşında olan Emre Can için ilk GM normunu aldı diyoruz, çünkü ikinci ve üçüncü normları da tamamlayacağına hiç şüphe yok!

Kıvanç Haznedaroğlu ve Emre Can'ı tebrik ederiz.

Büyük Usta olmalarını ve daha fazlasını beklediğimiz diğer isimler: Barış Esen, Mert Erdoğan, Umut Atakişi, Yakup Erturan... Umut Atakişi'nin bu konudaki hırsları ve iddiasını biliyoruz. Atakişi'nin ve tüm diğer isimlerin başarılarını bekliyoruz. Yakındır: "Güzel günler göreceğiz".

Satranç Okulu 6 Yaşında

Türkiye'de, altı yıldır yayınına devam eden önemli bir internet sitesi bulunmaktadı: www.satrancokulu.com

Satranç Okulu, değerli satranççı Selim Gürcan önderliğinde, içeriği ile ilkelere gerçekleştirecek yayın hayatına devam etmektedir. Site, internet üzerinden haber, eğitim, alışveriş imkanı sağlamaktadır. Özellikle eğitim açısından, Türkiye yayın yapan bir alternatifinin olmadığı görüşümüzü aktarıyoruz.

Satranç Okulu'nun sağlamış olduğu bir önemli imkan da, "forum" ortamıdır. Forum ortamı sayesinde satranç camiası özgürce kendisini ifade edebilmektedir. Türkiye Satranç Federasyonu internet sitesi forum bölümünden "forumdan çıkartılma, iletişimin engellenmesi" kararları alınmış olması üzücüdür. GGSM Tahkim Kurulu'na bu kararların bazıları bozulmuş da olsa, üzücü olan federasyon yönetiminin hoşgörüsüzlüğüdür. Çalışkan yönetimin, kimi zaman eleştirilere karşı hoşgörülü olamadığı gözlenmektedir.

Tüm sağladığı imkanların yanı sıra, herkese eşit mesafede oluşu ve objektif değerlendirmeleriyle Satranç Okulu; "satranççıların kalesi" konumundadır.

Uluslararası İstanbul Satranç Festivali

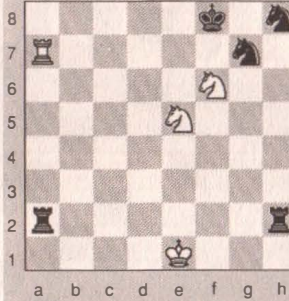

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Türk Satranç Eğitim ve Geliştirme Vakfı (TÜRSEV), Türkiye Satranç Federasyonu ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nin ortak organizasyonu ile gerçekleşen festivalin 6.sı düzenleniyor. 29 Ağustos-08 Eylül tarihleri arasında oynanacak turnuvalarda bu yıl toplam 40.000 USD para ödülü dağıtılacak. Satranç severler; açık, üniversiteler, 16 yaş altı ve yıldırım turnuvası şeklinde dört ayrı kategoride gerçekleşecek bu dev organizasyonu Feshane Fuar Kongre ve Kültür Merkezi'nde izleyebilirler.

Problemler

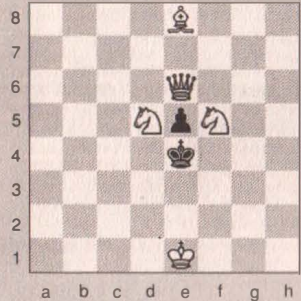
İki hamlede mat

1

İki hamlede mat

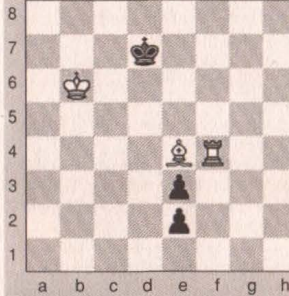
2

Etütler

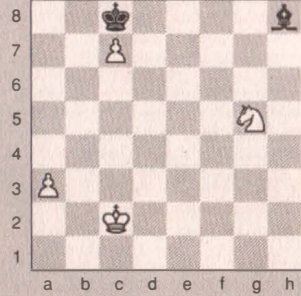
Beyaz oynar ve kazanır

1

Beyaz oynar ve kazanır

2

Cevaplar

Problem 1

Bonus Socius, 1300'ler

1.Kf7+ Ax7 2.Ag6#

Problem 2

Carpenter, G.E. Dubuque Chees Journal, 1873

1.Va6! [1...Vc6? \$d3 (1...\$f3!) 2.Ab4#; 1.Vg6? \$f3 (1...\$d3!) 2.Ah4#] 1...\$f3 [1...\$xd5 2.Vc6#; 1...\$xf5 2.Vg6#] 2.Ve2#

Etüt 1

Reti

1.Ff5+ [1.Fc6+ \$d6 2.Kd4+ \$e5 3.Ke4+ \$d6! 4.Kxe3 (4.Kd4+ \$e5 5.Ke4+ \$d6=) 4...e1V 5.Kxe1=] 1...\$d8 2.Kd4+ \$e7 3.Ke4+ \$d8! 4.Fd7! [4.Kxe3 e1V 5.Kxe1=] 4...e1V [4...\$xd7 5.Kxe3+] 5.Fb5!! ve Ke8 ile mat engellenemez.

Etüt 2

Rinck, H., 1935

1.Af7 Fa1 [1...Fg7 2.Ad6+ \$xc7 3.Ae8+ +; 1...Ff6 2.Ad6+ \$xc7 3.Ae8+ +; 1...Fd4 2.Ad6+ \$xc7 3.Ab5+ +] 2.\$b1 Fc3 3.Ad6+ \$xc7 4.Ab5+ ve beyaz kazanır.

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA

1) Celaliler Destanı isimli şiir kitabında "Sonra dönüp dönüp gelinen/ sıra oldu kavga/ barış uzaklaştı tarih/ kirli çakalların dolaştığı/ tekinsiz bir orman" diyen "Kırmızı Karanfil", "Kuş Uçsa Gölge Kalır", "Sesiz Arka Bahçeler" isimli betikleri de üretmiş Yeditepe Şiir Armağanı sahibi günümüz şairi. - Ayrıcalıklar bakımından yukarıdan aşağıya doğru kesin ölçülerle sınırlandırılmış bulunan, en koyu biçimiyle Hindistan'da görülen toplumsal sınıfların her biri.

2) "Genç Kız ve Ölüm", "Alında Mavi Kuşlar", "Mavi Maske" isimli betikleri de üretmiş günümüz hikâye ve roman yazarı. - "Ey, hey" anlamında kullanılan bir seslenme sözü.

3) Bir soru sözü. - Halk dilinde, çoban köpeği. - Anadolu halklarının en eski ana tanrısı.

4) Merkezi yönetimin, yönetim bakımından yurt bölünmesinde, ilden sonra gelen ve bir kaymakamca yönetilen bölümü. - Çarçabuk, anında, hemen, şipşak.

5) Bir nota. - Kimi hayvan ve bitki gözlemlerinde bulunan, ince iğnecikler biçiminde billur madde. - Hayat, yaşam.

6) Eski dilde, çukur. - "..... İnsan" (Metin Balay'ın bir tiyatro oyunu). - Alfred Hitchcock'un tanınmış bir filmi.

7) Hz. Muhammed'in bayraklarından birinin adı. - "Pablo de" (1844-1908 yılları arasında yaşamış, aynı zamanda keman virtüözü de olan İspanyol besteci).

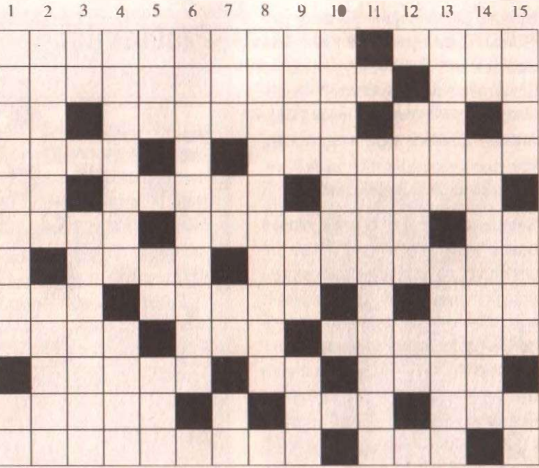
8) Çıplak toprak. - "..... ufaklı" (Büyükküçük karşıki). - "Lisansüstü Eğitim Giriş Sınavı'nın kısa yazılışı.

9) Kütahya'da içme suyu barajı. - "Göküyünde ile/ Tur dağında Musa ile/ Elindeki asa ile / Çağırayım Mevla'm seni" (Yunus Emre). - Siyasi inancını gizleyen kimse.

10) Ardahan'ın bir ilçesi. - Kripton'un simgesi. - Kilogramın binde biri değerindeki ağırlık ölçüsü.

11) Rössam Gürkan Coşkun'un bilinen adı. - İnce dantel. - Genellikle yakmak için kullanılan iri saman.

12) Argoda, çok çalışmak, ezberleyerek öğrenmek. - "ABD Profesyonel Basketbol Ligi'nin kısa yazılışı.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) Senaryo ve yönetmenlik çalışmalarının yanı sıra "Peynir Gemisi", "Beraber ve Solo Kaygılar", "Aramızda Kalsın" isimli betikleri de üretmiş yazarımız. - Bir bağlaş.

2) Üye olma durumu. - Rize ilinde bir kaplıca ve içmece.

3) Leshoto'nun plaka imi. - Osmanlı döneminde, devlet dairelerinde günlük gelir ve giderlerin ya da günlük olayların yazıldığı defter.

4) Halk dilinde, yuvarlak. - Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü.

5) "Göl sanırdık ne zaman dalsak gözlerine" (F. N. Çamlıbel). - Eski Filistin'de bir kent. - Anadolu Teknik Lisesi'nin kısa yazılışı.

6) Sinir hücrelerinde sitoplazmayı her yönde kat eden ince lifler.

7) Vücut parçası, organ. - Küçük mağara. - Duman lekesi. - İlaç.

8) Bir şeyin ayrıntılarına girmeden ana çizgilerini belirten

9) Daha ziyade Arapların başlarına koyup sardıkları bağ, agel. - Eski dilde, davet eden, çağırıcı. - Satrançta özel bir hareket.

10) Amonyak tuzu.

11) 1915-2000 yılları arasında yaşamış, "Bir Dinozorun Anıları" ve "Bir Dinozorun Gezileri" isimli betikleri üretmiş çevirmen ve yazarımız.

12) Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet. - İridyum'un simgesi.

13) İpekten, sarımtırak dallı nakışlarla işlenmiş bir tür beyaz kumaş. - Güney Amerika'da And sıradağlarının yüksek, soğuk yerlerinde sürüler halinde yaşayan, uzun tüylü, tüyünden yararlanılan evcil bir hayvan.

14) Stronsiyum'un simgesi. - Umma, bekleme.

15) Doğru cevabın seçenekler arasındaki bulunmasına dayanan bir sınav türü. - Küba'nın para birimi. - "Ne zaman seni düşünsem/ Bir ceylan içmeye iner" (İlhan Berk)

Ağustos sayımızın bulmaca yanıtları

Ağustos ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan A. Nusret Olgay (İzmir), Kerim Tezel (İstanbul), Orhan Eren (Bartın) Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Bryan S. Turner'in Marx ve Öryantalizmin Sonu adlı kitabını kazandılar.

Eylül ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı İlyas Yılmaz'ın Deprem Sorununa Kalıcı Çözüm adlı kitabını kazanacaklar.

Türkiye'nin İlk Arkeoloji Dergisi

Anadolu Tarihini Yazıyor...

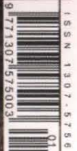
AKTÜEL Arkeoloji

İKİ AYLIK ARKEOLOJİ VE SANAT DERGİSİ • SAYI 2 • EYLÜL 2007 • 6 YTL • KKTC 7.5 YTL

DÜNYANIN İLK GÜZELLİK YARIŞMASI **ANTANDROS**

- Antik Dünyanın Savaşçı Kadınları: Amazonlar
- Tiranlar Çağının Kadın Şairi Sappho
- Antik Sağlık Merkezi Allianoi ve Son Durumu
- Seytanın Tahtı Pergamon Altarı

Tüm Gazete Bayilerinde

ÜTOPYA TATİL KÖYÜ

MERCAN MOTEL

- * Her odada duş, tuvalet, sıcak su ve klima
- * Denize sıfır lüks otel
- * Balkonlarda deniz sefası
- * Kaz deresi kenarında dinlence
- * Canlı müzik
- * Sevdiğiniz yazar, siyasetçi ve sanatçılarla dost ortamında tatil

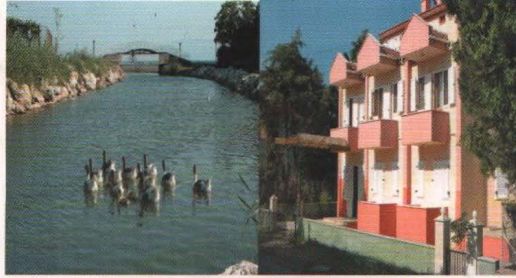
Apart Odalar

Mutfak, Buzdolabı, Duş, WC,
sıcak su ve klima

OTEL ODALARI

MAYIS - HAZİRAN

Oda - Kahvaltı : 20,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 25,00 YTL.

OTEL ODALARI

TEMMUZ - AĞUSTOS

Oda - Kahvaltı : 25,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 35,00 YTL.

AÇIK BÜFE KAHVALTI VE AKŞAM YEMEĞİ

Fiyatları değil kaliteyi artırdık

HERKES TATİL YAPABİLECEK

Çocuklar için sürpriz oyun alanları
Herkese spor yapma imkanı

Zengin ızgara çeşitlerimizle,
bu yıl tatil farklı olacak

BUNGALOV ODALAR

MAYIS - HAZİRAN

Oda Kahvaltı : 15,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 20,00 YTL.

BUNGALOV ODALAR

TEMMUZ - AĞUSTOS

Oda Kahvaltı : 18,00 YTL.
Y.P. 1 Kişi : 25,00 YTL.

ÜTOPYALARINIZI ERTELEMİYİN

Ulusal gönüllü kart sahiplerine %10 indirim, 0-6 Yaş Ücretsiz, 06-12 Yaş %30 indirim, Access Kredi Kartına taksit imkanı

Yerinizi şimdiden ayırtın

Rezervasyon Telefon 0232 - 742 22 94 - 742 29 80 Faks : 0232 - 742 21 17 Cep Tel : 0533 - 572 48 33
Ulaşım : İzmir Otogardan, Gazimir Tansaş önünden ve Üçkuyulardan Ürkmez minibüsleri çalışmaktadır.